

Προς μια Πολεμο-λογία της Πόλης ή για τη Συγκρουσιακή στη Συγγρού
μαριουσαλατας

Ευχαριστίες

Για την ολοκλήρωση της εργασίας αυτής
ευχαριστώ ιδιαιτέρως τους:

καθ. **Παναγιώτη Τουρνικιώτη**
για την δομική συνεισφορά στην κατανόηση
της μεθοδολογίας της έρευνας,
την ανύψωση των γνώσεων &
τον εμπλουτισμό των εργαλειακών μέσων

επίσης τους καθηγητές: **Γιώργο Ξηροπαΐδη,**
Γιούλη Ράπτη,
Ελένη Τάτλα,
Μαρία Μάρκου,
και **Άρη Κουτούγκο**
για τις εξειδικευμένες και ενστόχαστες σκέψεις
στα αντίστοιχα πεδία φιλοσοφίας & επιστήμης

τον υποψ. διδάκτ. **Φάνη Καφαντάρη**
για την καθοδήγηση & βοήθεια στην δομή

το φίλο μου και κάτοικο της περιοχής **Χρήστο Σινόπουλο**
για τις πολύτιμες πληροφορίες
& συνεργασία στην επιτόπια έρευνα

το συμφοιτητή και Φίλο **Συμεών Μπανό**
για την επιμέλεια των εικόνων

και τέλος, αλλά όχι τελευταία τα **“Κορίτσια”**
για την προθυμία τους και
τις πολύτιμες συμβουλές τους σε
επίπεδο ιστορικών προφορικών αναφορών
αλλά κυρίως συμβουλές σε θέματα ζωής και ανθρωπιάς.

**Προς μια Πολεμο-λογία της Πόλης ή
για τη Συγκρουσιακή στη Συγγρού**

ΜΑΡΙΟΣ ΣΑΛΑΤΑΣ

Ιούνιος 2016

Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ
ΔΠΜΣ : Σχεδιασμός - Χώρος - Πολιτισμός
Διπλωματική Εργασία
επιβλέπων: Παναγιώτης Τουρνικιώτης

Περιεχόμενα

Αντί Προλόγου	6
Οροθεσίες ή/και Οριοθεσίες Βασικών Εννοιών	9
1. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ	12
2. Η ΝΟΡΜΑ	24
3. Ο ΔΡΟΜΟΣ	30
4. Η ΜΕΤΑ-ΚΙΝΗΣΗ	35
5. Η ΚΑΤΟΙΚΙΑ - ΠΟΛΗ	39
6. Η ΕΡΓΑΣΙΑ	41
7. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ	43
8.α) Η ΠΟΡΝΕΙΑ	45
β) Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ	49
γ) ΤΟ ΕΜΦΥΛΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ	51
Εισαγωγή ή	
Κατασρώνοντας τα Σχέδια της Μάχης	54
Μερική Ανάλυση των	
Λόγων-Κειμένων Περί του Πολέμου	65
1. Ο Αγνωστος Πόλεμος	66
2. Μελέτη των Ψυχικών Ενεργημάτων στο Άτομο & την Πόλη	71
α) Πλατωνική Πολιτεία	71
β) Λόγοι του Διαφωτισμού	78
γ) Νεότερες Σκέψεις	88
3. Μελέτη της Καθαυτό Πολεμικής Θεωρίας	91
α) Περί του Πολέμου	94
β) Η Τέχνη του Πολέμου του Sun Tzu	103
γ) Η Κοινωνιολογική Πολεμική της Judith Butler	107
δ) Είναι Χρήσιμη η Μάχη;	110
Αναζητώντας τα Κίνητρα της Μάχης	113
1. Προς μια Αναζήτηση του Κινήτρου	114
2. Η Κύρια Μάχη: το Φυσιολογικό και το Παθολογικό	115
3. Δευτερεύουσες Μάχες περί του Προβλήματος	116
4. Κωδικοώντας τις Δευτερεύουσες Μάχες	119

Περιεχόμενα

Καθορίζοντας τις Θέσεις Μάχης	120
1. Η Χαρτογράφηση του Πεδίου Μάχης	126
2. Αναγνώριση των Εχθρικών και Συμμαχικών Παρατάξεων	128
i) Η ερμηνεία των χρήσεων ως αποτύπωμα στο χάρτη	128
ii) Οι τόποι-θέσεις διεξαγωγής των χρήσεων στο χάρτη	132
iii) Οι χρόνοι διεξαγωγής των χρήσεων στο χάρτη	136
iv) Οι τροπικότητες διεξαγωγής των συμπεριφορών στο χάρτη / ζιμελικοί κοινωνικοί τύποι	139
Η Διαμάχη για την Κουλτούρα	149
1. Πολιτισμός ή/και Κουλτούρα_μια ερμηνεία της κουλτούρας	150
2. Κουλτούρα και Αντι-κουλτούρα ή Υπο-κουλτούρα	151
3. Η Παθολογία ως Πρακτική Επιβολής Πειθαρχιών.	153
4. Αντι-κουλτούρα ως Αντίβαρο της Κυρίαρχης Πειθαρχίας.	154
Τα Αποτελέσματα των Μαχών	157
ή η Έκβαση του Πολέμου	
α. Η (δευτερεύουσα) Μάχη της Ταχύτητας: Ο Θρίαμβος της Γρήγορης Ζωής - Έρωτα	158
β. Η (δευτερεύουσα) Μάχη του Ματιού: το Φευγαλέο των Ερώτων	162
γ. Η (δευτερεύουσα) Μάχη της Ξενότητας: το Εμ/Α-φυλο Υποκείμενο της Πορνείας	164
δ. Η (δευτερεύουσα) Μάχη της Ετερότητας: το Σύγχρονο Freak Show	166
ε. Το Μετατραυματικό Σοκ ή η “Αδράνεια” του Νου	169
στ. Η Έκβαση της Κύριας Μάχης	172
Βιβλιογραφία	177

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί πόνημα δύο σχεδόν ετών. Είναι αποτέλεσμα σύνθεσης τριών εργασιών για τα μαθήματα του ΔΠΜΣ Σχεδιασμός - Χώρος - Πολιτισμός. Συγκεκριμένα για τα μαθήματα: 1) **Ανάλυση του Γραπτού και του Σχεδιασμένου Αρχιτεκτονικού Λόγου** του Παναγιώτη Τουρνικιώτη, 2) **Περί του Τόπου: Απόπειρα μιας Εννοιολογικής Προσέγγισης** του Γιώργου Ξηροπαϊδης και 3) **Θεωρητική και Εφαρμοσμένη Αισθητική** της Γιούλης Ράπτη και Ελένης Τάτλα. Σύνθεση με την έννοια της εφαρμογής των ανάλογων ερευνητικών μεθόδων και φιλοσοφικών προσεγγίσεων στα αντίστοιχα μαθήματα.

Για το μάθημα του κ. Τουρνικιώτη τέθηκε ως ζητούμενο η διερεύνηση ενός θέματος της επιλογής των σπουδαστών με μοναδικό δεδομένο το πεδίο μελέτης: τη λεωφόρο Συγγρού. Άμεσα αντιλήφθηκα ότι το αντικείμενο έρευνας είναι η τραβεστί πορνεία της Συγγρού, καθώς όλοι έχουμε μνήμες και σαφέστατη εικόνα του δρόμου κατά τις νυχτερινές ώρες. Οι παραστάσεις και αναπαραστάσεις του γεγονότος δεν είναι μόνο από τον ίδιο το δρόμο, αλλά και μια ολόκληρη αφήγηση του φαινομένου από τα μίντια -ιδιαιτέρως την δεκαετία του 90' που η τρας/υπο κουλτούρα βρισκόταν στο απόγειό της- αλλά και από άλλα μέσα, όπως τη λογοτεχνία. Επιπρόσθετα, η πορνεία είναι πάντα ένα πεδίο δόξης λαμπρό για να εκδιπλωθεί η διαλεκτική που αφορά σε ζητήματα κοινωνικής παθογένειας (συνήθως).

Αυτό που καθίσταται εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι ότι εντέλει όσο ερευνάς το θέμα της πορνείας, δεν ασχολείσαι επί της ουσίας με αυτό καθαυτό, αλλά με όλα τα άλλα. Προφανώς και η έκφραση της σεξουαλικότητας και η βιοπολιτική όπως παρουσιάζεται μέσα από την φουκωϊκή παράδοση βρίσκονται στην υπ' αριθμόν ένα θέση της έρευνας. Ωστόσο, η πορνεία εντάσσεται ταυτόχρονα σε πολλαπλά πεδία. Είναι επάγγελμα για τις ίδιες, ή για όσους παρασιτικά εμπλέκονται στις οικονομικές συναλλαγές, είναι λειτουργήματα για τους πελάτες, είναι πρόβλημα για όσους έρχονται σε άμεση ή

έμμεση επαφή με τις ιερόδουλες, χωρίς να το επιδιώκουν. Και ενώ, είναι τόσο μισητό και όλοι αποφεύγουν να μιλήσουν για αυτό, ή όταν το κάνουν τις περισσότερες φορές είναι με υποτιμητικό τρόπο, παρόλα αυτά το επάγγελμα αυτό είναι το αρχαιότερο και δεν έπαψε να επιτελείται (ή όποιο άλλο ρήμα συντάσσεται με την πορνεία) σε καμία ιστορική περίοδο. Εδώ εμφανίζεται μια ανάλογη διάσταση με εκείνη του πολέμου. Όλοι τον καταδικάζουμε και θεωρούμε τον πόλεμο εξαιρετικά κακόσημη έννοια, και όμως διστορικά τα άτομα εμπλέκονται σε πολεμικές επιχειρήσεις συνεχώς.

Παράλληλα με το φαινόμενο της πορνείας στην έρευνα που πραγματοποίησα με τίτλο: *ευθύγραμμη (μη) ομαλή κίνηση στη Συγγρού* τον Ιανουάριο του 2015, μελέτησα το έμφυλο υποκείμενο της πορνείας, τις τραβεστί, τις σχέσεις τους με τους περίοικους, τους μόνιμους κατοίκους, τους πελάτες, τους περιέργους, τους απλούς περαστικούς και την αστυνομία. Αλλά κυρίως μελέτησα τον τόπο που επισυμβαίνει το γεγονός, δηλαδή τον ίδιο τον δρόμο. Η ιδιαιτερότητα αυτής της λεωφόρου ταχείας κυκλοφορίας, έγκειται ακριβώς στις υψηλές ταχύτητες, τον μεγάλο όγκο κυκλοφορίας, την αδυναμία εγκάρσιας προσπέλασης και τα επιβλητικά, ογκώδη κτίρια στις παρειές της οδού με τις ξεχασμένες ή/και απρόσωπες όψεις και τις αφιλόξενες ή/και μονοδιάστατες χρήσεις. Όλα αυτά συνδιαμορφώνουν το αλλόκοτο και ανοίκειο σκηνικό της λεωφόρου Συγγρού.

Ως εκ τούτου, η μελέτη προσανατολίστηκε (εύκολα) σε μια επιτόπια έρευνα με θέμα τα "κορίτσια" και το περιβάλλον εργασίας τους. Εντούτοις, διαφάνηκε όλη εκείνη η προβληματική για τις σχέσεις που δημιουργούνται μεταξύ των χρηστών της περιοχής (κάτοικοι, περαστικοί, εργαζόμενοι σε εταιρίες και μαγαζιά) τις ίδιες ή και άλλες ώρες από εκείνες που δραστηριοποιούνται τα κορίτσια. Η εργασία μεθοδολογικά εκφράστηκε ως μια μελέτη φυσικής, δίνοντας έμφαση στην ταχύτητα. Ο κινούμενος παρατηρητής συνεχώς εγγράφει εικόνες πάνω στο διάστημα του δρόμου

και τις μετεγγράφει σε ερεθίσματα και σήματα με ασαφή κατεύθυνση. Πάντως τα βλέμματα παίζουν καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση των διαγωγών των χρηστών της οδού. Το φιλοσοφικό πλαίσιο στο οποίο κινήθηκε η εργασία είναι η κοινωνιολογία του ντε Σερτώ και του Ζίμελ που επεξεργάζονται τα στοιχεία της πόλης παράγοντας μια δεύτερη γεωγραφία επί της τρισδιάστατης, μια άυλη τοπογραφία που αφορά σε ανθρώπους και συμπεριφορές. Εξάλλου, η ζιμελική παράδοση στην κοινωνιολογία είναι πλήρως απαραίτητη στην εργασία αυτή, καθώς ο “ξένος” καθίσταται πια αναπόσπαστο στοιχείο της πόλης. Τέλος, η φουκωϊκή σκέψη, όπως και του δασκάλου του G. Canguihem, χρειάζεται για να ερμηνεύσει την κανονικότητα και την ανωμαλία τόσο σε κοινωνικό όσο και βιολογικό επίπεδο.

Ένα χρόνο μετά, επανέρχομαι στο ζήτημα αλλά εκτιμώ το φαινόμενο από διαφορετική οπτική. Εδώ η μελέτη είναι επηρεασμένη από τη ζιμελική συγκρουσιακή σχέση που δομεί την κοινωνία. Επιπλέον, η ακραία έκφραση αυτής της σύγκρουσης είναι ο πόλεμος και έτσι διερευνώ τη θεωρία του πολέμου για να διαπιστώσω αν όντως υπάρχουν αναλογίες και σε ποια βάση μπορούν να εκτιμηθούν. Εδώ εντάσσεται η πραγματεία του Carl von Clausewitz και το έργο του Sun Tzu. Για αυτόν τον λόγο η εργασία στο μάθημα του κ. Ξηροπαΐδη με τίτλο: *Μερική ανάλυση των λόγων-κειμένων περί πολέμου_ μια φιλοσοφική προσέγγιση και της κ. Τάτλα και Ράπτη με τίτλο: Μερική ανάλυση των λόγων επί του πολέμου_ μια φιλοσοφική προσέγγιση στη νόρμα και στον κανόνα των κοινωνικών σχέσεων που δουλεύτηκαν συνδυαστικά αποτελούν την έντονη προσπάθεια μου να εμβαθύνω στο φαινόμενο του πολέμου. Συνεπώς, η μεθοδολογική προσέγγιση αναδεικνύει την διαδικασία των επιτελέσεων των κοινωνικών πρακτικών και διαγωγών μέσα από μια πολεμική.*

Ελπίζω η μελέτη αυτή να αναδείξει τις πραγματικές προθέσεις μου και να μην αποπροσανατολίσει τον αναγνώστη. Ας μου επιτραπούν τυχόν αβλεψίες, λάθη (ορθογραφικά, γραμματικά, συντακτικά, σημασιολογικά), παροράματα κ.λ.π.

Οροθεσίες ή/και Οριοθεσίες Βασικών Εννοιών

«Ο λαϊκός τραγουδιστής, ο Σολωμός, ο Παπαδιαμάντης, δεν πρόβλεψαν τη λεωφόρο Συγγρού (...) Ένα αεροπλάνο, στον ουρανό της Ελλάδας, απάνω από τον Παρθενώνα, αναδίνει μια αρμονία καινούργια που δεν τη συνέλαβε ακόμα κανείς. Η λεωφόρος Συγγρού κυλά μέρα και νύχτα προς την αχτή του Φαλήρου τους νεογέννητους και ανέκφραστους ακόμα ρυθμούς ενός δυνατού λυρισμού που γυρεύει δυνατούς ποιητές... ».

Ελεύθερο πνεύμα, Γ.Θεοτοκάς, 1929.

Για να γίνει κατανοητή η χρήση και παρουσία ορισμένων βασικών εννοιών – λέξεων, καθίσταται αναγκαίος ένας επαν-ορισμός τους. Οι όροι : πόλεμος, νόρμα, δρόμος, ταχύτητα-κίνηση, εργασία, κατοικία, πολιτισμός και τέλος πορνεία μελετώνται μέσα από μια πολυπρισματική – και προσωπική – διόπτρα. Το πολυπρισματικό σημαίνει το πολλαπλό των πηγών των λέξεων. Επομένως, οι ορισμοί ενδέχεται να συντίθενται σε λεξικολογική ανάλυση, ιστορική αφήγηση, φιλοσοφική προσέγγιση, κοινωνική ή/και πολιτισμική ανάγνωση, ταξινομητική κατάταξη και τέλος συνθετική ερμηνεία ορισμένων φαινομένων με βάση δύο ή περισσότερες μεθόδους. Αναλυτικότερα για το καθένα :

Ο «ορισμός» των βασικών εννοιών αρθρώνεται πρωτίστως σε μια λεξικολογική ανάλυση του όρου. Αυτή η ανάλυση ενδέχεται να περιλαμβάνει πρώτον, μια ετυμολογική διερεύνηση – ιστορική και εθνογραφική εισαγωγή του όρου, διαφοροποιήσεις στις ρίζες των λημμάτων –ή/και μια ερμηνευτική προσέγγιση– μετεξέλιξη του εννοιακού περιεχομένου των λέξεων υπό το βάρος της ιστορικής συγκυρίας –που αναπόδραστα συνεπάγεται μια μεταλλαγή: από ολική μεταβολή και άρση του προηγούμενου ή παλαιότερου περιεχομένου της ταυτής λέξης, μερική μεταστροφή ή απλή επέκταση του νοήματος για να συμπεριλάβει τις νέες δυνατότητες του Κόσμου. Δεύτερον, μπορεί να ακολουθεί μια ιστορική διαδρομή του φαινομένου: δεν πρόκειται για μια αμιγώς αρχαιολογία, αλλά για μια ανάγνωση του παρελθόντος μέσα από επιλεκτικά σημεία – σταθμούς, που θεωρώ ότι βοηθούν στην κατανόηση της σημερινής τους κατάστασης. Επίσης, παρουσιάζεται μια φιλοσοφική προσέγγιση του όρου. Για παράδειγμα, η λέξη ταχύτητα είναι συνυφασμένη με την επιστημολογία και δει με τη φυσική ως μεταβολή της κινητικής κατάστασης. Σε άλλες λέξεις όμως είναι απαραίτητη μια ενστόχαστη παρατήρηση σε τομείς της κοινωνιολογίας ή του πολιτισμού. Τέλος, είναι προφανές ότι η συστημική και συνθετική ερμηνεία –όσο και αν σε αυτό το σημείο της εργασίας γίνεται συνειδητή προσπάθεια να το αποφύγω– θα χρησιμοποιηθεί για εμβριθέστερη ανάλυση όρων.

Ο λόγος που παραθέτω την ερμηνευτική ανάλυση των όρων

στην αρχή της εργασίας και όχι στο τέλος, σε κάποιο ευρετήριο όρων είναι ο δομικός χαρακτήρας των ορισμών για το σύνολο της εργασίας. Η θεμελίωση της σκέψης συντελείται πάνω σε αυτές τις επτά, οχτώ λέξεις, τις οποίες επιχειρώ να μελετήσω ως διακριτά μέλη ενός όλου. Εντούτοις, αυτή η επιθυμητή αυτονόμηση των όρων είναι ιδιαιτέρως δύσκολη και επομένως σημειακά παρατηρείται μια διείσδυση και ένα γλιστρήμα μιας λέξης από ένα πεδίο σε ένα άλλο και από ένα υψηλότερο σε ένα χαμηλότερο επίπεδο, νοητικό, πραγματιστικό, ή κοσμικό. Οι λέξεις λοιπόν αυτές είναι οι βασικοί πρωταγωνιστές της υπόθεσης του έργου. Και όπως σε μια ταινία οι ήρωες γράφονται είτε στην αρχή, είτε στο τέλος, ώστε να γνωρίζουμε με ποιους έχουμε να κάνουμε, έτσι και εγώ επιλέγω να παρουσιάσω εξ αρχής τους όρους που θα πρωταγωνιστήσουν.

Τέλος, να επισημάνω ότι η ανισομέρεια στην έκταση και το βάθος των ορισμών είναι επίσης συνειδητές επιλογές. Μέσα από αυτήν την άνιση ανάπτυξη διαφαίνεται και μια λανθάνουσα ιεράρχηση της αξίας και σημαντικότητας των όρων, αλλά και στο βαθμό που εν τέλει αυτοί επηρεάζουν το όλο σύστημα. Και να επισημανθεί για άλλη μια φορά πως το εννοιακό περιεχόμενο των λέξεων μεταπηδά και άρα κάποιες από αυτές δικαίως θεωρούνται κατηγορίες ή υποκατηγορίες σε ευρύτερες νοηματικά λέξεις (π.χ. η πορνεία μπορεί να εμπίπτει στον τομέα της εργασίας, αλλά και στη ψυχαγωγία, ή/και στη σεξουαλικότητα). Διατηρώντας το δικαίωμα μιας προσωπικής οριοθέτησης σε ένα αρκετά περιπλεγμένο τοπίο, ας μου επιτραπούν τα τυχόν «λάθη» ή ανακρίβειες. Όλες οι επιθυμητές οριοθετήσεις, υπαγωγές σε ευρύτερους τομείς, ιστορικές ασυνέχειες και άλματα, εστιάζσεις σε συγκεκριμένες κοινωνιολογικές, πολιτικές, πολιτιστικές θέσεις και εκτεταμένες αφηγήσεις αποτελούν μέρος της προσωπικής μου ανάγνωσης και οπτικής. Με άλλα λόγια, αυτές οι εξακριβώσεις των όρων παραπέμπουν σε ένα «πάγωμα» του χρόνου, ένα ψηφιακό στιγμιότυπο μιας κατάστασης ανατομικά τεμαχισμένης στα εξων συνετέθη. Αφ' ης στιγμής οριστούν οι έννοιες αυτές θα έχουμε ένα εννοιολογικό, φιλοσοφικό και ιστορικό πλαίσιο, το οποίο θα αποτελέσει το υπόβαθρο για την αναζήτηση των δομών και των κανονιστικών αρχών που συνυφαίνουν το δίκτυο των σχέσεων και της κινητικότητας στη Συγγρού.

1. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ

Η λ. **πόλεμος**¹ προέρχεται από το ομηρικό ρήμα **πελεμίζω** που σήμαινε «πολεμώ», με αρχική σημασία «φοβίζω τον εχθρό» (από υποθετικό τύπο πέλεμα «τρόμος, φόβος», πρβλ. γερμαν. *felma* [τρόμος]) και μάλιστα «κραδαινόοντας τη λόγχη», αφού η λέξη είναι ομόρριζη τού πάλλω. Ας σημειωθεί ότι μια αρχαία γερμανική λέξη, η λ. *werra* «διαμάχη», έδωσε το αγγλ. *war* και το γαλλ. *guerre*, τις λέξεις που σημαίνουν τον πόλεμο στις αντίστοιχες γλώσσες.

Ετυμολογικά:

Αβέβαιη είναι η ετυμολογική προέλευση τού **μάχομαι**, απ' όπου η λ. μάχη. Από άλλους συνδέεται με το **μάχ-αιρα** και από άλλους με το **μήχ-αρ, μηχ-ανή**, οπότε αρχική σημασία τού μάχομαι θα ήταν αντιστοίχως «χτυπώ με μαχαίρι» ή «μηχανεύομαι (πώς θα επιβληθώ στον αντίπαλο)». Σημειώνεται ότι από το λατινικό *battuere* «χτυπώ, πλήττω» προήλθαν τόσο το γαλλ. *bataille* όσο και το αγγλ. *battle*, ενώ στην ίδια ρίζα ανάγονται το γαλλ. και αγγλ. *combat*, ακόμη και το περίφημο *debate* «η συζήτηση» (αρχική σημασία: «διαπληκτίζομαι, ανταλλάσσω χτυπήματα με τον αντίπαλο», που διαφέρει ριζικά από τα αντίστοιχα ελληνικά συν-ζήτηση και διά-λογος).

Το αντιστάθμισμα τού πολέμου, η **ειρήνη**, είναι μια εξίσου με τον πόλεμο αρχαία λέξη, είναι κι αυτή ομηρική. Ωστόσο, η προέλευση τής λέξης είναι άγνωστη (η σύνδεση με το είρω «συνδέω» δεν γίνεται ευρύτερα δεκτή), ενώ τύποι όπως Αθ-ήνη, Μυκ-ήνη δείχνουν μάλλον ότι πρόκειται για προελληνική (πελασγική) λέξη. Από τη ρίζα παγ/πακ- που σημαίνει «στερεώνω, συνδέω, ενώνω» και που έδωσε στην Ελληνική λέξεις όπως πήγ-νυμι, πήζω, πηκτός, άπαξ, πάγιος, πάγος, παγίς, παγετός, πάσσαλος κ.ά. προήλθαν το λατινικό **pac** (γεν. pacis), απ' όπου το γαλλ. *paix* και από αυτό το αγγλ. *peace*.

Η λέξη **εχθρός** συνδέεται ετυμολογικά με δύο πηγές: με λέξεις που σημαίνουν «μίσος» (αρχαίο **έχθος** «μίσος», απ' όπου οι λέξεις απ-εχθής, ειδ-εχθής, απ-εχθ-άνομαι κ.ά.) και λέξεις από τη ρίζα *εχσ- που σημαίνουν «έξω, εκτός» (πρόθεση εξ/εκ, έξω, εξωτερικός, εκτός κ.ά.). Επομένως εχθ-ρός είναι «ο μισητός αντίπαλος, ο προερχόμενος απ' έξω», δηλ. «ο μισητός, εξωτερικός αντίπαλος». (Ας μην ξεχνάμε, ωστόσο, ότι ο ξένος, ο ακίνδυνος ιδιώτης-επισκέπτης, όχι μόνον ήταν ευπρόσδεκτος, αλλά συνιστούσε και ιερή έννοια για τους αρχαίους, δηλώνοντας τον «φιλοξενούμενο»). Με τη β' σειρά λέξεων (τη ρίζα *εχσ-) συνδέονται και λέξεις που δήλωσαν τον «ξένο» σε άλλες γλώσσες: πβ. γαλλ. *étranger*, αγγλ. *stranger* και λατινικές λέξεις όπως *ex, extra, extremus, exterior*, απ' όπου προέρχονται πολλές συναφείς ξένες λέξεις. Από μια άλλη ευρωπαϊκή ρίζα (το ghost-) που σήμαινε «ξένος», προήλθαν το λατ. *hostis* που αρχικά σήμαινε «ξένος» και αργότερα «(δημόσιος) εχθρός». Η λέξη έχασε τη σημασία τού «εχθρός» και έδωσε λέξεις δηλωτικές τού «φιλοξενούμενος», «φιλοξενία» κ.λπ., όπως γαλλ. *hôte* (ξένος), αγγλ. *guest*, γερμ. *Gast*, γαλλ. *hôtel* (ξενοδοχείο), γαλλ. *hôpital*, αγγλ. *hospital* (νοσοκομείο) (από το hospitium «φιλοξενία» προήλθε το ελλην. οσπίτιον, δηλ. το σπίτι). Από το

¹ Τα ετυμολογικά του πολέμου, άρθρο του Γ. Μπαμπινιώτη που δημοσιεύτηκε στο Βήμα, στις 06/04/2003.

inimicus που δήλωνε τον «ατομικό εχθρό» προήλθαν στις γλώσσες αυτές οι λέξεις που δηλώνουν τον εχθρό, το γαλλ. *ennemi*, το αγγλ. *enemy*.

Οι δύο βασικές λέξεις τού πολεμικού σημασιακού πεδίου, οι λέξεις πόλεμος και μάχη, είναι πανάρχαιες· είναι ομηρικές. Αρχικά η λέξη πόλεμος χρησιμοποιείτο με αρνητική χροιά («κακόσημη λέξη»), ενώ η μάχη με θετική χροιά («εύσημη λέξη»). Έτσι μερικές από τις ιδιότητες που προσδίδει στον πόλεμο ο Ομηρος είναι αιματώδες, δακρυόεις, ολόος, πολύδακρυς, στυγερός, κακός, δυσσηγής, οκρυόεις (ψυχρός, φρικτός), φθισήνωρ (ολέθριος, ανδροφονιάς), δήιος (φονικός, καταστρεπτικός), οϊζηρός (οδυνηρός, ελεεινός), δυσηλεγής (αποκρουστικός, αμείλικτος) κ.τ.ό., αντίθετα προς τη μάχη που «φέρει δόξα στους άνδρες», είναι κυδιάνειρα, είναι κρατίστη κ.τ.ό. Αργότερα ο πόλεμος παίρνει την έννοια τού όλου (πόλεμος είναι το σύνολο των συγκρούσεων, η καθόλου αναμέτρηση με τον εχθρό), ενώ η μάχη την έννοια τού μέρους (μάχη είναι η μεμονωμένη, συγκεκριμένη φάση αναμέτρησης με τον εχθρό). Έτσι το να χαθεί μια μάχη δεν σημαίνει, όπως λέμε, ότι χάθηκε και ο πόλεμος! Επίσης η μάχη παίρνει τη γενικότερη έννοια τής σύγκρουσης, πέρα τής «πολεμικής μάχης». Φθάνει δηλ. να σημαίνει ό,τι η λ. αγώνας².

Ομηρικές
συναφείς
λέξεις

[**Λεξικό Τριανταφυλλίδη**] πόλεμος ο [póleμος]: 1. ένοπλη σύγκρουση μεταξύ κρατών, λαών, ομάδων· ευρείας έκτασης στρατιωτική σύρραξη, που διαρκεί ένα σχετικά μεγάλο χρονικό διάστημα. ANT ειρήνη: Συμβατικός / ατομικός / πυρηνικός / χημικός / βιολογικός / ηλεκτρονικός / ψυχολογικός / οικονομικός ~, ανάλογα με τα μέσα που διεξάγεται. Τοπικός / παγκόσμιος / εμφύλιος / επιθετικός / κατακτητικός / αποικιακός / αμυντικός / απελευθερωτικός / εθνικοαπελευθερωτικός / θρησκευτικός / ιερός ~. Αιματηρός / εξοντωτικός / δίκαιος / άδικος ~. Τρωικός / πελοποννησιακός ~. Πρώτος / δεύτερος παγκόσμιος ~. Κηρύσσω / διεξάγω / αρχίζω / σταματώ / αποτρέπω / κερδίζω / χάνω έναν πόλεμο. Αφορμή / αιτία / έναρξη / λήξη πολέμου. Εγκληματίας / αιχμάλωτος πολέμου. Πηγαίνω στον / γυρίζω από τον πόλεμο. ~ μέχρις εσχάτων. Εξοπλίζομαι / ετοιμάζομαι για πόλεμο. Ανωτάτη Σχολή Πολέμου. Υλικό πολέμου. Κάνω πόλεμο, διεξάγω. Κάντε έρωτα, όχι πόλεμο, σύνθημα των ειρηνιστών. Ο ~ των άστρων*. (έκφρ.) ακήρυχτος* ~. (λόγ.) επί ποδός* πολέμου. (απαρχ.) εν καιρώ* πολέμου. ΦΡ ~ νεύρων* / χαρακωμάτων*. ψυχρός* ~. ΠΑΡ ΦΡ θέρος*, τρύγος, ~. || η χρονική διάρκεια, η περίοδος της σύγκρουσης: Σκοτώθηκε / τραυματίστηκε / πλούτισε / καταστράφηκε στον πόλεμο. 2. έντονος, σκληρός αγώνας, πάλη για επικράτηση, ανταγωνισμός: ~ πατριών / εταιρειών / κατασκόπων. Μου έχει κηρύξει πόλεμο, είναι εχθρικός απέναντί μου. ~ ανακοινώσεων, αντιπαράθεση μεταξύ δύο πλευρών με αλληπάλληλες και σε έντονο ύφος ανακοινώσεις. ~ / μάχη εντυπώσεων, αντιπαράθεση χωρίς ουσία, που αποσκοπεί στον εντυπωσιασμό συνήθ. της κοινής γνώμης. 3. έντονη προσπάθεια, εκστρατεία ενάντια σε κτ. ή σε κπ.: ~ κατά των ναρκωτικών / του καρκίνου / του έιτζ / των φοροφυγάδων.

Λεξικολογικά

² ό. π.

[Εγκυκλοπαίδεια *Britannica*] για τον πόλεμο συγκαταλέγει 20.066 αναφορές. Κυρίως κατηγοριοποιεί σε έννοιες και θεματικές: α) γενικές, β) διεθνούς νομοθεσίας, γ) ιστορίας (των επιμέρους χωρών ή διεθνή), δ) πολιτικής, ε) οικονομίας στ) στρατιωτικές/τεχνολογίας πολέμου, κοινωνικής επιστήμης και τέλος περί τεχνών.

Εκτός από τις αναλυτικές καταγραφές συγκεκριμένων πολεμικών ιστορικών γεγονότων ανά τον κόσμο, επιπλέον περιλαμβάνει μια εκτενέστατη λίστα με θέματα που άπτονται άμεσα ή έμμεσα με τον πόλεμο. Αναφέρεται επίσης σε προσωπικότητες που ενεπλάκησαν ως στρατιωτικοί ή πολιτικοί ιθύνοντες (Musolini, Lincoln, Lenin, Stalin, Περικλής, Ιούλιος Καίσαρας, Hussein, Κανάρης κ.ά.) σε διαμάχες και ένοπλους ή διπλωματικούς αγώνες. Επιπρόσθετα, καταγράφει πρόσωπα των γραμμάτων που μελέτησαν το φαινόμενο είτε ιστορικά (Ηρόδοτος, Ξενοφώντας, Αριστοτέλης, Πλάτωνας), είτε θεωρητικά και φιλοσοφικά (Sun Tzu, Clausewitz, Tolstoy, Μακιαβέλι, Hobbes, Μαρξ, Wittgenstein, Lévinas, Chomsky, κ.ά.), αλλά και των τεχνών που με τον έναν ή τον άλλον τρόπο η δημιουργία τους εμπεριέχει το θέμα της αγωνιστικής (Hemingway, Goya, Kokoschka, Le Corbusier, Βιργίλιος, Rembrandt, Stravinsky, Klee, V. Woolf, κ.ά.). Σημειώνει πλήθος συνθηκών, τοποθεσιών και μαχών με ιστορική σημασία, αλλά και σύγχρονες πόλεις και νέες διατάξεις, άρθρα περί δικαιωμάτων. Τέλος είναι αξιοσημείωτη η παρουσία ελληνικών γεγονότων, πόλεων (Θήβα, Κέρκυρα, Αθήνα, Μακεδονία, Σπάρτη, Τροία, Ήπειρος, Αρκαδία, ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, δικτατορία της επταετίας, εμφύλιος πόλεμος) και προσώπων τόσο της αρχαιότητας (Κάλχας, Φίλιππος Β', Μ. Αλέξανδρος, Αριστοφάνης, Αντιφώντας, Διομήδης, Αγαμέμνων, Αλικβιάδης, κ.ά.) όσο και της νεότερης ιστορίας (Κολοκοτρώνης, Κανάρης, Μιαούλης, Μεταξάς, Παπαδόπουλος, Ωνάσης, κ.ά.)

Ενδεικτικά: πόλεμος / belligerency [εμπόλεμη κατάσταση] (διεθνής νομοθεσία) η ιστορία της Ευρώπης / ιστοριογραφία της διπλωματίας / νόμοι του πολέμου / πασιφισμός / δημοκρατική ειρήνη (πολιτική επιστήμη) / ουδετερότητα (διεθνείς σχέσεις) / εκχευρεία / κατάπαυση του πυρός / άσυλο (νομολογία) / ανθρωπιστική βοήθεια / μαζική βία / εγκλήματα πολέμου / δίκαιος (δικαιολογημένος) πόλεμος / κρατούμενοι πολέμου (νομοθεσία) / διεθνείς σχέσεις / διπλωματία / ηθική / κυριαρχία (διεθνής νομοθεσία) / επανορθώσεις / η εισβολή των μίντια στον πόλεμο / θεωρία του ντόμινο (διεθνείς σχέσεις) / γεωπολιτική / στρατηγική / τακτική / επίθεση / άμυνα / εχθροί / σύμμαχοι / ανταρτοπόλεμος / οχύρωση / πόλεμος στα χαρακώματα / ασύμμετρος πόλεμος / βιασμοί / λιμός / πειρατεία / μεταπολεμικό τραυματικό άγχος / κατασκοπεία / πυροβολικό / ναυμαχία / ναυπηγική και αεροναυπηγική τεχνολογία/ αυτοκινητοβιομηχανία / βιολογικά όπλα / όπλα μαζικής καταστροφής / έξυπνες βόμβες / πυρηνική απειλή / δόγμα της αντίρροπης δύναμης (πυρηνική στρατηγική) / ιερός πόλεμος / πόλεμος κατά της τρομοκρατίας / κομμουνισμός και φασισμός / ρεβισιονισμός και επανάσταση / φεμινισμός / σεξολογία / οικολογική τρομοκρατία / κίνημα κατάρτησης των αδικιών / λιμπερταρισμός / KGB / CIA / FBI / υπερδύναμη (πολιτική επιστήμη) / *Ο Πόλεμος των Άστρων (φιλμ)* / *Iron Man* / *Wonder Woman* / κυβερνοπόλεμος / Marvel και DC comics / διελκυστίδα (παιχνίδι) / λογοτεχνία / τύποι μουσειών / Φουτουρισμός/Νεο-ρεαλισμός και πλείστες άλλες αναφορές με πρόσωπα, πόλεις, νομοθεσίες, φιλοσοφικές προσεγγίσεις και καλλιτεχνικά κινήματα, τεχνολογίες και Συνθήκες.

Συνοπτική
επισκόπηση
της
Britannica
στο λήμμα
“πόλεμος”

Αναλυτικότερα στον όρο πόλεμο³ [war, warfare] αναφέρει:

Ο πόλεμος, στην κοινή συνείδηση, είναι μια διαμάχη πολιτικών ομάδων όπου εμφανίζονται εχθροπραξίες υπολογίσιμης διάρκειας και κλίμακας. Στην χρήση από τις κοινωνικές επιστήμες, προστίθενται συγκεκριμένες ποιότητες. Οι κοινωνιολόγοι συνήθως χρησιμοποιούν τον όρο στις συγκρούσεις εκείνες που εκκινούν από και πραγματοποιούνται σύμφωνα με κοινωνικά αναγνωρισμένες μορφές. Αντιμετωπίζουν τον πόλεμο είτε ως νομικό, είτε ως ηθικό θεσμό. Οι θεωρητικοί του πολέμου περιορίζουν τον όρο στις εχθρότητες των αντικρουόμενων ομάδων, η δύναμη των οποίων είναι σε τέτοιο βαθμό ίση, ώστε η έκβαση του αγώνα να είναι αβέβαιη για ένα εύλογο διάστημα. Οι ένοπλες συγκρούσεις των ισχυρών κρατών με απομονωμένους ή ανίσχυρους λαούς συνήθως καλούνται: ειρηνευτικές δυνάμεις, στρατιωτικές αποστολές ή εξερενήσεις / με μικρά κράτη ονομάζονται παρεμβάσεις ή αντίποινα / και με εσωτερικές ομάδες, εξεγέρσεις ή στασιασμοί. Τέτοια γεγονότα, εάν η αντίσταση είναι αρκετά ισχυρή ή παρατεταμένη, ενδέχεται να αποκτήσουν το μέγεθος που θα επιτρέψει να ονομαστούν “πόλεμος”.

Έπειτα παρουσιάζεται μια συνοπτική ιστορία της εξέλιξης των θεωριών περί πολέμου. Έχοντας ως αφετηρία την Γαλλική Επανάσταση και τα κοσμοϊστορικής σημασίας γεγονότα που έλαβαν χώρα την περίοδο αυτή, όπου “επαυξάνει το μέγεθος των δυνάμεων από μικρές επαγγελματικές σε μεγάλους τακτικούς στρατούς και διευρύνει τους στόχους

³ Οι πληροφορίες προέρχονται από την εγκυκλοπαίδεια *Britannica*. Συγκεκριμένα για τον όρο war/warfare τα περιεχόμενα είναι τα εξής: Εισαγωγή / Η εξέλιξη των θεωριών του πολέμου / Οι αιτίες του πολέμου: α)βιολογικές θεωρίες, β)κοινωνικές θεωρίες / Ο έλεγχος του πολέμου: α)διπλωματία, β)διακρατική συνεργασία, γ)διεθνής νομοθεσία, δ)τα Ηνωμένα Έθνη, ε)παγκόσμια κυβέρνηση. Τα κείμενα είναι του Βρετανού καθηγητή Πολιτικών επιστημών, του πανεπ. του Southampton, Joseph Frankel. Διαθέσιμη και στον ιστότοπο “<http://www.britannica.com/topic/war>”.

Γενικά
για τον
Πόλεμο

Η Εξέλιξη
των
Θεωριών
του
Πολέμου

του πολέμου στα ιδανικά της επανάστασης. Στην σχετική τάξη της μετά-ναπολεόντιας Ευρώπης, η κρατούσα τάση της θεωρίας επέστρεψε στην ιδέα του πολέμου ως ορθολογικό, περιορισμένο μέσο της εθνικής πολιτικής. Αυτή η άποψη διαμορφώθηκε ενδελεχώς στο περίφημο κλασικό έργο *Περί του Πολέμου του Πρώσου θεωρητικού του πολέμου Carl von Clausewitz*“.

Ο Clausewitz
και ο
Διαφωτισμός

Ο Clausewitz δομεί αυτό το πολυσχιδές και συστηματικό έργο στα πρότυπα της διαλεκτικής μεθόδου και στα διαφωτιστικά ιδεώδη. Η μελέτη του επιχειρεί να καθορίσει με σχετική ακρίβεια τις τεχνικές, μεθόδους, πρακτικές, μέσα, στόχους, αντικείμενα και πράξεις των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Πρώτα από όλα, όμως, οφείλει να ορίσει τον καθαυτό πόλεμο. Ο ορισμός λοιπόν, αρθρώνεται στο θεμελιακό τριμερές σχήμα της διαλεκτικής: θέση-αντίθεση-σύνθεση. Ας δούμε πιο αναλυτικά την θέση: «Ο πόλεμος είναι επομένως μια πράξη βίας, προορισμένη στο να καταναγκάσει τον αντίπαλο να εκτελέσει τη θέλησή μας⁴». Δεύτερον, η αντίθεση: «Ο πόλεμος είναι μια απλή συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα⁵». Και τέλος, η σύνθεση της διαλεκτικής αυτής τοποθέτησης: Ο πόλεμος είναι «μια εκπληκτική τριάδα, όπου μπορεί να ξαναβρει κανείς πρώτα την πρωταρχική βία του στοιχείου του, το μίσος και την αντιπάθεια, που πρέπει να θεωρούνται σαν τυφλή φυσική παρόρμηση, κι ύστερα το παιχνίδι των πιθανοτήτων και του τυχαίου, που τον κάνουν ελεύθερη ψυχική δραστηριότητα, και την υποταγμένη σε όργανο της πολιτικής φύσης του, μέσω της οποίας ανήκει στην καθαρή νόηση⁶».

⁴ *Περί του Πολέμου*, Carl von Clausewitz, σελ. 31.

⁵ ό.π. σελ. 53.

⁶ ό.π. σελ. 55.

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος επειδή επιστράτευσε ολόκληρους πληθυσμούς και οικονομίες, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ολοκληρωτικός, αλλά δεν εντάσσεται στο κλαουσεβιτσιανό μοντέλο των περιορισμένων συγκρούσεων και επομένως είναι απαραίτητη μια επέκταση ή ανανέωση των παλιότερων θεωριών. Αυτές οι νεότερες θεωρίες δεν αντιλαμβάνονται τον πόλεμο πια ως ορθολογιστικό εργαλείο της κρατικής πολιτικής. Οι θεωρητικοί υποστήριξαν ότι ο πόλεμος στην μοντέρνα, ολοκληρωτική μορφή του (αν νοείται ακόμη ως εργαλείο εθνικής πολιτικής) πρέπει να νοείται ως τέτοιος μόνο όταν τα πιο ζωτικά συμφέροντα του κράτους θίγονται άμεσα και απειλούνται. Ειδικά, οι συμπλοκές εξυπηρετούν ευρύτερες ιδεολογίες και όχι τα πιο καθορισμένα συμφέροντα μιας κυρίαρχης ομάδας ή ενός έθνους. Όπως στους θρησκευτικούς πολέμους του 17ου αιώνα, ο πόλεμος έγινε μέρος ενός ευρύτερου σχεδίου, όπως την άνοδο του προλεταριάτου στην κομμουνιστική εσχατολογία, ή το ναζιστικό δόγμα περί της ανώτερης φυλής.

Μερικοί θεωρητικοί επεκτάθηκαν ακόμη περισσότερο, αρνούμενοι κάθε ορθολογιστικό χαρακτήρα στον πόλεμο, συλλήβδην. Για αυτούς ο πόλεμος είναι ένας όλεθρος και μια κοινωνική καταστροφή, είτε αν ένα έθνος προσβάλλει ένα άλλο, είτε αν αφορά στην ανθρωπότητα ως σύνολο⁷. Στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, η μελέτη γύρω από την ειρήνη απέκτησε νέο νόημα και αξία, μια σύγχρονη μορφή θεωρητικοποίησης που συνδυάζει την ανάλυση της προέλευσης του πολέμου με ένα ισχυρό κανονιστικό στοιχείο που στοχεύει στην αποτροπή του. Η έρευνα περί ειρήνης επικεντρώνεται σε δύο τομείς: την ανάλυση του διεθνούς συστήματος και την εμπειρική μελέτη του φαινομένου του πολέμου.

⁷ Η ιδέα δεν είναι καινούρια, ανδρώθηκε στον απόηχο των Ναπολεόντιων Πολέμων. Βλ. για παράδειγμα το τελευταίο κεφάλαιο του *Πόλεμος και Ειρήνη* (1865-69) του L. Tolstoy.

Α΄ Παγκόσμιος
και
Επέκταση του
Κλαουσεβιτσιανού
Μοντέλου

Η Έρευνα
περί
Ειρήνης

Ο Β' Παγκόσμιος
και η
Συνθετότητα
του
Φαινομένου

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και η επακόλουθη εξέλιξη των όπλων μαζικής καταστροφής, κατέστησαν ακόμα πιο επιτακτική την ανάγκη να γίνει κατανοητή η φύση του πολέμου. Στον αντίποδα, ο πόλεμος έγινε ένα δυσεπίλυτο κοινωνικό φαινόμενο⁸, η εξάλειψη του οποίου φαινόταν απαραίτητη προϋπόθεση για την επιβίωση της ανθρωπότητας. Συνεπώς, ο προβληματισμός σχετικά με τον πόλεμο έγινε διαφορετικός, καθώς έπρεπε να απαντήσει σε ερωτήματα που σχετίζονται με πολύ διαφορετικές διαμάχες.

Τα Αίτια
του
Πολέμου

Ο Joseph Frankel σχετικά με τις σύγχρονες θεωρίες των αιτιών του πολέμου, διακρίνει δύο κύριες σχολές: 1) εκείνη που αποδίδει τον πόλεμο σε συγκεκριμένους εγγενείς, βιολογικούς και ψυχολογικούς παράγοντες ή τάσεις, και 2) εκείνη που τον αποδίδει σε συγκεκριμένες κοινωνικές σχέσεις και θεσμούς. Αμφότερες οι δύο σχολές εμπεριέχουν αισιόδοξα και απαισιόδοξα στοιχεία που αφορούν στην αποτροπή της μάχης. Οι βιολογικές λοιπόν θεωρίες, επικεντρώνονται στις έμφυτες τάσεις και αναπτύχθηκαν από τους ηθολόγους, που εντοπίζουν αναλογίες στις συμπεριφορές των ζώων και επίσης από τους ψυχολόγους και τους ψυχαναλυτές.

Οι Βιολογικές
Θεωρίες

Οι ηθολογοί⁹ με αφετηρία το αδιάσειστο επιχείρημα ότι η μελέτη της πάλης των ζώων ενδέχεται να συμβάλει στην κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς, διαπιστώνουν την βασική αναλογία στην εκδήλωση της επιθετικής συμπεριφοράς. Αυτή η συμπεριφορά σύμφωνα με τα αποτελέσματα των πειραμάτων¹⁰ που αφορούν στην επικράτεια της περιοχής

⁸ Η χρήση του πολέμου ως πολιτικό μέσο αξιοποιήθηκε με πρωτοφανή τρόπο από τις πυρηνικές υπερδυνάμεις: ΗΠΑ και ΕΕΣΔ. Ο πόλεμος διατήρησε επίσης έντονη, αλλά οθολογική εργαλειοκτικότητα σε συγκεκριμένες και πιο περιορισμένες συγκρούσεις, όπως αυτές μεταξύ του Ισραήλ και των Αραβικών κρατών.

⁹ Η ηθολογία είναι ο κλάδος της ζωολογίας που μελετά τη συμπεριφορά των ζώων. Εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1930 με τις εργασίες των ζωολόγων Κόνραντ Λόρεντς, Καρλ φον Φρις και Nikolaas Tinbergen,

¹⁰ Πειράματα που συνδύασαν τον πληθυσμό των ατόμων (του εκάστοτε είδους) και την (εδαφική) επικράτεια. Ο αυξημένος αριθμός ατόμων-υπερπληθυσμός δημιούργησε ένταση και αυξημένη επιθετική συμπεριφορά στα πειραματόζωα.

έδειξαν ότι: η οριοθεσία και υπεράσπιση εναντίον επιδρομών και εισβολών μιας σημασιοδοτημένης και μαρκαρισμένης περιοχής για τροφή και αναπαραγωγή εμφανίζουν σημαντικές ποιοτικές αναλογίες. Εντούτοις, η αναλογία μεταξύ οριοθεσίας της επικράτειας του ζώου και της εθνικής επικράτειας είναι προφανώς εξαιρετικά αδύναμη. Στην φύση, οι περιοχές των μελών ενός είδους διαφέρουν σε μέγεθος, αλλά συνήθως φαίνεται να τους παρέχει επαρκείς πόρους, και η χρήση βίας για την υπεράσπισή της (περιοχής) είναι σπάνια αναγκαία, καθώς τα συνήθη απειλητικά σήματα, γενικά αποτρέπουν τις επιδρομές των πιθανών αντιπάλων. Αυτό συγκρίνεται ελάχιστα με την συχνά καταστροφική άμυνα της υπεράσπισης των εδαφών των εθνικών κρατών.

Επιπροσθέτως, η βιολογική σχολή εντοπίζει τα αίτια του πολέμου στην φύση του ανθρώπου. Αυτές οι ψυχολογικές προσεγγίσεις ποικίλουν από α) πολύ γενικές, β) συχνά απλώς διαισθητικούς ισχυρισμούς σχετικά με την ανθρώπινη φύση, σε γ) σύνθετες αναλύσεις που κάνουν χρήση των εννοιών και τεχνικών της σύγχρονης ψυχολογίας. Εδώ περιλαμβάνεται ένα ευρύ φάσμα ηθικών και φιλοσοφικών διδασχών και γνώσεων από φιλοσόφους όπως ο Αυγουστίνος και ο Σπινόζα. Ωστόσο, πολλοί ισχυρίζονται ότι αυτές οι ψυχικές διαθέσεις είναι εσφαλμένες, στερεότυπες εικόνες, είτε υποκινούμενες από εθνικιστικά ιδεώδη, με την έννοια ότι ακολουθούν τις παραδεδομένες αξίες, ακόμη και ως ποδηγέτηση ή κομφορμιστική συμμόρφωση προς κυρίαρχες ιδεολογίες. Άλλοι επιμένουν στην έμφυτη επιθετικότητα και βίαιη συμπεριφορά του ανθρώπου. Κοινός τόπος όλων των σύγχρονων θεωρητικών είναι η εκπαίδευση των λαών και η ορθή λήψη αποφάσεων τόσο των αρχηγών των κρατών, όσο και των πολιτών. Μέσω της προόδου της κοινωνικής προσαρμογής των υποκειμένων, με έμφαση στην έρευνα και την παιδεία θα μειωθεί η απογοήτευση, η ανασφάλεια, ο φόβος και η πιθανότητα πολέμου.

Ψυχολογικές
και
Ψυχαναλυτικές
Προσεγγίσεις

Κοινωνιολογικές
Προσεγγίσεις

Εντούτοις, οι ψυχαναλυτικές ερμηνείες φαίνεται να είναι αναποτελεσματικές, επειδή το ανθρώπινο υποκείμενο συμπεριφέρεται διαφορετικά σε άλλα κοινωνικά δεδομένα. Έτσι, πολλοί στοχαστές στράφηκαν σε αυτά τα δεδομένα, είτε εστιάζοντας στην εσωτερική λειτουργία των κρατών, είτε στο διεθνές σύστημα εντός των οποίων τα κράτη αυτά λειτουργούν. Οι πιο εκτενείς και με την μεγαλύτερη επιρροή θεωρίες που αποδίδουν τον πόλεμο στη φύση του κράτους διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατευθύνσεις που πιο ελεύθερα μπορούν να χαρακτηριστούν φιλελεύθερες¹¹ και σοσιαλιστικές¹². Στην αιτιολόγηση των πολέμων οι φιλελεύθεροι εκθέτουν μια σειρά παράγοντες. Πρώτα, εστιάζουν στις αυταρχικές κυβερνήσεις, οι οποίες θεωρείται ότι διεξάγουν πόλεμο εναντίον φιλειρηνικών πολιτών. Έτσι, έγινε σύνθημα της φιλελεύθερης πολιτικής φιλοσοφίας ότι ο πόλεμος θα μπορούσε να εξλειφθεί με την εισαγωγή του καθολικού δικαιώματος της ψήφου, καθώς θα μπορούσε να κρατήσει μακριά κάθε πολεμοχαρή κυβέρνηση.

Φιλελεύθερες
Θεωρίες

Από την άλλη, ο Καρλ Μαρξ απέδιδε τον πόλεμο, όχι στην συμπεριφορά των κρατών, αλλά στην ταξική δομή των πόλεων. Για αυτόν οι πόλεμοι δεν διεπράχθησαν ως μια συνήθη εκούσια πράξη της κρατικής πολιτικής, αλλά ως αποτέλεσμα της σύγκρουσης των κοινωνικών δυνάμεων¹³. Στις διεθνείς σχέσεις,

¹¹ Οι πρωτεργάτες ή οι κλασικοί του φιλελευθερισμού του 18ου και 19ου αιώνα διέκριναν τρία βασικά στοιχεία στην ανάλυση τους -τα άτομα, την κοινωνία και το κράτος- και προσδιόρισαν το κράτος ως το παράγωγο της διάδρασης των δύο πρώτων.

¹² Ενώ οι φιλελεύθεροι επικεντρώθηκαν στις πολιτικές δομές, κατανοώντας τις ως πρωτεύουσας σημασίας στην λήψη απόφασης για την εμπλοκή ή όχι σε πόλεμο, οι σοσιαλιστές στράφηκαν στο κοινωνικο-οικονομικό σύστημα ως πρωταρχικό παράγοντα. Στις αρχές του 20ου αιώνα, τα δύο ρεύματα συγκλίνουν ως ένα βαθμό, γεγονός που μαρτυράται και από το ότι ο Άγγλος ριζοσπάστης φιλελεύθερος John Hobson εξήγησε τους πολέμους με όρους που αργότερα χρησιμοποίησε και ο Vladimir Lenin.

¹³ Για τον Μαρξ το κράτος ήταν απλώς ένα πολιτικό εποικοδόμημα, ο πρωταρχικός, καθοριστικός παράγοντας έγκειται στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, η οποία οδηγεί στην ανάπτυξη των δύο ανταγωνιστικών τάξεων: στην αστική τάξη και το προλεταριάτο. Μάλιστα, η αστική τάξη ελέγχει τον κυβερνητικό μηχανισμό σύμφωνα με τα δικά της συμφέροντα.

το καπιταλιστικό κράτος εμπλέκεται σε πολέμους, επειδή καθοδηγείται από το δυναμισμό του συστήματος, τη συνεχώς αυξανόμενη ανάγκη της για τις πρώτες ύλες, τις αγορές και τις προμήθειες του φθηνού εργατικού δυναμικού. Ο μόνος τρόπος για να αποφευχθεί ο πόλεμος είναι να αφαιρεθεί η βασική αιτία του, αντικαθιστώντας τον καπιταλισμό με το σοσιαλισμό, καταργώντας έτσι τόσο την ταξική πάλη όσο και τα κράτη.

Επίσης, πολλές θεωρίες ισχυρίζονται ή υπονοούν ότι οι πόλεμοι προκαλούνται πρωτίστως από την ένταση των ανθρώπων σε έθνη και από τη στενή σχέση μεταξύ έθνους και κράτους. Αυτή η σύνδεση μεταξύ του έθνους και του κράτους έχει καθιερωθεί από το δόγμα της εθνικής αυτοδιάθεσης, η οποία θεωρήθηκε ως η βάση της της νομιμοποίησης των κρατών και ο μείζων παράγοντα για την ίδρυση και την διάλυσή τους. Έτσι, αναπτύχθηκε η έννοια του εθνικισμού -ως στοιχείου φυλετικής καθαρότητας- που θα επέτρεπε την ειρηνική συνύπαρξη των ατόμων του ίδιου έθνους και κατ' επέκταση του ίδιου κράτους. Ωστόσο, σπάνια επιτεύχθηκε η συγκέντρωση ενός και μόνο έθνους σε ένα κράτος¹⁴. Αυτή η έλλειψη πλήρους συσχέτισης των μελών συχνά δημιούργησε επικίνδυνες εντάσεις που σε ακραίες περιπτώσεις μπορεί να οδηγήσει σε πόλεμο. Μια κυβέρνηση εμπνευσμένη από τον εθνικισμό μπορεί να διεξάγει μια πολιτική με στόχο την αφομοίωση των εθνικών μειονοτήτων (όπως συνέβη στον Μεσοπόλεμο στα ευρωπαϊκά κεντρικά κράτη και την γερμανική πολεμική μηχανή που υποκινούταν από την ναζιστική πολιτική του Χίτλερ).

Σοσιαλιστικές
Θεωρίες

Εθνικισμός

¹⁴ Το ιδανικό του έθνους-κράτους δεν επιτυγχάνεται πλήρως. Σε κανένα ιστορικό παράδειγμα δεν βρίσκει κανείς όλα τα μέλη ενός συγκεκριμένου έθνους συγκεντρωμένα εντός των συνόρων ενός κράτους. Αντίθετα, πολλά κράτη περιέχουν αρκετά μεγάλες εθνικές μειονότητες.

Οι Ομάδες
Ειδικών
Συμφερόντων

Τέλος, ο Frankel αναφέρεται στους θεωρητικούς εκείνους που είναι πιο κοινωνικά προσανατολισμένοι και επικεντρώνονται στο ρόλους που παίζουν στο εσωτερικό του κράτους, οι διάφορες ομάδες ειδικών συμφερόντων. Αρχικά οι ερευνητές αυτοί διαχωρίζουν την πλατιά μάζα του κόσμου [the hoι rolloί] και των ατόμων εκείνων που ανήκουν σε ομάδες που εμπλέκονται άμεσα ή ασκούν επιρροή στην κυβέρνηση. “Οι πολλοί” για την στάση των οποίων οι γνώσεις είναι ανεπαρκείς, είναι γενικά αποδεκτό ότι πρέπει να ασχολούνται με την καθημερινότητά τους και να μάχονται υπέρ της ειρήνης. Οι ομάδες επιρροής, οι οποίες εμπλέκονται άμεσα στις εξωτερικές υποθέσεις και, ως εκ τούτου, σε πολέμους, είναι το κύριο θέμα της ανάλυσης. Πολεμοχαρείς κυβερνήσεις που εξωθούν φιλειρηνικούς ανθρώπους σε διεθνείς συγκρούσεις είναι ένα επαναλαμβανόμενο θέμα τόσο των φιλελεύθερων όσο και των σοσιαλιστικών αναλύσεων του πολέμου.

Τα Αίτια
Ροπής
προς τον
Πολέμου

Μερικοί συγγραφείς διατύπωσαν την θεωρία της συνωμοσίας των ηγεμόνων κατά της ίδιας της πόλης, που μπορεί να εντοπιστεί στους προϊστορικούς χρόνους, όπου οι ιερείς και οι πολεμιστές συνενώθηκαν στις πρώτες κρατικές δομές. Ωστόσο, οι περισσότεροι συγγραφείς περιορίζονται στο να απαντήσουν γιατί ορισμένες κυβερνήσεις είναι πιο επιρρεπείς στον πόλεμο από άλλες, και εν γένει στο ερώτημα απαντά η επιρροή των ομάδων με σημαντικά συμφέροντα που επιδιώκουν συγκεκριμένους και ιδιοτελείς σκοπούς.

Οι Σύγχρονες
Κοινωνικές
Έννοιες

Εδώ εμφανίζονται οι έννοιες εκείνες της κοινωνικής επιστήμης, όπως: εξουσία, ηγεμονεύουσα τάση, ομάδα συμφερόντων, αρχηγός, ακόλουθοι, γκέτο, περιθωριοποίηση, κανονικοποίηση, αποκλεισμός, κοινωνικός στιγματισμός, ρατσισμός, μισαλλοδοξία, αλληλεγγύη, διεκδίκηση δικαιωμάτων, συγκρουσιακή σχέση, ξεσηκωμός, επανάσταση, κ.ά. Σήμερα, η αστυνομία στις ανεπτυγμένες χώρες με πλήρως στρατιωτική μορφή και δύναμη προσπαθεί να επιβληθεί

στους πολίτες, μετατρέποντας τις πόλεις σε πεδίο μάχης. Το αποτέλεσμα είναι αμφίροπο και τότε γέρνει προς το κράτος, και τότε προς τους πολίτες. Η έχθρα όμως των δύο πλευρών που συναποτελούν το έθνος είναι εμφανής και έντονη.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Judith Butler “ένα υποκείμενο¹⁵ εγκαθιδρύεται σε εθνικό επίπεδο, ανάγεται σε κυρίαρχο και υπεράνω του νόμου, ένα βίαιο και εγωκεντρικό υποκείμενο, οι πράξεις του αρθρώνουν το οικοδόμημα ενός υποκειμένου που επιδιώκει να επαναφέρει και να διατηρήσει τη μαεστρία του μέσα από την συστηματική καταστροφή των πολύπλευρων σχέσεων του και των δεσμών του με την διεθνή κοινότητα”¹⁶.

Το παράδοξο
της
Butler

Είτε πρόκειται για κυβερνήσεις που επιθυμούν την στροφή προς το εσωτερικό του κράτους, είτε για κοινωνίες που ορματίζονται εθνικιστικές φαντασιώσεις ομοιογένειας και καθαρότητας, τα υποκείμενα ανάλογα με την ιστορική συνθήκη διαμορφώνουν και κατευθύνουν τις κυρίαρχες τάσεις. Στις περιπτώσεις, που τα ατομικά υποκείμενα διαφωνούν ή απλά δεν συμφωνούν με το συλλογικό υποκείμενο (ή όπως αναφέρθηκε με την ηγεμονεύουσα τάση) τότε δημιουργείται μια απόκλιση, σχάση και ενδεχομένως ρήξη. Αυτή η διαφωνία με την σειρά της μπορεί (ανάλογα με το μέγεθος και τη διάρκειά της) να εξελιχθεί σε σύγκρουση λεκτική ή διπλωματική και τέλος, σε ακραίες περιπτώσεις, σε βίαιη επίλυση των διαφορών μέχρι και σε πολεμική διένεξη.

Ατομικό -
Συλλογικό
Υποκείμενο

¹⁵ Ως υποκείμενο μπορεί να περιγραφεί είτε το έθνος, είτε η ψυχή του ατόμου. Παρόλο που αυτά τα δύο δεν είναι τα ίδια, δεν ταυτίζονται, παρατηρούνται ομοιότητες, που ήδη από την αρχαιότητα χρησιμοποιήσαν για αναλογίες, Πρβλ. και στην Πολιτεία τις συνεχείς μετατοπίσεις που κάνει ο Πλάτωνας από την ψυχή στο κράτος, από το ατομικό υποκείμενο στο συλλογικό.

¹⁶ *Precarious Life*, J. Butler, σελ. 41.

2. Η ΝΟΡΜΑ

[*Λεξικό Τριανταφυλλίδη*] **νόρμα** η [νόγμα]: πρότυπο που καθορίζει: α. τον τύπο ενός προϊόντος ή τις τεχνικές μεθόδους παραγωγής: Συσκευές κατασκευασμένες σύμφωνα με τις γερμανικές νόρμες. || ~ χρόνου, ο χρόνος που καθορίζεται για την κατασκευή ενός έργου ή για τον όγκο εργασίας που πρέπει να εκτελέσει ένας εργάτης. β. τον τρόπο συμπεριφοράς στα μέλη ενός κοινωνικού συνόλου. [ιταλ. norma]

Λεξικολογικά

νορμάλ [normál] Ε (άκλ.) : (προφ.) για κπ. ή για κτ. που βρίσκεται μέσα στα όρια του φυσιολογικού, του λογικού, του γενικά αποδεκτού ή του συνηθισμένου: Είναι ένας ~ άνθρωπος. Δεν είναι ~ η συμπεριφορά του. Δεν είναι ~ πράγματα αυτά που κάνεις. Το ~ είναι να φτάνει το γράμμα σε τρεις μέρες. || (ως επίρρ.): Συμπεριφέρεται εντελώς ~. [λόγ. < γαλλ. norma]

Η λατ. λ. norma που ετυμολογικά φέρει το σημασιακό φορτίο των όρων norms και normal, είναι ταυτόσημη με τον ελληνικό όρο ορθός. Ορθογραφία [γαλ. orthographe, και παλιότερος τύπος orthographie] στα αγγλ. orthography, επίσης οι λ. ορθοδοξία, ορθοπεδικός, είναι πρώιμες έννοιες του ορθός. Αν η έννοια της ορθολογίας [orthology] φαίνεται λιγότερο σχετική, αξίζει να σημειωθεί τουλάχιστον ότι ο Πλάτωνας το επιβεβαιώνει¹⁷ και επίσης στο Dictionnaire de la langue française. Η ορθολογικότητα, ορθολογισμός είναι η γραμματική όπως το εννοούν τα λατινικά και οι λόγιοι του μεσαίωνα, σαν ρύθμιση των κανόνων της χρήσης της γλώσσας¹⁸.

Ετυμολογικά

Ο Canguilhem λοιπόν στο συλλογισμό του προσπαθεί να αναδείξει την προέλευση της νόρμας. Αναπόφευκτα, προσανατολίζεται στον γλωσσικό κανόνα. Η γραμματική και οι κανόνες που εγκαθιδρύει ώστε να συστηματοποιήσει και να καθορίσει τα πλαίσια του ορθού εντός της δυναμικής αυτής έννοιας είναι προφανώς δύσκολα να τεθούν. Το εγχείρημα αυτό είναι σαφώς μεγαλεπήβολο καθώς το γλωσσικό φαινόμενο είναι πολύπλοκο και ζωντανό. Μια ακαδημαϊκή, σχολαστική εγχάραξη αυστηρών ορίων στον ζωντανό οργανισμό της

Η
Γραμματική

¹⁷ Βλ. Σοφιστής, Πλάτων, 239 b "μή σκοπώμεν την ορθολογίαν περί το μή όν".

¹⁸ *The Normal and the Pathological*, G. Canguilhem, σελ. 244.

γλώσσας μοιάζει με την τιθάσευση και εξημέρωμα ενός άγριου ζώου. Η λύση στο μείζων αυτό πρόβλημα δόθηκε από την επιστροφή και καταγραφή της ίδιας της χρήσης της γλώσσας σε καθημερινές συνθήκες. Εμφανίζεται επομένως μια κυκλική διαδικασία από και προς το καθημερινό, το ανυπότακτο σε κανόνες και τη νόρμα.

Εάν λοιπόν είναι αληθές ότι η εμπειρία της κανονικοποίησης είναι ειδικά ανθρωπολογική ή πολιτισμική εμπειρία, μπορεί να φαίνεται κανονικό, νορμάλ ότι η γλώσσα παρέχει ένα από τα βασικά της πεδία για αυτήν την εμπειρία. Η Γραμματική προσφέρει τροφή για σκέψη σχετικά με τις νόρμες.

Γλωσσικός
Κανόνας -
Κοινωνική
Νόρμα

Η νόρμα δεν είναι μια προσταγή να κάνεις κάτι δια της βίας ή επειδή θα υποστείς ποινικές κυρώσεις. Το εγχείρημα των εγγράμματων να συστηματοποιήσουν την Γραμματική και να ορίσουν τη σωστή χρήση της γαλλικής γλώσσας ήταν θέμα του κανόνα- νόρμας, του προσδιορισμού της αναφοράς και του εντοπισμού λαθών στα πλαίσια της διαφοροποίησης και της απόκλισης. Αυτή ή αναφορά υιοθετείται από την χρήση¹⁹.

Στην πραγματικότητα, τον 17ο αιώνα, η νόρμα της Γραμματικής συνέπιπτε με την χρήση της γλώσσας από τους μορφωμένους αστούς του Παρισίου, ώστε αυτή η νόρμα να αντικατοπτρίζει μια πολιτική νόρμα: τη διοικητική συγκέντρωση προς όφελος της βασιλικής εξουσίας. Με όρους κανονικοποίησης δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ της γέννησης της γραμματικής στην Γαλλία τον 17ο αιώνα και της εισαγωγής του μετρικού συστήματος στα τέλη του 18ου αιώνα. Ο Ricelieu, ο Ναπολέων και το Εθνικό Συμβούλιο είναι τα επιτυχή όργανα της ίδιας συλλογικής απαίτησης. Ξεκίνησε με γραμματικές νόρμες, πέρασε μέσα από το εργαστηριακό πρότυπο και τις νόρμες της υγείας, και κατέληξε σε μορφολογικές νόρμες ανθρώπων και αλόγων για την εθνική άμυνα.

Από την
Γραμματική
στην
Βιομηχανία
και
τη
Βιολογία

¹⁹ ό.π.

Στον προσδιορισμό των βιομηχανικών προτύπων²⁰ καταλήγει στην ενότητα του σχεδίου, κατεύθυνσης της εργασίας και καθορισμό στόχου της υλικής κατασκευής. Τα βιομηχανικά πρότυπα που τέθηκαν στην κατασκευή κατά την Βιομηχανική Επανάσταση²¹ καθιερώθηκαν και εξακολούθησαν να είναι σε εφαρμογή μέχρι και σήμερα. Ιδιαίτερα την περίοδο του Μοντερνισμού το φαινόμενο εξαπλώθηκε από τον κλάδο του σχεδιασμού και της αρχιτεκτονικής σε όλες σχεδόν τις σφαίρες της ανθρώπινης πράξης και νόησης. Η ορθολογικότητα της δομής, η οικονομία των πρώτων υλών, η προκαθορισμένη

20 Το άρθρο με τίτλο: *Gun-Carriage* [Κιλιβαντας] στην Εγκυκλοπαίδεια των Ντιντερό και Νταλαμπέρ, που αργότερα επικαιροποιήθηκε από το Βασιλικό Σώμα του Πυροβολικού, παραθέτει τα μοτίβα της κανονικοποίησης στην εργασία στα εργοστάσια όπλων. Σε αυτό παρατηρούμε πώς η σύγχυση των προσπαθειών, οι λεπτομέρειες των αναλογιών και οι περιττές σπατάλες επιχειρείται να διορθωθούν. Οι σταθερότυποι [standards] των σχεδίων των μελών και οι πίνακες διαστασιολόγησης, η εισαγωγή προτύπων [patterns] και μοντέλων είχαν ως αποτέλεσμα την ακρίβεια στα ξεχωριστά προϊόντα και την κανονικότητα στη συναρμογή. Το άρθρο *Gun-Carriage* περιέχει σχεδόν όλες τις έννοιες που χρησιμοποιούνται στις σύγχρονες πραγματείες για την κανονικοποίηση [normalization] εκτός από τον όρο νόρμα.

21 Πρβλ. στο *Η Γέννηση της Φυλακής, Πειθαρχία και Τιμωρία* του Φουκώ, την προσπάθεια ανάδειξης μέσα από αυτά τα πρότυπα την αρνητική χροιά των προτύπων αυτών. "Αυτό είναι τό πρόβλημα των μεγάλων εργαστηρίων και των εργοστασίων, όπου οργανώνεται ένας νέος τύπος επιτήρησης. Ο τύπος αυτός διαφέρει από εκείνον που, στο σύστημα της βιοτεχνίας, εξασφαλιζόταν από τὰ εξω, με επιθεωρητές επιφορτισμένους με την εποπτεία της εφαρμογής των κανονισμών το ζητούμενο τώρα είναι ένας εντατικός, συνεχής ελεγχος· αυτός συνοδεύει ολόκληρη τη διαδικασία της εργασίας· δεν αφορά - ή τουλάχιστον δεν αφορά μόνο - στην παραγωγή (φύση, ποσότητα των πρώτων υλών, τύπος των χρησιμοποιούμενων εργαλείων, διαστάσεις και ποιότητα των προϊόντων), αλλά συνυπολογίζει τη δραστηριότητα των ανθρώπων, την επιδεξιότητά τους, τον τρόπο που ενεργούν, την ετοιμότητά τους, τον ζήλο τους, τη διαγωγή τους. Αλλά είναι και διαφορετικός από τον οικείο έλεγχο του αφέντη, που βρισκόταν δίπλα στους έργατες και στους μαθητευόμενους· διότι ο τύπος αυτός της επιτήρησης εκτελείται από υπαλλήλους, επιστάτες, ελεγκτές και εργοδηγούς. Όσο ο μηχανισμός της παραγωγής μεγαλώνει και γίνεται πιο περίπλοκος, όσο αυξάνεται ο αριθμός των εργατών και ο καταμερισμός της εργασίας, τόσο η ανάγκη ελέγχου γίνεται πιο αισθητή και πιο δύσκολη. σελ. 232-3.

διαστασιολόγηση, η ακρίβεια της κατασκευής και η ευκολία στην προσαρμογή είναι μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά των σταθερότυπων. Η επανασύνδεση των (βιομηχανικών) μελών -που οφείλουν να υπακούουν στον κανόνα του αρχικού σχεδιασμού- προσφέρει την γρήγορη και εύκολη κατασκευή προϊόντων.

Τα οφέλη αυτής της εργοστασιακής καινοτομίας -που εκ των πραγμάτων ενέχουν μια ριζοσπαστική σύλληψη στον τρόπο κατασκευής και παραγωγής- περνούν και σε κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Η σύνδεση όλου-μέρους, γνωστή ήδη από την κλασική εποχή, αποτελεί φιλοσοφικό υπόβαθρο της λογικής αυτής. Η μετατόπιση από το ατομικό στο συλλογικό υποκείμενο εφαρμόζεται ήδη από την αρχαιότητα. Στην Πολιτεία ο Πλάτωνας αναφέρεται επανειλημμένα σε αυτήν την αναλογία²²: ατομικής ψυχής και πολιτείας. Το συνεχές πέρασμα από το μέλος στο σύνολο του δίνει τη δυνατότητα να εξετάζει το φαινόμενο κατά βούληση είτε σε επίπεδο πόλης είτε σε ατομικό επίπεδο.

Στο έργο αυτό εκφράζεται κατά βάση η ιδέα της σύλληψης και ανέγερσης μια πόλης. Σε αυτήν την ιδανική πολιτεία αντικειμενικός και απώτερος σκοπός των πολιτών είναι η αφομοίωση και εφαρμογή μιας δίκαιης ζωής. Μέσα από το ιδανικό της δικαιοσύνης το άτομο μπορεί να απελευθερωθεί από τις ανάγκες του φθαρτού, υλικού κόσμου και να βιώσει την αιώνια Αλήθεια του υπερουράνιου Κόσμου. Η εφαρμογή όμως αυτών των ιδανικών και του τρόπου ζωής καθίσταται δύσκολη, καθώς ορισμένοι άνθρωποι εκ φύσεως ή/και λόγω παιδείας διάγουν άδικο βίο. Συνεπώς, το ιδεατό αυτό εποικοδόμημα εμφανίζει σοβαρούς τριγμούς και οφείλει να

22 Η αναλογία αυτή εμφανίζεται και στην τριμερή διάκριση της πόλης σε: άρχοντες, φύλακες και δημιουργούς. Υπάρχει άμεση αντιστοίχιση με τον τριμερή διαχωρισμό της ψυχής σε: λογιστικό, επιθυμητικό, θυμοειδές και η σημασία των διακριτών αυτών μερών διαφέρει σε αξία, ισχύ και ικανότητες. Ιδιαίτερη σημασία δίνει ο Πλάτωνας στην αναγνώριση και κατανόηση της αξιακή θέσης του κάθε μέρους, η οποία πηγάζει από κληρονομημένα, βιολογικά, φυσικά στοιχεία και οφείλει να απαγορεύει τον καθορισμό της δύναμης του.

προσφέρει λύσεις, οδηγίες, συμβουλές, τρόπους, μεθόδους και τεχνικές, ώστε να αποτραπεί τυχόν κατάρρευση του συστήματος.

Η απάντηση στην αστοχία αυτή είναι η ιδιαίτερη μέριμνα που οφείλουν να λάβουν κατά την διαδικασία δημιουργίας της πόλης. Οι ιδρυτές πρέπει να λειτουργήσουν με σοφία και να συμπεριλάβουν στον σχεδιασμό τόσο τους δίκαιους όσο και τους άδικους πολίτες. Ρυθμιστής αυτής της σχέσης, ώστε να διασφαλίζεται η εύτακτη και αρμονική ζωή του κράτους, είναι ο Νόμος. Παρόλο που πιστεύει στην ωριμότητα και αυτοδιάθεση του ατόμου-πολίτη, αναγνωρίζει την αξία του Νόμου ως αναγκαίων θεσμοθετημένων κανόνων που εξασφαλίζουν την ίδια την επιβίωση του κράτους²³. Ο νόμος που διέπει τις σχέσεις μέσα στην πόλη ακολουθεί το πρότυπο της φύσης, ρυθμίζοντας τις διαφορές και αντισταθμίζοντας τις ανωμαλίες και δυσαρμονίες. Εξάλλου, και ο Νίτσε παρότι αφορίζει και απορρίπτει τον κανόνα και ειδικά τον αυθαίρετο τρόπο παγίωσης ορισμένων θεσμών και αναγωγής τους σε Νόμους, αναγνωρίζει την ισχύ του στην κοινωνία. Καταλήγει έτσι στο ότι: *“Υπακούμε στο νόμο, διότι είναι νόμος”*²⁴.

Επιστρέφοντας στον Canguilhem και στην μεταφορά των τεχνολογικών και βιταλιστικών προτύπων στην κοινωνική νόρμα, ανατρέχει ξανά στη γλωσσική αναλογία. Αυτήν τη φορά επιχειρεί να ερμηνεύσει την μαρξιστική θεωρία περί ανόδου στις κοινωνικές τάξεις. *“Μεταξύ του 1759, που εμφανίστηκε η λέξη νορμάλ, και του 1834 που εμφανίστηκε η λέξη κανονικοποιημένος [normalized], μια κανονική τάξη κέρδισε την ικανότητα αναγνωρίσει -ένα υπέροχο παράδειγμα ιδεολογικής ψευδαισθήσης- την λειτουργία των κοινωνικών νορμών, το περιεχόμενο των οποίων καθορίζεται με την χρήση της τάξης από την οποία προέρχεται”*²⁵.

Καταλήγει στην αναγνώριση της συσχέτισης της κοινωνικής νόρμας και της τεχνολογικής, οικονομικής, δικαστικής,

23 Από την Εισαγωγή της Πολιτείας, Ν.Μ. Σκουτερόπουλου, σελ. 19.

24 Από το *Η Γενεαλογία της Ηθικής*, στο Νίτσε, Deleuze, σελ. 195.

25 *The Normal and the Pathological*, G. Canguilhem, σελ. 246.

Η Υπαρξη
του Νόμου
στην Πόλη

Κοινωνική
Τάξη και
Γλώσσα

που τείνουν να δημιουργήσουν μια εικονική ενότητα μιας οργάνωσης. Όμως, το είδος της οργάνωσης, η συσχέτισή του με τον οργανισμό και το σύνολο της δομής είναι ακαθόριστο και δύσκολα προσδιορίσιμο. Αυτή η διαπίστωση του οργανικού χαρακτήρα των ηθικών κανόνων, που είναι πρωτίστως κοινωνικές νόρμες, παρατηρήθηκε πρώτα και ήρθε στην επιφάνεια από τον Bergson στο *Les deux sources de la morale et la religion*, όπου αναλύει αυτό που καλεί “το σύνολο της υποχρέωσης”.

Συνοψίζοντας, έτσι στην ιδέα αυτής της οργανικής δομής προχωρά στην σύνδεση του βιταλιστικού οργανισμού και της κοινωνικής οργάνωσης. Για την επιβίωση αμφότερων είναι απαραίτητοι οι κανόνες που διέπουν τη λειτουργία τους. Χωρίς κανόνες οι δομές καταρρέουν, η λειτουργία τους καταστέλλεται και το κύριο χαρακτηριστικό τους είναι η δυσαρμονία και η ατελής βιωσιμότητα. Παρότι, η θέσπιση των κανόνων εν πολλοίς, συντελείται κάτω από την επίδραση των ισχυρών ομάδων και επιβεβαιωμένα θίγει τα συμφέροντα των μειονοτικών, περιθωριακών, αδύναμων ομάδων, η εφαρμογή και ακολούθηση της νόρμας είναι αναγκαία. Εντούτοις, η καταπάτηση και καταφανής υποδούλωση κάποιας ομάδας επιβάλλει την ανατροπή και επανεκτίμηση κάποιας νόρμας.

Κλείνοντας ως θυμηθούμε τα λόγια του Bergson :

“Οι κανόνες πρέπει να αναπαρίστανται, μαθαίνονται, υπενθυμίζονται, εφαρμόζονται καθώς σε έναν ζωντανό οργανισμό, για να παραμένουν ενωμένα τα μέρη μεταξύ τους , οι κανόνες είναι έμφυτοι, παριστάνονται χωρίς να αναπαρίστανται και λειτουργούν χωρίς σκέψη και υπολογισμό. Εδώ, δεν υπάρχει, διάκριση, απόσταση, καθυστέρηση μεταξύ κανόνα και κανονισμού. Η κοινωνική δομή είναι ένα σύνολο κανόνων με τους οποίους οι δούλοι ή οι προνομιούχοι, εν πάση περιπτώσει οι αρχηγοί, πρέπει να ανησυχούν. Η σειρά της ζωής δομείται σε ένα σύνολο κανόνων που βιώνονται χωρίς προβλήματα”.²⁶

26 ό.π. σελ. 250.

Η Ολότητα
της
Οργανικής
Δομής
του Bergson

Αναγκαιότητα
του Κανόνα
&
Ανατροπής του

3. Ο ΔΡΟΜΟΣ

δρόμος ο (αρχ.) : αγώνισμα στίβου, τρέξιμο < ξδραμον (αόρ. τρέχω)

[**Λεξικό Τριανταφυλλίδη**] δρόμος ο [δρόμος] O18 : 11α. λωρίδα εδάφους ισοπεδωμένη και συνήθ. καλυμμένη με το κατάλληλο υλικό, που συνδέει δύο τόπους ή δύο σημεία ενός τόπου και στην οποία μπορούν να κινηθούν άνθρωποι ή οχήματα: οδός: Πλατύς / στενός / ίσιος / ανώμαλος / ανηφορικός / κατηφορικός / ασφαλτοστρωμένος / αμαξιτός / εθνικός / επαρχιακός / αγροτικός / δημόσιος / ιδιωτικός ~. Χαράζω / ανοίγω / διανοίγω ένα δρόμο. Χάραξη / διάνοιξη / σκυρόστρωση / ασφαλτόστρωση ενός δρόμου. Το κατάστρωμα / το κράσπεδο του δρόμου. ~ και πεζοδρόμιο. Το σπίτι βλέπει / έχει πρόσοψη στο δρόμο. Ο ~ βγάζει σε μια πλατεία, ~ μονής / διπλής κατεύθυνσης. Μένω σε κεντρικό / πολυσύχναστο δρόμο. β3. το πολύ χαμηλό ηθικό επίπεδο κάποιου: γυναίκα* του δρόμου. παιδί του δρόμου, αλήτης. γ. (οικ.) απόσταση που διανύει ένας πεζός ή ένα όχημα και που υπολογίζεται σε μονάδα χρόνου ή μήκους || μετάβαση και επιστροφή ε. τροχιά ουράνιων σωμάτων. 2. (αθλ.) αγώνισμα κατά το οποίο οι αθλητές συναγωνίζονται στο τρέξιμο. Ανώμαλος ~. ~ ταχύτητας / ημιαντοχής* / αντοχής*. Μαραθώνιος* ~. II. (μψ.) 1α. τρόπος αντιμετώπισης της ζωής και των προβλημάτων της, που αποτελεί οδηγό για ένα άτομο: Ο καθένας ακολουθεί το δικό του δρόμο. Πήρε τον κακό το δρόμο. (έκφρ.) ίσιος* ~. ο ~ της Αρετής και της Κακίας β. τρόπος, μέθοδος, τακτική που πρέπει να ακολουθήσει κάποιος για να πετύχει ένα στόχο. [1: αρχ. δρόμος: I2: λόγ. < αρχ. δρόμος: I3: λόγ. σημδ. αγγλ. way· II: λόγ. σημδ. γαλλ. chemin· δρόμ(ος) -άκος·λόγ. δρόμ(ος) -ίσκος]

[**Λεξικό Κριαρά**] δρόμος, ο [αρχ. ουσ. δρόμος. Η λ. και σήμ.] . 1) Πορεία: να κάμει τσ' ουρανούς [...] ν' αλλάξου ~ν (Πιστ. βοσκ. III 3, 193). 2) Ταχύτητα, γρηγοράδα κατανοούντες την ισχύν και τον άπειρον ~ν (Διγ. Gr. 3391). 3) Ερχομός, επέλαση: Ήκουσεν ουν ο αμιράς του καίσαρος τον ~ν (Αξαγ., Κάρολ. Ε' 305). 4) Αγώνας δρόμου: εποίησε υποδρόμιον και ~υς και αγώνας (Αχιλλ. N 113). 5) Δρόμος: να περάσομεν ~υς και μονοπάτια (Διγ. Z 1885) (προκ. για τη ζωή): εμάνθη ο ~ μας υπό της αμαρτίας (Διγ. A 2764) (μεταφ.): εις του Θεού τον ~ν (Ιστ. Βλαχ. 1426). 6/ α) Πέρασμα, διάβαση: τους ~υς εκρατούσαν (Χρον. Τόκκων 1334)· β) φρ. δίδωμι ~ον = παρέχω πέρασμα: (Εκθ. χρον. 60). 7) Το διανυόμενο διάστημα υπολογιζόμενο ως μονάδα μήκους: άπελθε επτά μιλίων ~ν (Παΐσ., Ιστ. Σινά 1905). 8) Τόπος, μέρος: να διάβω σ' άλλον ~ν (Χούμνου, Κοσμογ. 858 κριτ. υπ). 9) Τρόπος: αν ήτον ~, ομμάτια μου, να 'στέκετον ομπρός μου (Αχιλλ. O 722). Εκφρ. 1) ~ του Κυρίου = η διδασκαλία του Χριστού: (Διγ. A 1570). 2) Με ~ν = στη σειρά: (Αιτωλ., Βοηβ. 71). Φρ. 1) Άπτομαι μετά σπουδής του ~ν = φεύγω βιαστικά: (Διγ. Gr. 645). 2) Βάνομαι εις τον ~ν = αρχίζω να βαδίζω γρήγορα, φεύγω βιαστικά: (Χρον. Μορ. H 3737). 3) Έχω ~ον = (προκ. για ψάρι) κολυμπώ, πλέω: (Πουλολ. 345). 4) Κάμνω ~ν = (προκ. για πλοίο) κινούμαι: (Διγ. πανωφ. 59). 5) Κινώ τον ~ν = ξεκινώ: Θησ. Β' [41]). 6) Μπαίνει σε ~ κ. = θεωρείται κ. σωστό, «υπολογίζεται»: (Αιτωλ., Μύθ. 78). 7) Παίρνω τον ~ν κάπ. = ακολουθώ, κληγώ κάπ.: (Αχέλ. 1577). 8) Περπατώ ~ν = βαδίζω: (Λίβ. Ρ 480). 9) Πέφτω εις ~ν = δέχομαι το σωστό, συμφωνώ: (Χρον. Μορ. H 3023). 10) Υπάγω σε ~ν = αποδεικνύομαι αληθινός, πραγματοποιούμαι: (Αιτωλ., Μύθ. 91).

Λεξικολογικά

Ο Ευκλείδης ορίζει πρωτόλειες έννοιες ως ακρογωνιαίους λίθους που θα στηρίξουν το βαρύ και επί αιώνες χρησιμοποιούμενο σύστημα μέτρησης και αντίληψης του χώρου. Η ευκλείδεια Γεωμετρία παρουσιάζει γενικούς, άχρονους και καθολικούς κανόνες. Οι κανόνες αυτοί – με τη μορφή Θεωρημάτων ή Αξιωματικών Προτάσεων – παράγουν ή μάλλον κατασκευάζουν έναν ολοκληρωμένο «κόσμο», ή ένα κλειστό σύστημα σκέψης²⁷. Το σύστημα αυτό θεμελιώνεται στην πλατωνική ιδέα της αναγωγής του κόσμου των Φαινομένων σε ένα κόσμο των Ιδεών²⁸. Έτσι, ορίζει:

α'. Σημειόν έστιν, οὔ μέρος οὔθεν.

β'. Γραμμή δέ μήκος άπλάτης.

δ'. Γραμμής δέ πέρατα σημεία.

ε'. Εὔθεϊα γραμμή έστιν, ήτις έξ' ίσου τοῖς έφ' έαυτῆς σημείοις κείται.

Σκεπτόμενοι τον άνθρωπο της αρχαιότητας, σε ένα αχανές και εκτεταμένο «φυσικό» τοπίο²⁹ μπορούμε να αντιληφθούμε τους λόγους για τους οποίους κατασκεύασαν ένα ολοκληρωμένο σύστημα σκέψης. Αλλά κυρίως να δικαιολογήσουμε τη μέθοδο μετασχηματισμού μιας οπτικής και απτικής πραγματικότητας σε μια νοητική και αναπαραστατική αλήθεια. Αυτή η ιδέα δε συνεπάγεται μια ουτοπική και μεταφυσική προσέγγιση - παρότι η κριτική σκληροπυρηνικών φιλοσόφων της επιστήμης

²⁷ Π.Τ., σειρά μαθημάτων για το ΔΠΜΣ «Ανάλυση του γραπτού και του σχεδιασμένου αρχιτεκτονικού λόγου» / Η Αρχιτεκτονική και η Έρευνα. Μια Υπόθεση Μεθόδου.

²⁸ Φιλοσοφία και Επιστήμες στον 21ο αιώνα, Αρ. Μπαλτάς-Κ. Στεργιόπουλος, Εισαγωγή.

²⁹ Το φυσικό περιβάλλον υπερισχύει σε αντιδιαστολή με ένα «νηπιακό» ανθρωπογενές. Ο άνθρωπος προσπαθεί να κυριαρχήσει και να επιβληθεί της φύσης. Όχι τόσο μόνο, σε τεχνικό επίπεδο και με κατασκευές, όσο, επί των άλλων έμβιων όντων, αλλά και επί του ίδιου του εαυτού του. [βλ. Η Ιστορία της Σεξουαλικότητας, τόμ. 2] Η νίκη του ανθρώπου επί της φύσης είναι μια κρυφή και ανικανοποίητη επιθυμία από την προϊστορία. Η κατάσταση θα αρχίσει να ανατρέπεται και η πλάστιγγα να γέρνει υπέρ του ανθρώπου μετά το μεσαίωνα και εδραιώνεται στον αιώνα του εξανθρωπισμού και καταλήγει στη Μεγάλη Συμφιλίωση.

Ευκλείδεια
Γεωμετρία

Αρχαιότητα

είναι κάπως διαφορετική – του χώρου. Τα πλατωνικά στερεά ή η τέλεια ευθεία μπορεί να ανήκουν στον υπερσελήνιο Κόσμο όμως, στον υποσελήνιο είναι αδύνατη η υπαρξή τους. Εντούτοις, οι αρχαίοι χάραζαν ευθείες και έχτιζαν με μεγάλη ακρίβεια, ακόμη και με τα σημερινά δεδομένα.

Όλες οι κατασκευές, στηριζόμενες σε θεωρητικές αρχές, υλοποιήθηκαν με τερατώδη ακρίβεια και απόλυτο έλεγχο³⁰. Ο δρόμος - που χρησιμοποιείται αντί του όρου οδός - στην αρχαία ελληνική πολεοδομία προφανώς σύνδεσε πόλεις ή σημεία, ώστε να απεμπλακεί η κίνηση από το χαοτικό και δύσβατο της υπαίθρου. Γνωστά λοιπόν στους πολεοδόμους της εποχής είναι τα δύο σημεία, ο τρόπος σύζευξής τους παραμένει ανοιχτός. Όσον αφορά στον καθορισμό της γραμμής, λοιπόν, λαμβάνονται υπόψη στοιχεία κυρίως γεωφυσικά και τοπογραφικά, σύνηθες είναι να παρακολουθεί η γραμμή του δρόμου τη γραμμή του ποταμού [ο «δρόμος του νερού»]. Ειδικά για τους μικρούς δρόμους, η γραμμή τοποθετείται όπου είναι πιο εύκολη η κατασκευή, αντίθετα στις μεγάλες οδούς, η ευθεία συνηθίζεται και για πολιτιστικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς λόγους³¹.

Περνώντας στη ρωμαϊκή πολεοδομία διαπιστώνουμε μια συστηματοποίηση των πρακτικών ίδρυσης και ανέγερσης πόλεων. Η πόλη στηρίζεται στο στρατιωτικό πρότυπο και επομένως οι δρόμοι οφείλουν να εξυπηρετούν κατά βάση εμπορικούς και πολεμικούς σκοπούς. Συνεπώς, επικρατούν οι πλατείς, ευθύγραμμοι και στρωμένοι με πέτρα δρόμοι. Επιδιωκόμενος στόχος είναι η εξυπηρέτηση ορδών στρατιωτικών λεγεώνων ή караβανιών ταυτόχρονα και στο μικρότερο χρονικό διάστημα. Αυτές οι δύο πρακτικές θα αποτελέσουν το υπόβαθρο και εν πολλοίς τον ενιαίο τρόπο χάραξης δρόμων σε όλο το δυτικό κόσμο, μέχρι και σήμερα.

³⁰ Συγκεκριμένα, οι δρόμοι χαράσσονται στα έδαφος και ιχνηλατούνται από το συχνό πέρασμα των κινήτων. Στην περίπτωση δε που ο δρόμος είναι στρωμένος με πέτρα, ή μάρμαρο, η εγχάρκτη αύλακα που άφησε το ίχνος από τις ρόδες των αρμάτων είναι ακόμη εμφανής. - Π.Τουρνικιώτης, σειρά μαθημάτων για το ΔΠΜΣ «Ανάλυση του γραπτού και του σχεδιασμένου αρχιτεκτονικού λόγου» / Τα Μακρά Τείχη.

³¹ βλ. Η Αρχαία Πόλη, Μ. Σαρηγγιάνης.

Ρωμαϊκή Περίοδος

Φιλοσοφική Προσέγγιση

Στις μέρες μας, λοιπόν ή λίγο πιο πίσω, στις αρχές του εικοστού αιώνα δημιουργούνται νέα μέσα μεταφορές – το ιππλάτο γίνεται ατμήλατο – ταχύτερα, πιο άνετα. Κοιτάζοντας όμως το δρόμο ως το κομμάτι του εδάφους επί του οποίου επενεργεί μια κατάσταση - παραμερίζοντας για λίγο την τροπικότητα της κατάστασης αυτής, που αποτελεί αντικείμενο μελέτης σε πιο κάτω ενότητα – μπορεί να σκεφθεί κανείς την φιλοσοφική προσέγγιση του Heidegger για το δρόμο ως γέφυρα.

Γέφυρα, σύμφωνα με αυτόν³², είναι ο τόπος

κείμενος ανάλαφρα και δυνατά δε συνδέει απλά όχθες που προϋπάρχουν. Οι όχθες – τόποι προβάλλουν το πρώτον ως όχθες κατά τη διάβαση της γέφυρας. Η γέφυρα αφήνει κατ' ιδίαν να κείνται η μία έναντι της και ταυτοχρόνως υπεράνω της άλλης. Η μία πλευρά διακρίνεται από την άλλη μέσω της γέφυρας.

Επιπλέον, οι όχθες δεν εκτείνονται κατά μήκος του ποταμού ως αδιάφορες λωρίδες χερσαίου εδάφους. Με τα σημεία – όχθες η γέφυρα – αυτοκινητόδρομος φέρνει εκάστοτε πλησίον του δρόμου τις εκτάσεις του τοπίου. Ο δρόμος αφήνει

Η Γέφυρα του Χάιντεγκερ

τον ποταμό να ακολουθεί την πορεία του και συγχρόνως χορηγεί στους θνητούς τη δική τους οδό, ώστε να πορεύονται από τόπο σε τόπο [...]

Συνοδεύει τα διστακτικά και ανυπόμονα βήματα των ανθρώπων, ώστε αυτοί να μεταβαίνουν σε άλλες όχθες και να φθάνουν εν τέλει στην άλλη πλευρά [...]

Αυτό που συμβαίνει πρωταρχικά δεν είναι το γεγονός ότι η γέφυρα στήνεται σε έναν τόπο, αλλά ότι από την ίδια τη γέφυρα γεννιέται ένας τόπος [...]

Η γέφυρα του αυτοκινητοδρόμου είναι ενταγμένη στο οδικό δίκτυο που υπηρετεί βάσει υπολογισμών και με τον ταχύτερο δυνατό τρόπο την κυκλοφορία σε μακρινές αποστάσεις.

³² Κτίζειν, Κατοικείν, Σκέπτεσθαι, Μ. Χάιντεγκερ, σελ. 43-46.

Στον αντίποδα αυτής της θέσης θα μπορούσε να θέσει κανείς τη μεταγενέστερη τοποθέτηση του Marc Augé για τους μη τόπους³³. Η σκέψη αυτή θα αναλυθεί στην επόμενη ενότητα σε σχέση με τις μετακινήσεις.

Τέλος, διαπιστώνει κανείς ότι η σύγχρονη πολεοδομία - υπό το βάρος μιας κοινωνικής, οικονομικής και πολιτιστικής πίεσης - οδηγήθηκε στο σχεδιασμό των πόλεων με πρωταρχικό γνώμονα τον αυτοκινητόδρομο. Στα μέσα της δεκαετίας του '50 κυρίως στην Αμερική, αλλά και στις ανεπτυγμένες βιομηχανικά χώρες της Ευρώπης, το ιδιωτικό αυτοκίνητο σταδιακά αυξάνει την εμπιστοσύνη στους κατοίκους τόσο των πόλεων, όσο και της περιφέρειας. Αποτέλεσμα αυτής της αυξανόμενης χρήσης είναι η δημιουργία υποδομών που να ευνοεί την ύπαρξη του. Στα τέλη όμως της δεκαετίας του '70, αρχές '80 η κατάσταση γιγαντώνεται και οι αυτοκινητόδρομοι³⁴ - που κατασκευάστηκαν προς όφελος της κοινωνίας - μοιάζουν να αδιαφορούν για την ύπαρξη του ίδιου του ανθρώπου. Οι προτεραιότητες του σχεδιασμού είναι η γρήγορη κίνηση και άρα η συντομότερη διαδρομή.

Αυτή η διαδρομή όμως, συχνά περνά μέσα ή/και πάνω από το κέντρο³⁵ της πόλης. Ο επιδεικτικός τρόπος που προσπαθεί

Σύγχρονη
Εποχή -

Αυτοκινητό-
δρομος

33 Ως μη τόπους εννοεί τους χώρους που ορίζονται στη σχέση με την ιστορία τους και όπου κανείς παραμένει για λίγο, ανώνυμος μεταξύ ανωνύμων. Αυτοί αιωρούνται σε μια ιδιότυπη αυτονομία, έξω από το χρόνο και το χώρο και η ζωή στο εσωτερικό τους αναπτύσσεται μέσα σε γιγαντιαίες παρενθέσεις. - *Non Places_ Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, σελ.77.

34 Στο πνεύμα του φονξιοαλισμού, σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν οδικά έργα μεγάλης κλίμακας, ενώ οδικοί άξονες ταχείας κυκλοφορίας διέτρεξαν τα κέντρα των πόλεων, επικάλυψαν ποτάμια, κανάλια και ρέματα, κατέλαβαν τις όχθες τους ή ακόμα διέσχισαν ακτές, υποβαθμίζοντας τη σχέση των πόλεων με τη θάλασσα. - *Ερευνητικό Πρόγραμμα* σελ., 46-7.

35 Σχεδιάζονται πυκνά οδικά δίκτυα αυξημένης κυκλοφοριακής ικανότητας, όχι μόνο από την περιφέρεια προς τα κέντρα των πόλεων, αλλά ακόμα και στην καρδιά των αστικών ιστών. - ό.π., σελ. 48.

να δείξει την επικυριαρχία του ο αυτοκινητόδρομος έναντι του κατοίκου της πόλης οδηγεί σε δύσκαμπτες και περιέργες καταστάσεις. Πολεοδόμοι όπως οι Paola Viganò και Bernardo Secchi αναγνωρίζουν την ύπαρξη του προβλήματος - εστιάζοντας στο μη πορώδες των δρόμων, στην παραγωγή άξενων και σκούρων περιοχών γύρω, κάτω και παράπλευρα των δρόμων - και θέτουν το ερώτημα για την πόλη του αύριο.

4. Η ΜΕΤΑ-ΚΙΝΗΣΗ

Ο Νεύτωνας στο *Principia Mathematica* θεμελιώνει τους νόμους της κίνησης. Ως ταχύτητα ενός σώματος ορίζεται ο ρυθμός μεταβολής της θέσης του ως προς το χρόνο και μεταφράζεται στη μαθηματική γλώσσα ως το πηλίκο της απόστασης που διανύθηκε προς το αντίστοιχο χρονικό διάστημα ($v = s/t$). Η διατύπωση της εν λόγω πρότασης πιστώνεται στο Νεύτωνα, αλλά είναι αποτέλεσμα εξέλιξης της σκέψης πολλών αιώνων. Το ριζοσπαστικό στοιχείο σε αυτήν την πρόταση είναι η έννοια της μεταβολής. Η ιδέα της μεταβολής γέννησε το Διαφορικό και κατ' επέκταση τον Ολοκληρωτικό Λογισμό. Στις αρχές του 20ου αιώνα³⁶ η κλασική Κινητική αρχίζει να εμφανίζει κλυδωνισμούς, που προκαλούνται από την Κβαντομηχανική και τη Θεωρία της Σχετικότητας. Οι λόγοι που οδηγούν στην ανατροπή μιας φιλοσοφικής ή επιστημονικής σκέψης είναι οι ανακαλύψεις σε έναν άλλο τομέα της ανθρώπινης δραστηριότητας, που αδυνατούν να χωρέσουν και να ερμηνεύσουν τα νέα δεδομένα³⁷. Εν προκειμένω, η ταχύτητα όπως είναι φυσικό σχετίστηκε τόσο με τις νέες μορφές ενέργειας, όσο και τα άμεσα αποτελέσματά της τα μέσα παραγωγής και μεταφοράς που την χρησιμοποίησαν.

Κλασική
Φυσική -

Μεταβολή
Ταχύτητας

36 *Φιλοσοφία και Επιστήμες στον 21ο αιώνα*, Αρ. Μπαλτάς-Κ.Στεργιόπουλος, κεφ. Λογικός Εμπειρισμός.

37 ό.π., κεφ. Εισαγωγή.

Βιομηχανική
Επανάσταση

- Νέα Μέσα
Μεταφοράς

Η Βιομηχανική Επανάσταση συμβαδίζει με την Επιστημονική Επανάσταση και τη Γαλλική Επανάσταση. Θα έλεγε κανείς πως είναι μια τρισυπόστατη προβολή της μεταστροφής του ανθρώπινου πνεύματος. Ο ορθολογισμός σε όλες τις εκφάνσεις προσπαθεί με τα εργαλεία – μέσα που διαθέτει να κανονικοποιήσει την ανθρώπινη νόηση και πράξη. Έτσι ο εργάτης του εργοστασίου, χειρίζεται μάλλον κάποιο μηχάνημα, πηγαίνει στην εργασία του με το τραίνο, και τα προϊόντα που παράγονται στο εργοστάσιο μεταφέρονται με ένα άλλο τραίνο. Οι μορφές ενέργειας (ατμομηχανές, ντιζελομηχανές, βενζινομηχανές) αλλάζουν και προσφέρουν διαφορετικά μέσα μεταφοράς πιο ευέλικτα, γρήγορα και πρακτικά.

Οι ραγδαίες εξελίξεις στη δομή των μετα-κινήσεων και της παραγωγής μετέδωσε μια τροποποίηση και της συγκροτητικής βάσης των νέων μοντέλων ζωής³⁸. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο φουτουρισμός ως κίνημα λογοτεχνικό, καλλιτεχνικό, πολιτικό που θεοποίησε τη μηχανή και τα αποτελέσματά της: αξιώνοντας εμφατικά τη δύναμη της ταχύτητας. Παρατηρώντας τις επιπτώσεις στην πολεοδομία, διαπιστώνουμε την εντατικοποίηση των σιδηροδρόμων που συνενώνουν πολλαπλά σημεία, παράγοντας δαιδαλώδη δίκτυα μέσα στην πόλη. Οι επαναχρήσεις παλιών οδικών δικτύων³⁹ μαρτυρούν τη συρραφή και συνέχεια στη λανθάνουσα στρωματογραφία των πόλεων.

Όσον αφορά στους δρόμους του αυτοκινήτου παρατηρείται επίσης μια προσπάθεια οικοδόμησης περισσότερων και μεγαλύτερων – σε μήκος και πλάτος. Μάλιστα, οι αυτοκινητόδρομοι αποκτούν σύγχρονες προδιαγραφές και αναθεματίζουν απαρχαιωμένες πρακτικές που απευθύνονται σε ζώηλατα μέσα⁴⁰.

38 βλ. *Επτά Βιβλία της Πολεοδομίας*, Δ. Καρύδης.

39 Αξιοσημείωτες είναι οι μετατροπές παλιών δρόμων σε σιδηρόδρομους, ή όπως συνέβη στην Αθήνα και το Παρίσι της αξιοποίησης των αρχαίων τειχών ως υπόβαθρο για τα νέα δίκτυα.

40 Είναι γνωστή η ειρωνική τοποθέτηση του Le Corbusier στο «δρόμο του γαϊδάρου» και την αναχρονιστική τακτική να κατασκευάζονται μη ευθύγραμμοι δρόμοι, αλλά να ακολουθείται η φυσική τοπογραφία.

Ο υδροκεφαλισμός του οχήματος μέχρι τη δεκαετία του '70 και τα αρνητικά επακόλουθά του – αυτοκινητιστικά ατυχήματα, μποτιλιάρισμα, μόλυνση περιβάλλοντος, αδιάβατες πόλεις για τον πεζό – έδωσαν έναυσμα για έντονες και αντικρουόμενες συζητήσεις. Εστιάζοντας την προσοχή σε μία από αυτές [τις συζητήσεις] θα επανέλθω στον Augé και τους μη τόπους του.

Η παραμονή στους χώρους αυτούς, εκείνων που πρόκειται να ταξιδέψουν, είναι στην τυπική τους μορφή μια μοναχική κατανάλωση ενός μικρού διαστήματος χρόνου⁴¹.

Τέτοιοι χώροι είναι τα αεροδρόμια, αλλά και οι αυτοκινητόδρομοι. Παρατηρώντας προσεκτικά τα σημεία του ορισμού - μπορεί κανείς να αντιστοιχίσει ένα προς ένα τα στοιχεία με τις συνθήκες που επικρατούν σε έναν αυτοκινητόδρομο. Επεκτείνοντας τον ορισμό, ένας δρόμος μετατρέπεται σε μια παρέκβαση μεταξύ δύο περιοχών. Η τελικότητα της μετακίνησης, σε τέτοιες συνθήκες σύνδεσης, ανάγεται σε πρωτεύουσα αξία. Πλέον, το ταξίδι δε φέρει τα νοήματα της ενδιάμεσης πράξης και ουσιαστικά αποκόπτει τη θεμελιώδη φιλοσοφική σχέση αιτίας – αποτελέσματος.

Κατά συνέπεια, το υποκείμενο αντιλαμβάνεται την απόσταση μεταξύ δύο σημείων ως το «χαμένο χρόνο», αναγκαίο κακό που με κάθε τρόπο πρέπει να αποφεύγεται. Ο δρόμος λοιπόν θα έλεγε κανείς ότι προσλαμβάνει τις ιδιότητες μια μαύρης τρύπας. Μιας τρύπας ή καλύτερα μιας μαύρης γραμμής, όπου ό,τι εισέρχεται αυτομάτως απορροφάται και καταστρέφεται. Οι σκέψεις, οι αναμνήσεις, τα γεγονότα, οι εικόνες και οι λέξεις εντός αυτών των συνθηκών συστέλλονται ή/και διαστέλλονται παράλληλα με το χρόνο και το χώρο.

Υδροκεφαλισμός
του Αυτοκινήτου

Οι "Μαύρες
Γραμμές" των
Μη Τόπων

41 *Non Places_ Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, M. Augé, σελ.77.

Επί της ουσίας, το παρόν σταματά να ορίζει το συνεχή χρόνο και οι ασυνεχείς στιγμές διογκώνονται τόσο που κατακλύζουν το μυαλό του εισερχόμενου στη μαύρη γραμμή. Η αυτεπιβεβαίωση αυτής της πραγματικότητας διαφαίνεται μεγεθυμένη στο μετρό.

Εκεί, στον κάτω κόσμο, η αντιστροφή του φωτός και η απουσία περιβάλλοντος λαμβάνουν συγκροτητική θέση. Αντίθετα με τη μαύρη γραμμή, η οποία έχει ενσωματωθεί στο μη χώρο του υπόγειου κόσμου, μια μαύρη τρύπα άγει τους επιβάτες από το χθόνιο στον επάνω κόσμο. Η έμφαση στο μη τόπο, χωρίς εικόνες και νοήματα συνεπάγεται και προϋποθέτει έναν άλλο όρο. Εκεί, η «πόλη οθόνη»⁴² έχει πρωταγωνιστικό ρόλο.

Όταν η κίνηση γίνεται στον (επάνω) κόσμο, η ταχύτητα του κινητού επάνω στο ευθύγραμμο τμήμα διαμορφώνει την οπτική ή την αναπαραστατική αντίληψη του παρατηρητή. Συγκεκριμένα στην αρχαιότητα, είναι γνωστό ότι επιδίωκαν να συσχετίσουν χωροθετήσεις μνημείων, αγαλμάτων, κτιρίων – τοπόσημων και οπτικές «διορθώσεις». Αυτές οι συσχετίσεις είναι απαραίτητες ώστε να ενταθούν ή να απομειωθούν ορισμένες αντιληπτικές προσλαμβάνουσες του κινούμενου παρατηρητή. – Η ταχύτητα προσέγγισης της πόλης, έξω ή παράλληλα στα τείχη του άστεως, είναι αντιστρόφως ανάλογη του μεγέθους των αγαλμάτων και των κτιρίων καθώς επίσης και της μεταξύ τους απόστασης.

Η Πόλη
Οθόνη

Οι Οπτικές
«Διορθώσεις»
στην Αρχαία
Χωροταξία

42 Σύμφωνα με την Boyer, στην «πόλη οθόνη» ο καθένας καλείται σε μια σχέση με τις εικόνες που εκπέμπονται και εκείνες που μαθαίνει να προβάλλει στο χώρο. Εκεί η εμπειρία χαρακτηρίζεται από την προσχώρηση στην εικόνα. Και ενώ μέσα σε αυτή την ειδική συνθήκη δικαιολογημένα και αναπόδραστα, ο χώρος ανάγεται στην εικόνα του, έξω από αυτή επισυμβαίνουν παρόμοια γεγονότα- *The City of Collective Memory*, σελ.45-7. Βλ. και την «κοινωνία του θεάματος» όπου η ανάγνωση (της εικόνας ή του κειμένου) αποτελεί το αποκορύφωμα της παθητικότητας που υποτίθεται πως χαρακτηρίζει τον καταναλωτή όπου εδώ αναγορεύεται σε ηδονοβλεψία (τρωγλοδύτη ή πλάνητα). Στο *Επινοώντας την Καθημερινή Πρακτική* σελ.70.

Κλείνοντας, μπορεί να διαπιστώσει κανείς την παρακαταθήκη των φουτουριστών, στις υψηλές ταχύτητες. Εμφανής είναι επίσης η πρόθεση της - αυθόρμητης ή σχεδιασμένης – πολεοδομίας να κάνει χρήση αρχαίων πρακτικών στη σύγχρονη συνθήκη του γρήγορου χρόνου. Μια τακτική που συνδέεται τόσο με τη διαφήμιση, όσο και την προσωρινότητα και το φευγαλέο του χρόνου.

5. Η ΚΑΤΟΙΚΙΑ - ΠΟΛΗ

Η [προϊστορική] πόλη απαρτίζεται από γειτονιές, που κατοικεί κάθε οίκος, αλλά αναφέρεται σε νομαδικά φύλα. Αργότερα έχουμε την πόλη⁴³ για ομάδες με μόνιμη εγκατάσταση, η εξέλιξη της διαμόρφωσης ακολουθεί και την μεταβολή των ορισμών σε λεξικολογικό επίπεδο.

Όπως διαφαίνεται και από την ετυμολογική διάσταση της λέξης, η πόλη παίρνει το όνομα της από την εκφρασμένη τροπικότητα της χωροθέτησης των κατοικιών. Επιπρόσθετα, επιβεβαιώνεται και η σχέση δυνάμεων παραγωγής και πόλης. Ειδικά στις πρωτογενείς κοινωνίες η εξάρτηση από τον τόπο και τη φύση είναι μείζων και κατά το μάλλον ή ήττον αναγκαστική. Εντούτοις, και στις σύγχρονες πόλεις παρατηρούνται παρόμοιες συνδέσεις.

Ετυμολογικά

43 Η ετυμολογία της πόλις -για τα φύλα με μόνιμη κατοικία- προέρχεται από την ινδοευρωπαϊκή ρίζα *gher, δηλ. περικλείω, περιλαμβάνω. Η λέξη αυτή σημαίνει τον απλό στοιχειώδη, περιφραγμένο χώρο για τα κοπάδια και τις σκηνές τους. Από αυτή τη λέξη προέρχεται αφενός, η λέξη *ghortos ή *ghor-dho, στα ομηρικά “χόρτος” ,δηλ. περιφραγμένη αυλή και στα λατ. hortus με την ίδια σημασία και αντίστοιχα στα κέλτικα (gorto), αρχαία βρετανικά (garz), λιθουανικά (gardas), πέρουικά (guird) κλπ. Αφετέρου στα αρχαία γερμανικά garto και στα νέα Garten και αγγλ. garden δηλ. κήπος, όπου οι πόλεις προήλθαν από περιφραγμένες αυλές, όπως οι εγκαταστάσεις των νομάδων κτηνοτρόφων. Αντίστοιχες παράγωγες λέξεις για την πόλη όπως στα φρυγικά (gorodum, η πόλη), στα χετιτικά (gurtas, η ακρόπολη), στα αρχαία και νέα σλαβικά (gorod και grad, η πόλη και gorodna, η περίφραξη). Στα σημιτικά hatsar, μαντρί με περίφραξη, το ίδιο σημαίνει και η λέξη kefar, καλύβι, από το καλύπτω και το bait, οίκος, τέλος η λέξη kyriah, τόπος συγκέντρωσης, από το ρήμα kara, καλώ σε συγκέντρωση. - *Η Αρχαία Πόλη*, σελ. 21-3.

Κατοικία :
Συγκροτητική
Μονάδα
της Πόλης

Η έννοια της κατοικίας μας απασχολεί διότι είναι η συγκροτητική μονάδα της πόλης. Οι μεταλλαγές της [κατοικίας] και οι διαφορετικές προσεγγίσεις δηλώνουν όχι μόνο τη μεταβολή των αναγκών και των δομών μιας ιδιωτικής ζωής, αλλά και τη συνεπακόλουθη μεταμόρφωση ολόκληρης της πόλης. Αυτό σημαίνει ότι οι δύο έννοιες συνδέονται με σχέσεις αιτίου – αποτελέσματος, και μέρους – όλου. Η λογική σχέση που τις συνδέει δεν είναι τόσο επαγωγική, αλλά κατά βάση διαδικαστική - χωρίς να ενδιαφέρει η φορά της κατεύθυνσης ενός φαινομένου. Με άλλα λόγια, πρακτικές που παράγονται σε κλίμακα πόλης μεταβιβάζονται και σε ιδιωτικό επίπεδο και τούμπαλιν, χωρίς να έχει ιδιαίτερη σημασία ποια προηγείται, αλλά κυρίως τι, πως και γιατί δημιουργούνται. Οι πηγές και τα κριτήρια παραγωγής ενός φαινομένου – παθολογικού, ήτοι αρνητικά προσημασμένου – απασχολούν τους επιστήμονες, διότι ενδέχεται να προσφέρουν και την απάντηση σε αυτό.

Η συνθήκη στη βιομηχανική κοινωνία ορίζει τις πρωταρχικές συνιστώσες του προτύπου ζωής. Η κατοικία αποτελεί το σημείο μηδέν σε ένα δίκτυο του οποίου οι άλλοι πόλοι καταλήγουν στα μέρη όπου επιτελεί τις υπόλοιπες δραστηριότητες που οφείλει να πράττει ο πολίτης – αναλόγως της τάξης του : αστική, εργατική, αγροτική. Ο τόπος εργασίας, τόπος κατοικίας και τόπος ελεύθερου χρόνου θα αποτελέσουν το τρίπτυχο που ακολουθούν πιστά οι πολιοίχοι από τη βιομηχανική κοινωνία έως τη Μέτα-μοντέρνα πόλη.

Οι ακατάλληλες συνθήκες που δημιούργησε το όχημα εκδίωξε τους κατοίκους από τα κέντρα των πόλεων. Η γη της Επαγγελίας έγιναν τα προάστια⁴⁴ και η «σχεδία» για να προσεγγίσει αυτό το όνειρο, το αυτοκίνητο. Οι αλλαγές που έφερε η μετα – βιομηχανική εποχή είχε ως αποτέλεσμα το ξαναμοίρασμα της τράπουλας.

⁴⁴ Η καθημερινότητα των κατοίκων τους βασίστηκε ολοένα και περισσότερο στην κυκλοφορία με ΙΧ αυτοκίνητο, γεγονός που κατέστησε εύκολη και ελκυστική τη φυγή προς τα προάστια και, ως εκ τούτου, συνδέθηκε άμεσα με το φαινόμενο της αστικής διάχυσης. - *Ερευνητικό Πρόγραμμα*, σελ. 48.

Βιομηχανική
Συνθήκη
και
Προάστια

Τα κενά κελύφη που άφησαν τα αλειτούργητα πλέον εργοστάσια και τα μη αναγκαία μέσα μεταφοράς για προϊόντα, δημιουργούν μια τόσο νέα κατάσταση. Η συγχρονική συνθήκη προσφέρει ένα παραμελημένο τοπίο που παρέχει ένα πεδίο δόξης λαμπρό για ανακατασκευή του τρόπου ζωής σε αλλοτινά αφιλόξενα και ακατάλληλα περιβάλλοντα όπου μόνο εργοστάσια είχαν θέση.

6. Η ΕΡΓΑΣΙΑ

Τα εργοστάσια που αναφερθήκαμε μόλις προηγουμένως εκτός του ότι ανάχθηκαν σε πρωτεύουσα παραγωγική δύναμη, απέκτησαν και ηγεμονεύουσα θέση μέσα στην κοινωνική και πολιτική ζωή των ανεπτυγμένων χωρών. Η ονοματοδοσία της ίδιας της εποχής βασίζεται στη βιομηχανία, η οποία παρεισδύει σε όλα τα επίπεδα δράσης και σκέψης του ανθρώπου. Ας μη ξεχνάμε ότι την περίοδο αυτή, ή μάλλον λίγο πριν και κοντά στη Γαλλική Επανάσταση και Αμερικάνικη Ανεξαρτησία αναδύεται ο φιλελευθερισμός και ο καπιταλισμός. Ο ομφάλιος λώρος της Αμερικής, με τη Μαμά πατρίδα (Βρετανία) αποκόπτεται και στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού αποκόπτονται κάμποσα κεφάλια (Παρίσι). Αυτές οι κατατομήσεις είναι εντελώς ρεαλιστικές, αλλά εκκινούν από μια βαθύτερη καταπίεση μιας κοινωνικής και οικονομικής ομάδας. Η ομάδα αυτή – αστική τάξη – με τις διεκδικήσεις της επιζητά την ενθρόνιση της.

Ο σφετερισμός του θρόνου και η διεκδίκηση των οφίκων ακολουθείται σχεδόν πάντα από μια σαδι-στική αιματηρότητα⁴⁵. Η εδραίωση εν πάση περιπτώσει επιφέρει κολοσσιαίες αλλαγές σε όλους τους τομείς. Όπως αναφέρει ο Β. Ράιχ στο Οι ρίζες της Σεξουαλικής Καταπίεσης ποτέ άλλοτε μια παραγωγική διάσταση δεν επηρέασε το σύνολο της ζωής του ανθρώπου. Με αφετηρία το εργοστάσιο, τη βιοτεχνία, το εργαστήριο [εργασία] και επιπλέον τη μηχανή και τα μηχανοκίνητα μέσα

Το Εργοστάσιο

*Αριστοκρατία
και
Αστική Τάξη*

⁴⁵ *Ιστορία της Σεξουαλικότητας*, Μ. Φουκώ, τομ.1, σελ 171.

Εργατική
Τάξη
και
Μηχανή

μεταφοράς [μετα-κίνηση] συγκροτείται η δομή της πόλης [δρόμοι – κατοικίες] αλλά και οι πολιτισμικές και κοινωνικές διαγωγές των κατοίκων της [ψυχαγωγία]. Γέννημα της ταυτής περιόδου είναι η διάκριση σε αστική και εργατική τάξη- κριτήριο κατάταξης αποτελεί η εργασιακή παράμετρος, γρήγορα όμως προσλαμβάνει πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές προεκτάσεις.

Η σταδιακή αποδυνάμωση της βιομηχανίας και της ιδέας του ανθρώπου – μηχανή εκτόπισε τα εργοστάσια στην περιφέρεια, ακόμα και σε αναπτυσσόμενες χώρες. Η μετα – βιομηχανική συνθήκη εκτός των κενών κελυφών που αφήνει στην πόλη, μετασκευάζει παράλληλα την εργασιακή κατάσταση. Η μηχανοποίηση και υπερ - τεχνολογικοποίηση των επαγγελματιών παραγκώνισε την ανθρώπινη εργασία. Διαμορφώνεται λοιπόν ένα τοπίο που περιλαμβάνει εκτός από ισχύο πρωτογενή και δευτερογενή τομέα παραγωγής, έναν διογκωμένο τριτογενή. Η σύγχρονη πόλη φέρει επί της ουσίας εργασίες που σχετίζονται αποκλειστικά με τις υπηρεσίες.

Μετα-
Βιομηχανική
Συνθήκη
και
Τριτογενής
Τομέας

Αν επιχειρούσαμε μια ταξινομητική διάκριση των επαγγελματιών στον τριτογενή τομέα θα διακρίναμε μια αναλογία με αυτά της προηγούμενης περιόδου. Ακόμα και στη βιομηχανική συνθήκη η πλέον δυσδιάκριτη οριοθέτηση είναι αυτή ανάμεσα στα χειρωνακτικά και μη. Οι συνήθειες χρησιμοποιούμενοι όροι διεθνώς είναι *white-collar*⁴⁶ και *blue-collar*⁴⁷ που αναφέρονται στην καταβολή πνευματικής ή μυϊκής κόπωσης αντίστοιχα. Η διαρκής προβληματική για την ακριβή κατηγοριοποίηση των επαγγελματιών είναι ακόμα ενεργή.

Μάλιστα σήμερα έχουμε να αντιμετωπίσουμε λεπτές διαφοροποιήσεις ακόμη και εντός του ίδιου κλάδου. Για παράδειγμα μέσα στα γραφεία μιας επιχείρησης έχουμε ομάδες και υποομάδες που πιθανόν να κατατάσσονται στα χειρωνακτικά. Η γραμματειακή υποστήριξη συνήθως

46 Λευκός, καθαρός γιακάς στο πουκάμισο καθώς το είδος της εργασίας του έχει να κάνει με γραφειακές συνθήκες.

47 Μπλε, σκούρος γιακάς που παραπέμπει σε τραχιά υφάσματα και δύσκολες εργασιακές συνθήκες.

ασχολείται με διαδικαστικά ζητήματα και όχι με σύνθετες πνευματικές εργασίες. Επίσης, σε οικονομικούς οργανισμούς εμπλέκονται άτομα ή/και ολόκληροι μηχανισμοί διακίνησης φυσικών οικονομικών προϊόντων – σε αντιδιαστολή με τα φυσικά ή παραγόμενα βιομηχανικά προϊόντα – και παράλληλοι υποστηρικτικοί μηχανισμοί που αφορούν στη φύλαξη, την καθαριότητα και εύρυθμη λειτουργία των κτιρίων καθαυτών. Τέλος, θα αναγνωρίζαμε υπηρεσίες υλικές ή άυλες που σχετίζονται με τους εργαζομένους γραφείων και συμβαίνουν σε συγχρονία με αυτές, όπως για παράδειγμα καφέ και φαγητού, κινητής τηλεφωνίας και επαγγελματικών ταξιδιών. Αλλά και υπηρεσίες που συμβαίνουν στον ελεύθερο χρόνο των εργαζομένων σε γραφεία και εμπίπτουν στο πεδίο του πολιτισμού με τη μορφή της ψυχαγωγίας.

7. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Στις προηγούμενες ενότητες αναφέρθηκε η έννοια του ελεύθερου χρόνου. Στα πλαίσια του χρόνου αυτού εκδηλώνεται η προσωπική του επιθυμία και ανάγκη, απαλλαγμένη από την επαγγελματική του ιδιότητα. Εδώ, θα μπορούσε κανείς να θεωρήσει ότι σε πολλά παραδείγματα, η εργασία αποτελεί την αποκλειστική ταυτότητα και τον παρ-ακολουθεί στο σύνολο της προσωπικής του δραστηριότητας (στρατιωτικοί, γιατροί, ιερείς, ιερόδουλες, αφοσιωμένοι καλλιτέχνες και επιστήμονες)· εν μέρει είναι σωστή η άποψη αυτή, ωστόσο, προσιδιάζουν σε κοινωνικά λειτουργήματα ή/και προσωπικές επιλογές ζωής, οπότε δε βοηθούν στην εκδίπλωση της αφήγησης. Το ζήτημα του ελεύθερου χρόνου εδράζεται σε κοινωνικό διακύβευμα και εκπορεύεται από τελείως αντίρροπες κατευθύνσεις.

Ο Μαρξ, εξ ονόματος της εργατικής τάξης, διεκδικεί όχι μόνο συμμετοχή στην οικονομική, αλλά και στην πολιτισμική και κοινωνική ανακατανομή⁴⁸.

Ανακατανομή
του
Ελεύθερου
Χρόνου

48 Βλ. στο *Ταξική Συνείδηση και Σεξουαλική Χειραφέτηση*, Β. Ράιχ.

Η Εργασία
ως Δικαίωμα
της
Αστικής
Τάξης

Το αιματηρό πέρασμα από την αριστοκρατική στην αστική τάξη σήμανε και ανασκευή του προτύπου ζωής. Οι παλιοί ευγενείς θεωρούσαν την αεργία⁴⁹ ως προνόμιο και ελέω θεού δικαίωμά τους. Συνεπώς, η νέα κυρίαρχη τάξη επιδιώκει την ανατροπή της αριστοκρατικής θεώρησης, θέτοντας εαυτής στο στίβο της εργασίας. Σύμφωνα με τον Β. Ράιχ οι διεκδικήσεις ήταν κατά το μάλλον ή ήττον ανακαλύψεις σε ένα ανεξερεύνητο και ολίγον γοητευτικό πεδίο⁵⁰. Φυσικά διατηρούν το δικαίωμα επιλογής εργασιών ανώτερων από την εργατική τάξη και υπό άλλες συνθήκες⁵¹. Τα εργατικά συνδικάτα διεκδικούν και μετά από σκληρούς αγώνες καταφέρνουν τη θεσμοθέτηση των τριών οχτώρων : εργασίας, ελεύθερου χρόνου και ανάπαυσης.

Εστιάζοντας στον ελεύθερο χρόνο, από πολύ νωρίς, τίθεται το θέμα της αξιοποίησης του. Επιδίκο στη συζήτηση είναι ο τρόπος που το υποκείμενο εκμεταλλεύεται το χρόνο αυτό είτε ως απλή ξεκούραση είτε ως αυτοβελτίωση και ανάπτυξη της καταπιεσμένης – από την εργασία - προσωπικότητάς του. Εισάγονται λοιπόν οι έννοιες της *διασκέδασης* και της *ψυχαγωγίας*. Αλλιώς, θα μπορούσε κανείς να την κατανοήσει όπως ο Μισέλ ντε Σερτώ, ως μια «ανώτερη κουλτούρα» και μια «λαϊκή κουλτούρα» ή «αντικουλτούρα»⁵².

Διασκέδαση
και
ψυχαγωγία

Κουλτούρα
και
Αντι-κουλτούρα

Οι εργάτες στη βιομηχανική εποχή συνήθως «σπαταλούν» αυτό το χρόνο στις ταβέρνες και τα χαμαιτυπεία, μεθώντας στην προσπάθειά τους να ξεφύγουν από τη ρουτίνα της καθημερινότητας. Από την άλλη, οι αστοί περνούν αυτόν το χρόνο στα θέατρα, τις όπερες, τα μουσεία και τα ταξίδια. Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι πρόκειται για μια

49 Αυτή η στάση ζωής πηγάζει από την ελληνιστική και ρωμαϊκή αντίληψη για τη χειρωνακτική εργασία ως αρμόζουσα στους ανελεύθερους.

50 Βλ στο *Οι Ρίζες της Σεξουαλικής Καταπίεσης*, Β. Ράιχ.

51 Χαρακτηριστική είναι η παρουσίαση της κατάστασης στο *Metropolis* του F. Lang το 1927, όπου τοποθετεί τους εργάτες χαμηλά και αενάως εργαζόμενους και τους αστούς να ελέγχουν αφ' υψηλού και σε ευνοϊκές συνθήκες.

52 *Επινοώντας την Καθημερινή Πρακτική*, Μ. ντε Σερτώ, σελ. 55-60.

ψευδο-διάκριση· αφενός, οι απολαύσεις και τα θεάματα ψυχαγωγίας ήταν ήδη πολυτελείας και αφετέρου, οι δύο εκφάνσεις ενδύθηκαν με ένα ντύμα ρατσιστικής και αποκλειστικής αναφοράς στην μία ή την άλλη πλευρά.

Επομένως, διατείνομαι ότι δε δικαιούται κάποιος να υποτιμά και να καταδικάζει μια επιβληθείσα ή καλύτερα επιβεβλημένη, από τη δομή της κοινωνίας και το αξιακό σύστημα της εποχής, κατασκευή μιας ψυχαγωγίας και μιας υποδεέστερης έκφασής της. Οι πρακτικές, οι μέθοδοι ακόμα και οι χώροι που επισυμβαίνουν οι δύο δραστηριότητες διαφέρουν. Πολλές φορές η διασκέδαση των φτωχών είναι υπαίθρια [του δρόμου], εν αντιθέσει με τη μονίμως στεγασμένη [σπιτωμένη] σε εύτακτους χώρους των πλούσιων.

Σπιτωμένη
Κουλτούρα
και
"Τέχνη
του Δρόμου"

Συνοψίζοντας, ανιχνεύεται μια αδυναμία στην εύρεση του κοινώς αποδεκτού παραδείγματος για τη βέλτιστη αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου. Η φιλοσοφική διαμάχη έγκειται σε βαθύτερα ερωτήματα περί τέχνης και κατ' επέκταση περί κανονικοποιητικής και παθολογικής διάστασης αυτής. Γιατί επικρατεί ένας ορισμένος τύπος και πώς διαφυλάσσεται; Ποιος διαβλέπει την προβληματική κατάσταση και πως διεκδικεί την επανόρθωσή της;

8_ α. Η ΠΟΡΝΕΙΑ

*Τις πόρνες τις έχουμε για την ηδονή, τις παλλακίδες για τις καθημερινές φροντίδες και τις συζύγους για τους γνήσιους απογόνους και την πιστή φύλαξη του σπιτικού*⁵³.

μή ἐπί πορνείᾳ*** καὶ γαμήσῃ _ Ματθ. 19:9
ἐν ὑμῖν πορνεία* καὶ τοιαύτη _ Κορινθ. 5:1
καὶ τοιαύτη πορνεία* ἥτις οὐδὲ _ Κορινθ. 5:1
οὐ τῆ πορνείᾳ*** ἀλλὰ τῷ _ Κορινθ. 6:13
ἄκαθαρσίᾳ καὶ πορνείᾳ* καὶ ἀσελγείᾳ _ Κορινθ. 12:21
ἅτινά ἐστιν πορνεία** ἀκαθαρσία ἀσελγεία _ Γαλάτες 5:19
ἡ μετάφραση τῆς πορνείας στα ἀγγλικά ἐίναι *immorality[ανηθικότητα],
***sexual immorality* [σεξουαλική ανηθικότητα]καὶ ***fornication [συνουσία]

53 *Η άλλη όψη της αρχαιότητας_ Ο Υπόκοσμος*, C. Salles, σελ.20.

Λεξικολογικά

[**Λεξικό Μπαμπινιώτη**] πόρνη, (η) γυναίκα που ικανοποιεί σεξουαλικές επιθυμίες άλλων έναντι αμοιβής, συνών. **ιερόδουλος** δούλος, νεαρή γυναίκα που υπηρετούσε σε ναό αφιερωμένη στον πάνδημο έρωτα (στο πλαίσιο της αρχαίας μιμητικής μαγείας που αποσκοπούσε στη γονιμοποίηση της Γης από τον Ουρανό), **πουτάνα** ως μειωτικό, **παστρικιά** ευφημιστικό. Η εκμετάλλευση πόρνης είναι αξιόποινη πράξη την οποία τελεί άνδρας που συντηρείται ολικά ή μερικά από πόρνη και από την εκμετάλλευση των ανήθικων κερδών της. Η λέξη είχε την αρχική σημ. «αυτή που έχει πουληθεί για σκλάβο», < *por-na*, από το ρήμα *πέρνημι* που σημαίνει «πουλώ»

Ακόμα οι τύποι : ιεροδουλη (η) {ιεροδούλων} (λόγ.) η πόρνη, επίσης (λογιότ.) ιεροδουλος. — ιεροδουλία (η) [μτγν.].

[**Λεξικό Lidell Scott**] ερμηνεύει το *εταιρείομαι* και τον *εταιρισμό* σαφώς ως πορνεία, τον *εταιριστή* ως άσελγο, ενώ ο *εταίρος* έχει και την σημασία του “περί εραστών και προς έργον αφοδίσιον”.

[**Τοποθέτηση Μητροπολίτη Ανθιμου**] Δύο εκδοχές δίνει το λεξικό Μπαμπινιώτη στο λήμμα για την πορνεία. Η πρώτη είναι εκείνη στην οποία κατευθύνθηκε η σκέψη όλων μόλις πληροφορήθηκαν το περιεχόμενο του συνοδικού ανακοινωθέντος, δηλαδή «το να διαθέτει κανείς το σώμα του σε άλλους για ερωτική ικανοποίηση αντί αμοιβής», *ετυμολογία* την οποία το λεξικό υποστηρίζει και με τη φράση «προάγω, οδηγώ κάποιον στην πορνεία». Στη συνέχεια, όμως, αναφέρεται η *ετυμολογία* της-στην οποία παρέπεμψε ο **Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ. Ανθιμος**. Σύμφωνα με αυτήν, την οποία ασπάζεται και η εκκλησιαστική παράδοση, η λέξη πορνεία δηλώνει «κάθε σεξουαλική σχέση εκτός γάμου.

Αναζητώντας τις απαρχές της πορνείας οδηγούμαστε στην αρχαιότητα. Οι πολιτισμοί της Εγγύς Ανατολής είχαν ήδη αναπτύξει την πορνεία μέσα σε ένα πνεύμα θρησκευτικής, πολιτισμικής και κοινωνικής όσμωσης. Εστιάζοντας στον ελλαδικό χώρο, και δη στην Αθήνα, η σολώνεια νομοθεσία εισάγει κυριολεκτικά αντικείμενα ή υποκείμενα πορνείας, τουτέστιν νεαρές σκλάβες και τις διασκορπίζει σε σπίτια σε διάφορες συνοικίες της πόλης, ώστε να διασφαλίσει την καθαρότητα της φυλής. Οι ελεύθερες γυναίκες έχουν επωμιστεί την ευθύνη μιας εύτακτης τεκνογονίας⁵⁴.

54 βλ. *Ιστορία της Σεξουαλικότητας*, Μ. Φουκώ, τομ.2.

Επιπρόσθετα, η πορνεία σε μερικές πόλεις, με κυρίαρχο παράδειγμα την πόλη της Κορίνθου, προσέλαβε το χαρακτήρα της ιερότητας⁵⁵ και τα έμψυχα αφιερώματα στη θεά [ιερόδουλες] απέδιδαν την ερωτική πράξη προς τιμήν της. Σε κάθε περίπτωση η πορνεία στην αρχαιότητα είναι απόρροια μιας εν γένει σεξουαλικής διαγωγής που διαφέρει σε κομβικά σημεία και ερμηνεύεται σε κοινωνικό, πολιτικό και φιλοσοφικό επίπεδο από το Φουκώ στο *Ιστορία της Σεξουαλικότητας*, τομ.2 *Η χρήση των Ηδονών*.

Η πορεία της πορνείας διατρέχει την ιστορία των δυτικών κοινωνιών και η σχέση τους υποδηλώνει σαφώς μια ικανότητα απορρόφησης και ομαλής ένταξης στο κοινωνικό σώμα. Απαντώντας, λοιπόν στο ερώτημα – που θέσαμε στην προηγούμενη ενότητα - αν η πορνεία μπορεί να κατηγοριοποιηθεί ως επάγγελμα⁵⁶, αναγνωρίζουμε δύο συνιστώσες.

Από τη μία, σε «συνθήκες εργαστηρίου» και ελεύθερης αγοράς η πορνεία θα μπορούσε να νοηθεί ως επάγγελμα που παρέχει μια υπηρεσία και καθορίζεται από τους νόμους της προσφοράς και της ζήτησης. Από την άλλη, σε μια πιο ρεαλιστική εκδοχή, είναι σαφές ότι στην παρεχόμενη υπηρεσία ενσωματώνεται η επιθυμία και η αξιοπρέπεια του υποκειμένου. Το προϊόν – αντικείμενο σε κάθε περίπτωση, υπό την επίρρωση ψυχοκοινωνικών παραγόντων μετασχηματίζεται σε ένα μέσο που θολώνει και αντιστρέφει τη σχέση Αντικειμένου – Υποκειμένου / εκδιδόμενου - πελάτη / κυνηγού – θηράματος. Άρα, η πορνεία δεν μπορεί να νοηθεί απλώς ως ένα επάγγελμα. Αυτό, από την άλλη, δεν μπορεί να οδηγήσει στην υποκατάσταση του λόγου των ίδιων των εκδιδόμενων γυναικών, ούτε στη θυματοποίησή τους.

55 παρότι αυτή η διάσταση της πορνείας δεν ανήκει στον ελληνικό πολιτισμό αλλά ανήκει σε μια σύλληψη της θεάς Αφροδίτης που ανάγεται σε ανατολικούς πολιτισμούς. - *Η άλλη όψη της αρχαιότητας_ Ο Υπόκοσμος*, σελ. 33-4.

56 Ποιο είναι το κατάλληλο ρήμα που συντάσσεται με την πορνεία : πράττω, κάνω, παρ-άγω, προ-άγω, δι-άγω, ασκώ, εξ-ασκώ, δίνω, πουλώ, αγοράζω, λαμβάνω ;

Η
Ιεροδουλία
της
Κορίνθου

Είναι η
Πορνεία
Επάγγελμα;

Σολώνεια
Νομοθεσία

Η προβληματική γύρω από το δίπολο εκδιδόμενου – πελάτη δεν εμφανίζεται, μόνο ως μονοδιάστατη σχέση. Αναπόφευκτα, λοιπόν, στο λόγο περί πορνείας υπεισέρχεται ο παράγοντας πελάτη. Η θεωρητικός του ριζοσπαστικού φεμινισμού Κέιτ Μίλετ⁵⁷ ισχυρίζεται ότι ο πελάτης «δεν αγοράζει καθαρή σεξουαλικότητα αλλά εξουσία» Εμβαθύνοντας ακόμα περισσότερο στο ερώτημα γιατί οι άνδρες «αγοράζουν σεξ», πρέπει να αναλογιστούμε - ειδικά στον δυτικό πολιτισμό που προσπαθεί από την εποχή της Μεταρρύθμισης, κατά το Φουκώ να επιβάλει πολύ αυστηρούς περιορισμούς στη σεξουαλικότητα – μια κουλτούρα με διάχυτο σεξισμό, την αντικειμενοποίηση και εμπορευματοποίηση του σώματος και τη φетиχοποίηση του έρωτα. Πάνω στον ίδιο προβληματισμό διερωτάται και ο Γρ. Λάζος⁵⁸, αναπληρωτής καθηγητής στο Πάντειο Παν., πώς ένας άνδρας έχει στύση σε αυτές τις συνθήκες. «Η πορνεία είναι η πιο βάρβαρη μορφή απαξίωσης της γυναίκας. Ο φαλλός είναι το κέντρο της πορνείας. Ο σωματέμπορος είναι η προέκταση του πελάτη. Κάνει τη βρώμικη δουλειά για αυτόν.»

Υποκείμενο
και
Αντικείμενο
της Πορνείας

Στο ερώτημα απαντά ο G.Simmel εστιάζοντας σε τρία βασικά ζητήματα που ανήκουν στην οικονομική και πολιτική σφαίρα. Πρώτον, επισημαίνει ότι ο πελάτης, όσο και αν θεωρεί εαυτόν «κύριο» στη σχέση και τον εκδιδόμενο «δούλο», αφ' ης στιγμής εμπλέκεται με τον δούλο, τότε υποβιβάζεται ηθικά και ο «κύριος». Δεύτερον, τονίζει ότι ο πελάτης με την αγοραστική του δύναμη θεωρεί πλασματικά ότι αποκτά και την αξία του Αντικειμένου με το οποίο συνευρίσκεται. Σε ηθικό επίπεδο αυτή η παράμετρος θεωρείται η «σύφιλη» της πορνείας. Τέλος, διαπιστώνει ένα παράδοξο στο καθαυτό επάγγελμα και στον κοινωνικό αποκλεισμό του. Από τη μία, εργασίες βρώμικες αλλά αναγκαίες, όπως του ανθρακωρύχου, απαξιώνονται μεν, αλλά η καλή κοινωνία αναγνωρίζει τη σπουδαιότητά τους. Από την άλλη, επαγγέλματα του θεάματος, όπως ο ηθοποιός

Εκπόρνευση
της “Καλής
Κοινωνίας”
και
Κοινωνικοποίηση
της “Καλής
Πόρνης”

⁵⁷ Από το άρθρο «Πορνεία στην Αθήνα του 2014» που δημοσιεύθηκε στο BHmagazine.

⁵⁸ ό.π.

- παρότι εκτελούνται από άτομα ελαφρών ηθών και χαμηλού κοινωνικού υποβάθρου – χαίρουν κοινωνικής εκτίμησης. Οι πόρνες απαξιώνονται και κοινωνικά και επαγγελματικά ως ηθικά βλαπτικά υποκείμενα, στην πραγματικότητα όμως η καλή κοινωνία δέχεται συχνά τις υπηρεσίες που τους προσφέρουν⁵⁹.

8_β. Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ

Ταξινομώντας την πορνεία στον εργασιακό ή απλά στον πολιτιστικό τομέα είναι καλό να διερευνήσουμε τα σημεία στα οποία αγκιστρώνεται στο σύστημα της σεξουαλικότητας. Σε όλες τις φάσεις της ιστορίας η πολιτική εγκολλώνεται στο σώμα και κυρίως στο σεξουαλικό σύστημα της κοινωνίας. Στην αρχαία Ελλάδα ως μέρος μιας ευρύτερης φιλοσοφικής προσέγγισης, ως ιστορίας των ερώτων και μιας πανηδονηστικής κουλτούρας ελεύθερων πολιτών⁶⁰. Στο δυτικό μεσαίωνα ως μέσο χειραγώγησης και υπαγωγής των ατόμων σε ανώτερες εξουσιαστικές δομές – δικαιώματα ζωής και θανάτου από το φεουδάρχη. Τέλος, από το Διαφωτισμό και μετά η ευρωστία και μακροζωία του σώματος μετουσιώνεται σε διαρκές επίδικο της άρχουσας τάξης, τόσο για την αύξηση της παραγωγικής της δύναμης, όσο και για την έγνοια μιας ευγονικής και μιας βιοπολιτικής⁶¹ του πληθυσμού. Η πολιτική της σεξουαλικοποίησης του ατόμου αναφέρεται κατά βάση στις πρακτικές της επιγαμίας και της εύτακτης τεκνογονίας· από τη νομοθέτηση της πορνείας του Σόλωνα έως την «ηθικοποίηση των φτωχών τάξεων» του Μαρξ η πολιτεία ασκεί μια βιοεξουσία⁶² προσαρτώντας το ατομικό σώμα – είδος στο κοινωνικό σώμα.

Βιο-εξουσία
και
Εξουσία
των “Ερώτων”

⁵⁹ Περιτλάνηση στη Νεωτερικότητα, G.Simmel, σελ. 251 κ.ε.

⁶⁰ Η άλλη όψη της αρχαιότητας_ Ο Υπόκοσμος, C. Salles, σελ.60.

⁶¹ Ιστορία της Σεξουαλικότητας, Μ. Φουκώ, τομ.1, σελ. 162-6.

⁶² ό.π., σελ. 142.

Με ψυχαναλυτικούς όρους θα λέγαμε ότι επικρατεί μια γενικευμένη διαστροφή, όπου το σεξουαλικό απωθημένο εκδηλώνεται σε μια ολοένα αυξανόμενη ροπή στις *αιρετικές σεξουαλικότητες*. Τόσο η πολιτεία, όσο και οι πολίτες καταδικάζουν ή καταπιέζουν τη σεξουαλικότητα, ως γεννήτορα διαγωγών και καταστάσεων που ταλαντεύονται ανάμεσα στην ανηθικότητα και τη βρωμιά, στην ακολασία και την αρρώστια, στην αμαρτία και την παρανομία. Ακόμη, και όταν επιβεβαιωμένα επιστημονικά αποδεικνύεται η μη βλαπτικότητα⁶³ -ή/και επωφελής δράση- τέτοιων αναγκών, πολλοί αρνούνται να πειστούν και προσκολλώνται σε συντηρητικές και παγιωμένες απόψεις.

Η διελκυστίδα της *βικτωριανής συντηρητικότητας* από τη μία και της προβολής της απόλυτης χυδαιότητας και της ύπαρξης του σεξιστικού στοιχείου παντού από την άλλη, παράγει συμπλέγματα, ενθαρρύνει τις υποκριτικές και ανώριμες διαγωγές⁶⁴ και εξ ανάγκης καταναλώνει κάποια μέλη τους σώματός της [κοινωνίας] – αυτοακρωτηριάζεται – ώστε να επιβιώσει.

⁶³ Στις ΗΠΑ π.χ. μια επιτροπή ειδικών, διορισμένη από την κυβέρνηση Νίξον, κατέληξε μετά από εκτεταμένες έρευνες στο συμπέρασμα ότι ή πορνογραφία δεν είναι ούτε κοινωνικά επιζήμια, ούτε απειλεί το γάμο και την οικογένεια ή τη νεολαία. Κάτω από την πίεση του συντηρητικού μέρους του κοινού ο πρόεδρος Νίξον απέρριψε το πόρισμα των επιστημόνων και απαγόρευσε μάλιστα και τη δημοσίευσή του. Αποφάσισε δηλαδή «πολιτικά», και αυτό σημαίνει στην περίπτωση αυτή: σύμφωνα με προκαταλήψεις. - *Σεξουαλικότητα και Πορνογραφία. Ο οργανωμένος αποπροσανατολισμός*, Α.Α. Γκούα, σελ.14.

⁶⁴ Πολλοί από αυτούς που έρχονται εδώ μόνοι τους για να διασκεδάσουν, όταν έρχονται με παρέα μας θρίζουν και μας φτύνουν. Και άλλοι που στον κόσμο το παίζουν ηθικοί και στο σπίτι τους, βιάζουν τα παιδιά τους. - Από τη *Συνομιλία μου με τη "Μαμά"*.

8_γ. ΤΟ ΕΜΦΥΛΟ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ

Η βιολογική προσέγγιση του υποκειμένου κατέταξε τον άνθρωπο στις δύο κατηγορίες με βάση το φύλο. Το αρσενικό και θηλυκό αποτέλεσε το επιστημολογικό περιεχόμενο όλων των ζωικών οργανισμών ανέκαθεν. Τα βασικά γεννητικά χαρακτηριστικά προσδιόρισαν την φυσική κατάσταση του οργανισμού. Όμως, καθόρισαν περαιτέρω και την εν γένει συμπεριφορά του κάθε ζώου. Το φυσιοκρατικό μοντέλο που δεσπόζει και εφαρμόζεται συλλήβδην στο σύνολο του Κόσμου και σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής από την κλασική αρχαιότητα έως την Βιομηχανική Επανάσταση περίπου, θέλει τον άνθρωπο μέρος της φύσης και άρα η φυσική νομοτέλεια επικρατεί και στο ανθρώπινο είδος. Αυτή η συλλογιστική οδηγεί στο καταφανές συμπέρασμα πως και ο άνθρωπος -όντας ζώο, ή μέρος της φύσης- διακρίνεται υποχρεωτικά σε αρσενικό και θηλυκό.

Η νεοτερικότητα όμως και συγκεκριμένα η οντολική προσέγγιση έθεσε ερωτήματα για την υπαρκτικότητα του ατόμου και της υλικής του υπόστασης. Επιπλέον, έχει ασκηθεί ήδη έντονη κριτική στην άκριτη και άκρατη σύνδεση της φύσης με την ανθρώπινη φύση. Έτσι, ο άνθρωπος απεξαρτάται από την ζωική του φύση -ή τουλάχιστον μετριάζεται η ευθεία σύνδεση του με το ζωικό στοιχείο σε όλους τους τομείς. Ο μεταστρουκτουραλισμός και η κατανόηση της σύνθετης φύσης του ανθρώπου στη βάση της πολλαπλότητας των ερμηνειών, έδωσε τη δυνατότητα στους στοχαστές να αντιληφθούν τον άνθρωπο πέρα από τα γνωστά δεδομένα. Εν προκειμένω, αναπτύσσεται και ο κλάδος της μελέτης των φύλων, ως διεπιστημονικός τομέας της κοινωνιολογίας, ψυχολογίας, ανθρωπολογίας, πολιτικής, οικονομίας, πολεοδομίας κ.ά.

Η μελέτη των φύλων εστιάζει στην ταυτότητα του φύλου, παρά στον γενετικό προσδιορισμό. Παροιμιώδης είναι η φράση της Simone de Beauvoir: “γυναίκα δε γεννιέσαι, γίνεσαι”⁶⁵. Η έκφραση της σεξουαλικότητας στην κοινωνία και ο αυτοπροσδιορισμός με βάση την επιθυμία και ανάγκη του

⁶⁵ βλ. στο *The Second Sex*, de Beauvoir, S.

ατόμου είναι ο μοναδικός γνώμονας στην επιστήμη αυτή. Η προσπάθεια για αποτίναξη των δεσμών της κοινωνικής νόρμας και πλήρης αποδέσμευση από κοινωνικούς καθορισμούς και στερεότυπες εικόνες εκφράζεται ως ζωτική ανάγκη να ακουστεί η φωνή του (διαφορετικού) ατόμου στο σύνολο της κοινωνίας. Η επιστήμη των φύλων περιλαμβάνει φεμινιστικές θεωρίες, γυναικείες και αντρικές σπουδές, δικαιώματα των ομοφυλοφίλων και των διαφυλικών κ.ά.

Ας εστιάσουμε στην Judith Butler και στο έργο της που επιχειρεί να ερμηνεύσει την σεξουαλική ταυτότητα μέσα από μια καινούρια σκέψη. Για εκείνη, το φύλο είναι μια κοινωνική κατασκευή που εμφιλοχωρεί ανάμεσα στο αρσενικό και θηλυκό. Το πρόβλημα δεν είναι ο γενετικός διαχωρισμός, που έτσι και αλλιώς είναι -εκτός από περιπτώσεις γενετικής ανωμαλίας, ερμαφροδιτισμού κ.λ.π.- δεδομένος. Εστιάζει στην συμπεριφορά που υποχρεώνεται το άτομο να αναλάβει αφ'ής στιγμής γεννιέται ως αρσενικό ή θηλυκό.

“Το φύλο λοιπόν είναι το εργαλείο όπου επισυμβαίνει η παραγωγή και κανονικοποίηση του αρσενικού και του θηλυκού, σε συνδυασμό με τις διάμεσες μορφές: χρωμοσωματικές, ορμονικές, φυσικές και επιτελεστικές που το φύλο αφομοιώνει. Το να υποθέσουμε ότι το φύλο πάντοτε και αποκλειστικά δηλώνει την μήτρα του αρσενικού και θηλυκού, σημαίνει ακριβώς να χάνουμε το κρίσιμο σημείο ότι η παραγωγή αυτού του συνεκτικού δυϊσμού, έχει ένα ακριβό επιτίμιο, και ότι εκείνες οι μεταλλαγές του φύλου που δεν χωρούν στο δίπολο, είναι εξίσου μέρος τους, όσο είναι και τα πιο αντιπροσωπευτικά παραδείγματα. Το να συγχέουμε τον ορισμό του φύλου με την κανονιστική του έκφραση οδηγεί ακούσια στον επανακαθορισμό της ισχύος της νόρμας, ώστε να περιοριστεί ο ορισμός του φύλου. Το φύλο είναι ο μηχανισμός με τον οποίο παράγονται και κανονικοποιούνται οι έννοιες του αρρενωπού και θηλυκού. Αλλά το φύλο μπορεί να γίνει το εργαλείο εκείνο που θα αποδομήσει και ανατρέψει τους κανόνες τέτοιων όρων⁶⁶.”

⁶⁶ *Undoing Gender*, J. Butler, σελ. 42.

Έτσι, η Butler προτείνει έναν εναλλακτικό τρόπο προσδιορισμού της σεξουαλικής ταυτότητας, που αφήνει εκτός τις κοινωνικές προκαταλήψεις και τους περιορισμούς που θέτουν οι νόρμες. Η κατασκευή του φύλου με τις αυστηρά περιορισμένες εκφάνσεις του ανδροπρεπούς και θηλυπρεπούς καταρρίπτεται μπροστά στην μέθοδο που προτείνει η φιλόσοφος. Για να αποφύγει τα εργαλεία που χρησιμοποίησαν ως τώρα οι ερευνητές και το σύνολο της κοινωνίας, εισάγει την έννοια της επιτελεστικότητας [performativity]⁶⁷. Η έννοια αυτή αναφέρεται στις τροπικότητες, τις διαγωγές και τις τελέσεις που σχετίζονται με την συμπεριφορά του ατόμου. Η σεξουαλική έκφραση σε πολλαπλά επίπεδα της κοινωνικής ζωής εμφανίζεται ως μια εμπρόθετη κίνηση του υποκειμένου εντός του κυρίαρχου συστήματος. Επομένως, αν ακολουθήσει κανείς την έννοια της επιτελεστικότητας μπορεί να λειτουργήσει εντός αυτού του συστήματος με βάση την προσωπική του επιλογή και να εκφράσει την ατομική βούληση. Μάλιστα η εξωτερίκευση αυτής της πρόθεσης επιτελείται με την μορφή σχεδόν τελετουργίας, κατά κάποιον τρόπο θεατρικό, όπου το άτομο υποδύεται τον ρόλο που νιώθει καλύτερα.

Αυτή η νέα οπτική πρόσφερε μια διέγερση της έννοιας του φύλου. Άρα, “όταν κάποιος αναφέρεται στους όρους: μάχη των φύλων, επιμειξία των φύλων, transgender, διαφυλικός, τότε αυτός ήδη προτείνει ότι το φύλο κινείται πέρα από τον γνωστό δυϊσμό. Η ταύτιση του φύλου με ανδροπρεπής/θηλυπρεπής, άνδρας/γυναίκα, αρσενικό/θηλυκό, επιτελεί την καθαυτό κανονικοποίηση που η έννοια του όρου του φύλου έχει ως στόχο να παράγει. Επομένως ένας περιοριστικός λόγος για το φύλο που επιμένει στη δυαδικότητα του άνδρα και της γυναίκας ως το μοναδικό τρόπο να αντιλαμβάνεται το πεδίο της σεξουαλικότητας επιτελεί μια ρυθμιστική λειτουργία της δύναμης που κανονικοποιεί το κυρίαρχο παράδειγμα και αποκλείει την ικανότητα της σκέψης⁶⁸”. Τέλος, στέκεται κριτικά στις ενδιάμεσες αυτές εκφάνσεις του φύλου και θέτει τον προβληματισμό γύρω από την πολλαπλότητα του φαινομένου

⁶⁷ *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, J. Butler, σελ. 163-171.

⁶⁸ *Undoing Gender*, J. Butler, σελ. 43.

Εισαγωγή ή Καταστρώνοντας τα Σχέδια για τη Μάχη

«Γιατί δεν υπήρξε ποτέ παρατεταμένος πόλεμος, από τον οποίο να ωφελήθηκε μια χώρα»

Η Τέχνη του Πολέμου, Sun Tzu

ο πόλεμος είναι κακός στο ότι δημιουργεί περισσότερους κακούς-αδύναμους ανθρώπους από όσους παίρνει...

Αρχαίο ρητό

«Ο πόλεμος είναι επομένως μια πράξη βίας, προορισμένη στο να καταναγκάσει τον αντίπαλο να εκτελέσει τη θέλησή μας»

«Ο πόλεμος είναι μια απλή συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα».

Ο πόλεμος είναι «μια εκπληκτική τριάδα, όπου μπορεί να ξαναβρει κανείς πρώτα την πρωταρχική βία του στοιχείου του, του μίσους και την αντιπάθεια, που πρέπει να θεωρούνται σαν τυφλή φυσική παρόρμηση, κι ύστερα το παιχνίδι των πιθανοτήτων και του τυχαίου, που τον κάνουν ελεύθερη ψυχική δραστηριότητα, και την υποταγμένη σε όργανο της πολιτικής φύσης του, μέσω της οποίας ανήκει στην καθαρή νόηση ή τον Παρθενώνα, αλλά συμβόλιζαν, πιστεύω, τη δυσφορία που μας έδιναν ο εξευτελισμός κάθε άξιου και τίμιου πράγματος από τις ελεεινές ρητορείες μας...»

Ορισμός του πολέμου
Carl von Clausewitz

Στην αναζήτηση του κατάλληλου ερευνητικού ερωτήματος για τη Συγγρού δεν βασανίσθηκα καθόλου. Σκέφτηκα απλά τη λέξη Συγγρού. Το όνομα ενός δρόμου που είναι ταυτισμένο με την πορνεία. Παρατηρώντας πιο αναλυτικά την περιοχή διαφαίνονται και πολλά άλλα ζητήματα που με μια πρώτη ανάγνωση δεν είναι ορατά. Στην περιοχή επικρατεί ένα πλέγμα διάστικτο από χρήσεις που δείχνουν να είναι ασυμβίβαστες και αντικρουόμενες. Θα λέγαμε ότι στον ίδιο χώρο συνυπάρχουν σοβαρές και τυπικές χρήσεις γης (υπηρεσίες, γραφεία, πολιτισμός, κατοικία, νοσοκομεία) και από την άλλη, υποστηρικτικές, σκοτεινές, χυδαίες και «λαϊκές» (κέντρα διασκέδασης, εστιατόρια, κέντρα στρυπτήζ, πορνεία). Πώς είναι δυνατόν να επιτρέπουμε την πορνεία; Γιατί δεν εκκαθαρίζεται η περιοχή από στοιχεία που «μαυρίζουν» την περιοχή; Όμως ποιος εν τέλει μαυρίζει μια περιοχή, ποιος ευθύνεται για την παθολογία των φαινομένων; Ίσως το Υποκείμενο (ή το Αντικείμενο), αλλά στη σύγχρονη κοινωνιολογία, έχουμε πάψει να μιλάμε για ατομικότητες και τα ζητήματα ορίζονται σε μια σχεσιακή λογική. Αυτή η λογική μας υποχρεώνει να μιλάμε σε πληθυντικό αριθμό και άρα δεν αφορά μόνο το Υποκείμενο (ή το Αντικείμενο), αλλά τις μεταξύ τους συσχετίσεις και δικτυώσεις.

Έτσι έγινε κατανοητό από πολύ νωρίς ότι η πορνεία δεν είναι παρά μόνο η αφορμή ή το έναυσμα για την εκδίπλωση της περιπλεγμένης κατάστασης που λαμβάνει χώρα στη Συγγρού. Τα σύμπλοκα καταστάσεων και χρηστών που εμφανίζονται εκεί κατευθύνονται από διαφορετικούς στόχους και συμπεριφέρονται με συγκεκριμένες τροπικότητες και με κώδικες διαγωγών που αρμόζουν στην εκάστοτε ομάδα. Εκλαμβάνω τους χρήστες ως τους όρους μιας σύνθετης σχεσιακής δομής. Μάλιστα η ζιμελική ηθική θεωρία και επιστημολογική προσέγγιση αξιώνει στην κοινωνιολογία την είσδυση κοινωνικών όρων - μεμονομένων ατόμων που εισέρχονται σε κάποιου είδους σχέση (αλληλέγγυη, συγκρουσιακή, κ.λ.π)- που φέρουν ατομικές, προσωπικές ιδιότητες και καταστάσεις και τις μετουσιώνουν σε αντικείμενο της κοινωνιολογικής επιστήμης. Όταν ατομικά,

Ερωτήματο
-θεσία

Το Αντικείμενο
της
Ζιμελικής
Κοινωνιολογίας

Τα Κοινωνικά
Αντικείμενα
&
οι Μορφές

ιδιοτελή: κίνητρα, ενδιαφέροντα, σκοποί, ψυχικά ενεργήματα, τάσεις, πάθη, ένστικτα, ξεφύγουν από την ακοινωνήτη μορφή τους και, όταν εκτρέπουν τα άτομα από την απομόνωση τους τότε αναδεικνύονται σε κοινωνικούς παράγοντες και τα ωθούν σε σχέσεις αλληλεπίδρασης. *“Τότε μόνο προβιβάζονται σε αντικείμενο της κοινωνιολογίας. Και για να αποκτήσουν κοινωνικό περιεχόμενο τα περιεχόμενα αυτά πρέπει να μορφοποιηθούν. Μέσω των μορφών αλληλεπίδρασης, τα περιεχόμενα μετατρέπονται από αυστηρά ατομικές ποιότητες σε κοινωνικές, αποκτώντας γενικότερη ταυτότητα και δομή”*⁶⁹.

Η φορμαλιστική κοινωνιολογία του Simmel προσδίδει πρωτεύων ρόλο στις μορφές, καθώς η κοινωνία δεν λειτουργεί μέσα από αυτές, αλλά μάλλον είναι αυτές οι ίδιες οι μορφές που τη συγκροτούν. Μέσω αυτής της διαδικασίας μορφοποίησης, οι μορφές κοινωνικών σχέσεων αποκρυσταλώνονται σε θεσμούς. Συνεπώς, η κοινωνιολογία έχει ως αντικειμενικό στόχο την μελέτη, καταγραφή και ερμηνεία των καθαρών μορφών κοινωνικής σύνδεσης. Η σύνδεση αυτή μάλιστα γίνεται με έναν εξαιρετικά πολύπλοκο και περιπλεγμένο τρόπο που εμπλέκει: 1. πρωταρχικές μορφές κοινωνικής αλληλεπίδρασης (ανταγωνισμός, εξουσία, σύγκρουση, κυριαρχία, υποτέλεια), 2. θεσμικές μορφές του κοινωνικού (κράτος, οικονομία, χρήμα), 3. αυτόνομες κοινωνικές μορφές (επικοινωνία, κριτική, θέαμα) και 4. γενικευμένες μορφές της κοινωνίας (θεοκρατικές κοινωνίες, φυσιοκρατικές, απελευθερωμένες κ.ά.). Σε κάθε περίπτωση εκείνο που παραμένει κυρίαρχο είναι οι δεσμοί που δημιουργούνται μεταξύ των μορφών.

Σε αυτή τη βάση η ζιμελική σκέψη εξετάζει τους τρόπους σύνδεσης και μάλιστα όχι ως μια ειρηνική και χαλαρή διαδικασία, αλλά ως μια δυναμική κατάσταση έντονης σύγκρουσης μεταξύ των περιεχομένων των κοινωνικών μορφών. Στηριζόμενος σε αυτήν τη συγκρουσιακή θα επιχειρήσω και εγώ να μελετήσω τα φαινόμενα που εμφανίζονται στο συγκεκριμένο πεδίο. Συν τοις άλλοις, ο

⁶⁹ Περιπλάνηση στη Νεωτερικότητα, G. Simmel, σελ. 29.

Η
Ετερότητα
στην
Νεωτερικότητα

Simmel εισάγει το στοιχείο της ετερότητας στις κοινωνικές δομές. Μέχρι πρότινος, ο “άλλος” ή ο “ξένος” θεωρείται είτε φιλοξενούμενος -και άρα είναι ευπρόσδεκτος, καθώς η προσχώρηση του στην κοινότητα είναι περιορισμένη χρονικά και ποιοτικά, δηλαδή η επίδρασή του θεωρείται αμελητέα στους υπάρχοντες δεσμούς- είτε εχθρός και ανταγωνιστής ή παρασιτικό στοιχείο. Στη δεύτερη περίπτωση, η ετερότητα⁷⁰ παρουσιάζεται στο κοινωνικό σύνολο ως ρίζα των φαινομένων κοινωνικής παθογένειας. Συνεπώς, είναι υποχρεωτική η προσπάθεια εντοπισμού, αποκλεισμού και εξόντωσης των στοιχείων αυτών, ώστε να παραμείνει υγιής η υπόλοιπη ομάδα.

Εντούτοις, η συγκρουσιακή που προτείνεται εδώ αποβλέπει στην αποδοχή -ως ένα βαθμό- της διαφορετικότητας. Δεν γίνεται λόγος για αποδοχή ή απόρριψη της αντίθετης άποψης, αλλά για αρμονική συνύπαρξη των αντικρουόμενων ομάδων. Εξάλλου, για τον γερμανό κοινωνιολόγο, στον τύπο του “ξένου” εκφράζεται το εξής παράδοξο: βρίσκεται σε χωρική εγγύτητα, αλλά πολιτισμική απόσταση με την κοινωνική ομάδα. Αυτή η απόσταση προσφέρει στον ξένο την ικανότητα να αποτιμά γεγονότα, καταστάσεις και διαγωγές που αν ήταν εντός της ομάδας θα αδυνατούσε. Επίσης, *“το περιθώριο το οποίο καταλαμβάνει ο ξένος, του δίνει τη δυνατότητα να αξιολογεί ψύχραιμα, αντικειμενικά και χωρίς προκαταλήψεις τα δρώμενα της κοινωνίας που του προσδίδει αυτόν τον χαρακτηρισμό”*⁷¹. Έτσι, ο “άλλος” θεματοποιείται όχι πια ως στοιχείο απειλής και φόβου, αλλά ως μια δυνατότητα ελευθερίας και φυγής από την αυστηρότητα της νόρμας. Ο εμπλουτισμός με την

Ο Τύπος
του
Ξένου
ή ο
“Άλλος”

⁷⁰ Η ετερότητα προκύπτει είτε από την διαφοροποίηση του όρου εκείνου από το σύνολο, είτε από την εμπρόθετη βούληση του να αποσχιστεί από το σώμα της κοινωνίας, καθώς αδυνατεί να αποδεχτεί την κυρίαρχη ιδεολογία-κουλτούρα, ή απλά προτιμά την απομόνωση από την κοινωνικοποίηση. Βλ. στο Περιπλάνηση στη Νεωτερικότητα την διεξοδική ανάλυση των λόγων που οδηγούν τα άτομα ή τις ομάδες στην απόσχιση και την σύγκρουση με άλλες ομάδες, αλλά και τον συγκροτητικό χαρακτήρα που λαμβάνει ο ξένος στην ζιμελική κατασκευή.

⁷¹ ό.π., σελ. 33.

ανανεωτική και εναλλακτική ματιά του ξένου, συνεισφέρει στην αναδόμηση της κοινωνίας.

Και αν η συζήτηση που φέρει στο προσκήνιο ο Simmel στο γύρισμα του 20ου αιώνα θεωρείται ότι έχει λήξει και η αποδοχή της ετερότητας -τουλάχιστον από τις ανεπτυγμένες, δυτικές κοινωνίες- είναι δεδομένη, αρκεί να παρατηρήσουμε την άνοδο και αύξηση των ακροδεξιών και ακροαριστερών κομμάτων, την ενίσχυση της ξеноφοβίας και τα πλείστα κρούσματα ρατσισμού που παρουσιάζονται καθημερινά. Ακόμα και το ίδιο το στοιχείο της ενημέρωσης είναι προς διερεύνηση. Τα μίντια όπως αναφέρει η Judith Butler⁷² μέσω της προβολής μιας αυστηρά προσεκτικής θεματολογίας, (συνήθως) δεν αποσιωπούν μεν τα γεγονότα, αλλά τα πλάθουν με στόχο την δημιουργία εντυπώσεων. Επιπροσθέτως, η υπερέκθεση των θεατών σε επεισόδια βίας και εγκληματικών ενεργειών, εν πολλοίς αισθητικοποιεί το πραγματικό γεγονός, καθιστώντας το μια απλή εικόνα.

Ο ξένος σήμερα, δεν είναι φορέας ελευθεριακής κοσμοαντίληψης και αναγέννησης της κοινωνίας με τις ριζοσπαστικές ιδέες του. Επιστρέφουμε ενδεχομένως σε μια τακτική αποκλεισμού της ετερότητας (κλείσιμο των συνόρων, διαχωρισμός Ανατολής-Δύσης, γκετοποίηση περιοχών στις πόλεις κ.ά.) που υποκινείται με βίαια μέσα (εγκληματικότητα, τρομοκρατία, αστυνομοκρατία) και στοχεύει στην βελτιστοποίηση της διαβίωσης των κυρίαρχων ομάδων. Η παράδοση της φορμαλιστικής κοινωνιολογίας που αξιώνει την ετερότητα ως γενεσιουργό στοιχείο στην πόλη επηρέασε μια μεγάλη ομάδα στοχαστών: Lukács, Kracauer, Habermas, de Certeau, Foucault και σύγχρονους όπως την Butler.

Στην ακραία περίπτωση λοιπόν αυτή η συγκρουσιακή στις κοινωνικές ομάδες (σε οποιοδήποτε βαθμίδα και αν ανήκουν) λαμβάνει τον χαρακτήρα της βίαιης επίλυσης των διαφορών. Στο ακρότατο αυτών των διενέξεων η ένοπλη σύγκρουση προσλαμβάνει γενικευμένο χαρακτήρα και τότε

⁷² Αναφέρεται στο *Precarious Life. The Powers of Mourning and Violence*.

Η Ετερότητα
Σήμερα

Η Φοβία του
Ξένου
ή
Ξενο-φοβία?

Το Ακρότατο
της
Συγκρουσιακής

κάνουμε λόγο για εμπόλεμη κατάσταση. Δεν είναι υπερβολή να χρησιμοποιούμε τον όρο “πόλεμος” για την ερμηνεία των κοινωνικών φαινομένων. Ακόμη και ο πρώτος θεωρητικός του πολέμου Carl von Clausewitz στο *Περί του Πολέμου* δέχεται το πεδίο της κοινωνιολογίας ως το πλέον κατάλληλο για να εφαρμοστούν αναλογικές συνδέσεις. Η πολιτική, το εμπόριο, η επιστήμη, οι τέχνες και η αρχιτεκτονική επίσης συνδέονται με το “υψηλό” και σύνθετο φαινόμενο του πολέμου, η άμεση εφαρμογή όμως στο κοινωνικό πεδίο⁷³ είναι *sine qua non*. Σε αυτή την λογική θα δομήσω και την μελέτη αυτή.

Λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες που επικρατούν στη Συγγρού, την έντονη συγκρουσιακή που εμφανίζεται μεταξύ των διάφορων ομάδων που δραστηριοποιούνται στην περιοχή και τηρουμένων των αναλογιών πάντα θα επιχειρήσω να αναγνώσω την κατάσταση ως μια εκτεταμένη πολεμική. Η πολεμο-λογία ως αποτέλεσμα που προκύπτει από τις θεωρίες της σύγκρουσης των κοινωνικών ομάδων και της καθαυτό θεωρίας του πολέμου θα εφαρμοστεί σαν φίλτρο στη διόπτρα του γράφοντος. Στόχος μου είναι να προσεγγίσω τις καταστάσεις και να αναδείξω τα προβληματικά σημεία. Σαφέστατα, τα πολυσύνθετα κοινωνικά δίκτυα και σύμπλοκα της πόλης απαιτούν μια διεπιστημονική προσέγγιση εκ των πραγμάτων. Για αυτόν το λόγο, η πολεμο-λογία δεν είναι παρά μόνο ένας τρόπος αφήγησης και μια συγκεκριμένη οπτική γωνία. Χρειάζεται επιπλέον μια ουσιαστική κατανόηση της θεωρίας του πολέμου.

Ως εκ τούτου, αφετηρία του συλλογισμού γίνεται η εμβάθυνση στη θεωρία του πολέμου. Εάν καταστεί σαφές ο μηχανισμός που λειτουργεί ο πόλεμος σε μικρο- και μακροκλίμακα τότε ενδεχομένως να απομυθοποιήσουμε το

⁷³ “Είναι μια σύγκρουση μεγάλων συμφερόντων ρυθμισμένη με αίμα, και είναι μόνο σε αυτό που διαφέρει από τις άλλες συγκρούσεις. Θα έπρεπε να το συγκρίνουμε περισσότερο με το εμπόριο, που είναι επίσης σύγκρουση συμφερόντων, μοιάζει ακόμα περισσότερο με την πολιτική, που μπορεί να θεωρηθεί ένα είδος εμπορίου σε μεγάλη κλίμακα. Επιπλέον, η πολιτική είναι η μήτρα, μέσα στην οποία αναπτύσσεται ο πόλεμος,” *Περί του Πολέμου*, σελ. 155.

Ο
Πόλεμος

Προς
Μια
Πολεμο-λογία

Μελέτη
της
θεωρίας του
Πολέμου

γεγονός του πολέμου. Δεν πρόκειται για δικαιολόγηση της βιαιότητας ή για ενθάρρυνση της ένοπλης διαμάχης. Πρόκειται περισσότερο για μια ψύχραιμη και αντικειμενική μελέτη των αιτιών και κινήτρων που ωθούν τον άνθρωπο (ατομικά και συλλογικά) σε τέτοια ξεσπάσματα και συμπεριφορές. Πέρα όμως από τα υποκείμενα, μείζων ρόλο διαδραματίζουν οι συνθήκες, η περιρρέουσα ατμόσφαιρα, το κλίμα, και σαφέστατα οι επιδιωκόμενοι στόχοι των αντίπαλων στρατών. Μέσα από λόγους-κείμενα που αναφέρονται στον καθαυτό πόλεμο (*Η τέχνη του Πολέμου, Περί του Πολέμου*) και σε άλλα περί του πολέμου (*Πολιτεία, Τα Πάθη της Ψυχής, Για μια Αιώνια Ειρήνη*) θα επιχειρήσω να αναλύσω το φαινόμενο, ώστε να διαφανεί το πραγματικό μέγεθος και θέση του φαινομένου.

Μεθοδολογία
της
Έρευνας

Επομένως, η έρευνα δομείται με βάση έναν συλλογισμό που εκκινά από μια γενική, αφηρημένη έννοια (πόλεμος) και με κλιμακούμενες εστιάσεις προσεγγίζω ειδικότερα ζητήματα. Από τη θεωρία του πολέμου (που διακρίνεται στον καθαυτό πόλεμο και σε ζητήματα περί αυτού) κατευθύνομαι στο πεδίο της μάχης (Συγγρού), για να αναγνωρίσω τις αντίπαλες παρατάξεις (κανονικές χρήσεις/μη αποδεκτές) και τους τρόπους με τους οποίους πολεμούν. Τέλος, θα επιχειρήσω να αναλύσω τις συμπεριφορές και τάσεις των ομάδων.

Τα Στοιχεία
του
Πολέμου

Έπειτα από αυτήν την ανάλυση θα εστιάσω στο πεδίο της δικής μου μάχης και τον βασικό λόγο της κύριας συμπλοκής. Εδώ πρέπει να οριστεί με σχετική ακρίβεια ο λόγος της διαμάχης των ομάδων. Οι αντίπαλες ομάδες: κανονικές/αποδεκτές χρήσεις και μη κανονικές χρήσεις, διεκδικούν την κυριαρχία τους επί του “άλλου” και της περιοχής του και επιδιώκουν να επαυξήσουν την ισχύ τους, συνήθως με τον αποκλεισμό του αντιπάλου. Οι μέθοδοι και οι τακτικές που ακολουθούνται θα μελετηθούν διεξοδικά. Όσον αφορά στη βασική αιτία του πολέμου αυτού, διατείνομαι πως είναι η διαμάχη του κανονικού και του ανώμαλου. Το δίπολο: νορμάλ/μη κανονικό, φυσικό/αφύσικο, φυσιολογικό/παθολογικό διαχρονικά αποτέλεσε σημείο συγκρούσεων μεταξύ των ομάδων. Αυτό που καθιερώνεται στο συλλογικό ασυνείδητο ως θεσμός, ταυτίζεται με το κανονικό. Συνήθως, δε η κυρίαρχη ομάδα είναι εκείνη που επωμίζεται το ρόλο του ρυθμιστή, ενώ

η κυριαρχούμενη οφείλει να υπακούσει και να αποδεχτεί τα μοντέλα που η πρώτη προτείνει και θεσπίζει.

Επιστρέφοντας στην αρχική -αβασάνιστη και αυθόρμητη- σκέψη για τη Συγγρού, πρέπει να διευκρινίσω τι εννοώ. Στην κοινή συνείδηση ο δρόμος αυτός είναι συνώνυμος με τη λέξη πορνεία και πιο συγκεκριμένα με τις *τραβεστί*. Αυτή η διαπίστωση εμπίπτει στη διαδικασία συνεκδοχικής ερμηνείας ενός στοιχείου, τόπου, αντικειμένου, προσώπου, πράξης με ένα σύνολο άλλων στοιχείων. Έτσι και με τους δρόμους τους ταυτίζουμε συνειρμικά με καταστάσεις, άτομα, πράγματα, μυρωδιές, αισθήσεις, αναμνήσεις, μύθους και ανάγονται σε “Δρόμους”, όπου το όνομα τους αποτυπώνεται εγχάρακτα στη μνήμη μας και προσημαίνονται θετικά ή αρνητικά. Τα τοπωνύμια αποκαθλώνονται από τις πινακίδες και πλανώνται πάνω από την πόλη, παράγοντας μια δεύτερη γεωγραφία συμπληρωματική της επίσημης.

Η «ανεπίσημη» γεωγραφία έχει παρακολουθήσει και ιχνογραφήσει τις κινήσεις μας και έχει χαρτογραφήσει νέες κατευθύνσεις και πορείες έμφορες νοημάτων και συναισθημάτων. *Αρθρώνουν μια ποιητική πάνω στη γεωγραφία της απαγορευμένης ή επιτρεπτής κυριολεκτικής σημασίας*⁷⁴. Ο ντε Σερτώ τονίζει ότι τα κύρια ονόματα διαθέτουν μαγικές εξουσίες, και άρα πρέπει να πολλαπλασιάσουμε τις συγκρίσεις για να τα εξηγήσουμε. Συνεπώς, η Συγγρού δεν είναι ένας δρόμος, αλλά ένας μύθος, μια ιδέα. Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγει και η Μαλβίνα Κάραλη⁷⁵, ρωτώντας την Πάολα Ρεβενιώτη αν μπορούν να αποστερήσουν τη Συγγρού από τη μυθολογία της, τοποθετώντας σε άλλο σημείο την πιάτσα, και εκείνη απαντά «Όχι. Δεν μπορούν. Την πιάτσα τη δημιουργεί η ίδια η πόλη και όποιος τα έβαλε μαζί της απέτυχε.» Η πόλη ως το παράγων σύστημα μορφώνει συμπεριφορές, σκέψεις, γεγονότα, καταστάσεις.

Για αυτόν το λόγο, όταν ακούμε Συγγρού σκεφτόμαστε

Η Τοπωνυμική
Ταυτοσημία
της
Συγγρού
με την
Πορνεία

Η Ποιητική
της
Ανεπίσημης
Γεωγραφίας

⁷⁴ Επινώντας την Πρακτική της Καθημερινότητας, Μ.ντε Σερτώ, σελ.267.

⁷⁵ Απόσπασμα από την εκπομπή *Mea Culpa* της Μαλβίνας Κάραλη με καλεσμένη την Πάολα.

αλμοδοβαρικές, πληθωρικές, φανταχτερές φιγούρες να κινούνται προκλητικά στον παράδρομο της καθόδου προς τη θάλασσα. Η Άννα Παναγιωταρέα την ημέρα των εκλογών⁷⁶ στην ερώτηση του δημοσιογράφου αν θα πάει στη Συγγρού – καθώς ήταν βραδινή ώρα – απάντησε : «Εγώ δεν πάω ποτέ τέτοια ώρα στη Συγγρού» αφήνοντας ένα μειδίαμα στα χείλη των παρευρισκόμενων.

Η μελέτη της κύριας μάχης θα βασισθεί σε δύο είδη πηγών. Αφενός, **βιβλιογραφική αναζήτηση** των φαινομένων που με αφορούν και αφετέρου, **προσωπική επιτόπου καταγραφή** της κατάστασης. Ξεκινώντας από τη δεύτερη προσέγγιση, θα επιχειρήσω να χαρτογραφήσω την περιοχή. Η χαρτογράφηση αφορά πρώτον στην περιοχή δραστηριοποίησης των «κοριτσιών». Η συλλογή των στοιχείων αυτών ευελπιστώ ότι θα μου δοθεί από τις εκδιδόμενες σε σχετική ερώτηση, ειδικά από προσωπική παρατήρηση. Δεύτερον, θέλω να μελετήσω την εναλλαγή της *πύκνωσης* και της *αραίωσης* των ατόμων που δραστηριοποιούνται στην κάθε χρήση που λαμβάνει χώρα στην εγγύς περιοχή δράσης των κοριτσιών. Η ποσοτική μεταβολή των χρηστών στον άξονα του χρόνου νομίζω πως θα προσφέρει το εφιαλτήριο για ανθρωπο-κοινωνική και φιλοσοφική διερεύνηση σε σχέση με τις χρονικότητες των αντικρουόμενων χρήσεων και πως εναλλάσσονται μέσα στη διάρκεια ενός εικοσιτετραώρου. Τρίτον, θα δοκιμάσω μια ταξινομητική των *ανθρωπο-τύπων* των χρηστών με γενικεύσεις και αναγωγές σε γενικούς «τύπους» ώστε να παρουσιαστεί το πολλαπλό προφίλ των χρηστών και πως μπορούν να συμβιώνουν και να συνυπάρχουν όταν προέρχονται από τόσο διαφορετικά υπόβαθρα.

Η πρώτη προσέγγιση βασίζεται σε μια προβληματική σε σχέση με το δίπολο κουλτούρας και αντι-κουλτούρας και κατ'επέκταση κανονικού και παθολογικού, όπως ήδη αναφέρθηκε. Για την εξέταση αυτών των φαινομένων θα βασιστώ στο ομώνυμο έργο του G. Canguilhem. Ο τελευταίος παρέχει μια διασάφηση των όρων υγείας, ασθένειας και θεραπείας,

⁷⁶ Από την εκλογική εκπομπή του Mega, πρόλαβα να σημειώσω χειρόγραφα το απόσπασμα 25/01/2015.

Χαρτογράφηση
Περιοχής
Μελέτης

Οι
Αντίπαλοι
-Εχθροί

τόσο σε βιολογικό, όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Στην προσέγγιση θεμελιωδών ζητημάτων σχετικά με τις ηδονές, τον έρωτα και το βιολογικό σώμα θα βασιστώ στην *Ιστορία της Σεξουαλικότητας* και *Την Γέννηση της Φυλακής* του Μ. Φουκώ. Η φουκωϊκή σκέψη περί καταστολής, ιεραρχικών δομών και μηχανισμών εξουσίας είναι διάχυτη σε όλη την εργασία στα σημεία διαπλοκής κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής παραμέτρου.

Επιπροσθέτως, για τον φιλοσοφικό ορισμό της κουλτούρας κατευθύνομαι στη φιλοσοφική προσέγγιση του Νίτσε και διατηρώ εξ αρχής τη θέση του, ότι η κουλτούρα τίθεται ως νόμος, οτιδήποτε γελοίο και χαμερπές μπορεί να αναχθεί σε τέτοια και να υπακούμε σε αυτήν εκ των υστέρων. Το ουσιώδες σε αυτό το σχήμα είναι ο *Νόμος του υπακούειν στο νόμο*. Τέλος, βρίσκομαι πολύ κοντά στις έννοιες του Μ. ντε Σερτώ για τις σιωπηρές και μικρές εξουσίες που προκύπτουν από την πολύτροπη τέχνη του πράττειν των καθημερινών, «λαϊκών» ανθρώπων που έρχονται να προτείνουν αντισταθμιστικά στα κυρίαρχα πρότυπα, εναλλακτικά μοντέλα ζωής. Πρότυπα κουλτούρας αποδεκτά και μη διασταυρώνονται και μάχονται για να επιβιώσουν. Και μπορεί το κυρίαρχο μοντέλο να είναι ήδη ενθρονισμένο και παγιωμένο, τα υπόλοιπα όμως σφετερίζονται τη θέση του και επιχειρούν να το ανατρέψουν. Οι ομάδες με κοινό αξιακό σύστημα και κοινούς στόχους θέτουν στρατηγικές και εφαρμόζουν τακτικές ώστε να παραμείνουν στην κυρίαρχη τάξη Πραγμάτων, ή να αποκοπούν τελείως.

Μια άλλη κατηγορία έρευνας είναι σε αρχειακό υλικό γραπτό ή οπτικοακουστικό. Αναζητήσεις στο διαδίκτυο σχετικά με τις πολιτισμικές χρήσεις στη Συγγρού. Πρωταγωνίστρες/πρωταγωνιστές της εποχής όταν ξεκίνησε το φαινόμενο και την εποχή που έφτασε στο απόγειό του. Πολύπλευρες αναζητήσεις που φωτίζουν το γεγονός από την άλλη όψη του νομίσματος και δίνουν μια άλλη οπτική στα τυφλά ή άρρητα σημεία παθολογικών φαινομένων για την κυρίαρχη κουλτούρα. Η underground σκηνή φωτίζει καταστάσεις που βρίσκονται στην φωτεινή πλευρά μιας ασθενικής κατάστασης.

Φιλοσοφικό
Πλαίσιο

Βλέποντας
Τηλεόραση

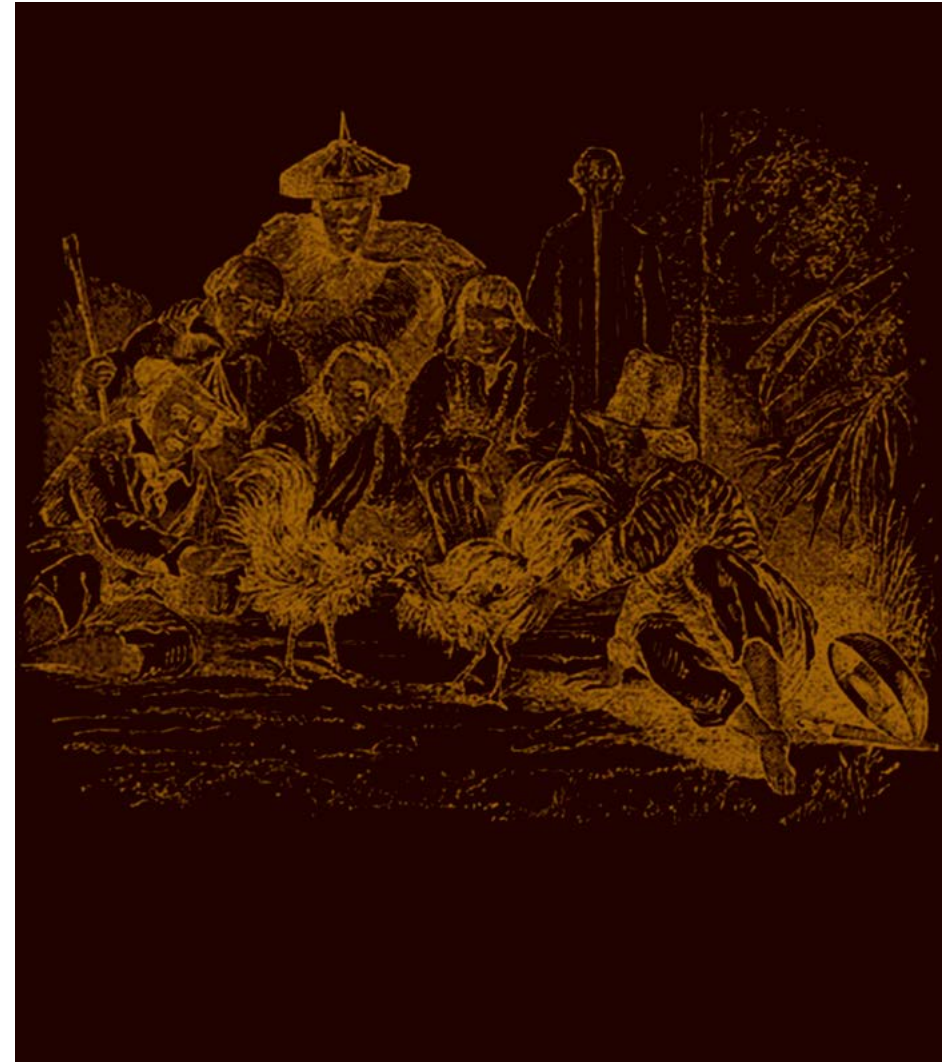
Προσέγγιση
&
Πρόθεση

Προφανώς με την συγκεκριμένη έρευνα θα επιχειρήσω να εστιάσω σε πολύ συγκεκριμένες συμπεριφορές κρατώντας το βλέμμα μου συνεχώς στα “κορίτσια” που είναι οι βασικοί πρωταγωνιστές. Γνωρίζω εκ των προτέρων ότι ήδη κείμαι ευνοϊκά προς αυτές, καθώς είναι μια μειονοτική, περιθωριακή ομάδα που μάχεται διαρκώς να αποδείξει την υπαρκτότητά της. Αυτή η θετική προδιάθεση δεν αποστερεί την έρευνα από αντικειμενικότητα και ορθό έλεγχο των εξαγόμενων συμπερασμάτων. Παρά μόνο, προσθέτει την προσωπική ματιά του γράφοντος στο αντικείμενο παρατήρησης. Εξάλλου, πρόθεση μου δεν είναι η εξαγωγή συμπερασμών και ανάπτυξη αναντίρρητων αξιωματικών κρίσεων. Σκοπός είναι η προβληματοθεσία και το έναυσμα για εύρύτερη διερεύνηση των σύνθετων αυτών φαινομένων. Με άλλα λόγια, δεν υποστηρίζω καμία πλευρά διότι και οι δύο έχουν δίκαιο. Δίνοντας όμως ευκαιρία στον “ξένο” να μιλήσει, δίνουμε τη δυνατότητα σε ολόκληρη την κοινωνία να ακούσει μια “άηχη φωνή” που αγνοούσαμε την ύπαρξή της. Με αυτόν τον τρόπο, επιτυγχάνεται η διεύρυνση της κοινωνικής πραγματικότητας και η διάνοιξη της αλήθειας.

Έτσι, θεωρώ ότι θα διαβάσω τα φαινόμενα, ή καλύτερα τις δομές και την ουσία των πραγμάτων σε ένα διευρυμένο πλαίσιο. Ελπίζω ότι το εγχείρημα αυτό θα κοιτάξει σε βάθος καταστάσεις που αδυνατούμε να κοιτάξουμε κατάματα, γιατί ντρεπόμαστε, φοβόμαστε ή αρνούμαστε καθώς αυτές θεωρούνται βρώμικες, αισχρές και υποδεέστερες. Πώς το αποδεκτό αποβάλλει το άρρωστο, αλλά και πως τα πολλαπλά μικρά αν-όμαλα καταστρατηγούν το σύστημα, χωρίς να γίνονται μέρος του. Η όλη όμως αφήγηση αποτελεί προσωπική αντίληψη της κατάστασης και κατασκευή υποκειμενική. Η σύνθεση των πολύπλευρων και αντιτιθέμενων πηγών γίνεται πάνω σε ένα ρευστό και μεταβαλλόμενο τοπίο που ονομάζεται Συγγρού. Διατείνομαι τέλος, ότι ο δρόμος αυτός είναι πολύ μακρύς και φαρδύς για να «χωρέσει» όλους τους τύπους χρηστών· οριοθετώντας φυσικά τις περιοχές δράσης του καθενός και αφήνοντας ασφαλιστικές δικλείδες που να επιτρέπουν περιθώρια κατάκτησης του χώρου του ενός στον άλλον.

Συνθέτοντας
τα Ανόμοια
και
Προβλέποντας
τα Απρόβλεπτα

Μερική Ανάλυση των Λόγων-Κειμένων Περί του Πολέμου

Κοκορομαχία: Δύο κόκορες μάχονται μέχρι τελικής πτώσης. Το “άθλημα” παρακολουθούν όσοι στοιχηματίζουν σέ ένα από τα δύο ζώα. Επίσης, η κοκορομαχία -όπως και το ποδόσφαιρο- είναι η προβολή της πρόθεσης των θεατών να συμμετάσχουν σε πολεμικές πράξεις.

1. Ο Αγνωστος Πόλεμος

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ως αφετηρία θα ορίσω τον πόλεμο. Και ο λόγος που θα καταφύγω στην μελέτη του πολεμικού φαινομένου είναι η εις βάθος κατανόηση του. Αφενός, η θεματοποίηση του σε εγκληματική πράξη και η συνακόλουθη τραγική έκπτωση του ανθρώπου που εμπλέκεται στον πόλεμο, και αφετέρου, η φετιχιστική αντιμετώπισή του, με ώθησαν να ερευνήσω το αντικείμενο. Στην πρώτη περίπτωση, σχεδόν σύσσωμη η ανθρωπότητα αναθεματίζει τις ένοπλες συρράξεις. Αποδίδονται σε αυτές όλα τα δεινά του ανθρώπινου είδους και καθίσταται έτσι ένα μέσο αγριότητας που στοχεύει στην εξόντωση του εχθρού και στην γενικότερη καταστροφή. Στη δεύτερη περίπτωση θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι εμφανίζεται μια εγγενής ομοιότητα στην μάχη και την πορνεία: εξακολουθούν να λειτουργούν αδιάκοπα από αρχαιοτάτων χρόνων έως σήμερα, αλλά όλοι τα καταδικάζουμε. Και στις δύο περιπτώσεις η κοινή συνείδηση έπλασε την εικόνα ενός πολέμου που μισεί τον άνθρωπο. Όμως μήπως κατά βάθος μισεί την ίδια του τη φύση, αφού είναι πλασμένος για να μισεί;

Στην ενότητα αυτή θα προσπαθήσω να δια φωτίσω την παρεξηγημένη (ίσως όχι άδικα) έννοια του πολέμου. Θα παραμείνω στη μεθοδολογική προσέγγιση της όλης έρευνας και θα εκκινήσω από μια ευρύτερη θεωρητική σκοπιά. Εδώ θα μελετήσω τα κίνητρα του πολέμου και το σημείο εντοπισμού τους. Ψυχολογικοί λόγοι και φυσιοκρατικά αίτια σε συνδυασμό με την κοινωνική, πολιτική και οικονομική συνθήκη είναι η ρίζα του πολέμου. Μπορούν τα στοιχεία αυτά να ανατραπούν, εξομαλυνθούν ή έστω απομειωθούν, ώστε να αποτραπεί η σύγκρουση ή ο άνθρωπος είναι καταδικασμένος να υπακούει στην άγρια και βίαιη φύση του;

Στο δεύτερο μέρος θα διαβάσω την καθαρή θεωρία του πολέμου και θα επιχειρήσω να διαπιστώσω τις μεθόδους και πρακτικές που ακολουθούνται πριν, κατά τη διάρκεια και μετά από την συμπλοκή. Σαφέστατα, υπεισέρχονται ακόμα θέματα κινήτρων, μέσων και επακόλουθων της μάχης. Η ορολογία του πολέμου, με το σημασιακό περιεχόμενο των πολεμικών εννοιών θα αποτελέσει το υπόβαθρο για την διαμόρφωση μιας πολεμο-λογίας ώστε να ερμηνεύσω την ιδιαίτερη συνθήκη της συγκρουσιακής στη Συγγρού.

Μίσος
για τον
Πόλεμο

Εισαγωγικές
Έννοιες

Ας επανέλθουμε στον αρχικό προβληματισμό περί του αρνήσιμου ή κακόσημου πολέμου. Διςτορικά ο πόλεμος αποτέλεσε ένα αμφίσημο σημείο δράσης του ανθρώπου. Πρωτίστως, ο πόλεμος ταυτίζεται με το θάνατο και την καταστροφή. Πιο συγκεκριμένα οι ένοπλες συρράξεις έχουν ως άμεσο ή έμμεσο επακόλουθο μια σειρά καταστάσεις: την κυριαρχία επί του αντιπάλου, τη λεηλασία, την επιβολή σε πνευματικό και σωματικό επίπεδο, την αιχμαλωσία, τις θηριωδίες επί των πολιτών, τις βαναυσότητες σε άμαχο πληθυσμό, τον οικονομικό μαρασμό, την πνευματική και καλλιτεχνική ύφεση, την αναστολή ή διακοπή της εμπορικής δραστηριότητας, τη μόλυνση ή/και καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος, βλάβες μερικές ή ολικές στο δομημένο περιβάλλον, ανάσχεση των πολιτικών, οικονομικών και πολιτισμικών ανταλλαγών και τέλος δημιουργία κλίματος συνεχούς φόβου, ανησυχίας και επισφάλειας για την ακεραιότητα του ατόμου. Επομένως, καθίσταται σαφές ότι μια τέτοια συνθήκη -ως παράγωγο του πολέμου- δεν είναι ποτέ δυνατόν να έχει θετικό πρόσημο.

Η γενεαλογία των πολεμικών παραδειγμάτων παρουσιάζει μια αναντίρρητη συνθήκη: το αποτέλεσμα κάθε αγώνα αναπόδραστα εμπεριέχει επιζήμιες μονάδες και για τις δύο πλευρές. Και τούτο είναι προφανές, καθώς αρκεί να αναλογιστούμε ότι ακόμα και ο νικητής πληρώνει βαρύ επιτίμιο για την κατάκτηση του εχθρού. Οι απώλειες (πανάπλευρες ή άμεσες) από τις συγκρούσεις αφορούν στο έμψυχο και τεχνικό υλικό, το φυσικό περιβάλλον, τον πολιτισμό και την οικονομία. Επιπλέον, οι μακρόχρονοι αγώνες απομυζούν οικονομικά τα κράτη και οδηγούν σε εθνική αφαίμαξη τις κοινωνίες. Ο Sun Tzu στο *Η Τέχνη του Πολέμου* υποστηρίζει ότι: «Γιατί δεν υπήρξε ποτέ παρατεταμένος πόλεμος από τον οποίο να ωφελήθηκε μια χώρα⁷⁷». Συνολικά, παρατηρείται μια πολλαπλή ανάσχεση σε όλα τα πεδία της ανθρώπινης δράσης. Για αυτούς τους λόγους, κανείς δεν μπορεί να δικαιολογήσει, πολλώ δε μάλλον να επαινέσει και να παραινέσει σε τέτοιες δραστηριότητες.

Τα Αρνητικά
του
Πολέμου

Το
Κόστος
της Μακράς
Μάχης

⁷⁷ *Η Τέχνη του Πολέμου*, Sun Tzu, σελ. 25.

Η Θετική
Προσέγγιση
του
Φαινομένου

Παρόλα αυτά, η θεωρία του πολέμου δεν αναθεματίζει την πράξη αυτή ως το υπέρτατο κακό. Τουναντίον, εξετάζει το φαινόμενο ως μια δραστηριότητα του ανθρώπου με πολυδιάστατο και εμπριθές περιεχόμενο. Στόχος, λοιπόν είναι να μελετήσω (συνοπτικά) αυτήν τη θέση ώστε να διαφανεί η όποια (μη αρνητική) αξία της αγωνιστικής⁷⁸, τόσο στο άτομο, όσο και στην κοινωνία. Συνεπώς, δεν είναι πρόθεση μου να δικαιολογήσω την τελικότητα, σκοπό ή αντικείμενο του πολέμου, αλλά μάλλον να εντοπίσω τις δυνάμεις που επενεργούν ώστε να ωθήσουν τα άτομα ή τις ομάδες. Επίσης, μέσα από τον συλλογισμό θα επιχειρήσω να αναδείξω τους μηχανισμούς με τους οποίους η ψυχή του ατόμου ενεργοποιείται και το ηθικό ενός έθνους αναζωπυρώνεται, πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τη διεξαγωγή πολεμικών δραστηριοτήτων. Κοινή παράμετρο στη μελέτη αυτή θα αποτελέσει η φιλοσοφική σκέψη γύρω από τα ψυχικά ενεργήματα που παρωθούν το άτομο σε πράξεις ανδρείας, γενναιότητας και ηρωισμού υπέρ της πόλης.

Μέσα από συνεχείς μετατοπίσεις στη σφαίρα του ατομικού υποκειμένου και του συλλογικού θέλω να αναδείξω αφενός, τη συσχέτιση ατομικής και κοινωνικής έκφρασης και αφετέρου την κατεύθυνση των δυνάμεων από το εσωτερικό των ανθρώπων στην εικόνα των πόλεων. Εκκινώντας από αναφορές σε λόγους-κείμενα περί της πολεμικής δράσης (πλατωνικά και Διαφωτισμός), θα εμμείνω στην καθαυτό θεωρία του πολέμου (Clausewitz, Sun Tzu) και τέλος θα επανέλθω στο πεδίο της κοινωνικής αρένας μέσα από σύγχρονες θεωρίες (Judith Butler). Με αυτήν την διαδικασία θα προσπαθήσω να καταγράψω τις πρακτικές με τις οποίες το άτομο ή/και οι ομάδες διεκδικούν δικαιώματα και αγωνίζονται διακαώς είτε για να αναχθούν σε κυρίαρχες, είτε για να καταρρίψουν δοσμένες ηθικές διαγωγές και θεσμοθετημένους κανόνες.

⁷⁸ Αυτή η ιδέα δεν ήταν πάντα ένα τρομακτικό φαινόμενο και δεν συναρτήθηκε αποκλειστικά με την καταστροφή και το θάνατο. Ιδιαίτερα στην κλασική εποχή, αποδόθηκε στην αγωνιστική μια γενεσιουργός δύναμη, καθώς ενδυνάμωνε το σώμα και κρατούσε σε επαγρύπνηση το πνεύμα.

Οι
Λόγοι-
Κείμενα

Η μάχη λοιπόν δεν επισυμβαίνει μόνο μεταξύ των ομάδων, αλλά και μεταξύ ομάδων και της νόρμας, του Κανόνα και του νόμου. Το φαινόμενο λοιπόν καθίσταται εξαιρετικά περίπλοκο και σύνθετο. Δεν έχουμε να αντιμετωπίσουμε μόνο φυσικά πρόσωπα, αλλά κραταίες και πάγιες αντιλήψεις (είτε θεσμοθετημένες, είτε άγραφες), κανονιστικά πρότυπα και ηγεμονικές τάσεις.

Στο ζεύγος αντιθέτων, η ειδωλολατρική, αλλά κυρίως η χριστιανική κοσμοθεώρηση, προσθέτει τον τρίτο όρο⁷⁹. Στο πρόσωπο του τρισυπόστατου Θεού εγκαινιάζεται μια ευρύτερη πορεία της σκέψης. Αφ' ης στιγμής, οι σχέσεις στο σύνολο τους δομούνται στη βάση αυτού του μοντέλου. Η είσδυση του τρίτου όρου και στις κοινωνικές σχέσεις επέφερε μεταβολή στην κατανόηση των ισορροπιών μεταξύ των ατόμων. Ο ρόλος βέβαια, ενός τρίτου στοιχείου στο ζεύγος αντιθέτων παραμένει αμφίσημος και πολλές φορές δυσχαιρένει και αυξάνει το βαθμό πολυπλοκότητας του συστήματος. Η κατάσταση φαίνεται να συγχέεται όταν ο τρίτος όρος σε μια συγκρουσιακή σχέση δεν εμφανίζει ξεκάθαρη προτίμηση προς μία πλευρά.

Σύμφωνα όμως με τον Γερμανό κοινωνιολόγο Georg Simmel οι δυαδικές σχέσεις, κοινωνιολογικά κρίνονται ασταθείς. Μπορεί να αναπτύσσεται η (μέγιστη) οικειότητα των μελών, αλλά ελλοχεύει ο κίνδυνος της (ολικής) διάσπασης του δεσμού με την απόσυρση της εμπιστοσύνης του ενός όρου. Με την προσθήκη ενός καινούριου μέλους, τείνει να εξασφαλίζεται η σταθερότητα του «κοινωνικού» δεσμού. «*Η τριάδα αυξάνει*

Ο
Τρισυπόστατος
Θεός

Τριαδικές
Σχέσεις

⁷⁹ Η τριαδική σχέση υπήρχε και στον αρχαίο κόσμο, χωρίς όμως να αποτελεί βασικό ερμηνευτικό εργαλείο. Ο χριστιανισμός με την εισαγωγή του ενός και μοναδικού Θεού περνά στην καθολική εφαρμογή του μοντέλου αυτού για την εξήγηση και δόμηση των ηθικών, κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών σχέσεων. Ο μοναδικός Θεός, όμως είναι τριαδικός. Η επαναστατική αυτή θεώρηση θέτει την ύπαρξη του τρίτου όρου ως βασικού στοιχείου στη δόμηση των ζευγών αντιθέτων. Επιπλέον, εγκαινιάζει την ιεραρχική δομή ως εργαλειακό μέσου για την ανάπτυξη των ανθρώπινων διανοημάτων και πράξεων.

τις πιθανότητες επιβίωσης της σχέσης, αφαιρώντας μεν από το στοιχείο της οικειότητας, προσθέτοντας όμως στη σχέση την δυνατότητα συμμαχιών (δύο έναντι του ενός), γεγονός το οποίο απορροφά κραδασμούς και μετράζει τυχόν συγκρούσεις⁸⁰. Στα έργα του παρουσιάζει την εξισορροπητική δύναμη, ως διαμεσολαβητή ή ενδιάμεσου, του τρίτου στοιχείου. Η μεσολαβητική λειτουργία ενός τρίτου, προκειμένου να διατηρήσει την αμεροληψία του, βιώνει έντονα τον «επίτονο δυϊσμό των συναισθημάτων⁸¹»

Η
Απο-
σταθεροποίηση
των
Κοινωνιοδομών

Αλλά ας επιστρέψουμε στο άτομο. Όπως και στην Φυσική και τη Χημεία, το α-τομο [το μη τεμνόμενο περαιτέρω στοιχείο] στην κοινωνιολογία είναι το δρων υποκείμενο. Η βούληση, σκέψεις, επιθυμίες, δράσεις, και κινήσεις του ατόμου επενεργούν και μεταβάλλουν τη γεωμετρική δομή των κοινωνικών σύμπλοκων. Η ελεύθερη βούληση και διάνοια πηγάζει από ψυχικά και νοητικά ενεργήματα και κατευθύνει τα αυτόνομα υποκείμενα μέσα στην πόλη. Ωστόσο, οι προσωπικές επιθυμίες συχνά έρχονται σε αντίθεση με την κοινωνική βούληση. Με αυτόν τον τρόπο, το ατομικό αποσταθεροποιεί τις κοινωνιοδομές και συντελεί στην αποδυνάμωση του κοινωνικοπολιτικού ιστού. Από την άλλη, άτομο και κοινωνία παρουσιάζουν άμεση συσχέτιση, και οι μετατοπίσεις από την μία κλίμακα στην άλλη είναι εκ των ων ουκ άνευ.

80 Περιτλάνηση στη Νεωτερικότητα, G. Simmel, σελ 31.

81 Η λειτουργική ιδιότητα του τρίτου μέλους λαμβάνει και διαφορετικές εκφάνσεις όπως: της κερδοσκοπίας, της μηχανοραφίας και της συμφετολογικής αμφιταλάντευσης, προκειμένου το τρίτο μέλος να καρπωθεί από τις αδυναμίες των άλλων. Οι λατινικοί όροι του tertius gaudens [ο τρίτος που χαίρεται] και divide et impera [διαίρει και βασίλευε] που χρησιμοποιεί ο Simmel καταδεικνύουν ειρωνικά τις εκμεταλλευτικές ορέξεις που γεννά στην ομάδα ένας τέτοιος ρόλος. Και αυτό διότι, δεν αντιλαμβάνεται πάντα τα μέλη των τριαδικών σχέσεων ως άτομα, αλλά και ως θεσμούς ή τάσεις της κοινωνίας. (Simmel, G., *The Sociology of Georg Simmel*, New York, The Free Press, 1950, σσ. 154-169.)

2. Μελέτη των Ψυχικών Ενεργημάτων στο Άτομο & την Πόλη

Στο σημείο αυτό θα επιχειρήσω να διερευνήσω τις εσωτερικές δυνάμεις που επενεργούν στο άτομο, και κατ' επέκταση στην πόλη ως σύνολο. Η έρευνα θα εστιάζει σε συγκεκριμένες πτυχές του ζητήματος περί του πολεμικού γεγονότος. Η αναζήτηση θα σταθεί σύντομα σε τρεις περιόδους: την κλασική, το Διαφωτισμό και το μεταστρουκτουραλισμό, όπου ενυπάρχει μια κοινή θεματολογία με αναπροσδιορισμούς, επανερμηνείες και εμπλουτισμό προηγούμενων θεωριών. Στις θεωρίες αυτές, η πολεμική πράξη συγκεντρώνει πολλαπλές δυνάμεις, με κατεύθυνση από και προς το άτομο. Η πράξη αυτή γίνεται ακόμα πιο περίπλοκη καθώς εμπλέκει άμεσα και διαρκώς το μέρος και το όλον. Το ατομικό υπάγεται στο συλλογικό, και οφείλει να το υπακούει. Χωρίς την ενόρμηση όμως της διακριτής μονάδας, το σύνολο θα κατέρρευε καθώς τα δομικά του στοιχεία θα ήταν αδύναμα. Παρατηρείται, λοιπόν μια συνεχής μετατόπιση από το συγκροτητικό στοιχείο του πολίτη, στην κοινωνική ομάδα της πόλης από το ατομικό υποκείμενο στο συλλογικό, από το φυσικό σώμα στο κοινωνικό. Θα αναπτύξω το συλλογισμό μου στη βάση της πλατωνικής σκέψης, όπως αυτή εκδιπλώνεται στο έργο του *Πολιτεία (ή Περί δικαίου)*. Το έργο αυτό με τη μορφή διαλόγου⁸² παρουσιάζει τις θέσεις του Σωκράτη σχετικά με τη δικαιοσύνη.

Εισαγωγή

α) Η Πλατωνική Πολιτεία

Αφού ορίσει τη δικαιοσύνη: «αυτός όρος εστίν δικαιοσύνης, αληθή τε λέγει καί αν λέγει τις αποδιδόναι» (331d 1), περνά σε μια σειρά ερωτήματα-συμπεράσματα που ανακύπτουν άμεσα

82 Οι συνομιλητές του -Κέφαλος και οι νεαροί Γλαύκωνας και Αδείμαντος- με τις απόψεις τους, εκφράζουν ένα διαβαθμισμένο φάσμα θέσεων: α). από την απλουστευτική μέση αντίληψη περί δικαιοσύνης, β). στη σοφιστική που εμπλουτίζει τη σκέψη, αλλά εδράζεται σε σχετικιστικές και όχι σε ακλόνητες αλήθειες γνωσιολογικού και ηθικού επιπέδου, γ). έως τη σωκρατική φιλοσοφία που ανάγει τις έννοιες στην απόλυτη αλήθεια και τις υπέρτατες αξίες, μέσα από την αναζήτηση της ουσίας τους.

Τί Είναι
η
Δικαιοσύνη;

ή έμμεσα: *τί είναι η δικαιοσύνη* (368c 4 κ.ε.) και γιατί χρειάζεται ο άνθρωπος να ενεργεί με βάση τη δικαιοσύνη. Και αν πράττει δίκαια τι θα αποκομίσει; Για να μπορέσει να αναδείξει το συλλογισμό του μεταφέρει το κέντρο βάρους στο επίπεδο της πόλης. Θεωρεί πως σε τέτοια μεγέθη είναι πιο κατανοητή και ευκρινέστερη η ουσία του δικαίου. Έτσι, μέσα από την νοητική κατασκευή μιας «ιδανικής» πολιτείας⁸³ (369a 2 κ. ε.) επιχειρεί να προσεγγίσει διανοήματα που άπτονται της ηθικής και της πολιτικής (θεωρητικής και εφαρμοσμένης), της γνωσιολογίας και της αισθητικής (ως αυτόνομα πεδία της φιλοσοφίας), της οικονομίας και της μεταφυσικής. Στο εγχείρημα αυτό κάνει χρήση ενός τριαδικού σχήματος κατανομής των κατοίκων που βοηθά στην βέλτιστη διοίκηση της πόλης.

Η πολιτεία απαρτίζεται από τρία γένη κατοίκων: τους Φιλοσόφους-Βασιλείς, τους Φύλακες-Επίκουρους και τους Δημιουργούς-Γεωργούς. Η πρώτη τάξη έχει ως λειτουργήμα να διοικεί και να νομοθετεί⁸⁴, η δεύτερη να προφυλάσσει τους πολίτες από εσωτερικούς ή/και εξωτερικούς κινδύνους και η

83 Η πλατωνική κατασκευή θεωρείται από πολλούς ότι αποτέλεσε τον πρόδρομο της «ουτοπίας». Ο Thomas More στο «Utopia» του 1516, κατ' αναλογία με τον Έλληνα φιλόσοφο, «οικοδομεί» μια ιδανική κοινωνία και την τοποθετεί σε ένα νησί του Ατλαντικού Ωκεανού. Εκεί, το πολιτικό και νομικό σύστημα, οι κοινωνικές σχέσεις και η οικονομία λειτουργούν σε εξιδανικευμένες συνθήκες, με αποτέλεσμα την μακάρια και αρμονική ζωή των πολιτών. Εντούτοις, τα χίλια χρόνια περίπου που μεσολαβούν στα δύο κείμενα είναι αρκετά για να οδηγήσουν στην αμφισβήτηση της ταύτισης των δύο εννοιών. Η κοινή ρίζα στην πλατωνική πολιτεία και την ουτοπία είναι αδιαμφισβήτη, εμφανίζεται όμως μια διαφοροποίηση που βασίζεται τόσο στην διαφορετική πολιτική προσέγγιση, όσο και στην τελικότητα των κατασκευών αυτών. Εξάλλου, η ου-τοπία εύκολα μπορεί να αντικατασταθεί με τον όρο ευ-τοπία ή δυστοπία, κάτι που δεν είναι απαραίτητο στην ιδανική Πολιτεία.

Βλ. Encyclopedia Britannica, αναφορά από λήμμα *Utopia, the ideal community*. και Συλλογικό, (επιμ. Μ. Μενεγάκη), *Ουτοπικές θεωρίες και κοινωνικά κινήματα στην Ευρώπη*, από τον 18ο ως τον 20ό αιώνα. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου (Νοεμ. 2004).

84 Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι υπάρχει μια αντιστοιχία με τις έννοιες της δικαστικής και νομοθετικής εξουσίας για το πρώτο γένος και της εκτελεστικής εξουσίας στο δεύτερο.

τρίτη αποτελεί την ομάδα των κατοίκων που ασχολούνται με τις χειρωνακτικές εργασίες, τις τέχνες, το εμπόριο κλπ. Επί της ουσίας, ο Πλάτωνας ασχολείται ιδιαίτερα με τις δύο ανώτερες τάξεις, παρόλο που η πλειονότητα των κατοίκων ανήκει στην τρίτη -των δημιουργών- αλλά δεν προβλέπει συγκεκριμένη παιδεία ή πολιτικές ευθύνες και ανάλογα δικαιώματα και υποχρεώσεις. Εντούτοις, έχει ενδιαφέρον ο τρόπος που προκύπτουν τα γένη και η συμβολική τους αξία μέσα στην ιεραρχική δομή.

Σε αυτό το σημείο, ο Σωκράτης εξιστορεί τον μύθο των μετάλλων: «*καί η γη αυτούς μήτηρ ούσα ανήκεν, και νυν διως περί μητρός και τροφού της χώρας εν η εισί βουλεύσθαι τε καί αμύνειν αυτούς, εάν τις επ' αυτήν ή, καί υπέρ των άλλων πολιτών ως αδελφών όντων καί γηγενών διανοείσθαι*» (414e 2). Και «*όσοι μεν υμών ικανοί άρχειν, χρυσόν εν τη γενέσει συνέμειξεν αυτοίς, διό τιμιωτάτοι εισίν· όσοι δ' επίκουροι, άργυρον· σίδηρον δέ καί χαλκόν τοις τε γεωργοίς καί τοις άλλοις δημιουργοίς*» (415a 4). Αναγνωρίζει σαφέστατα λοιπόν μια κληρονομική κατάταξη των ατόμων μέσα στην κοινωνία. Διατηρεί όμως το δικαίωμα της «μερικής» και υπό προϋποθέσεις μεταπήδησης από το ένα γένος στο άλλο (σε ανώτερη ή κατώτερη βαθμίδα) σε περίπτωση που ο πολίτης εμφανίσει δείγματα ευγενούς διαγωγής ή αν η συμπεριφορά του δεν αρμόζει πια σε μία από τις ανώτερες τάξεις να υποβιβάζεται.

Αυτή η σχεδόν «φυσική» επιλογή, όπως θα λέγαμε σήμερα, βασίζεται σε μία κατανομή διακονημάτων και εκχώρηση εξουσιών και ευθυνών με κριτήρια αμιγώς βιολογικά: (370b 1) «*φύεται έκαστος ού πάνυ όμοιος εκάστω, αλλά διαφέρων την φύσιν, άλλου έργου πράξει*». Έτσι, το πρώτο γένος, των αρχόντων εμφορούνται από το Λόγο και την έμφυτη κλίση τους προς την αρετή της δικαιοσύνης, αυτή είναι και η αιτία που οφείλουν να αναλαμβάνουν τα ηνία του κράτους⁸⁵. Για

85 Έτσι, η αναγκαιότητα ύπαρξης γραπτού δικαίου και παγιωμένων ρυθμίσεων, όπως καταφαίνεται και σε άλλα έργα του Πλάτωνα, έρχεται σε δεύτερη μοίρα, αφού αυτοί είναι ρυθμιστές, εμπυχωτές και ερμηνείς. Από την Εισαγωγή, σελ. 25, εκδ. Κάκτος.

Οι
Τρεις
Τάξεις

Ο
Μύθος
των
Μετάλλων

Μια
Φυσική
Επιλογή

Οι
 Αρχόντες
 & οι
 Δημιουργοί

τους δημιουργούς -παρότι δεν έχουν δικαιώματα πολιτικά- αναγνωρίζει και εκτιμά τη συνεισφορά τους στην οικοδόμηση της πόλης. Θεωρεί ότι η θεμελίωση της πόλης στηρίζεται αποκλειστικά στις πολλαπλές ανάγκες του ατόμου, και η μη αυτάρκεια (369b 6) του καλύπτεται από τα προϊόντα των τεχνιτών. Επιμένει ιδιαίτερα στην αμοιβαία συνεισφορά των ατόμων, την αλληλεγγύη, βοήθεια αλλά και στην αποκλειστική ενασχόληση του καθενός με το επάγγελμα που γνωρίζει σε βάθος. Αυτή η συνισταμένη θα επιτρέψει, σύμφωνα με εκείνον, να δώσει στους πολίτες τις ανάλογες θέσεις, ώστε να ενεργούν σωστά και να ικανοποιούν τόσο τον εαυτό τους, όσο και την κοινωνία⁸⁶.

Οι
 Φύλακες

Όσον αφορά στην τάξη των φυλάκων κάνει ειδική μνεία στην καταγωγή, στο έργο και την ιδιόμορφη καλλιέργεια που πρέπει να αποκτήσουν. Η παιδεία τους αφενός στηρίζεται στη Γυμναστική που θα διαπλάσσει σωστά το σώμα (καθώς αποτελεί βασικό εργαλείο για το λειτούργημά τους), αφετέρου η Μουσική, μέσω της Αρμονίας, του Μέτρου και του Λόγου, θα συμβάλλει στη σύμμετρη ανάπτυξη ψυχής και σώματος ως βάση του πλατωνικού παιδευτικού ιδεώδους. Η ιδιαιτερότητα της προέλευσης τους -καθώς είναι προικισμένοι με άργυρους επιτρέπει με κατάλληλη εκπαίδευση, να μεταπηδήσουν στην πρώτη τάξη, όπου θα βιώσουν και θα έχουν θέαση προς την υπέρτατη ιδέα του Αγαθού (540a 8-9). Αποστολή τους είναι η τήρηση της τάξης στην πόλη, η υλοποίηση της στρατιωτικής λειτουργίας και η προστασία της αρμονικής ζωής από εσωτερικές ή εξωτερικές απειλές. Συν τοις άλλοις, οι πολεμικοί αγώνες είναι εξίσου σημαντικοί με οποιαδήποτε τέχνη (374b1). Ενδεχομένως να είναι και μεγαλύτερης σπουδαιότητας, καθώς οι επίκουροι επωμίζονται με ένα σημαντικό βάρος, τον αγώνα.

Στο σημείο αυτό (373d 7-374a 3) ο Πλάτων ίσως για πρώτη φορά αναφέρεται στην πράξη του πολέμου. Εστιάζει στην

86 "Όπως ακριβώς οι δεινοί τεχνίτες, όπως ένας καπετάνιος ικανός ή γιατρός που συνειδητοποιεί αυτά που δεν μπορεί να κάνει με την τέχνη του και αυτά που μπορεί και προσπαθεί για αυτά που μπορεί, ενώ τα άλλα τα εγκαταλείπει. Ακόμα αν πέσει κάποτε σε σφάλμα, είναι ικανός να επανορθώσει"(360e 7-361a 3).

αναγκαιότητα και το σκοπό του, παρά στο χαρακτηρισμό του ως αρνητικό ή θετικό. Σύμφωνα με εκείνον η ανάγκη για πρώτες ύλες μας υποχρεώνει σε διεκδίκηση από τους γείτονες. «*Ας μην πούμε ακόμα, ούτε αν ο πόλεμος πράττει κάτι κακό, ούτε κάτι καλό, αλλά μόνο αυτό ότι βρήκαμε την αιτία του πολέμου, που βρίσκεται κυρίως σε όσα δημιουργούν και τις δημόσιες και τις ιδιωτικές διαφορές, όταν αυτά δημιουργούνται στις πόλεις*» (373e 6-9). Και αυτή η αιτία είναι η αύξηση του πληθυσμού, διότι ο μεγαλύτερος αριθμός ατόμων συνεπάγεται αύξηση σε τροφή. «*Οπότε θα χρειαστεί να αποσπάσουμε ένα κομμάτι από τη χώρα των γειτόνων μας αν σκοπεύουμε να έχουμε αρκετή γη για βοσκή και καλλιέργεια, και εκείνοι πάλι θα χρειαστούν να αποσπάσουν από τη δική μας, αν και εκείνοι αφήσουν τον εαυτό τους στη διαρκή απόκτηση πραγμάτων, υπερβαίνοντας το οριακό σημείο των αναγκών τους*» (373d 7-11). Η θέση του, πέρα από κάποια ηθική κρίση, δηλώνει μια δυνάμει αμοιβαία επεκτατικότητα των λαών.

Επιπλέον, στους φύλακες εμφανίζεται ένα παράδοξο που σχετίζεται με την φύση τους. Ο Σωκράτης για να ερμηνεύσει αυτό το παράδοξο υιοθετεί το παράδειγμα του σκύλου. Παρομοιάζοντας τον νέο με το σκύλο, επιχειρεί να διευκρινίσει τις ικανότητες ενός επίδοξου φύλακα: φιλόσοφος και θυμοειδής, γρήγορος και δυνατός (376c4). Διαπιστώνει σε αυτή την παρομοίωση μια εξαιρετική ικανότητα των σκύλων: να είναι άλλοτε φύλακες και άλλοτε σύντροφοι. «*Οίσθα γάρ πού των γενναίων κυνών, ότι τούτο φύσει αυτών το ήθος, προς μεν τους συνήθεις τέ καί γνωρίμους ως οίον τέ πραοτάτους είναι, προς δέ τούς αγνώτας τουναντίον*» (375e 1-4). Μάλιστα, αυτή η απολύτως φυσική αντίδραση στο ζώο είναι «*αληθώς φιλόσοφον*». Διότι, την «*φιλική και εχθρική μορφή δεν την ξεχωρίζει από τίποτα άλλο, παρά μόνο από το ότι τη μία την γνωρίζει, ενώ την άλλη την αγνοεί. Και είναι φιλομαθές να προσδιορίζει τον φίλο από τον εχθρό με την γνώση και την άγνοια. Και η φιλομάθεια ταυτίζεται με τη φιλοσοφία*» (375b 3-8).

Το κέντρο βάρους της συζήτησης μετατοπίζεται εκ νέου στο άτομο και κυρίως στις ψυχικές λειτουργίες. Διαφαίνεται μια

Αναφορές
 στον
 Πόλεμο

Η
 Αναγκαιότητα
 του
 Πολέμου

Ο Φύλακας
 &
 ο Σκύλος

ευθεία σύνδεση των τριών γενών στην πόλη με τον τριμερή χωρισμό της ψυχής⁸⁷: οι άρχοντες με το Λογιστικό, οι Επίκουροι με το Θυμοειδές και οι Δημιουργοί με το Επιθυμητικό. Επιπλέον, διατηρεί μια άμεση αντιστοίχιση των αρετών που κινητοποιούν και κατευθύνουν το άτομο. Κορωνίδα όλων των αρετών παραμένει η δικαιοσύνη που αποσκοπεί στην κυριαρχία επί των άλλων δυνάμεων και την εναρμόνισή τους, ώστε ο άνθρωπος να οδηγηθεί στο Αγαθό. Καθώς τα τρία ψυχικά είδη δρουν ανεξάρτητα και αυτόνομα, προκύπτει πως «η ουσία της δικαιοσύνης δεν εντοπίζεται στην διυποκειμενική σφαίρα και σε εξωτερικές πράξεις, αλλά αποτελεί εσωτερική κατάσταση και διάθεση του υποκειμένου⁸⁸: τόσο του συλλογικού (πόλις) όσο και του ατομικού (άτομο) -υγεία τέ τις καί κάλλος καί ευεξία της ψυχής (444d 13)».

Επιπρόσθετα, ο Πλάτωνας προχωρά στην θέσπιση κανονιστικών προτύπων –η σύγκριση διαγωνίων με βάση τη δίκαιη ή μη μεταχείριση ποροσφέρει ικανοποιητικά παραδείγματα προς μίμηση- με σκοπό την προαγωγή κοινού φρονήματος στους πολίτες. Τα πρότυπα αυτά, όταν προσλαμβάνουν τη μορφή περιορισμών, αποβλέπουν στην πνευματική απελευθέρωση του ατόμου. Εξάλλου, ο στοχαστής θεωρεί ότι μόνο βασιζόμενος στο Λόγο ο άνθρωπος είναι δυνατόν να απαλλαγεί από τα δεσμά των ψυχικών παθών. Ο Λόγος -ως συνεκδοχική εξεικόνιση των αρετών- καθίσταται ρυθμιστής των επιθυμιών και καταλύτης στην επιβουλή των ηδονών και της αδικίας. Μέσα από τις δυνάμεις της λογικής είναι ικανό το υποκείμενο να απαλλαγεί από τα εγκόσμια αδικήματα-αμαρτήματα, τις μικροπρέπειες του καθημερινού,

Τρισυπόστατη
Ψυχή -
Τριγενής
Κοινωνία

Ο Λόγος
ως Ρυθμιστής
των
Σχέσεων

⁸⁷ Εν τήν πόλιν συνείχεν αυτήν τρία όντα γένη, χρηματιστικόν, επικουρητικόν, βουλευτικόν (440e 10).

⁸⁸ Από το εισαγωγικό σημείωμα, σελ. 11, Ν.Μ. Σκουτερόπουλος, εκδ. Πόλις.

να αποδεσμευθεί από το «υλικό βάρος»⁸⁹ της ενσάρκωμένης υπαρκτότητας και να προσεγγίσει τη βίωση του Αληθινού, Άφθαρτου και Αγαθού.

Διαμέσου της δικαιοσύνης στην ιδανική πολιτεία χαράζεται το ίχνος της πολιτικής και ψυχικής αρμονίας και ευταξίας. Το πρόταγμα για πολιτική και εθνική σταθερότητα και άνοδο συγκλίνει με το κοινωνικό και ηθικό περιεχόμενο για ψυχική ανύψωση και ένωση με το υπέρτατο αγαθό. Οι συνεχείς μετατοπίσεις από το συλλογικό στο ατομικό, η τριμερής διάκριση της ψυχής και των πολιτών, ο ενοποιητικός και ρυθμιστικός ρόλος της διάνοιας, του Λόγου και της δικαιοσύνης επί του θυμοειδούς και του επιθυμητικού συμπυκνώνουν το πλατωνικό σχέδιασμα περί θεϊκής θεατότητας και βίωσης του υψηλού νοήματος. Η όραση του Αληθινού, η βίωση του Αγαθού και η ένωση με το θεϊκό σκοπεί στην λύτρωση από το εμπειρικό και το πέρασμα στο νοητό, το ιδεατό με ανώτατο επίπεδο τη θέωση. Σε μια τέτοια κοινωνία όπως είναι κατανοητό δεν υπάρχει χώρος για έχθρες και μίσση. Στην ιδανική πολιτεία η κοινωνία είναι απαλλαγμένη από αρνητικά συναισθήματα, καθώς τα έμψυχα δομικά της στοιχεία διακατέχονται από το αίσθημα δικαίου. Συγκρίνοντας όμως ο Σωκράτης τη δίκαιη συμπεριφορά με την άδικη, συμπεραίνει ότι: «η γε αδικία καί μίσση καί μάχας εν αλλήλοις παρέχει, η δε δικαιοσύνην ομόνοιαν και φιλίαν» (351d 4-6).

⁸⁹ Στο Φαίδρο, ενώ θεωρείται ότι η διερεύνηση της υφής της ψυχής μας υπερβαίνει, προτείνεται πως η τελευταία, ως τριμερής, μπορεί να συμβολοποιηθεί, στο βαθμό που μοιάζει με τη σύνθετη δύναμη ενός ζεύγους φτερωτών αλόγων (ο αγαθός και ωραίος ίππος είναι ο θυμός, ο κακός και δύσμορφος ίππος είναι η επιθυμία) και του ηνιόχου τους (του νού). Στο επίπεδο της μη υλικής ζωής της, η ψυχή, ζώντας υπό μια συνθήκη θεϊκότητας, διέπεται από την αντίθεση δύο τάσεων που εκτρέφει, της ανοδικής (το ελαφρύ -οντολογικά- στοιχείο) και της καθοδικής (το βαρύ στοιχείο). Η πρώτη δύναμη, παραγόμενη από μια σύμπτωση μεταξύ του λόγου-νου (του ηνιόχου) και του θυμικού-βουλητικού (του αγαθού αλόγου), δημιουργεί και ενισχύει την επιθυμία της ψυχής να επικοινωνήσει με αυτό καθεαυτό το θεϊκό, να εγερθεί στην υπερουράνια περιοχή, να θεαθεί εκεί την ιδεατή πραγματικότητα και, έτσι, κινούμενη στο οντολογικά υψηλό περιβάλλον και αναπτύσσοντας διαρκώς την ικανότητα της να ανέρχεται (την πτερωτή της φύση), να ασκεί το διευθυντικό ρόλο που αναλογεί στην αθάνατη διάσταση της ατομικότητας της. (Ο πλατωνικός έρωτας, Φαίδρος, σελ. 27, μτφρ. Δόικος Π.)

Η
Πρωτοκαθεδρία
της
Δικαιοσύνης

Από τη
Δικαιοσύνη
στην
Αλήθεια

β) Λόγοι του Διαφωτισμού

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο ένα ιστορικό άλμα στην περίοδο εκείνη που δανείστηκε και αξιοποίησε τη δύναμη του Λόγου, το Διαφωτισμό. Αυτή η (επι)στροφή στο υποκείμενο και η αξίωση της λογικής φέρουν στο επίκεντρο των πεδίων γνώσης και δράσης τον άνθρωπο. Είναι φανερό η επιρροή της πλατωνικής σκέψης στους στοχαστές του Διαφωτισμού. Συνεπώς, δεν προκαλεί καμία έκπληξη το γεγονός ότι διανοήματα μεταφέρονται απευθείας σε στοχαστές που μεταξύ τους είναι απομακρυσμένοι τόσο χρονικά όσο και ιδεολογικά. Σε γενικές γραμμές θα μπορούσαμε να πούμε ότι παρατηρείται επίσης μια προσπάθεια σύζευξης της ανθρώπινης φύσης και της (φυσικής) φύσης. Θα εντοπίσω αυτές τις εκλεκτικές συγγένειες στον Ντεκάρτ, τον Νίτσε και κυρίως στον Καντ.

Ο πρώτος με το έργο⁹⁰ του τα *Πάθη της Ψυχής* επιχειρεί να αναδείξει την προέλευση των ψυχικών αυτών καταστάσεων⁹¹ και να τα ορίσει. Το σύνολο των παθών παράγεται από τα έξι βασικά: θαυμασμός, αγάπη, μίσος, επιθυμία, χαρά, λύπη και από το συνδυασμό τους. Ορίζει λοιπόν τα πάθη αυτά ως: *αντιλήψεις, αισθήματα, ή συγκινήσεις της ψυχής που τις συνδέουμε ιδιαιτέρως με την ψυχή και προκαλούνται, εκκινούνται και ενδυναμώνονται από κάποια κίνηση των ενστίκτων. Τα «ένστικτα» που αναφέρονται εδώ, είναι τα ζωώδη ένστικτα, τα οποία παράγονται στο αίμα και είναι υπεύθυνα*

⁹⁰ Το έργο αυτό εκδόθηκε δύο μήνες πριν το θάνατό του το 1649, μεγάλο μέρος του οποίου αποτελεί η αλληλογραφία του προς την πριγκίπισσα Ελισάβετ της Βοημίας. Στις επιστολές αυτές, ο Καρτέσιος απαντά στα ηθικά ερωτήματα της Ελισάβετ σχετικά με την ευδαιμονία, τα πάθη και τα ήθη.

⁹¹ Σε συνέχεια του καρτεσιανού δυϊσμού: η ψυχή είναι σκεπτόμενη [res cogitans] αλλά είναι άυλη, ενώ το σώμα είναι υλικοποιημένο [res extensa] αλλά δεν σκέπτεται· στο έργο αυτό επιχειρεί να ερευνήσει την διχοτόμηση του πνεύματος και σώματος.

Η Φύση
&
Η Φυσική

Τα
Πάθη της
Ψυχής

για τη σωματική διέγερση που προκαλεί το σώμα να κινηθεί (άρθρο 24). Περιγράφει τα κύρια ερευνητικά συμπεράσματα της κίνησης αυτής στα έξι ψυχικά ενεργήματα. Ειδικά για το μίσος⁹² σημειώνει: *«παρατηρώ ότι ο παλμός δεν είναι φυσιολογικός, είναι συνήθως ταχύτερος και πιο δυνατός, αισθανόμαστε κρυάδες στο στήθος, αναμειγμένους με ένα συγκεκριμένο είδος απότομης αλλαγής της θερμότητας, και το στομάχι σταματά να λειτουργεί και έχει την τάση για εμετό και αρνείται την τροφή που φάγαμε, ή εν πάσει περιπτώσει να μεταβολήσει την τροφή με λανθασμένο τρόπο και να τη μετατρέψει σε κακά σωματικά υγρά» (άρθρο 98).*

Γενικά, εύκολα διαπιστώνει κανείς μια σύγκλιση απόψεων στην πλατωνική σκέψη και την καρτεσιανή δομή. Αναφορικά με τις ψυχικές καταστάσεις ο Καρτέσιος -σε ένα πρώτο επίπεδο ανάγνωσης- φαίνεται να πατά σε μια βιολογική-φυσική εξέταση των εμπειρικών δεδομένων και μια πρώιμη ψυχαναλυτική ερμηνεία. Πιστεύει ότι το αντικείμενο των παθών επί του υποκειμένου στηρίζεται μόνο στα εξής δύο: *1. Διαθέτουν την ψυχή μας, ώστε να επιθυμούμε τα πράγματα που η φύση αποφασίζει ότι είναι χρήσιμα για εμάς και επιμένουν σε αυτή τη βούληση. 2. Η διέγερση των «ενστίκτων» που κυρίως προκαλεί τα πάθη, παρωθεί επιπλέον το σώμα να κινηθεί με τρόπους που βοηθά να φέρουμε τα χρήσιμα εκείνα πράγματα (άρθρο 52). Κοιτάζοντας πιο προσεκτικά το έργο του διαπιστώνει κανείς ότι δεν είναι ούτε μια καταγραφή της ηθικής ή μια φιλοσοφική μελέτη, ούτε μια φυσιο-λογική προσέγγιση, αλλά μια μέθοδος διερεύνησης της θεμελιώδους πτυχής της φυσικής επιστήμης. Εξάλλου ο ίδιος δήλωσε: «Στόχος μου δεν είναι να εξηγήσω τα πάθη ως Ρήτορας, ούτε ως Φιλόσοφος, αλλά μόνο ως Φυσικός».*

⁹² Πρβλ. την περιγραφή της δράσης της αδικίας στον άνθρωπο όπως την περιγράφει ο Σωκράτης στην *Πολιτεία*: *«Και σε ένα άτομο νομίζω όταν συμβεί θα κάνει όλα αυτά, που από τη φύση της [η αδικία] μπορεί να κάνει· αρχικά, θα τον καταστήσει ανίκανο να πράξει κάτι, γιατί θα βρίσκεται σε αναβρασμό και εσωτερικές διαφωνίες, και μετά θα τον κάνει εχθρό και του εαυτού του και των δίκαιων» (352a6-9).*

Η
Βιο-φυσική
Μελέτη
της Ψυχής

Πλατωνικός
-Καρτεσιανός
Λογισμός

Η Βούληση
για
Δύναμη

Ενεργές
&
Αντενεργές
Δυνάμεις

Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και ο Νίτσε όπου μέσα από μια καθαρά επιστημολογική προσέγγιση αναζητά τις δυνάμεις που ενεργοποιούν την βούληση. Η Βούληση για Δύναμη του 1880 ορίζει τις δυνάμεις της ψυχής δανειζόμενος όρους από τη Φυσική. Θεμελιακό στοιχείο σε αυτήν την ερμηνεία του συστήματος των δυνάμεων είναι η εισαγωγή της έννοιας της βούλησης για δύναμη: «Αυτή η νικηφόρα έννοια της δύναμης, χάριν της οποίας οι φυσικοί δημιούργησαν το Θεό και το Σύμπαν, έχει ανάγκη ενός συμπληρώματος. Πρέπει να της αποδώσουμε ένα εσωτερικό βούλεσθαι, το οποίο θα ονομάσω βούληση για δύναμη⁹³». Προχωρά στη διάκριση των ενεργών και αντενεργών δυνάμεων. Οι πρώτες χαρακτηρίζονται ως θετικές, καλές, ενεργητικές, κυρίαρχες, ευεργετικές, ήμερες. Οι δεύτερες είναι αρνητικές, κακές, σκοτεινές, κυριαρχούμενες, αντιθετικές, υπόδουλες, άγριες. Τονίζει ότι αμφότερες εξακολουθούν να είναι δυνάμεις [macht] και επομένως να έχουν ένταση, κινητικότητα, βαρύτητα και ισχύ. Συνεπώς, πέρα από το πρόσημό τους η αξία τους δεν ακυρώνεται ούτε απομειώνεται, καθώς το σύστημα λειτουργεί πέραν μιας μηχανιστικής κοσμοθεώρησης⁹⁴. Ωστόσο, ο Νίτσε επιμένει στην ευεργετική δράση των ενεργών και στην κατασταλτική ή/και καταστροφική των αντενεργών. Έτσι, ο άνθρωπος λόγω της ίσης σε μέτρο έντασης των δύο δυνάμεων οφείλει να είναι εξαιρετικά προσεκτικός, διότι αν αφηθεί στην επιρροή των κυριαρχούμενων δυνάμεων ελλοχεύει θανάσιμος κίνδυνος.

Επιπρόσθετα, ο Γερμανός στοχαστής αναγνωρίζει εκτός από την θετική επίδραση της πρώτης στη φύση και στο άτομο και μία πολλαπλή ανωτερότητα των ενεργών δυνάμεων πάνω στις άλλες. Η τάση προς δημιουργία θετικών συναισθημάτων, πράξεων, σκέψεων και κινήσεων, ανάγει τις ευεργετικές δυνάμεις, όντως σε κυρίαρχες. Ο συσχετισμός των δυνάμεων

93 Η Βούληση για Δύναμη, Νίτσε, σελ. II 325.

94 ό.π. III 28.

ακολουθεί το μοντέλο της σχέσης κύριου-δούλου⁹⁵, με όλες τις γνωστές συμπαραδηλώσεις. Το δίπολο αυτό, αφενός κατανοείται μόνο εντός του συστήματος και αφετέρου τα συμβαλλόμενα μέρη αποκτούν την πλήρη ισχύ εν τη ενώσει τους. Και εδώ διακρίνεται ένα ανάλογικό σχήμα μεταξύ του ατόμου και της φύσης. Το φυσιοκρατικό μοντέλο, όπως και στον Καρτέσιο αποτελεί την βασική πηγή γνώσης και προσέγγισης για την ψυχή του ατόμου.

Αυτό το μοντέλο πιο αναλυτικά σημαίνει ότι: α) τα δύο υποκείμενα αναγορεύονται σε κύριο και δούλο μόνο εντός της συγκεκριμένης συνθήκης. β) οι ρόλοι εντός της σχέσης είναι αποκλειστικοί, αλλά εκτός αυτής, τα υποκείμενα έχουν δυνατότητα μεταβολής. γ) οι ρόλοι, μέσα σε ένα πλαίσιο αναφοράς πλήρως ορισμένο από τα συμβαλλόμενα μέρη, ακολουθούν ένα κανονιστικό πρότυπο διαγωγών και συμπεριφορών που οφείλουν να σέβονται αμφότεροι.

Η
Σχέση
Κύριου
-Δούλου

Ανάλυση
της
Σχέσης

95 Πρβλ. στην Πολιτεία τη σχέση κύριου-δούλου που καταγράφεται σε διάφορες εκφάνσεις. Αρχικά στο ατομικό υποκείμενο ως ιεράρχηση των ψυχικών ενεργημάτων. Το θυμοειδές και το επιθυμητικό είναι σαφώς κυριαρχούμενες, ενώ το λογιστικό κυρίαρχη δύναμη. «Όταν οι επιθυμίες εξαναγκάζουν κάποιον άνθρωπο παρά τη θέλησή του λογικού του, και τον κάνουν να κατηγορεί τον εαυτό του και να θυμώνει με αυτό που μέσα του υπάρχει και τον εξαναγκάζει, και όπως όταν επαναστατούν δύο, ο θυμός να γίνεται σύμμαχος με τη λογική; Και να γίνεται σύμμαχος με τις επιθυμίες και να κυριεύσει το λογικό.» (440b 1-5) Επίσης, σε άλλο σημείο υπαγορεύει μια κανονιστική συμπεριφορά υπακοής και υποταγής στα ενεργά αισθήματα. «στο λογιστικό λοιπόν ταιριάζει να κυβερνά, αφού είναι σοφό και φροντίζει για ολόκληρη την ψυχή, ενώ στο θυμοειδές ταιριάζει να είναι υπήκοος και σύμμαχος του» (441e 4-6). Κατ'αναλογία οι πολίτες γίνονται ανδρείοι όταν συμπλέουν με τις απαράβατες και υψηλόφρονες ιδέες της δικαιοσύνης (441d 1-3). Το δίκαιο πρέπει να κυριαρχεί πάνω στις αρνητικά προσημασμένες και άδικες συμπεριφορές. Τέλος, σε κλίμακα πόλης οι κατώτερες τάξεις οφείλουν να έχουν αυτογνωσία της θέσης τους και να αναγνωρίζουν την υπεροχή των ανωτέρων. Η πεποίθηση αυτή πρώτον υπενθυμίζει τις ξεχωριστές ικανότητες του κάθε γένους και άρα τη δυνατότητα διακυβέρνησης ή υπακοής. Δεύτερον, η συμμόρφωση προς την προηγούμενη πεποίθηση διαμορφώνει κλίμα ειρηνικής συνύπαρξης και εύτακτης συμβίωσης μέσα στην πόλη. «Αυτή η ομόνοια (αρμονία μεταξύ δυνατών, αδύναμων, και μέτριων) είναι η σωφροσύνη, δηλαδή μια συμφωνία ανάμεσα στο κατά φύση χειρότερο και στο καλύτερο, για το ποίο πρέπει να διοικεί και την πόλη και το ξεχωριστό άτομο.» (432a 7-10).

δ) είναι κατανοητό πως ο κύριος κατέχει θέση υπεροχής έναντι του δούλου, αυτή όμως η παραδοχή επιφέρει και μια σχεσιακή κατανομή των μερών που ακολουθείται από συγκεκριμένες ευθύνες, δικαιώματα και υποχρεώσεις. ε) το διττό σχήμα υπάγεται στη νοητική περιγραφή του ζεύγους αντιθέτων: για να γίνει αντιληπτή η φυσική και ψυχική κατάσταση, η σχεσιακή θέση, η συγκροτητική δύναμη και η εξουσιαστική ισχύς των μερών είναι απαιτητή η αντιπαραβολή της αντώνυμης έννοιας. στ) ακόμα και εντός αυτής της αυστηρά ορισμένης σχέσης, η παλινδρομική κίνηση της εξουσίας είναι συνεχής: ο αφέντης (άσχετα από το που αντλεί τη δύναμή του) έχει ανάγκη τον δούλο για να ασκεί την εξουσία του, να εφαρμόζει το πειθαρχικό και εξουσιαστικό σύστημά του και να αντιλαμβάνεται την θέση υπεροχής του. Αντίστοιχα, ο δούλος⁹⁶ από την πλευρά του κατανοεί μεν την κατώτερη θέση του, αλλά συνειδητοποιεί την αναγκαιότητα της ύπαρξής του, καθιστώντας τον έτσι σημαντικό και χρήσιμο. ζ) τέλος, ως άμεσο αποτέλεσμα του στ) προκύπτει ότι η δυναμική που παράγεται από το σχήμα αυτό πηγάζει από το σύστημα των δύο όρων και επομένως εκεί εμφανίζεται η ισχύς εν τη ενώσει.

Το καρτεσιανό εγχείρημα εκτός από φιλοσοφική και ψυχολογική μελέτη αποτέλεσε και πρωτότυπο επιστημονικό δοκίμιο. Η επιστήμη της Φυσικής επέφερε καινοτομίες σε πολλούς κλάδους και τομείς της ανθρώπινης πράξης και νόησης. Η εξέταση της φύσης του ανθρώπου ως αναπόσπαστου τμήματος της Φύσης οδήγησε σε μια ανανεωτική σύνδεση του μέρους και του όλου. Κατ' επέκταση, επαναπροσδιορίζει τη φύση του υποκειμένου ανατέμνοντας το και μελετώντας τα συστατικά του. Με *Τα Πάθη της Ψυχής* δεν έσπασε μόνο την αριστοτελική παράδοση, βάση της οποίας

⁹⁶ «Ο λιγότερο ισχυρός είναι εξίσου ισχυρός με τον ισχυρό αν φθάσει στα άκρα, διότι η πονηριά, η οξύνουσα, η πνευματικότητα, ακόμη και η σαγήνη με την οποία συμπληρώνει τη μικρότερη δύναμή του, ανήκουν ακριβώς στη δύναμη αυτή και βοηθούν ώστε να μην είναι μικρότερη» (Η Βούληση για Δύναμη, Νίτσε, III 385).

Ψυχαναλυτική
Ερμηνεία
Κύριου
&
Αφέντη

Οι Καινοτομίες
της
Καρτεσιανής
Σκέψης

οι κινήσεις του σώματος εκκινούν από την ψυχή. Αλλά και την στωική και την χριστιανική που ορίζουν τα πάθη ως ασθένειες της ψυχής και αυτό υποδεικνύει τους τρόπους που πρέπει να τα χειριζόμαστε. Εντοπίζονται λοιπόν, δύο στροφές στη σκέψη. Αν εστιάσουμε στην στροφή από τον ειδωλολατρικό κόσμο στον χριστιανικό, παρατηρούμε την αλλαγή στον προσδιορισμό των παθών.

Εκκινώντας από την ειδωλολατρική παράδοση μπορούμε να πούμε ότι τα πάθη (αρνητικά ή θετικά) κατείχαν σημαντική θέση στη κοινωνική ζωή. Οι σχέσεις μεταξύ των ατόμων ορίζονται από μια ηθική που υποδεικνύει διαγωγές μεταξύ των υποκειμένων. Το κανονιστικό πρότυπο την περίοδο αυτή θέτει την απόλυτη έκφραση των ψυχικών ενεργημάτων ως κυρίαρχη. Στην περίφημη σκηνή της συνάντησης του Οδυσσέα με τον νεκρό Αία τον Τελαμώνιο⁹⁷, ο πρώτος ικετεύει τον νεκρό να τον συγχωρήσει και να μετριάσει το μένος του, εκείνος όμως διατηρεί τον «περήφανο θυμό» του και τον απαξιώνει.

⁹⁷ Βλ. το περιστατικό της καθόδου του Οδυσσέα στον Άδη με την περίφημη συνάντηση με τον Αϊάντα:

Τότε κι άλλες ψυχές νεκρών αφανισμένων / είχαν στηθεί εκεί και καθεμιά ρωτώντας έλεγε τον πόνο της. / Μόνο η ψυχή του Τελαμώνιου Αϊάντα κρατούσε / απόσταση, βαριά οργισμένη ακόμη με τη νίκη μου, / τη νίκη που την νίκησα εγώ, όταν η δίκη εκείνη έγινε στα πλοία, / το ποιος θα πάρει τα όπλα του Αχιλλέα -την όρισε η σεμνή του μάνα, / των Τρώων θυγατέρες κι η Αθηνά Παλλάδα./ Μακάρι να μην ήμουν νικητής σε τέτοιο αγώνα, / που έγινε η αφορμή να φάει το χῶμα τέτοια κεφαλή, τον Αϊάντα, που ξεπερνούσε στην ομορφιά, στα έργα του πολέμου, / όλους τους άλλους Δαναούς, εξόν τον άψογο γιο του Πηλέα./ Και μ' όλα ταῦτα τον προσφώνησα, του μίλησα γλυκά: / «Αϊάντα, του τίμιου Τελαμώνια γιε, δεν έμελλες αλήθεια μήτε νεκρός να λησμονήσεις την οργή μαζί μου, για εκείνα / τα καταραμένα όπλα, που οι θεοί τα ρίξαν στη μέση, να φέρουν στους Αργείους συμφορά· αφού αφανίστηκες εσύ, / ο πύργος μας, κι εμείς οι Αχαιοί θρηνήσαμε για τον χαμό σου, όσο και για τον ακριβό Αχιλλέα, γιο του Πηλέα, / κι ακόμη σε θρηνούμε. Ενοχος όμως άλλος κανείς δεν βρίσκεται εξόν ο Δίας, που μίσησε θανάσιμα στρατό και μαχητές των Δαναών· / αυτός σε σφράγισε κι εσένα με τη μοίρα του θανάτου. Αλλά, γενναίε, τώρα σύγκλινε, άκουσε τη φωνή του λόγου μου· / δάμασε πια το μένος σου και τον περήφανο θυμό σου. (Οδύσσεια λ 541- 564)

Τα
Αγια
Πάθη

Τα
Αρχαία
Πάθη

[δάμασον δὲ μένος καὶ ἀγήνορα θυμόν. / ὡς ἐφάμην, ὁ δὲ μ' οὐδὲν ἀμείβετο, βῆ δὲ μετ' ἄλλας / ψυχὰς εἰς Ἐρεβος νεκῶν κατατεθνηῶτων, (λ 562-4)]

Αυτή η συμπεριφορά του Αίαντα υποδηλώνει μια άκρως περήφανη και ανδρεία συμπεριφορά. Στην αρχαιοελληνική ηθική προτάσσεται η εξωτερική των συναισθημάτων στο έπακρο, στον υπέρτατο βαθμό. Έτσι, ο Αίας ανάγεται σε πρότυπο ανθρώπου που βιώνει τα πάθη του (εν προκειμένω μίσος) στο μέγιστο. Οι μετριοπαθείς, χλιαρές και ουδέτερες ψυχολογικές αντιδράσεις δεν αρμόζουν σε ανθρώπους δυνατούς και γενναίους. Επίσης, μια άνευρη ζωή σημαίνει στασιμότητα και παραίτηση. Άρα, αν το άτομο δεν εκφράζει με ένταση τα συναισθήματά του θα παραμένει στατικό και σύντομα η νωθρότητα αυτή θα οδηγήσει σε θάνατο. Η μετάβαση στο χριστιανισμό οδήγησε στην κατάρρευση του ειδωλολατρικού κοσμοειδώλου και μαζί του την ακραία έκφραση των παθών. Ο καλός χριστιανός οφείλει να αγαπά τον πλησίον του και να συγχωρεί. Τα πάθη ταραύσσουν τη ψυχή του και κλονίζουν την πίστη του προς τον Θεό, επομένως πρέπει με κάθε τρόπο να καταφεύγει σε μεθόδους απομείωσης και εντέλει εξουδετέρωσής τους.

Στην χριστιανική ποιμαντορία φαίνεται να βασίζεται και η μετέπειτα μελέτη του Καρτέσιου που είδαμε προηγουμένως. Αργότερα, το 1795 ο Καντ στο δοκίμιο *Για την Αιώνια Ειρήνη* επιχειρεί στα πλαίσια ενός έντονου φυσιοκρατικού μοντέλου και στις παρυφές της ορθολογιστικής ηθικής να σκιαγραφήσει το χαρακτήρα του (ιδανικού) υποκειμένου της εποχής του. Επανέρχεται στο θέμα της φύσης -ως προέκταση της φύσης του ατόμου- για να περιγράψει τις ψυχικές καταστάσεις που το υποκείμενο βιώνει. Μάλιστα, στο σχεδίασμα αυτό υπάρχει μια άμεση στόχευση των συναισθημάτων στην παραγωγή πολεμικών διαθέσεων και ενεργειών. Συνδέει τις ατομικές (φυσικές) προθέσεις με τις εθνικές κατευθύνσεις και τις κρατικές διεκδικήσεις ως προς τον πόλεμο. Αναζητά τις δικλίδες εκείνες που θα προσφέρουν στην κοινωνία μια αιώνια και ουσιαστική ειρήνη. Την ειρήνη που θα θεμελιώνεται στην πανανθρώπινη, καθολική και άχρονη αξία του «δικαιώματος».

Το
Υποδειγματικά
Ακραίο
Μίσος
του Αίαντα

Για την
Αιώνια
Ειρήνη

Πιο λεπτομερώς, εξετάζει τις συνθήκες που η φύση προετοιμάζει το άτομο ώστε να βρίσκεται στην τέλεια εκείνη κατάσταση που θα του εξασφαλίσει την ειρήνη. «Αυτό το προπαρασκευαστικό σχέδιο συνίσταται στα εξής στάδια: 1. Η φύση προβλέπει ώστε οι άνθρωποι να κατοικούν σε όλα τα σημεία του πλανήτη, 2. Με πόλεμο τους οδήγησε παντού, ακόμα και στα πιο εχθρικά περιβάλλοντα, ώστε να τα κατοικήσουν, 3. Με πόλεμο τους ανάγκασε να εισέλθουν σε λιγότερο ή περισσότερο νομιμότυπες σχέσεις»⁹⁸. Με άλλα λόγια, η φύση ενεργοποιεί στο υποκείμενο τις ζωτικές εκείνες δυνάμεις που θα του επιτρέψουν αρχικά να επιβιώσει. Σε δεύτερο επίπεδο, θα του προσφέρει ποιοτική διαβίωση και τελικά -υπό προϋποθέσεις- θα συμβάλλει σύμφωνα με εκείνον στην βίωση του ανώτατου αγαθού: την αιώνια Ειρήνη. Η διαδικασία όμως αυτή δεν είναι απλή, ήρεμη και ευχάριστη. Ο δρόμος για την κατάκτηση του υπέρτατου αγαθού περνά μέσα από δύσβατες διαδρομές και είναι αρκετά επίπονος για το υποκείμενο. Πρόκειται για μια εξομοίωση πολέμου, με αγριότητα, ένταση και βία. Αυτή η διαδικασία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί έτσι, από την έννοια του Υψηλού. Αλλά τί υποκινεί, ποιά είναι η ώθηση του υποκειμένου;

Ο Καντ εντοπίζει το βαθύτερο (ψυχολογικό) αίτιο του πολέμου στη φύση του υποκειμένου. Τα αρχέγονα ένστικτα -με πρωτεύοντα το μίσος και τον εγωισμό- παρωθούν το άτομο να στρέφεται στον γείτονα, και κατ' αναλογία, το ένα κράτος στο άλλο. Χαρακτηριστικά σημειώνει: «Ο πόλεμος καθαυτός, δεν χρειάζεται κανένα κίνητρο, αλλά φαίνεται να είναι εγγεγραμμένος στην ανθρώπινη φύση και παραμένει να είναι κάτι ευγενές, στο οποίο το ανθρώπινο ον οδηγείται λόγω της δόξας, και χωρίς ιδιοτελείς σκοπούς, με αποτέλεσμα το «στρατιωτικό θάρρος» να αποτιμάται αυτομάτως ως υψηλή αξία, όχι μόσο όταν διεξάγεται πόλεμος, αλλά και σε ενδεχόμενο μάχης, συνεπώς, μια εσωτερική αξιοπρέπεια τοποθετείται στον ίδιο τον πόλεμο, ακόμη και οι φιλόσοφοι επαίνεσαν αυτήν την

98 *Για την Αιώνια Ειρήνη*, Καντ, σελ. 333.

Η
Φύση
Αποζητά
την
Ειρήνη

Η
“Υψηλή”
Αναζήτηση
της Ειρήνης
Μέσα
από τη
Βία

Η
Έμφυτη
Τάση
για Βία

ιδιαίτερη ευγένεια στην ανθρωπότητα, παροιμιώδης είναι η φράση ενός συγκεκριμένου Έλληνα: ο πόλεμος είναι κακός στο ότι δημιουργεί περισσότερους κακούς-αδύναμους ανθρώπους από όσους παίρνει.⁹⁹»

Επομένως, η βίαιη διάθεση του υποκειμένου εκκινά στο εσωτερικό του (ψυχή) εκφράζεται εξωτερικά (ατομικό σώμα) στρέφεται εναντίον του κοινωνικού σώματος και καταλήγει πάλι στο υποκείμενο. Εντός αυτής της κυκλικής πορείας επισυμβαίνουν γεγονότα που εντείνουν ή αποκλιμακώνουν την εξέλιξη της διαδικασίας. Το κράτος ως θεσμοθετημένος φορέας ισχύος και επιβολής οφείλει να κατέχει ρυθμιστικό και εξισορροπητικό ρόλο στην καντιανή ηθική. Για αυτόν το λόγο, «η έμφυτη τάση των πολιτών να μάχονται μεταξύ τους εξισορροπείται από μια μεγαλύτερη δύναμη, το κράτος. Αυτή η σχέση όχι μόνο προσφέρει ηθική «λάμψη», αλλά επίσης με τον έλεγχο των έκνομων τάσεων, καθιστά δυνατή την ανάπτυξη μια ηθικής προδιάθεσης και σεβασμού υπέρ του δικαιώματος-νόμου¹⁰⁰ δηλαδή το σεβασμό για αυτό (το νόμο)¹⁰¹ επειδή είναι νόμος¹⁰²».

99 ό.π. σελ. 334.

100 Ο Jonathan Bennett (2010) μεταφράζει ως [law], ενώ η Mary J. Gregor (2012) ως [right] στο Practical Philosophy, έκδοση του Cambridge Univ. Press.

101 πρβλ. στο *Η Γενεαλογία της ηθικής*: «Ασχέτως με τα μέσα – βιαιότητες, βασανιστήρια, κλπ. – που χρησιμοποιούνται με την τιθάσευση, διακρίνει δύο στοιχεία. Αφενός, το είδος στο οποίο υπακούει κάποιος στα πλαίσια ενός λαού, φυλής, τάξης, που είναι πάντα κάτι το ιστορικό το γελοίο, το αυθαίρετο, το ηλίθιο, το περιορισμένο. Αφετέρου, στο γεγονός ότι υπακούμε σε κάτι, εμφανίζεται μια αρχή που υπερβαίνει τους λαούς και τις τάξεις. Υπακούμε στο νόμο, διότι είναι νόμος[...]» (σελ. 191-205)

βλ. και την τοποθέτηση του Φουκώ για το «δικαίωμα» στη ζωή, στο σώμα, στην υγεία, στην ευτυχία, στην ικανοποίηση των αναγκών, το «δικαίωμα» πέραν κάθε καταπίεσης ή «αλλοτρίωσης», που έχει κανείς να ανακτήσει αυτό που είναι και ό,τι μπορεί να είναι αυτό. Το δικαίωμα για το δικαίωμα. – (Ιστορία της Σεξουαλικότητας, τομ.1, Μ. Φουκώ, σελ. 169).

102 ό.π. σελ. 343.

Το Κράτος
Ρυθμιστής
της
Ατομικής
Βίας

Ασφαλώς, η καντιανή πεποίθηση περί σεβασμού του δικαιώματος, έστω και με τη μορφή νόμου, είναι κατανοητό ότι σε επίπεδο εφαρμογής αντιμετωπίζει μια ανυπερέβλητη δυσκολία. «Καθένας πιστεύει ότι θα σεβόταν την έννοια του νόμου και θα τον ακολουθούσε πιστά, αν ήταν σίγουρος ότι όλοι θα έκαναν το ίδιο. Η κυβέρνηση του δίνει μερικώς αυτήν την βεβαιότητα, αλλά χρειάζεται πολύς δρόμος για την ουσιαστική ηθική¹⁰³». Διότι, η κατάκτηση του νοήματος της ηθικής είναι που ενδιαφέρει τον φιλόσοφο. Εξάλλου, μια μακρόχρονη ειρήνη (προ)απαιτεί την ύπαρξη ενός κράτους δικαίου. Ή καλύτερα έναν υπερ-εθνικό θεσμό που οι μέτοχοί του θα έχουν φτάσει σε αυτόν τον βαθμό ωριμότητας, ώστε να έχουν αντιληφθεί και εννοήσει πλήρως την αναγκαιότητα του «δικαιώματος».

Εδώ πρέπει να επιστημονούμε πως εννοεί ο Καντ την ένωση των κρατών. Πιστεύει στην συνένωση πολλών ανεξάρτητων, γειτονικών κρατών υπό την αιγίδα μιας ομοσπονδίας. Και ενώ η ομοσπονδία τους προσφέρει την ειρήνη, στην ανεξαρτησία τους λανθάνει η δυνατότητα πολέμου. Ωστόσο, βεβαιώνει πως είναι καλύτερο να παραμένουν ξεχωριστά παρά να συνδιαμορφώσουν μια υπερδύναμη. «Και αυτό είναι κακό γιατί η υπερδύναμη θα μεταβληθεί σε μια καθολική μοναρχία. Και όσο πιο εκτενής είναι μια κυβέρνηση, τόσο πιο αδύναμοι καθίστανται οι νόμοι. Έτσι, ένας στυγνός δεσποτισμός, μετά την αφαίρεση της καλής πρόθεσης, μεταστρέφεται σε αναρχία¹⁰⁴». Γεγονός που εκτιμάται και στην Πολιτεία, με τις μεταπτώσεις των τεσσάρων ημαρτημένων πολιτευμάτων. Ο Πλάτωνας κάνει λόγο για την συνεχή μεταβολή του ιδανικού πολιτεύματος σε μια σειρά κακών και αμαρτωλών περιπτώσεων. Ένα τιμοκρατικό λουπόν, πολιτεύμα φιλόδοξων πολεμιστών (547c-550c), θα δώσει τη θέση του σε μια ολιγαρχία του πλούτου (550c-555a), έπειτα σε μια άκρατη και ασύδοτη ελευθερία (555b-562a), και θα καταλήξει στο έσχατο όλων,

103 ό.π.

104 ό.π.

Η
Ηθική
Θεμελίωση
της
Ειρήνης
Μέσα από
το Δικαίωμα

Το
Καντιανό
Δικαίωμα

Καντιανή
&
Πλατωνική
Ιδέα περί
Τυραννίας

την τυραννία (562a-576b). Τα αμαρτωλά ή αρρωστημένα πολυτεύματα αντιστοιχίζονται σε ανάλογες ανθρώπινες συμπεριφορές και ψυχολογικές καταστάσεις. Έτσι, ο τύραννος εκφράζει το ακρότατο της αρνητικής συμπεριφοράς, της υπέρτατης αδικίας, και άρα η τυραννία είναι το απαύγασμα της νοσηρότητας, η χειριστη μορφή ασθένειας για την κοινωνία.

γ) Νεότερες Σκέψεις

Παραμένοντας στην σημειολογία της παθολογίας θα μπορούσαμε να ανατρέξουμε στον ορθολογικό βιταλισμό του Canguilhem. Στο *Φυσιολογικό και το Παθολογικό*¹⁰⁵ του 1966 επιχειρεί μια διεξοδική ανάλυση των φαινομένων της υγείας, της ασθένειας και της θεραπείας. Για λόγους οικονομίας θα περιοριστώ στην εκτίμηση του φαινομένου ως πολεμικής δραστηριότητας. Εκκινά λοιπόν από μια πρωταρχική διάκριση της έννοιας της ασθένειας: α). ως κατάσταση που χρήζει θεραπείας (οντολογική σκοπιά – Αιγύπτιοι) ή β). Ως διατάραξη της αρμονίας και της ισορροπίας της φύσης (δυναμική σκοπιά – Έλληνες). Σύμφωνα με την δεύτερη θεώρηση, «η εμπειρία της αρρώστιας προσιδιάζει με μια πολεμική κατάσταση: είτε σαν μια μάχη μεταξύ του οργανισμού και μιας ξένης ουσίας, είτε σαν μια εσωτερική πάλη μεταξύ αντιτιθέμενων δυνάμεων¹⁰⁶». Επαναφέρει εδώ το θέμα της φύσης και προτείνει την τακτική που επικράτησε μετά την εποχή του Bacon: για να κυριαρχήσεις την φύση, υπάκουσέ την.

Τέλος, δομεί την έννοια της κανονικότητας σε αυτήν τη σύμπλευση και εναρμόνιση με τη φύση, ή εν πάσει περιπτώσει με ορισμένες δυνάμεις. Σημειώνει: «το νορμάλ είναι η επέκταση και έκθεση της νόρμας, επαυξάνει το νόμο και τον τονίζει. Εξάλλου, το νορμάλ δεν είναι μια στατική και ειρηνική

105 Το βιβλίο αποτελείται από δύο μέρη: το πρώτο αποτελεί την διατριβή του Canguilhem στην ιατρική το 1943• ενώ το δεύτερο είναι μια επανέκδοση της διατριβής, μετά από είκοσι χρόνια, τοποθετημένης σε κοινωνιολογικό επίπεδο και αφορά μια μετατόπιση των εννοιών σε θεωρητική και ανθρωπολογική βάση.

106 *The Normal and the Pathological*, G. Canguilhem, σελ.41.

έννοια, αλλά δυναμική και πολεμική¹⁰⁷». Σε αυτήν την δυναμική και κινητική, βίαιη κατάσταση οι δυνάμεις καταναλώνουν αλλά και παράγουν ενέργεια. Το ενδιαφερόν στοιχείο είναι ότι η ενέργεια προκύπτει από το σύστημα, δηλαδή την ένωση των δυνάμεων. «Οι νόρμες είναι συνδεδεμένες μεταξύ τους σε ένα σύστημα τουλάχιστον δυνητικό. Η συσχέτισή τους σε ένα (κοινωνικό) σύστημα, τείνει να το κάνει έναν οργανισμό, που αποκτά τη δύναμή του εν τη ενώσει του¹⁰⁸». Προτείνει λοιπόν να αναστοχαστούμε την εικόνα της ασθένειας, του ανώμαλου, του μη κανονικού, όχι ως την πίσω ή αρνητική όψη του νομίσματος, αλλά, ως το εννοιακό συμπλήρωμα στο ζεύγος νορμάλ/παθολογικό.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να διαπιστώσουμε έναν κοινό θεματικό άξονα στους λόγους-κείμενα που εξετάσαμε. Όλοι περικυκλώνουν, περιχαρακώνουν το θέμα της αγωνιστικής μεταξύ δύο υποκειμένων. Στο βασικό αυτό σχήμα, ο Καρτέσιος και ο Νίτσε, μέσα από μια επιστημονική προσέγγιση μελετούν ουσιαστικά την ύπαρξη των δυνάμεων. Σαφώς επηρεασμένοι από την ανάπτυξη της φυσικής επιστήμης ερμηνεύουν φαινόμενα που άπτονται τόσο στο άτομο, όσο και στο σύμπαν. Κυρίως με την έννοια των αντιθετικών δυνάμεων (ενεργών-αντενεργών) προσπαθούν να δείξουν την διχοτόμηση του υποκειμένου: παράγοντας ψυχικά ενεργήματα είτε ευχάριστα και θετικά, είτε πάθη που οδηγούν το υποκείμενο σε ακραίες καταστάσεις. Επίσης, κοινός τόπος στις ηθικο-πολιτικές μελέτες του Πλάτωνα και του Καντ είναι η αναζήτηση, προσέγγιση, θέαση, ένωση και βίωση του υπέρτατου αγαθού. Στον πρώτο είναι η δικαιοσύνη, ενώ στον δεύτερο η αιώνια ειρήνη. Εργαλείο για την επίτευξη της δικαιοσύνης αποτελεί ο νόμος, αλλά κυρίως η «σωφροσύνη», ενώ στον Καντ εργαλειακό μέσο αποτελεί το «δικαιώμα». Συνολικά, αναγνωρίζουμε ένα αμφίδρομο πέρασμα από το ατομικό

107 ό.π. σελ. 239.

108 ό.π. σελ. 249.

Το Νορμαλ
Είναι
Δυναμική
&
Πολεμική
Κατάσταση

Σύνοψη

Ορθολογικός
Βιταλισμός

Η Πολεμική
της Υγείας

στο συλλογικό υποκείμενο, από τον πολίτη στην πόλη, από το ένα στο πολλαπλό. Αυτή η συνεχής μετατόπιση επιτρέπει αναλογίες και συσχετισμούς που βοηθούν την κατανόηση δύσκολων φαινομένων.

Τέλος, το μοντέλο της σχέσης κύριου-δούλου χρησιμεύει ως εργαλείο, καθώς εγγράφει τα υποκείμενα εντός ενός συστήματος με καθορισμένες σχέσεις και άρα μπορούν να προβλεφθούν οι επόμενες κινήσεις τους. Η συνεχής πάλη των δυνάμεων και η ακραία βίωση των ψυχικών ενεργημάτων ζωογονούν το υποκείμενο. Σε αντίθεση με την μακρά και στατική περίοδο ειρήνης, εντείνουν τις δυνάμεις, εγείρουν τα πάθη και παρακινούν το άτομο να ζήσει και να δράσει με θάρρος, γενναιότητα και ζωηρότητα. Από την άλλη, η ειρήνη επιτρέπει στον άνθρωπο να αναπτύξει ευτελείς ικανότητες, όπως το εμπόριο, προς όφελος των προσωπικών του συμφερόντων και να αποζητήσει την ευτυχία στα υλικά αγαθά (όπως αναφέρει ο Φίλων ο Αλεξανδρεύς). Επιπλέον, η μακρόχρονη και όχι ουσιαστική δημοκρατία σύμφωνα με τον Λογγίνο οδηγεί σε εφησυχασμό των πολιτών και χαύνωση των μαζών. Είναι εμφανές λοιπόν, ότι υπάρχει διαχρονικά μια πλευρά της διανόησης που αναγνωρίζει και εκτιμά την ουσία του αγώνα ως στοιχείου γεννεσιουργού και σκοπού αναζωογονητικού, προσδίδοντας την ποιότητα του Υψηλού στον βίο. Οι θέσεις αυτές μας υποχρεώνουν να αναστοχαστούμε την ουσία και το νόημα του πολέμου.

3. Μελέτη της Καθαυτό Πολεμικής Θεωρίας

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η συγκάλυψη του πολέμου στα κείμενα σε συγκεκριμένες περιόδους. Το θέμα του πολέμου θεματοποιείται ως ταμπού και άλλοτε αποσιωπάται τελείως και άλλοτε εμφανίζεται με διάφορες πιο μετριοπαθείς μορφές. Σε κάθε περίπτωση, οι λόγοι για τον πόλεμο είναι προσεκτικοί και συνήθως αναφέρονται εγκωμιαστικά στους νικητές (στρατεύματα ή μόνο στρατηγούς) και τις ηρωικές πράξεις τους. Εμφανίζεται λοιπόν μια ηρωική εποποιία που συνεκδοχικά εκφράζει τα παρελκόμενα της σύρραξης. Κρύβοντας τα όμως πίσω από τα αισθήματα ικανοποίησης και χαράς των νικητών το πραγματικό πρόσωπο της βίας εξημερώνεται και γλυκαίνει.

Από την άλλη, έχουμε τους λόγους που αναθεματίζουν και κατακεραυνώνουν σε κάθε περίπτωση την μάχη. Ως αιτία πόνου, δυστυχίας, καταστροφής και θανάτου, η πολεμική κατάσταση θεωρείται φορέας όλων των δεινών και επομένως οι άνθρωποι πρέπει να τον εκτοπίζουν. Η εικόνα του θανάτου και της αιματηρότητας που συνταυτίζεται με τον ένοπλο αγώνα είναι επίσης πλαστή. Σαφώς και ο πόλεμος αφήνει πίσω κατεστραμμένες περιουσίες και ζωές. Παρόλα αυτά, και οι δύο πλευρές βλέπουν το γεγονός μονοδιάστατα και συνεπώς υποπίπτουν στο ίδιο σφάλμα: αναγνωρίζουν τη μερική αλήθεια.

Παρατηρείται όμως, μια θετική ολίσθηση στους λόγους-κείμενα από την ουδέτερη, ή αδιάφορη αντιμετώπιση του ακραίου θέματος περί της συγκρουσιακής των υποκειμένων. Το θέμα του πολέμου είτε όταν παρουσιάζεται ακροθιγώς, είτε ευθέως καλύπτεται σχεδόν πάντα με ένα ντύμα φόβου και δυσκαμψίας. Ο πόλεμος έχει ταυτιστεί μόνο με αρνητικά συνέκδοχα: καταστροφές, βλάβες, αιχμαλωσίες, λεηλασίες, ανέχεια, λιμός, έλλειψη αγαθών, βιασμοί, ηθικοί εκβιασμοί, ακραίες ψυχολογικές εξωθήσεις, οικονομικός αφανισμός, περιβαλλοντικός και πολιτισμικός μαρασμός, τραυματισμοί, και τέλος ο θάνατος.

*Η Ηρωϊκή
Εποποιία
του
Νικητή*

*Ο
Αναθεματισμός
του
Πολέμου*

*Στροφή
προς
τους
Πολεμικούς
Λόγους*

Η Ελληνική
Σκέψη

Έτσι, στην αρχαιότητα ο πόλεμος αναθεματιζόταν για την φοβερή και ισχυρή επίδρασή του, τόσο στον τόπο, τις περιουσίες, όσο και στις ψυχές, τα σώματα και τις ζωές. Εντούτοις, η στρατιωτική εκπαίδευση, το μοντέλο πειθαρχίας, το ψυχικό σθένος και ηθική ακεραιότητα που επιδεικνύουν οι πολεμιστές, αποτελούν παράδειγμα προς μίμηση για την κοινωνία. Εξάλλου, η πλατωνική Πολιτεία τοποθετεί την τάξη των Φυλάκων-Επίκουρων μετά τους Άρχοντες-Βασιλείς, και προβλέπει ειδική εκπαίδευση και διαβίωση, καθώς αυτοί θα μπορούσαν αργότερα, να διοικήσουν μέσα από κατάλληλες δοκιμασίες την πόλη.

Η Πολεμική
και το
Ιδεώδες
του
Αγωνιστή

Στο πρόσωπο των αγωνιστών, η αρχαιότητα βλέπει την ανδρεία και τη γενναιότητα, την ένταση, το ζωντανό πνεύμα που σφύζει από ενέργεια. Η σκληρότητα, η βιαιότητα, η έχθρα και το μίσος που εμφανίζεται εξίσου στην συμπεριφορά τους θεωρείται απαραίτητο κίνητρο για την σμίλευση ενός στιβαρού και άμεμπτου ηθικά και σωματικά άνδρα, ικανού να υπερασπιστεί την πόλη -και κατεπέκταση τους συμπολίτες του- τη γη των πατέρων, τους νόμους της πατρίδας και τα ιδανικά της. Η καντιανή στροφή προς το μοντέλο του αγωνιστή για την μακρόχρονη ειρήνη έρχεται ως συνέχεια του αρχαϊκού κοσμοειδώλου. Τώρα ο μαχητής είναι γενναίος διότι επιχειρεί να αντιταχθεί αφενός στην βίαιη φύση του και αφετέρου στο να εξασφαλίσει μια ειρηνική διαβίωση του κράτους.

Οι
Στρατιώτες
του
Θεού

Εδώ διαφαίνεται μια έντονη πάλη με τον εαυτό στο εσωτερικό του υποκειμένου που προβάλλει στην πόλη με τις συγκρούσεις σε επίπεδο κρατών. Η δε χριστιανική ποιμαντορία καλεί σε πόλεμο τους πιστούς εναντίον του κακού και της αμαρτίας. Κάθε σκέψη, πράξη και δράση που εκπορεύεται από τις σκοτεινές εκείνες δυνάμεις του Δια-βόλου πρέπει να γίνεται αμέσως αντιληπτό και να διώκεται. Το ποιμνίο της Εκκλησίας οφείλει να μάχεται καθημερινά και αδιαλλείπτως με άσκηση για να αποτρέψει στο Κακό να εισέλθει στο λογισμό και την ψυχή του. Τα μοναστικά σχήματα πολύ συχνά παρομοιάζονται με τους στρατιώτες του Θεού, καθώς οι πειθαρχικές δομές, η αυστηρότητα των κανόνων και η λιτότητα του βίου παρουσιάζει σαφέστατες συγκλίσεις.

Παρόλο που η κάθε κοσμοθεωρία αντιμετωπίζει από διαφορετική οπτική το φαινόμενο, ερμηνεύει τη φύση και την αξία του πολέμου σε άλλη βάση, διαπιστώνει κανείς πως υπάρχει και μια θετική χροιά (ενδεχομένως ως αντίθετη στην αρνητικά νοούμενη ειρήνη). Η θεωρία μελετά τα κίνητρα που ενεργοποιούν τις θετικές δυνάμεις του ατόμου, ή κατευνάζουν τις αντενεργές προς όφελος πάντα του ατόμου και της πολιτείας ευρύτερα. Στην αγωνιστική διάθεση λανθάνει η αγάπη προς την ειρήνη, την εσωτερική ηρεμία και αρμονία. Εξάλλου, η μακρά περίοδος ειρήνης, δημοκρατίας¹⁰⁹, ηρεμίας κ.λ.π. εμφανίζεται στους λόγους-κείμενα συχνά ως εχθρός της ανδρείας, της αδιάλλειπτης νόησης και της ενεργού δράσης του πολίτη και του έθνους εν γένει. Συνταυτίζεται με μια κατάσταση απραγίας, αταραξίας και στασιμότητας στην εξέλιξη και την ανάπτυξη των θετικών εκείνων δεικτών στην ζωή του ανθρώπου. Μια ειρηνική περίοδος ενδέχεται να καλλιεργεί μια κατάσταση νωθρότητας και τρυφηλότητας, όπου το άτομο βαλτώνει και εφησυχάζει σε μια μόνιμη, στατική συνθήκη. Ακόμη και η δημοκρατική συνείδηση και η ελευθερία, λόγω της σταθερότητας και της επανάπαυσης στα ήδη κεκτημένα, υφίστανται σοβαρή αλλοίωση και φθορά.

Συνεπώς, ο Καντ καλεί στη διαμόρφωση μιας παγκόσμιας εξουσίας -με θεσμούς βασισμένους στα ανθρώπινα Δικαιώματα- που να επικυριαρχεί στις αδικίες των εθνικών κρατών. Αυτές οι αδικίες όταν καθίσταται απόλυτη ανάγκη μπορούν να επιλύονται με ένοπλες διαμάχες. Πιστεύει όμως στον «Υψηλό» πόλεμο, δηλαδή εκείνον που διεξάγεται με συνθήκες δικαιοσύνης και διακατέχεται από μια ηθική στάση.

109 Βλ. στο *Περί Υψους* του Λογγίνου την θέση του για την δημοκρατία που οδηγεί σε χάνωση και εφησυχασμό των πολιτών. Αλλά και ο Φίλων ο Αλεξανδρείας κατηγορεί τον υπερβολικό πλουτισμό στην *Pax Romana* για την έλλειψη ποιητών (και συνεκδοχικά πνευματικών ανθρώπων). Ο βασικός όμως λόγος για την κατεύθυνση αυτή των πολιτών είναι η αταραξία της δημοκρατίας. Ο άνθρωπος σε μια τέτοια ευνοϊκή συνθήκη δεν αγωνίζεται για υψηλά ιδανικά, αλλά αναπτύσσει τις ευτελείς ικανότητες (όπως το εμπόριο), ώστε να ιδιοτελεί προς όφελος των δικών του συμφερόντων και να αποκτήσει μια ευμάρεια οικονομική και μια ευτυχία βασισμένη στα υλικά αγαθά. Σημειώσεις από τις διαλέξεις του Γιώργου Ξηροπαϊδή στο μάθημα *Περί του Τόπου: Απόπειρα μιας Εννοιολογικής Προσέγγισης*.

Ένταση
v/s
Αταραξία

Ζωνή
Πολεμική
v/s
Τρυφηλή
Ειρήνη

Ο
Καντιανός
Υψηλός
Πόλεμος

Η
Πάλη
με την
Φύση (μας)

Η καντιανή πολεμική είναι μια συνεχής πάλη με τη φύση μας που αυθορμήτως ρέπει προς την συμπεριφορά του Αχιλλέα: χωρίς ευσπλαχνία, πραότητα, συμπόνια. Έτσι, ο άνθρωπος οφείλει να πολεμήσει για να κατακτήσει μια α-φύσικη κατάσταση: ανωτερότητα, δικαιοσύνη, αλήθεια, αρμονία. Στα διδάγματα του Διαφωτισμού φαίνεται ότι εμπίπτει και η σκέψη του Πρώσου αξιωματικού Carl von Clausewitz¹¹⁰. Η εγελιανή διαλεκτική επηρέασε την μεθοδολογία του και η καντιανή ηθική και πολιτική είναι εμφανής στο φιλοσοφικό του πλαίσιο.

α) Περί του Πολέμου

Carl
von Clausewitz

Ο Clausewitz και ο Leo Tolstoy θεωρούνται οι πρώτοι επί της ουσίας που μελέτησαν, ανέλυσαν και ασχολήθηκαν με την συστηματοποίηση σε εκτενείς πραγματείες της καθαυτής θεωρίας του πολέμου. Πριν από εκείνους και άλλοι -κυρίως στρατιωτικοί- προσπάθησαν να συγγράψουν τέτοιες μελέτες, αλλά κανένας σε τέτοιο φιλοσοφικό βάθος, ευρύτητα περιεχομένου και μεθοδολογική οργάνωση. Το 1832 (ένα έτος μετά τον θάνατο του Clausewitz) εκδίδεται από τη σύζυγό του, η περίφημη και εκτενέστατη πραγματεία *Περί του Πολέμου*. Το στρατιωτικό του παρελθόν του πρόσφερε τις απαραίτητες εκείνες εμπειρίες¹¹¹ από τη σφαίρα του πραγματικού ώστε να τις χρησιμοποιήσει για εξαγωγή συμπερασμών στο επίπεδο του θεωρητικού. Αυτό το αμφίδρομο πέρασμα από το ουτοπικό

¹¹⁰ Ο Carl Philipp Gottfried (or Gottlieb) von Clausewitz (1 Ιουνίου 1780 – 17 Νοεμβρίου 1831) γεννήθηκε στο δουκάτο του Magdeburg σε μια μεσοαστική οικογένεια. Κατατάχθηκε και υπηρέτησε μέχρι το τέλος της ζωής του στον πρωσικό στρατό. Η σύζυγός του, κοντέσσα Marie von Brühl, συνέβαλε στην αποδοχή τους στους πνευματικούς κύκλους της εποχής και μετά τον θάνατό του, συμπλήρωσε και εξέδωσε την εκτενή πραγματεία «Περί του Πολέμου». Το στρατιωτικό του παρελθόν, η ευγενική του καταγωγή και μόρφωση σε συνδυασμό με την ανάλογη οικονομική επιφάνεια, του έδωσαν τη δυνατότητα να ασχοληθεί ενδελεχώς με την εξέταση και καταγραφή του φαινομένου του πολέμου σε θεωρητικό κυρίως επίπεδο.

¹¹¹ Οι εκστρατείες στο πλευρό του Μεγάλου Φρειδερίκου και τα πολεμικά επεισόδια στην ναπολεόντια περίοδο αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης για την μετέπειτα επιστημονική καταγραφή της αποθησαυρισμένης γνώσης.

στο ρεαλιστικό¹¹² διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο έργο του. Ωστόσο, ο τρίτος όρος εδώ είναι ο απόλυτος πόλεμος, όχι ως η ιδέα, ουσία του, αλλά ως την απόλυτη, ακραία έκφανση του συμβάντος. Το έργο περιλαμβάνει και άλλους δυϊσμούς (διακρίσεις), αλλά κυρίως τριαδικές σχέσεις (ερμηνευτικά σχήματα) ως μεθοδολογικά εργαλεία της διαλεκτικής.

Η διαλεκτική απαντάται ακόμα και στον ορισμό της έννοιας του πολέμου, ο οποίος δεν είναι μονοδιάστατος και κλειστός με τη μορφή αξιώματος. Ο ορισμός αρθρώνεται στο θεμελιακό τριμερές σχήμα της διαλεκτικής: θέση-αντίθεση-σύνθεση. Ας δούμε πιο αναλυτικά την θέση: «Ο πόλεμος είναι επομένως μια πράξη βίας, προορισμένη στο να καταναγκάσει τον αντίπαλο να εκτελέσει τη θέλησή μας¹¹³». Δεύτερον, η αντίθεση: «Ο πόλεμος είναι μια απλή συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα¹¹⁴». Και τέλος, η σύνθεση της διαλεκτικής αυτής τοποθέτησης: Ο πόλεμος είναι «μια εκπληκτική τριάδα, όπου μπορεί να ξαναβρει κανείς πρώτα την πρωταρχική βία του στοιχείου του, το μίσος και την αντιπάθεια, που πρέπει να θεωρούνται σαν τυφλή φυσική παρόρμηση, κι ύστερα το παιχνίδι των πιθανοτήτων και του τυχαίου, που τον κάνουν ελεύθερη ψυχική δραστηριότητα, και την υποταγμένη σε όργανο της πολιτικής φύσης του, μέσω της οποίας ανήκει στην καθαρή νόηση¹¹⁵». Από τον τριγενή ορισμό του εισάγει στη δραστηριότητα του πολέμου τρεις συνισταμένες. Πρώτον, τα ψυχικά ενεργήματα με την μορφή

Ο
Τριγενής
Διαλεκτικός
Ορισμός
του
Πολέμου

¹¹² Το θέμα αυτό, ήδη από την αρχαιότητα, διαπίστωσε την απόσταση μεταξύ των πλατωνικών «ιδεών» και της υλικοποιημένης φύσης των Πραγμάτων. Αλλά και στον εγελιανισμό επανεμφανίζεται το ίδιο θέμα ως διαλεκτική του υπαρκτού και του μη υπαρκτού. Τέλος, η καντιανή σκέψη περιγράφει ολόκληρη την ηθική ως μια καταστατική επιστήμη, ενώ την πολιτική ως την εφαρμοσμένη ηθική. Με την αναγνώριση όμως της δυσκολίας στην εφαρμογή στον εμπράγματο, εμμενή κόσμο εισάγει την υπερβατολογική δράση που εξυπηρετεί την αναγωγή των υποκειμένων σε μια άλλη κατάσταση.

¹¹³ *Περί του Πολέμου*, von Clausewitz, σελ. 31.

¹¹⁴ ό.π. σελ. 53.

¹¹⁵ ό.π. σελ. 55.

παθών, ή δυνάμεων που επενεργούν και κινητοποιούν το υποκείμενο. Δεύτερον, την πολιτική ως συστηματοποιημένη και καθορισμένη ορθολογιστικά κίνηση της βούλησης και νόησης του ανθρώπου. Τρίτον, το στοιχείο της τυχαιότητας ως απόρροια του φυσιοκρατικού πνεύματος της εποχής και της συνειδητοποίησης ότι ο άνθρωπος συχνά βρίσκεται αντιμέτωπος με δυνάμεις (της φύσης ή/και όχι) που τον ξεπερνούν παντοειδώς. Η παράμετρος της τυχαιότητας όμως δεν αποτελεί κυρίαρχη παράμετρο, καθώς στα πλαίσια της δυτικής σκέψης επικροτεί και αναδεικνύει την αξία της δημιουργίας πλάνων, που θα αναλύσουμε παρακάτω.

*Συστηματοποίηση:
το Δενδρικό
Σχήμα*

Ως προς το φιλοσοφικό πλαίσιο είδαμε τη σαφέστατη επιρροή από τις αρχές του Διαφωτισμού και του ανθρωπισμού. Ως προς την μεθοδολογία και τη δομή της πραγματείας αυτής αξίζει να σταθεί κανείς στην άψογη οργάνωση. Πιο αναλυτικά, η αρχιτεκτονική της έρευνάς του οργανώνεται με δενδρικό σχηματισμό. Το σύστημα αυτό δομείται ως εξής: 1. ρίζες – φιλοσοφικές προσεγγίσεις, 2. Κορμός – θεωρία του πολέμου 3. Κλάδοι – δείγματα πραγματικών μαχών ή θεωρητικά παράδειγματά. Ξεκινά από γενικότερες και ευρύτερες έννοιες και προχωρά σε πιο συγκεκριμένες και επεξηγηματικούς ορισμούς. Μέσα από συνεχείς ανα-τεμαχισμούς του ογκώδους επιχειρεί να προσεγγίσει δύσκολες πρακτικές του πολέμου και να τις μεταφέρει στο γραπτό λόγο. Η κλιμακούμενη και πολύπλευρη ανάλυση των πολεμικών γεγονότων, η επεξήγηση μέσω παραδειγμάτων και το θεωρητικό υπόβαθρο διευκολύνουν τον αναγνώστη να αγγίξει έστω και ακροθιγώς το πνεύμα μιας μάχης. Παρόλα αυτά, για τον ανυποψίαστο αναγνώστη που δεν έχει την εμπειρία του πολέμου, η σύνδεση του φανταστικού με το πραγματικό γίνεται αγεφύρωτη. Διότι, και ο Clausewitz μέσα από λογικές επαγωγές εξάγει θεωρήματα και αρχές, προσπαθώντας να επικοινωνήσει την μακρο- και μικρο-λογική των πολεμικών δραστηριοτήτων.

*Μεθοδολογία:
Από το
Γενικό
στο Ειδικό*

Ας εστιάσουμε σε ορισμένα πρωταρχικά σημεία για την αντίληψη της θεωρίας του πολέμου. Πρώτον και πολύ

σημαντικό αφού ορίστηκε ο πόλεμος είναι να εξετάσει από που πηγάζει ο πόλεμος. Ερμηνεύει την αιτία ως πολυπαραγοντική και σύνθετη, εντούτοις εστιάζει σε τρεις ευρύτερους τομείς: ψυχολογικά ενεργήματα, πολιτικούς και οικονομικούς λόγους. Κατ' αρχήν, διαπιστώνει ότι οι συγκρούσεις των ανθρώπων εξαρτώνται από δύο διαφορετικά στοιχεία: το συναίσθημα της εχθρότητας και την εχθρική πρόθεση. Μελετά το δεύτερο, καθώς είναι πιο γενική έννοια και αναγνωρίζει την εχθρική πρόθεση ως αναγκαία προϋπόθεση στο συναίσθημα του μίσους, ενώ αντίθετα, «υπάρχουν εχθρικές προθέσεις που δεν αναμειγνύεται κανένα κυρίαρχο συναίσθημα αντιπάθειας. Εν ολίγοις, ακόμη και τα πολιτισμένα¹¹⁶ έθνη μπορούν να παραφέρονται εξαιτίας ενός θηριώδους μίσους¹¹⁷». Παράλληλα, αναγνωρίζει την επίδραση των θετικών εκείνων συναισθημάτων που συμβάλλουν στην ανάπτυξη της ζωηρής προσπάθειας για μάχη.

Από τα μεγαλύτερα λοιπόν ψυχικά ενεργήματα διακρίνει την φιλοδοξία της τιμής και την δόξα. Και παρότι η γερμανική γλώσσα χρησιμοποιεί του σχετικούς όρους: Ehrgeiz [απληστία για τιμή] και Ruhmsucht [δίψα για δόξα] με υποτιμητική διάθεση, τα συναισθήματα αυτά κατατάσσονται μεταξύ των ευγενέστερων και «σε περίοδο πολέμου συνιστούν το πραγματικό εμψυχωτικό πνεύμα που προσφέρει μια ψυχή σε αυτό το γιγάντιο σώμα.» Υπάρχουν και άλλα συναισθήματα: φιλοπατρία, φανατική αφοσίωση σε μια ιδέα, εκδίκηση,

*Μελέτη
των
Ψυχικών
Ενεργημάτων*

*Απληστία
για Τιμή
&
Δίψα για Δόξα*

¹¹⁶ Η διαφοροποίηση μεταξύ «άγριων» και πολιτισμένων λαών είναι γνωστή από την κλασική αρχαιότητα (πας μη Έλλην βάρβαρος) και εξακολουθεί να υφίσταται ως κυρίαρχη ιδεολογία και στον Διαφωτισμό και μετέπειτα με την έξαρση των αντι-σημικών αντιλήψεων. Στο «Για μια Αιώνια Ειρήνη» ο Καντ διαχωρίζει με τον ίδιο τρόπο τους λαούς, μάλιστα διακρίνει περαιτέρω τους άγριους της Ευρώπης από αυτούς της Αμερικής, αλλά καταλήγει στο ίδιο συμπέρασμα: κυριαρχία του μίσους έναντι του λογικού. Ο δε Clausewitz εντοπίζει και το εξής: «Στους άγριους υπερισχύουν οι προθέσεις που εμπνέονται από το συναίσθημα· στους πολιτισμένους εκείνες που υπαγορεύονται από τη διάνοια. Αυτή ωστόσο η διαφορά δεν οφείλεται στην εσωτερική φύση της αγριότητας και του πολιτισμού, αλλά στις συμπαρομαρτούσες συνθήκες, στους θεσμούς, κλπ.» (Clausewitz, 33).

¹¹⁷ ό.π. σελ. 33.

κάθε είδους ενθουσιασμοί, μπορούν «να εξεγείρουν μεγάλες μάζες ωστόσο δεν θα αφυπνίσουν στον ηγέτη την επιθυμία να επιτελέσει μεγαλύτερα πράγματα¹¹⁸». Διακρίνει επιπροσθέτως και άλλες ιδιότητες του χαρακτήρα, της προσωπικότητας ή της ιδιοσυγκρασίας των υποκειμένων, όπως η σταθερότητα, η καρτερία και η δύναμη που αποσκοπούν στην ανάπτυξη της ικανότητας της αυτοκυριαρχίας. «Δυνατή ψυχή είναι εκείνη που δεν χάνει την ισορροπία της ακόμα και στη βιαιότερη κατάσταση παφλασμού¹¹⁹».

Τέλος, αναφέρεται στο θάρρος που «μπορεί να κοινωνήσει με τον φρόνιμο υπολογισμό, αλλά βρίσκονται σε διαφορετικές πλευρές της ψυχής. Από την άλλη πλευρά, η ανδρεία, η πίστη στην ευτυχία, η τόλμη και η ευθαρσία δεν είναι παρά εκδηλώσεις του θάρρους, κι όλες αυτές οι ψυχικές τάσεις αναζητούν το συμπωματικό, που είναι το στοιχείο τους.¹²⁰». Ο ανθρώπινος παράγοντας τόσο με τα ψυχικά ενεργήματα, ως έμφυτες προδιαθέσεις (θετικές ή αρνητικές), όσο και με τις διανοητικές του ικανότητες, παίζει βασικό και ουσιαστικό ρόλο στην δημιουργία του πολέμου. Η πολυσύνθετη σκέψη του, που παλινρομεί μεταξύ ακραίων θέσεων: από τη μία, βία, μίσος, εχθρότητα, εγωϊσμός και από την άλλη, ανδρεία, θάρρος, φιλοπατρία, φιλοδοξία τιμής, δόξα. Ο παράγοντας άνθρωπος είναι υπολογίσιμος όχι μόνο ως αιτία, κατά την έναρξη, αλλά και πολύ πριν, σαν εκκολαπτόμενη ιδέα που ξυπνάει στην ψυχή ή το νου του ανθρώπου. Η καλύτερα, με όσα έχουν ειπωθεί στη σύντομη αυτή γενεαλογία της αγωνιστικής πρόθεσης του υποκειμένου, η ιδέα που γεννάται στο εσώτατο είναι το άυλο μέρος του ανθρώπου. Εκεί εξάλλου, διαμορφώνονται και οι θεσμοθετημένες και κανονιστικές φόρμες της ζωής.

118 ό.π. σελ. 86.

119 ό.π. σελ. 87.

120 ό.π. σελ. 50.

Σε αυτές τις φόρμες εντάσσεται και η πολιτική και η οικονομία. Η πολιτική εμπλέκει πάλι, σύμφωνα με την καντιανή οπτική, τις ατέλειες της πραγματικότητας με την καθαρότητα μιας κανονιστικής ουτοπίας. Ήδη από τον ορισμό (πρόταση αντίθεση: Ο πόλεμος είναι μια απλή συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα) υπογραμμίζει τον άρρηκτο δεσμό μεταξύ πολέμου και πολιτικής, που σχεδόν είναι συμφυείς μεταξύ τους. Η πολιτική διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στην διεξαγωγή ένοπλων επιχειρήσεων καθώς αποτελεί ένα μέσο για την υλοποίηση των στόχων της. Εντοπίζει την ρίζα του πολέμου σε πολιτικής υφής δραστηριότητες. Τονίζει: «Ο πόλεμος μιας κοινότητας -ολόκληρων εθνών και ιδίως πολιτισμένων εθνών- εγείρεται πάντα από μια πολιτική κατάσταση και δεν προκύπτει παρά από ένα πολιτικό αίτιο. Να γιατί ο πόλεμος είναι πολιτική πράξη. Ωστόσο, δεν είναι μια πλήρης πράξη [...] γιατί τότε θα έπαιρνε τη θέση της πολιτικής, θα προκαλούνταν μόνος του, θα την περιόριζε και θα ακολουθούσε τους δικούς του νόμους, σαν κάτι εντελώς ανεξάρτητο.¹²¹». Τα οικονομικά κίνητρα δεν αναφέρονται ξεκάθαρα αλλά ως έμμεσες επεκτατικές εδαφικές πολιτικές¹²². Αυτές οι βλέψεις λανθάνουν στο ορισμό της θέσης: να επιβάλλουμε την θέλησή μας στον αντίπαλο, καθώς η υπεροχή του νικητή συνοδεύεται από την καταπάτηση και εν συνεχεία το κάρπωμα της περιουσίας του ηττημένου.

Από αυτόν τον ορισμό της θέσης: «Ο πόλεμος είναι επομένως μια πράξη βίας, προορισμένη στο να καταναγκάσει τον αντίπαλο να εκτελέσει τη θέλησή μας» προκύπτουν άμεσα

121 ό.π. σσ. 51-2.

122 Σύμφωνα με τον Πλάτωνα η αιτία που δημιουργεί τις αντιδικίες μεταξύ ατόμων και κρατών είναι τα προσωπικά συμφέροντα. Μάλιστα εντοπίζει την αιτία στις συγκρούσεις μεταξύ των κρατών στην αύξηση του πληθυσμού, διότι ο μεγαλύτερος αριθμός ατόμων συνεπάγεται αύξηση σε τροφή. «Οπότε θα χρειαστεί να αποσπάσουμε ένα κομμάτι από τη χώρα των γειτόνων μας αν σκοπεύουμε να έχουμε αρκετή γη για βοσκή και καλλιέργεια, και εκείνοι πάλι θα χρειαστούν να αποσπάσουν από τη δική μας, αν και εκείνοι αφήσουν τον εαυτό τους στη διαρκή απόκτηση πραγμάτων, υπερβαίνοντας το οριακό σημείο των αναγκών τους» (373d 7-11).

Στόχος
&
Κοινή Ρίζα
Πολιτικής-
Πολεμικής

Ο
Πόλεμος
ως
Πολιτική
Πράξη

Τα
Κίνητρα
για
Αγώνα

ο σκοπός και τα μέσα του πολέμου. Έτσι, λοιπόν το μέσο είναι «η βία, η φυσική δηλαδή βία (γιατί δεν υπάρχει ηθική βία, έξω από τις έννοιες του Κράτους και του Νόμου). Ενώ, ο σκοπός είναι η επιβολή της θέλησής μας στον εχθρό. Για να επιτύχουμε αυτόν το σκοπό με κάθε βεβαιότητα πρέπει να αφοπλίσουμε τον εχθρό. Αυτός ο αφοπλισμός είναι εξ ορισμού ο ρητός αντικειμενικός στόχος των πολεμικών επιχειρήσεων Παίρνει τη θέση του σκοπού και τον απομακρύνει ας πούμε, σαν κάτι που δεν ανήκει στον ίδιο τον πόλεμο.¹²³». Ωστόσο, αυτός ο αντικειμενικός στόχος του αφηρημένου πολέμου, αυτό το τελικό μέσο της επίτευξης του πολιτικού αντικειμενικού στόχου, που περιλαμβάνει όλα τα άλλα, δε συμβαίνει πάντα στην πρακτική και δεν είναι αναγκαίος όρος για την ειρήνευση¹²⁴.

Υπάρχουν διάφορα μέσα: καταστροφή των στρατιωτικών δυνάμεων του εχθρού, κατάκτηση των επαρχιών του, η απλή κατοχή τους, η καθαρή εισβολή σε αυτές, επιχειρήσεις που αποβλέπουν άμεσα στις πολιτικές σχέσεις και τέλος η παθητική αναμονή της εχθρικής εφόδου που χρησιμοποιούνται ανάλογα με τις ειδικές συνθήκες της κάθε περίπτωσης. Σε όλα αυτά προσθέτει μια σειρά άλλων μέσων ικανών να επιταχύνουν την κατάκτηση του σκοπού, και τα ονομάζει επιχειρήματα ad hominem. Κι όμως, καταλήγει ότι στον πόλεμο έχουμε μόνο ένα μέσο: τη σύρραξη. «Οι πολλαπλοί όμως τρόποι με τους οποίους μπορεί αυτή να εκτελεστεί, μας εισάγουν σε διάφορους δρόμους επικυρωμένους από την πολλαπλότητα αυτών των σκοπών. Αυτό όμως δεν έχει καμία σημασία, γιατί αυτή η μοναδικότητα του μέσου αποτελεί ένα νήμα που διατρέχει όλη τη γραμμή της στρατιωτικής δραστηριότητας και εξασφαλίζει τη συνοχή της.¹²⁵». Με άλλα λόγια, η συμπλοκή είναι το μοναδικό μέσο για την επιβολή της δύναμης πάνω στον αντίπαλο. Οι διάφορες εκφάνσεις της συμπλοκής εμφανίζονται λόγω των ειδικών αναγκών σε κάθε περίπτωση.

123 ό.π. σελ. 32.

124 ό.π. σελ. 59.

125 ό.π. σελ. 69.

Ο Σκοπός
&
τα Μέσα

Το Μοναδικό
Μέσο:
η
Σύρραξη

Η καθαυτό μάχη επομένως αποτελεί τον κεντρικό άξονα, την κεντρική ιδέα κάθε πολέμου. Η καρδιά των πολεμικών επιχειρήσεων, συνεπώς, μελετάται ενδελεχώς και επισταμένως από τον Πρώσο αξιωματικό. Η οργάνωση της μάχης διασπάται σε μικρότερες μονάδες για την περαιτέρω εμβάθυνση και ανάλυση των επιμέρους αρχών. Για να το επιτύχει αυτό καταφεύγει στη χρήση των διπλών: τακτική-στρατηγική¹²⁶, άμυνα-επίθεση, ηγέτης-μάζες, αξιωματικοί-στρατιώτες, πραγματικός-ιδεατός πόλεμος, προπαρασκευαστικές¹²⁷-καθαυτό πολεμικές δραστηριότητες, πολιτικοί στόχοι-στρατιωτικοί σκοποί, επιστήμη-τέχνη του πολέμου και διεισδύει σε βάθος στις διαφορές ή/και στα σημεία ταύτισης των θεωριών.

Για λόγους συντομίας θα σταθώ στην περιγραφή της επιστήμης και τέχνης¹²⁸ του πολέμου. Πιστεύει ότι είναι ορθότερο να κάνουμε λόγο για τέχνη, παρά για επιστήμη του πολέμου. Εντούτοις, ο πόλεμος δεν είναι ούτε τέχνη, ούτε επιστήμη με την αυθεντική έννοια του όρου, βάσει του οποίου ο πόλεμος εξωμοιώθηκε με άλλες τέχνες ή επιστήμες, με συνακόλουθο πολλές εσφαλμένες αναλογιών. Ο θεωρητικός λοιπόν, κατατάσσει τον πόλεμο στο πεδίο της κοινωνικής ύπαρξης. «Είναι μια σύγκρουση μεγάλων συμφερόντων ρυθμισμένη με αίμα, και είναι μόνο σε αυτό που διαφέρει από τις άλλες συγκρούσεις. Θα έπρεπε να το

126 «Η τακτική είναι η θεωρία η σχετική με τη χρήση των ενόπλων δυνάμεων στη συμπλοκή. Η στρατηγική είναι η θεωρία η σχετική με τη χρήση των συμπλοκών στην εξυπηρέτηση του πολέμου.» (Clausewitz, σελ.119).

127 «Οι πολεμικές δραστηριότητες διαχωρίζονται σε δύο κύριες κατηγορίες: εκείνες που δεν είναι παρά προπαρασκευαστικές του πολέμου, και εκείνες που ανήκουν στον ίδιο τον πόλεμο. Αυτός επομένως ο διαχωρισμός πρέπει εξίσου να υπάρχει και στη θεωρία. Οι γνώσεις, οι ικανότητες σχετικές με την προετοιμασία, θα εφαρμοστούν λοιπόν στη δημιουργία, στην εκπαίδευση και στην διατήρηση όλων των ενόπλων δυνάμεων.» (Clausewitz, σελ.125).

128 Πρβλ. στην Πολιτεία «Τι νομίζεις λοιπόν, οι πολεμικοί αγώνες δεν είναι τέχνη; - Και μεγάλη μάλιστα. - Ή μήπως χρειάζεται να φροντίζουμε περισσότερο για την τέχνη της υποδομηματοποιίας, παρά για την πολεμική τέχνη;» (374b 1-5).

Τα Δίπλα
του
Clausewitz

Ο Πόλεμος
ως Τέχνη

συγκρίνουμε περισσότερο με το εμπόριο, που είναι επίσης σύγκρουση συμφερόντων, μοιάζει ακόμα περισσότερο με την πολιτική, που μπορεί να θεωρηθεί ένα είδος εμπορίου σε μεγάλη κλίμακα. Επιπλέον, η πολιτική είναι η μήτρα, μέσα στην οποία αναπτύσσεται ο πόλεμος¹²⁹». Αυτός είναι και ο λόγος που και η παρούσα εργασία στηρίζεται στην λογική της συγκρουσιακής των κοινωνικών ομάδων.

Εν κατακλείδι, είναι σημαντική η διαβάθμιση της ένοπλης σύγκρουσης σε επίπεδα: κύρια και δευτερεύουσες μάχες. Η μάχη διακρίνεται στην βασική, πρωτεύουσα μάχη η οποία αποτελεί τον άξονα κάθε αγώνα. «Η κύρια μάχη λοιπόν πρέπει να θεωρείται συγκεντρωμένος πόλεμος, ως το κέντρο βάρους κάθε πολέμου και κάθε εκστρατείας.[...] Η κύρια μάχη είναι η πιο αιματηρή λύση. Δεν είναι, βέβαια, καθαρός και απλός αλληλοσκοτωμός, και το επακόλουθό της αποβλέπει περισσότερο στο να σκοτωθεί το θάρρος, παρά οι εχθροί στρατιώτες¹³⁰». Όλες οι υπόλοιπες θεωρούνται δευτερεύουσες και ως στόχο έχουν να συνεπικουρούν και να συνεισφέρουν στην κύρια μάχη. Στόχος τους είναι να συνδράμουν ώστε να επιτευχθεί ο στόχος της κύριας μάχης. Λειτουργούν βοηθητικά και οι μικρότεροι στόχοι σταδιακά αποσκοπούν στην νικηφόρα έκβαση της μάχης.

Στο *Περί του Πολέμου* παρουσιάζεται η πολεμική ιδιοφυΐα ως το σκεπτόμενο υποκείμενο που αντιλαμβάνεται την ανάγκη της στιγμής και πράττει αναλόγως. Βασικό χαρακτηριστικό του ικανού ηγέτη είναι μεν η συνειδητοποίηση και κατανόηση της περιρρέουσας ατμόσφαιρας, αλλά κυρίως η προετοιμασία και κατάστρωση σχεδίων. Τα επιχειρησιακά πλάνα, η χάραξη της βασικής πορείας, ακόμα και τα εναλλακτικά σχέδια για έκτακτες περιπτώσεις θεωρούνται ως δεδομένο στοιχείο στην σκέψη και αποτελούν μέρος της δυτικής ευρωπαϊκής παράδοσης. Η παράδοση αυτή πηγάζει στην αριστοτελική θέση περί προτυπολογικής σκέψης:

129 ό.π. σελ. 155.

130 ό.π. σσ. 261-2.

Η
Κύρια Μάχη
& οι
Δευτερεύουσες

Η Πολεμική
Ιδιοφυΐα

σύλληψη της ιδέας (προτύπου) μιας έννοιας στο νου του ατόμου και έπειτα από σχεδιασμό, εφαρμογή στο επίπεδο του πραγματικού κόσμου. Αυτή η κατεύθυνση της δυτικής σκέψης βρίσκεται αντίθετα από την ανατολική φιλοσοφία που βασίζεται σε μια ροϊκή αντιμετώπιση και σύμπλευση με την φύση και την συνθήκη. Το σημείο αυτό διαπιστώνει ο Francois Jullien στο *Εγκώμιο της Απραξίας* συγκρίνοντας την δυτική και σινική σκέψη.

β) Η Τέχνη του Πολέμου του Sun Tzu

Η δομή της κλιμακωτής επίτευξης σκοπών στην αρχιτεκτονική του Clausewitz δεν συναντάται στην κινέζικη φιλοσοφία. Η Κίνα, μην έχοντας αναπτύξει την έννοια του ιδεατού προτύπου, δεν επεξεργάστηκε ούτε και την έννοια ενός μέσου που οδηγεί σε τούτο το πρότυπο. Αντίθετα, στην ελληνική σκέψη η τελικότητα, σκοπός διαπέρασε όλες τις σφαίρες της νόησης και πράξης. Εξάλλου, τόσο η αριστοτελική, όσο και η πλατωνική θεωρία συνέδεσε στενά: το είδος, το ιδεατό πρότυπο και το τέλος (σκοπό). Στον Πλάτωνα έχουμε την Τελική Κρίση, στα Ευαγγέλια έχουμε την Αποκάλυψη¹³¹. «Η αρχαία Κίνα δεν μίλησε ούτε για Τελική Κρίση, ούτε για Αποκάλυψη, διότι δεν στοχάστηκε ούτε το στόχο, ούτε την κατάληξη. Αντίθετα, στοχάστηκε το συμφέρον, το κέρδος, το όφελος, το λι. Ο σοφός και ο στρατηγός δεν κατασκευάζουν μια οργανωμένη διάρθρωση ενδιάμεσων και απότερων

131 Στον Αριστοτέλη, το τελικό αίτιο, έλκει το γίνεσθαι προς το μέρος του. Όπως στα γαλλικά η λέξη fin, έτσι και στα ελληνικά η λέξη τέλος, σημαίνει τόσο λήξη, όσο και σκοπός. Στην ίδια έννοια, την έννοια του σκοπού, συγκεφαλαιώνεται η μεγάλη θρησκευτική εικόνα που στηριζόμενη στο βάθρο της εσατολογίας, προέρχεται από την εβραϊκή παράδοση, η οποία αποτελεί την άλλη μεγάλη πηγή της ευρωπαϊκής σκέψης: ο λαός του Θεού είναι καθ' οδόν προς – προς τη Γη της Επαγγελίας, προς τον Παράδεισο κλπ.

Μελέτη
των
Ψυχικών
Ενεργημάτων

Δυτική
v/s
Ανατολική
Φιλοσοφία

στόχων, ούτε και αποβλέπουν σε κάποιο σκοπό. Προσπαθούν να εκμεταλλευτούν την κατάσταση, την οποία αντιλαμβάνονται ως μια δυναμική διάταξη: για το καλό όλων των ανθρώπων και με ηθική πρόθεση, ο σοφός για λογαριασμό ενός ηγεμόνα που αντιμάχεται άλλους ηγεμόνες, ο στρατηγός¹³²».

Μάλιστα για το γεγονός του πολέμου, μπορούμε να ανατρέξουμε στο συνοπτικό, αλλά περιεκτικό εγχειρίδιο *Η Τέχνη του Πολέμου* του Sun Tzu¹³³. Η αποθησαυρισμένη γνώση της ανατολικής πρακτικής εκφράζει ανάγλυφα την λογική της κατανόησης και συμπόρευσης με την υπάρχουσα συνθήκη. Το περιβάλλον, με όλα τα συμπαρομαρτούντα, καθίσταται οδηγός για την επιβίωση και πορεία του ατόμου. Ο άνθρωπος οφείλει να αντιλαμβάνεται την κατάσταση της στιγμής και να προσαρμόζεται στα ισχύοντα δεδομένα. Ο Sun Tzu καλεί τον ηγέτη και τους στρατιώτες να είναι εφύϊεις, ευπροσάρμοστοι, και ευέλικτοι ώστε να αντιλαμβάνονται άμεσα και να κάνουν μέγιστη αξιοποίηση των δεδομένων της συγκυρίας. Μέσα από κωδικοποιημένα άρθρα με την μορφή αξιωματικών προτάσεων επεξηγεί τις λογικές -και όχι μονοδιάστατες, κλειστές πορείες- που θα μπορούσαν να λειτουργούν ως πυξίδα σε διάφορες συνθήκες. Όχι σαν ένα βιβλίο έτοιμων συνταγών, αλλά σαν εγχειρίδιο που δίνει συμβουλές (στους ηγέτες και στρατηγούς κυρίως) για επίλυση προβλημάτων σε τύπους καταστάσεων.

Η Τέχνη του Πολέμου εκτός από ομαδοποίηση καταστάσεων ερμηνεύει και τύπους συμπεριφορών.

132 *Εγκώμιο της Απραξίας*, Fr. Jullien, σσ. 50-1.

133 Ο Sun Tzu γεννήθηκε στην επαρχία Τσι και ο βασιλιάς Χο Λου του Βου, λόγω της πραγματείας του, ήρθε σε επαφή μαζί του. Η Τέχνη του Πολέμου τοποθετείται στην κλασική κινέζικη περίοδο, δηλαδή μεταξύ 400 π.Χ. και 320 π.Χ. Την περίοδο αυτή η Κίνα απαρτίζεται από οκτώ μεγάλα κράτη και πλείστα άλλα μικρότερα, τα οποία συνεχώς μάχονται το ένα το άλλο. Με δεδομένες τις επεκτατικές τάσεις των ισχυρών κρατών, με τον πόλεμο να αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της πολιτικής ισχύος και με την παράλληλη διάδοση της χρήσης του σιδήρου –που ήταν γνωστός στην Κίνα ήδη από τις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ., έγινε κοινό κτήμα ένα σχεδόν αιώνα αργότερα- η ανάγκη για μια ολοκληρωμένη πολεμική θεωρία ήταν επιτακτική. (Από την Εισαγωγή του μεταφραστή S. Griffith).

Συγκεκριμένα, υπογραμμίζει πέντε παράγοντες¹³⁴: 1. Ηθική Επιρροή, 2. Καιρός, 3. Έδαφος, 4. Διοίκηση, 5. Δόγμα. Ευρύτερα θα λέγαμε ότι αναφέρεται σε περιπτώσεις που υπάγονται στους εξής τομείς: περιβάλλον, κλίμα, τοπογραφία, κινήσεις εχθρού, ετοιμότητα ή αδράνεια του εχθρού, αυτογνωσία των δυνάμεων, οι πληροφοριοδότες, οι συμμαχικές δυνάμεις, η πειθαρχία των στρατευμάτων, πεδία που παίζουν καταλυτικό ρόλο στην έκβαση του αγώνα. Το εγχειρίδιο προσπαθεί μέσα από την κατανόηση του αντιπάλου, των συμμάχων και κυρίως της κατάστασης του δικού του στρατού, καλεί τον στρατηγό να ανιχνεύσει και να συνδυάσει τα δεδομένα και να πράξει αναλόγως. Όπως τόνισε και ο Jullien: «στην κινέζικη σκέψη, η θεμελιώδης σχέση είναι η σχέση ανάμεσα σε συνθήκες και συνέπειες. Η λογική των ροπών παίρνει τη θέση της λογικής των σκοπών.¹³⁵».

Επίσης, το βιβλίο αυτό διαφοροποιείται από παρόμοια του είδους του, καθώς επισημαίνει εκτός των προβλεπόμενων ή αναμενόμενων πρακτικών, και μια βαθύτερη φιλοσοφική ουσία: ο πόλεμος πρέπει να αποτελεί άισχατη λύση και να επιφέρει τις ελάχιστες δαπάνες και απώλειες σε οικονομικά μεγέθη, ανθρώπους, χρόνο, τόσο στην πλευρά του εχθρού όσο και στην δικιά μας¹³⁶. Το αξίωμα του: «Γιατί δεν υπήρξε ποτέ παρατεταμένος πόλεμος, από τον οποίο να ωφελήθηκε μια χώρα¹³⁷» έχει μείνει παροιμιώδες και η αρχαιολογία των στρατιωτικών επιχειρήσεων, παγκοσμίως, το έχει επιβεβαιώσει πολλάκις. Η λογική του Sun Tzu στοχεύει στην μάχη εναντίον του πνεύματος του εχθρού, δραστηριότητα που επιτελούν κυρίως οι υψηλόβαθμοι. Διατείνεται ότι αν κατανοείς, εκτιμάς και προβλέπεις την πρόθεση και άρα τις κινήσεις του αντιπάλου, θα μπορέσεις να τον προλάβεις, και συνεπώς να ανατρέψεις

134 *Η Τέχνη του Πολέμου*, Sun Tzu, σελ. 19.

135 *Εγκώμιο της Απραξίας*, Fr. Jullien, σσ. 52.

136 *Η Τέχνη του Πολέμου*, Sun Tzu, σελ. 14.

137 ό.π. σελ. 25.

Ηρωϊμός
ή
Απουσία
Ευφυΐας;

το αποτέλεσμα. Έτσι, ο ιδιοφυΐης στρατηγός είναι εκείνος που «θα δημιουργήσει τις προϋποθέσεις, που θα συμβάλλουν στην αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων που αυτές προσφέρουν. Λέγοντας προϋποθέσεις εννοώ ότι θα πρέπει να ενεργήσει σύμφωνα με το τί είναι επωφελές και έτσι να ελέγξει την ισορροπία της όλης επιχείρησης¹³⁸». Σε αυτό το σημείο εμφανίζεται ευκρινώς η ειδοποιός διαφορά μεταξύ δυτικής και κινέζικης φιλοσοφίας.

Για τον Sun Tzu ο μεγάλος στρατηγός δεν έχει τίποτα το αξιόπαινο. Ούτε μεγάλη, σοφία, ούτε μεγάλη ανδρεία. Και αυτό γιατί ένας μεγάλος στρατηγός είναι εκείνος που μπόρεσε να «εντοπίσει από πολύ νωρίς τα ευνοϊκά στοιχεία, τους πρόσφορους παράγοντες, και κατάφερε να τα αξιοποιήσει προς όφελός του¹³⁹». Αντίθετα, εκείνοι που οι δυτικοί ονομάζουν ήρωες, είναι κακοί στρατηγοί για εκείνον. Και αυτό γιατί χρειάστηκε να επιστρατεύσουν την εφύια ή την ανδρεία τους, γιατί πέτυχαν την νίκη με ηρωϊσμό, δραματικά και συνεπώς θεαματικά. Έτσι, στην πρώτη περίπτωση το αποτέλεσμα έχει κριθεί εξ αρχής, καθώς ο δεινός στατηγός αντιλαμβάνομενος τις τάσεις και τις δυνατότητες της στιγμής έχει λάβει τις ανάλογες αποφάσεις, και όταν εισέρχεται στο πεδίο της μάχης το αποτέλεσμα είναι προδιαγεγραμμένο. «Η νίκη μοιάζει επομένως να προκύπτει φυσικά, και να είναι αυτονόητη και εύκολη. Αυτή η μεγάλη στρατηγική δεν φαίνεται!¹⁴⁰».

Εντούτοις, η στρατηγική αυτή έχει όντως προκύψει ύστερα από μια προσεκτική, ουσιαστική και βαθύτερη σκέψη. Το πνεύμα του μεγάλου στρατηγού πρέπει να βασίζεται στην: οξυδέρκεια, παρατηρητικότητα, οξύνεια, κριτική σκέψη, ορθολογισμό, ψυχραιμία, ευστροφία και μία ιδιαίτερη ικανότητα την «καπατσοσύνη». Η τελευταία ικανότητα αναφέρεται στην πολύτροπη νόηση που καταφέρνει

138 ό.π. σελ. 22.

139 *Εγκώμιο της Απραξίας*, Fr. Jullien, σελ. 54.

140 ό.π.

Οι Ροπές
Κρίνουν
το
Αποτέλεσμα
και όχι τα
Πλάνα

να συνδυάζει τα στοιχεία της υπάρχουσας συνθήκης και να τα ανα-χρησιμοποιεί δημιουργικά προς όφελος του υποκειμένου. Η δεινότητα αυτή μελετήθηκε εκτενώς από τους J. P. Vernant και M. Detienne στο έργο *Μήτις: η πολύτροπη νόηση στην αρχαία Ελλάδα* και αναφέρεται σε παραδείγματα της εμφάνισης αυτής της μήτις σε αρχαία κείμενα και μύθους. Μετέφρασαν τον όρο ως *πανούργα νοημοσύνη, ως την ικανότητα: να αντιλαμβάνεσαι πως εξελίσσεται η κατάσταση και να εκμεταλλεύεσαι την πορεία που σε ευνοεί¹⁴¹*. Ο Οδυσσέας είναι πολυμήχανος και μηχανεύεται τρόπους να ανταπεξέλθει σε δύσκολες καταστάσεις. Αφήνεται πάνω στη σχεδία του και συμπλέει με το ρεύμα των περιστάσεων. Εδώ, αντιπαραβάλλεται η έννοια της μήτιδος με τον τυχοδιωκτισμό και τον καιροσκοπισμό που έχουν αρνητική σημασία, καθώς δεν αποτελούν μια αξιοποίηση των τωρινών δεδομένων, αλλά μια μοιρολατρική τάση που προκύπτει από την ανικανότητα του ατόμου.

γ) Η Κοινωνιολογική Πολεμική της Judith Butler

Κλείνοντας, θα ήθελα να επιστρέψω στην κοινωνιολογική διάσταση της συγκρουσιακής. Θα επιχειρήσω να επαναπροσδιορίσω το θέμα στη σημερινή πραγματικότητα μέσα από το πολυσχιδές έργο της αμερικανίδας Judith Butler. Στο *Precarious Life [Επισφαλής Ζωή]* διερευνά τις πολλαπλές τεχνικές με τις οποίες το θεσμικά κατασκευασμένο σώμα υπόκειται σε συνεχείς εμβολισμούς βίας (κατά βάσει κρατικής). Το παγκόσμιο αυτό φαινόμενο εμφανίζεται σαφέστατα ως μορφή πειθαρχικής εξουσίας πάνω στα άτομα, ο λόγος όμως παραμένει ασαφής. Η ακαθόριστη αυτή αιτία του ξεσπάσματος της τυφλής βίας προς τους πολίτες -ως επί τω πλείστον των «περιθωριακών» ή ανυπότακτων ομάδων,

Η
Πολύτροπος
Μήτις

Η
Επισφάλεια

141 *Μήτις: η πολύτροπη νόηση στην αρχαία Ελλάδα*, Vernant – Detienne, σελ. 38.

Η
Περιθωριοποίηση
της
Αντιπολεμικής

αλλά πλέον το φαινόμενο επεκτείνεται και στις κανονικές ομάδες- εγείρει έντονες αντιδράσεις και δημιουργεί μια μόνιμη κατάσταση άγχους για το άτομο.

Η Butler παρατηρεί ότι μετά την 11η Σεπτεμβρίου, στα πλαίσια ανάπτυξης ενός κλίματος μισαλλοδοξίας και επαναφοράς παρωχημένων δυϊσμών (Ανατολή-Δύση, καλοί-κακοί), «ακόμα και η αντιπολεμική σκέψη και διάθεση, περιθωριοποιείται και θεωρείται ανήθικη, έτσι τίθεται υπό έντονη αμφισβήτηση η αξία της διαφωνίας στην σύγχρονη αμερικάνη δημοκρατική κουλτούρα¹⁴²». Η τυφλότητα της βίας (σε ποιόν απευθύνεται) χτυπάει αδιακρίτως τους πολίτες ανάγοντάς το σε μια ανθρώπινη καθολική συνθήκη. Αλλά η αμερικανίδα φιλόσοφος θέτει μια σειρά βασικά ερωτήματα: *ποιός μετράει ως άνθρωπος, ποιανού η ζωή υπολογίζεται ως ζωή, και τέλος τι κάνει μια ζωή αξία για να μπορεί να τη θρηνησει κανείς;*¹⁴³. Φυσικά η απάντηση αναδεικνύει το κολοσσιαίο και γνωστό πρόβλημα του αναίτιου στιγματισμού των ανθρώπων και της άδικης μεταχείρισης των μη κανονικών ομάδων.

Η σκέψη της Butler ορίζει την επισφάλεια ως μια συνεχή κατάσταση φόβου και επιβολής πειθαρχικής δράσης πάνω στο σώμα¹⁴⁴ ενός ανθρώπου ή ομάδας. Η διαρκής συνθήκη επιτήρησης και τρωτότητας της σωματικής ακεραιότητας κάνουν το άτομο να αισθάνεται ευάλωτο. Μέσα από μια πολύπλευρη ανάλυση του

142 *Precarious Life*, Judith Butler, σελ. 4.

143 ό.π. σελ. 20.

144 Η Butler υπογραμμίζει εδώ δύο επιφυλάξεις σχετικά με την υποταγή και τον Κανόνα που προέρχεται από την φουκωϊκή παράδοση: 1. Η κανονιστική εξουσία όχι μόνο δρα πάνω σε ένα προϋπάρχον υποκείμενο, αλλά επίσης διαμορφώνει και σχηματοποιεί αυτό το υποκείμενο• επιπλέον, κάθε νομική μορφή της εξουσίας έχει το παραγωγικό της αποτέλεσμα. Και 2. Το να υπάγεται στον Κανόνα, σημαίνει επίσης ότι γίνεσαι υποκείμενο από αυτόν, δηλαδή η γέννηση του υποκειμένου επιτυγχάνεται ακριβώς μέσα από την θεσμοθέτηση αυτή. Το δεύτερο προκύπτει από το πρώτο, καθώς οι ρυθμιστικοί λόγοι που διαμορφώνουν το υποκείμενο του φύλου, είναι ακριβώς εκείνοι που απαιτούν και θέτουν το υποκείμενο υπό αμφισβήτηση. (βλ. Στο *Undoing Gender*, σελ.41).

Ποιά Ζωή
Μετράει
&
Ποιός Μπορεί
να την
Θρηνησει:

φαινομένου προσπαθεί να καταδείξει τους τρόπους και τις μεθόδους που χρησιμοποιεί τόσο το άτομο που εκτίθεται στην βία, όσο και τους μηχανισμούς που χρησιμοποιεί η κρατική και θεσμική εξουσία. Ο πρώτος νιώθει ότι βάλλεται συνεχώς, με αποτέλεσμα να αισθάνεται πάντα μια ισχυρή συμπίεση προς τα κάτω, γεγονός που τον κάνει να αισθάνεται μελαγχολία και επιθυμία για να θρηνησει. Από την άλλη, η παράταξη που παράγει αυτήν την βία, παίζει τον ρόλο του κυρίαρχου, προάγοντας ένα αυταρχικό μοντέλο με ηγεμονική ή ηγεμονεύουσα τάση. Έπειτα, η Butler εξειδικεύει ακόμη περισσότερο σε λόγους και αιτίες που μια κυρίαρχη ομάδα, περιθωριοποιεί, στιγματίζει, αποκλείει, περιορίζει ή/και εξουδετερώνει τους μη κανονικούς.

Αυτή η διαφορετικότητα ορίζεται κοινωνικά και πολιτισμικά με βάση ηθικά άτυπα κριτήρια, αλλά και με πολιτικά θεσμοθετημένα πρότυπα. Η απόκλιση από κανονιστικά πρότυπα και δομές πειθαρχιών αυτομάτως αποβάλλουν τα στοιχεία εκείνα ως ξένα-άγνωστα, και είτε με πολύ μεθοδευμένες και λεπτές κινήσεις, είτε με αδρές και άγριες χειρονομίες ασκούν εξουσία πάνω στα σώματα αυτά. Ένας κοινωνικός περιορισμός είναι ασφαλώς και το φύλο και η σεξουαλικότητα που προκύπτει από αυτό. Η κατασκευή του φύλου περνά αναγκαστικά μέσα από την σχηματοποίηση της νόρμας. «Η νόρμα εξουσιάζει τις κοινωνικά αποδεκτές πράξεις, αλλά δεν είναι ίδια με την πράξη που καθορίζει. Στο ερώτημα του τι βρίσκεται εκτός νόρμας ενυπάρχει ένα παράδοξο: αν η νόρμα καθιστά κατανοητό το κοινωνικό πεδίο και κανονικοποιεί αυτό το πεδίο για μας, τότε αν βρισκόμαστε εκτός της νόρμας, κατά κάποιο τρόπο εξακολουθούμε να το [κοινωνικό πεδίο] ορίζουμε σε σχέση με αυτή. Το να μην είναι κανείς αρκετά αρρενωπός ή να μην είναι αρκετά θηλυκό, εκλαμβάνεται ακόμα αποκλειστικά με όρους που συνδέονται με το «αρκετά αρρενωπός» και «αρκετά θηλυκό¹⁴⁵».

145 *Undoing gender*, Butler, σελ.42.

Η
Επισφαλής
Ζωή του
Υποκειμένου
&
η Θεσμική
Βία

Η
Κατασκευασμένη
Ταυτότητα
του
Φύλου

Άρνηση
του
Διπλόλου
Άνδρας/Γυναίκα

Ουσιαστικά, η θεωρητικός αναφέρεται στο γνωστό παράδοξο που επικρατεί στη γλώσσα και τα μέσα, ακόμα και αν βρισκόμαστε σε διαφορετικό κουνιανό παράδειγμα. Συνεπώς, επιχειρεί μια επέκταση και επαναπροσδιορισμό της έννοιας φύλου. Μια άρση του υφιστάμενου απλοϊκού δυϊσμού, καθώς η πολλαπλότητα της έκφρασης της σεξουαλικότητας δεν μπορεί να περιχαρακωθεί μόνο στη έννοια του αρσενικού και θηλυκού. Έτσι, εισάγει τον όρο της *επιτελεστικότητας [performativity]* για να εξηγήσει τους τρόπους με τους οποίους κάθε άνθρωπος εκφράζει την κοινωνική, πολιτισμική και κυρίως σεξουαλική του ταυτότητα, πέρα από τα στενά όρια κοινωνικών καθορισμών. Οι (ηθικοί ή θεσμικοί) περιορισμοί που θέτει η κοινωνία, από την μία είναι απαραίτητοι για την εύτακτη και αρμονική λειτουργία του κράτους. Από την άλλη, όμως, καταστρατηγούν το ατομικό δικαίωμα και εποφθαλιούν την ελεύθερη βούληση. Τέλος, λειτουργούν ως ανασταλτικός παράγοντας για την ανάπτυξη του προσωπικού συμφέροντος και πρωτοβουλίας.

δ) Είναι Χρήσιμη η Μάχη;

Το πολυσχιδές έργο της Butler αναδεικνύει μέσα από μια γενεαλογία των κοινωνικών μεταλλαγών τη θέση και διαμόρφωση του σώματος. Η φουκωϊκή παράδοση του στιγματισμού του ανθρώπινου ενσώματου υποκειμένου μέσω των μηχανισμών επιτήρησης και πειθαρχίας, εστιάζει εδώ στο θέμα του φύλου. Μέσα από την παρατήρηση και κατανόηση ότι η κοινωνική κατασκευή των δύο φύλων εδράζεται σε μια σχεσιακή κοινωνική δομή (δούλου-κυρίου) προσπαθεί να άρει την πεποίθηση αυτή και να αναδείξει μια διαφορετική οπτική. Εκκινώντας από το πρόβλημα της σεξουαλικής εικόνας ανάγεται σε ζητήματα μείζονος σημασίας και καταλήγει σε θεμελιακές κοινωνικές έννοιες. Επανεμφανίζεται λοιπόν το θέμα της κανονικοποίησης, της νόρμας και του νόμου. Διανοήματα που απασχόλησαν πολλαπλώς και διαρκώς την

Από την
Πάλη των
Φύλων
στην Πάλη
της
Ζωής

δυτική σκέψη.

Η βιαιότητα στην εφαρμογή ενός θεωρητικού θεσμού –κοινωνικά ή μη αποδεκτού– είναι αναμενόμενη καθώς επιχειρεί να συνδέσει τον ιδεαλιστικό με το ρεαλιστικό κόσμο. Επιπροσθέτως, επιθυμεί να γενικεύσει μια υποκειμενική «πραγματικότητα», καθιστώντας την ηγεμονεύουσα και αντικειμενική. Με αποτέλεσμα οι ομάδες εκείνες που είτε θίγονται τα συμφέροντά τους, είτε τίθενται για διάφορους λόγους εκτός της νόρμας, εξανίστανται και διεκδικούν δικαιώματα. Αυτή η έκφραση της αντίθετης άποψης, της διαφωνίας παράγει την συγκρουσιακή στις κοινωνικές δομές και στον υπέρτατο βαθμό της μετασχηματίζεται σε πόλεμο. Και ο πόλεμος καθαυτός όπως είδαμε με την θεώρηση του Clausewitz δεν είναι τίποτα άλλο από την προσπάθεια επιβολής της βούλησης του ενός έναντι του άλλου.

Μέσα από τη δίνη του ξεπηδά αφενός, η ανάγκη για ειρήνευση και συμφωνία των δύο πλευρών, και αφετέρου ενισχύεται η επιθυμία για διεκδίκηση δικαιωμάτων, ιδίως των κυριαρχούμενων ομάδων. Το άτομο αναγνωρίζει και κατανοεί την ύπαρξη της διαφορετικότητας, της ετερότητας, προσπαθώντας να αντιληφθεί την λογική της αντίπαλης πλευράς διανοίγεται το δικό του πεδίο σκέψης, ακόμα και αν διαφωνεί πλήρως μαζί του. Σε κοινωνικό επίπεδο, συνεπώς η πολεμική κατάσταση ενδέχεται να προάγει την κριτική στάση των πολιτών, του ενός έναντι του άλλου. Πείθοντας και τις δύο πλευρές, πρώτον ότι ο πόλεμος τους εξαντλεί αμφότερους και δεύτερον ότι αν λειτουργούσαν με γνώμονα τη λογική θα κατανοούσαν ότι δεν βρίσκονται τόσο μακριά.

Προβάλλοντας την λογική του πολέμου στην πόλη αναγνωρίζουμε συμπεριφορές και αρχές που διέπουν τα υποκείμενα. Τόσο στην πόλη όσο και στο πεδίο μάχης οι άνθρωποι υποκινούμενοι από βαθύτερα ψυχικά αίτια προβαίνουν σε βάρβαρες πράξεις που δεν υπακούουν στη λογική. Πράξεις ορμώμενες από πάθη ή ένστικτα οδηγούν όπως είναι αναμενόμενο σε ξεσπάσματα και συγκρούσεις. Η κυρίαρχη ομάδα πιέζει και προσπαθεί να σταθεροποιήσει την ισχύ της και τα δικαιώματά της. Οι αντίπαλες

Η
Εφαρμογή
της
Θεωρητικής
Νόρμας

Ειρήνευση
&
Διεκδίκηση
Δικαιωμάτων

Αυξηση
Ισχύος

ομάδες, αυτές που συνήθως αποτελούν τις πιο αδύναμες και περιθωριοποιημένες, διεκδικούν την εξασφάλιση δικαιωμάτων και δυνατοτήτων στο πεδίο της κοινωνικής ζωής. Και οι δύο διεκδικούν να αυξήσουν την δύναμη τους και να καταφέρουν να γείρουν την πλάστιγγα προς το μέρος τους. Αυτό που διαφέρει είναι τα κίνητρα που ωθούν τον καθένα και ο τρόπος που το επιχειρούν.

Η αλήθεια είναι ότι η πολεμική είναι μια ακραία έκφραση της σύγκρουσης των κοινωνικών ομάδων. Η απόσταση από έναν πραγματικό πόλεμο μεταξύ εθνών ή ατόμων –ακόμα και εντός του ίδιου κράτους- δεν είναι αρκετά μεγάλη. Τουναντίον, η κατάσταση μπορεί να βγει εκτός ελέγχου και η λεκτική βία να μετατραπεί σε σωματική. Αν η βία υποβοηθάται και ενισχυθεί από τεχνολογικά μέσα –όπλα- τότε βρισκόμαστε σε πραγματικό πόλεμο. Η πολιτική μέσω της διπλωματίας συμβάλλει στην επίλυση διενέξεων των ομάδων ώστε να αποφεύγεται το βίαιο γεγονός μιας συμπλοκής. Η αιματηρή διαμάχη οδηγεί σε απώλειες και καταστροφές με αποτέλεσμα, πολλές φορές, ακόμα και ο νικητής να έχει υποστεί μεγαλύτερες ζημιές από ότι ωφέλειες.

Συνεπώς, όλοι οφείλουν να κατανοούν την σημαντικότητα του μεγέθους του πολέμου. Η εμπλοκή σε πολεμικές δραστηριότητες σημαίνει ότι έχουν εξαντληθεί όλα τα άλλα μέσα επίλυσης και καταφεύγουμε στην έσχατη λύση. Δεν δικαιολογούμε σε καμία περίπτωση το γεγονός του πολέμου. Με αυτήν την έρευνα όμως, προσπάθησα να επισημάνω την σημαντικότητα της εγρήγορσης του πολέμου και της έντασης που προκύπτει στο πειθήνιο υποκείμενο όταν επαναστατεί. Οι καταπιεσμένες ή κυριαρχούμενες ομάδες (ή άτομα) τότε και μόνο τότε μπορούν να διεκδικήσουν.

Το Βαρύ
Επιτίμιο
του
Πολέμου:
το Αίμα

Αναζητώντας τα Κίνητρα της Μάχης

«... Πρέπει να είταν, αν θυμούμαι σωστά, ένα ανοιξιάτικο απόγευμα του '40. Κουβεντιάζαμε στο σπίτι ενός ξένου που γύρευε αρκετά στεγνά να μάθει τι καινούργιο έφερε στα γράμματα η γενεά μας. (...) - Τη Λεωφόρο Συγγρού, του αποκρίθηκα. Σε λίγο ο Φαβρίκιος (Γ. Θεοτοκάς) έσκυψε στ' αυτί μου και ψιθύρισε: - Να σου πω κάτι ακόμα που ανακάλυψε η γενεά μας. Το Λυκαθηττό - η αντίθεση του Λυκαθηττού και της Ακρόπολης (...) Όχι πως είχαμε καμιάν αντιδικία με την Ακρόπολη ή τον Παρθενώνα, αλλά συμβόλιζαν, πιστεύω, τη δυσφορία που μας έδιναν ο εξευτελισμός κάθε άξιου και τίμιου πράγματος από τις ελλεινές ρητορείες μας...».

κείμενο του Γ. Σεφέρη
με αφορμή τον πρόωρο θάνατο
του Γ. Θεοτοκά.

1. Προς Μια Αναζήτηση του Κινήτρου

Γιατί η Συγγρού είναι προβληματική; Σε τελική ανάλυση γιατί εντάθηκε το ακαδημαϊκό, πολεοδομικό, πολιτικό, κοινωνικό και συγκοινωνιακό ενδιαφέρον; Ποιος ο λόγος να στεκόμαστε πάνω σε μια ταχύτατη Συγγρού; Έχοντας παρακολουθήσει την πλούσια επικαιρότητα και τις πολλαπλές δράσεις προς τιμήν της συγκεκριμένης Λεωφόρου, εύλογα προβληματίζεται κανείς για τα κίνητρα και την πηγή του “πολέμου”. Με άλλα λόγια, δεχόμενος να μιλήσω για τη Συγγρού, αναλαμβάνω παράλληλα το ερευνητικό χρέος να σταθώ κριτικά ακόμα και απέναντι στην προβληματοθεσία.

Πρέπει κανείς να μελετήσει σε βάθος και κριτικά το σύνολο των μελετών, ερευνητικών προγραμμάτων, δημοσιεύσεων, συνεντεύξεων, διαλέξεων, δράσεων και λοιπών πονημάτων ώστε να συλλάβει το ακαδημαϊκό πνεύμα που τις διακατέχει. Εν προκειμένω, ο υπεύθυνος του ερευνητικού προγράμματος τυγχάνει να είναι και διδάσκων του εν λόγω μαθήματος. Η συναναστροφή μαζί του σε προσωπικό επίπεδο, διευκολύνει την περιπλεγμένη κατάσταση. Χωρίς αυτό να αφαιρεί κάτι από την πολύ προσεκτική, αυστηρή και κριτική ματιά στο «πρόβλημα».

Ο προβληματισμός για το «πρόβλημα» αυξάνει ευθέως ανάλογα με τον όγκο των δεδομένων και τις διαφορετικές τοποθετήσεις. Η κριτική που δέχτηκε το εν λόγω εγχείρημα δημοσιεύθηκε εξίσου με τεκμηριωμένες θέσεις των εκφραστών της. Οι δύο πλευρές τάχθηκαν γρήγορα η μία απέναντι από την άλλη, προσλαμβάνοντας πολιτικό και κοινωνικό πρόσημο. Πέρα από την αντιπαράθεση, η προσωπική μου επαφή με κατοίκους κοντά στη Συγγρού και η συχνή επίσκεψη στο δρόμο αυτό μου έδωσε νέα ερεθίσματα. Θα προσπαθήσω επομένως να στοχαστώ ακόμα περισσότερο για το «πρόβλημα».

Ακόμα και η γενιά του '30¹⁴⁶ προβληματίστηκε για το ζήτημα. Η Συγγρού έχει μια ταυτότητα διπλή, πραγματική αλλά και συμβολική. Είναι η υπέρβαση της παράδοσης, η φυγή προς τα εμπρός και ο δυναμισμός μιας επαναπροσδιοριζόμενης ταυτότητας και εθνικού στίγματος, που επιχειρεί να καλύψει το κενό της Μεγάλης Ιδέας¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Το 1929 ο Θεοτοκάς γράφει το “Ελεύθερο Πνεύμα” και το 1936 το μυθιστόρημα “Αργώ”, ενώ ο Σεφέρης το ποίημα “Λεωφόρο Συγγρού, 1930”. Παράλληλα η μεταξύ τους αλληλογραφία υπογραμμίζει τη δίπολο μεταξύ νεωτερικότητας και εμμενούς αρχαιολαγνείας.

¹⁴⁷ Απόσπασμα από το κείμενο της καθ. Φ. Μαργαρίτη στο συνέδριο «Ελευθέριος Βενιζέλος και ελληνική πόλη» (Χανιά 24-27.10.2002).

Κρίνοντας
την Ανάγκη
του Ερωτήματος

Προβληματισμός
για το
Πρόβλημα

2. Η Κύρια Μάχη: το Φυσιολογικό και το Παθολογικό

Κάνοντας λόγο για προβληματικό, μοιραία αναγόμαστε στο αντίθετο και συμπληρωματικό του σκέλος, το κανονικό. Για τον ορισμό του ενός είναι απαραίτητη η αντίληψη του άλλου. Στη γλωσσολογία, όταν το νοηματικό περιεχόμενο μιας κρίσης αποφαίνεται για την αλήθεια της, συνεπάγεται και τη διάψευση της αντιθετικής της [θέση – αντίθεση – σύνθεση]. Βασιζόμενοι σε αυτή τη σκέψη, και τον ορθολογικό βιταλισμό του G. Canguilhem επιχειρώ να ερμηνεύσω το «πρόβλημα».

Ο τελευταίος αφηγείται την συμπόρευση¹⁴⁸ του κανονικού [normal] και του παθολογικού [pathological] ή ανώμαλου [abnormal]. Στις θετικές επιστήμες και τις βιοεπιστήμες ο καθορισμός της νορμάλ κατάστασης δίδεται από μια μέση τιμή [average] μετρήσεων σε υγιή δοκίμια, με τις αναπόφευκτες διακυμάνσεις και αποκλίσεις. Η κατάσταση αυτή προσιδιάζει κυρίως σε έναν εξιδανικευμένο τύπο¹⁴⁹ – σταθερές σε υγιές άτομο - και όχι σε έναν αριθμητικό μέσο.

Το (αν)όμαλο πάντως, ως κατηγορία του ομαλού εμπεριέχεται σε αυτό, ο ορισμός του abnormal έπεται χρονικά του normal, καθώς είναι η λογική αρνήσή του. Ωστόσο, είναι η ιστορική προτεραιότητα του ανώμαλου που γεννά την πρόθεση της κανονικότητας. Το νορμάλ είναι το αποτέλεσμα που επιτυγχάνεται από την εκδίωξη του κανονιστικού προτύπου, είναι η νόρμα που εκτίθεται στο γεγονός. Στη συσχέτιση αυτού του γεγονότος, ενυπάρχει μια σχέση αποκλεισμού μεταξύ ομαλού και ανώμαλου. Αλλά αυτός ο ίδιος ο αποκλεισμός απομειώνει την αξία της άρνησης, καταλήγοντας έτσι να συγκεντρώνεται τελείως στο έτερο σκέλος, δηλαδή το ανώμαλο. Συνεπώς, το ανώμαλο που λογικά έπεται του ομαλού, οντολογικά προηγείται¹⁵⁰.

Τούτη η διαπίστωση είναι η θεμελιώδης συνιστώσα στον

¹⁴⁸ Ιδιαίτερα στη δεύτερη ενότητα του *The Normal and the Pathological*, η οποία αποτελεί επαναδιαπραγμάτευση των δύο όρων μετά από είκοσι χρόνια από της έκδοσης του πρώτου βιβλίου με τον ίδιο τίτλο· ερμηνεύει τους δύο όρους στο μεν πρώτο από αμιγώς επιστημονική - ιατρική σκοπιά, ενώ, στο δεύτερο πιο διευρυμένα και τους παρεισάγει σε ένα σύστημα κοινωνικοπολιτικών σχέσεων.

¹⁴⁹ *The Normal and the Pathological*, G. Canguilhem, σελ.151- 7.

¹⁵⁰ ό.π., σελ. 243.

Ο Ορθολογικός
Βιταλισμός

Προηγείται
Οντολογικά
το (Αν)ώμαλο
του Ομαλού;

τρόπο που θα κοιτάξω τη Συγγρού. Παράλληλα, ενστερνίζομαι τη θέση ότι μια άκρατη κανονικότητα είναι μετριοπαθής και βαρετή, ωστόσο το χάος είναι αβίωτο και άρα ουτοπικό· συνεπώς, μια σύνδεση των δύο¹⁵¹ παράγει την πραγματική κατάσταση. Η εξαίρεση και η παράβαση στον κανόνα, εν τέλει τον ισχυροποιούν. Συμφώνα, με τις παραδοχές αυτές είναι κατανοητό, ότι και η ίδια η παθολογική κατάσταση ακολουθεί ορισμένες νόρμες. Αυτή η διαπίστωση δυσχεραίνει τον εντοπισμό του προβλήματος. Αυτό όμως, που διαφοροποιεί μια παθολογία σε σχέση με μια νορμάλ κατάσταση είναι η ανοχή της σε διαφοροποιήσεις και μεταβολές του εξωτερικού περιβάλλοντος. Μια παθολογική νόρμα ζωής είναι υποχρεωτικά άτεγκτη και ανίκανη να συγκροτεί μια νέα συνθήκη.

3. Δευτερεύουσες Μάχες περί του Προβλήματος

Αρχικά στο Ερευνητικό Πρόγραμμα της Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ και της Περιφέρειας Αττικής παρουσιάζεται μια σύντομη επισκόπηση¹⁵² των γεγονότων που συνδημιούργησαν το σύμπλοκο των σημερινών συνθηκών στη Λ. Συγγρού.

Το κυρίαρχο πρόβλημα που τίθεται στο ερευνητικό

¹⁵¹ Το *χάος* και η *χρυσή εποχή* είναι οι μυθικοί όροι που συναποτελούν το θεμέλιο μιας κανονικοποιητικής σχέσης, άρρηκτα συνδεδεμένων. Ο ρόλος του χάους είναι να συγκεντρώνει, να προκαλεί και να επαναφέρει την τάξη. Αντίθετα, η χρυσή εποχή δεν έχει διάρκεια, γιατί η ακραία κανονικότητα είναι μετριοπαθής [aurea mediocritas]. όπ., σελ. 241.

¹⁵² Σημειώνει ότι το σκληρό όριο - τείχος των περιοχών Κουκάκι, Νέος Κόσμος, Καλλιθέα, Νέα Σμύρνη. Η σύγχρονη λεωφόρος χαράχθηκε στον άξονα της αρχαίας πλατιάς οδού, που κάλυπτε και κατά τα νεότερα χρόνια τις ανάγκες μεταφοράς ανθρώπων και αγαθών, από και προς το λιμάνι του Φαλήρου. Κατά τις προηγούμενες δεκαετίες ο άξονας της Λεωφόρου υποβαθμίσθηκε εξαιτίας της συγκέντρωσης κατά μήκος της κακόφημων νυχτερινών κέντρων και δραστηριοτήτων, με αποτέλεσμα την περιθωριοποίηση και την απομάκρυνση χρήσεων λειτουργίας κατά τη διάρκεια της μέρας. Σήμερα, κατά μήκος της Λεωφόρου Συγγρού αναπτύσσεται ένας γραμμικός πυρήνας σημαντικής διοικητικής, οικονομικής και πνευματικής δραστηριότητας, με τη συγκέντρωση μεγάλων πολιτιστικών κέντρων, επιχειρήσεων, ξενοδοχείων, κλινικών και χώρων αναψυχής. *Διερεύνηση Στρατηγικών για τη Δικτύωση των Αστικών Παρεμβάσεων στο Μητροπολιτικό Κέντρο των Αθηνών*, σελ. 106.

πρόγραμμα είναι το αυτοκίνητο, με την υπεραύξηση¹⁵³ του συνόλου του. Θέτει τα ζητήματα ρύπανσης που προκαλεί – οικολογική, οπτική, ηχητική. Εμφατικά τονίζει την καταπιεστική διεκδίκηση του χώρου του και την ολοκληρωτική κατάργηση οποιασδήποτε εγκάρσιας συνεπίπεδης κίνησης πεζών ή οχημάτων. Η σειρά μαθημάτων του Π. Τουρνικιώτη στο Δ.Π.Μ.Σ. παρουσίασε τις πρακτικές που το συγκεκριμένο μέσο μεταφοράς καταξιώθηκε τόσο γρήγορα παγκοσμίως.

Οι αυτοκινητοβιομηχανίες προώθησαν το προϊόν τους, οι κοινωνίες το ζήτησαν και οι κυβερνήσεις τους παρείχαν τις υποδομές. Οι κλειστοί αυτοκινητόδρομοι που κατασκευάστηκαν – ώστε τα αυτοκίνητα να δοκιμάζουν την τελική τους ταχύτητα¹⁵⁴– υψώθηκαν σαν σύγχρονα τείχη και αναχαίτισαν το πορώδες της πόλης. Ένας γρήγορος κύκλος ζωής που άφησε το βαρύ αποτύπωμά της στην πόλη.

Και όπως διαδόθηκε παγκοσμίως η εξάπλωσή του, με τον ίδιο τρόπο αντιστράφηκε και η κατάσταση. Προς την κατεύθυνση αυτή συνέβαλε η μετα-βιομηχανική συνθήκη και η επανακατοίκηση του κέντρου της πόλης. Το αυτοκίνητο δεν είναι απαραίτητο πλέον για τις μετακινήσεις. *Καλλιεργούνται αντιλήψεις γύρω από νέες μορφές κινητικότητας των κατοίκων των πόλεων, νέες μορφές δημόσιου χώρου και, ως εκ τούτου, γύρω από μία νέα αστικότητα. Στο πλαίσιο αυτό, βρίσκεται σε εξέλιξη η συζήτηση για τη μετατροπή των οδικών αξόνων ταχείας κυκλοφορίας που διατρέχουν και κατακερματίζουν τα κέντρα των πόλεων σε σύγχρονες Αστικές Λεωφόρους, ενώ υπάρχουν ήδη υλοποιημένοι σχεδιασμοί σε πολλές βορειοαμερικανικές και δυτικοευρωπαϊκές πόλεις*¹⁵⁵.

Τα μέσα μαζικής μεταφοράς είναι πιο οικονομικά, πιο γρήγορα και χωρίς το άγχος και τη νευρικότητα που προκαλεί η οδήγηση και στάθμευση. Αυτή η σκέψη λοιπόν έχει

¹⁵³ Όπως παρατέθηκε και στην ενότητα Μετα-κίνηση του πρώτου κεφαλαίου έτσι και το Πρόγραμμα εντοπίζει το πρόβλημα στην κυριαρχία του οχήματος και την παραμέληση του πεζού.

¹⁵⁴ Από τη συζήτηση του Π. Τουρνικιώτη και του Γ. Τσιώμη στο *TEDXAthens για τη νέα προοπτική της πόλης της Αθήνας*.

¹⁵⁵ *Ερευνητικό Πρόγραμμα*, σελ. 49-50.

*Το Αυτοκίνητο
Ως Πρόβλημα*

*Παρκάροντας
(μόνιμα)
το Αυτοκίνητο*

ήδη υλοποιηθεί σε πολλές σύγχρονες πόλεις και οι παλιοί αυτοκινητόδρομοι μετατρέπονται σε αστικές λεωφόρους.

Ο αντίλογος στέκεται σε δύο σημεία. Το πρώτο, που είναι και μικρότερης έντασης αφορά στο είδος και το λόγο του προβλήματος που τίθεται. Το δεύτερο και βασικότερο αφορά στο βαθμό, τον τρόπο και την έκταση της επέμβασης, ιδιαίτερα σε περίοδο οικονομικής δυσχέρειας. Γίνεται κατανοητή η θέση ως προς την ανάσχεση του αυτοκινήτου, αλλά μια τέτοια κίνηση οφείλει να επιλύσει άλλα συγκοινωνιακά ζητήματα που ανακύπτουν—εκτροπή οχημάτων ή/και εξυπηρέτηση του κοινού με επαρκή κάλυψη του δικτύου μαζικών μέσων μεταφοράς. Συνολικά θεωρείται μια κίνηση εξευγενισμού της περιοχής.

Πρόκειται για ένα είδος καπιταλιστικής κερδοφορίας (μέσω μονοπωλιακών προσόδων) στηριγμένο στην εικόνα [*image*] και στην “ελκυστικότητα” της σε μια σειρά οικονομικών (εμπορικών, επιχειρηματικών, διανοητικών, καλλιτεχνικών, κλπ) δραστηριοτήτων. Κι αυτό είναι που τραβάει (μερικές) “μύγες”, εντόπιες και διεθνείς, στην παρακμιακή (και κακάσχημη) Αθήνα· βασικά σε τμήματα του μυθικού “κέντρου” της. Το ίδρυμα Ωνάση είναι απλά η φαινομενικά ουδέτερη (και υποτιθέμενα “φιλόανθρωπη”) βιτρίνα του κόλπου. [...] Η Αθήνα δεν έχει καμία σχέση, κι ούτε μπορεί να συγκριθεί με το παράδειγμα της Ν. Υόρκης!! Αν μνημονεύουμε την περίπτωση της αμερικάνικης πόλης-φετίχ είναι για τρεις λόγους. Πρώτον για να δείξουμε ότι η εμπειρία του αστικού μετασχηματισμού κυρίως με προδιαγραφές εικόνας (και όχι υποχρεωτικά μέσα από πολλά και μεγάλα δημόσια έργα) είναι σχετικά παλιά. Δεύτερον, ότι η *urban* παρακμή μπορεί να είναι μια θαυμάσια ευκαιρία για τέτοιου είδους μετασχηματισμούς, και την διαμόρφωση ενός ορισμένου μονοπωλίου εικόνας και, άρα, εκμετάλλευσης των σχετικών προσόδων. Και τρίτον, ότι μεταξύ των πολεοδομικό-διαφημιστικών οραμάτων και της πρακτικής εφαρμογής τους, ο κρισιμος κρίκος είναι οι διακυμάνσεις των τιμών γης· η παραδοσιακή γεωπρόσοδος¹⁵⁶.

Αμφότερες οι δύο πλευρές δηλώνουν λογικά επιχειρήματα. Στη δική μου ανάγνωση λαμβάνω υπόψη και τις δύο, εμμένοντας σε ορισμένα σημεία και προσπερνώντας κάποια άλλα¹⁵⁷.

156 Περιοδικό *Sarajevo*, τευχ. 79.

157 Κοιτώ καθ' όλο το μήκος της οδού, αλλά ερευνώ μόνο στο τμήμα που δραστηριοποιούνται τα «κορίτσια», δηλαδή από τη στάση ΣΚΡΑ έως το Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Ασκώντας
Κριτική
στην Κριτική

Προβληματισμός
για την
Υλοποίηση

4. Κωδικεύοντας τις Δευτερεύουσες Μάχες

Κωδικεύοντας τα προβλήματα θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τα εξής :

α). Όσον αφορά στο αυτοκίνητο παρατηρείται μια μονοπωλιακή επικράτησή του. Οι υποδομές του αυτοκινητοδρόμου της δεκαετίας του '70 είναι κατάλληλες για να εξυπηρετούν την απρόσκοπτη κίνηση των οχημάτων και αδιαφορούν πλήρως για τους πεζούς.

β). Οι κινήσεις των λίγων¹⁵⁸ πεζών περιορίζεται στους πεζοδρόμους, και ούτε καν στα πεζοδρόμια, αφού αυτά είναι πάντα κατειλημμένα με παρκαρισμένα οχήματα και όλες οι εγκάρσιες κινήσεις γίνονται αναγκαστικά από τις υπόγειες διαβάσεις.

γ). Δημιουργείται ένα άξενο περιβάλλον για τον περιπατητή. Η κλειστή λεωφόρος φράσει τελείως τις παράπλευρες περιοχές και ορθώνεται σαν τείχος ή χαράσσει βαθιά το ίχνος της σαν ποτάμι. Η ηχητική και οπτική ρύπανση από τη μία και από την άλλη, η μη συνεκτική ανάπτυξη απρόσωπων μεγάλων κτηρίων γραφείου διαμορφώνουν ένα μη ανθρώπινο σκηνικό.

δ). Δημιουργούνται ερημικές περιοχές και άρα επιρρεπείς σε έκνομες δραστηριότητες. Οι «σκούρες» αυτές ζώνες – στις υπόγειες στοές, στα έρημα το βράδυ πεζοδρόμια, και παλιότερα στην ευρύτερη περιοχή του Ιπποδρόμου – αποτέλεσαν το σκηνικό των αγοραίων ερώτων, αλλά κυρίως πιο περιέργων και επικίνδυνων δράσεων. Οι περιοχές αυτές καθώς βρίσκονται σε ένα *no man's land*, μακριά από τα βλέμματα των (ανύπαρκτων) κατοίκων, είναι ανεξέλεγκτες. Στη φουκωκική επιτήρηση το βλέμμα¹⁵⁹ λειτουργεί ως ένας πανταχού παρών έλεγχος και επομένως αυτοπεριοριστικός και κατασταλτικός μηχανισμός.

Το Αυτοκίνητο
Είναι Όντως
Πρόβλημα;

Εγκληματικότητα
στα
Περιθώρια
του
Δρόμου

Βλέποντας
τα Βλέμματα

158 Ύστερα και από προσωπική έρευνα σε διάφορες χρονικές στιγμές, οι οποίες καταγράφονται στο τέλος της εργασίας.

159 βλ. *Επιτήρηση και Τιμωρία, Η Γέννηση της Φυλακής*, Μ. Φουκώ.

ε). Η πορνεία που παρατηρείται στην περιοχή ενδέχεται να καταστεί επικίνδυνη. Δεν είναι το πρόβλημα τα υποκείμενα της πορνείας – εκδιδόμενες – όσο οι πελάτες τους. Οι διαπληκτισμοί που γίνονται σε τέτοια μέρη για ανόητους λόγους είναι συχνοί. Παρόμοια φαινόμενα εκδηλώνονται και κοντά σε κέντρα διασκέδασης.

στ). Ο δρόμος της Συγγρού προσιδιάζει σε μεγάλους αυτοκινητόδρομους της Αμερικής της δεκαετίας του '70, καθώς είναι σύγχρονα έργα. Παράλληλα στο δρόμο δημιουργούνται καταστήματα, κυρίως μάντρες αυτοκινήτων, μεγάλα κέντρα διασκέδασης και θεάματος (strip show), εστίασης και γρήγορου φαγητού και τέλος ξενοδοχεία – motels. Προσιδιάζει σε μια συνθήκη drive-in σινεμά, φαγητού κ.ά. Σε αυτούς τους δρόμους οι οδηγοί δε χρειάζεται να κατεβούν από το όχημα τους, όλα είναι εποχούμενα. Η κοινωνική προέκταση του γεγονότος αυτού είναι η συστολή του χρόνου και η αποφυγή επαφής με το περιβάλλον.

Όλα γίνονται γρήγορα, φευγαλέα – όπως φευγαλέοι είναι και οι έρωτες στη Συγγρού – και χωρίς να βγαίνει από το αυτοκίνητό του, παραμένοντας σε ένα προστατευμένο, ιδιωτικό περιβάλλον. Περνώντας με το αυτοκίνητο βλέπει μόνο κινούμενες εικόνες που τις αντιλαμβάνεται σύμφωνα με τα θεωρήματα της φυσικής, όπως παρουσιάζονται στην ενότητα Μετα-κίνηση. Οι οδηγοί στη Συγγρού είναι δυνάμει καθημερινοί κινηματογραφιστές, που αντιλαμβάνονται (με την κυριολεκτική σημασία) τις αποσπασματικές σκηνές του δρόμου ως σεκάνς προβαλλόμενες σε φιλμικό χρόνο όμοιο με αυτόν του Ντέιβιντ Λίντς.

Κινηματο-
γραφώντας
τη
Συγγρού

Καθορίζοντας τις Θέσεις Μάχης

«Αμέσως μετά την Καταστροφή, τα αυτοκίνητα αρχίσανε νά πληθαίνουν με καταπληκτική ταχύτητα (...) Η πρωτεύουσα, πού ό πληθυσμός της είχε σχεδόν διπλασιαστεί, άλλαζε όψη μέρα με τη μέρα (...) Η ταχύτητα και οι μεταπολεμικοί θόρυβοι επιβαλλόντανε παντού, εξολοθρεύανε την ειδυλλιακή αφέλεια και την ταπεινή ποίηση της Παλιάς Αθήνας. Μονάχα ο Παρθενώνας έμενε αναλλοίωτος απάνω στο βήθρο του, μα κανείς δε γυρνούσε νά τον κοιτάξει μες σ' αυτήν την γενική αναπροσαρμογή των ρυθμών της ζωής...».

Αργώ, Γ. Θεοτοκάς, 1936.

Η ΣΥΝΟΜΙΛΙΑ ΜΟΥ ΜΕ ΤΗ «ΜΑΜΑ» ΚΑΙ ΕΝΑΝ ΚΑΤΟΙΚΟ
Συνομιλία με τη «Μαμά» .

Την Πέμπτη 05/03/2015 γύρω στη 1.00 τα ξημερώματα ξεκινήσαμε μαζί με το φίλο Χρήστο Σινόπουλο από την κατοικία του, κοντά στο Ευγενίδειο Πλανητάριο. Η νύχτα είναι ήρεμη και ο καιρός σχετικά χειμερινός. Περάσαμε τη διάβαση – που βρίσκεται ακριβώς μπροστά από το Ίδρυμα. Η κίνηση στον αυτοκινήτοδρομο είναι υποτονική και στα δύο ρεύματα. Η μέρα αυτή εξάλλου δεν είναι ιδιαίτερα δημοφιλής για εξόδους. Αυτή η παράμετρος μας ώθησε να την επιλέξουμε, πιθανώς ως πιο ήσυχη μέρα, με την έννοια ότι τα «κορίτσια» θα μπορούσαν πιο εύκολα να μας μιλήσουν.

Πρόθεση ήταν να συναντήσουμε τις εκδιδόμενες και να τους υποβάλλω ορισμένες ερωτήσεις. Αυτές διαμορφώθηκαν σε τύπο ερωτηματολογίου, αφενός, για να βοηθήσει στη συστηματοποίηση των ερωτημάτων ώστε να είναι εντοπισμένα και στοχευμένα και αφετέρου, για την εκ των υστέρων διευκόλυνση στη συγκέντρωση και ερμηνεία των απαντήσεων. Είναι φυσικό ότι υπήρχε φοβία για το τι θα συναντήσω : απροθυμία των «κοριτσιών» ή των ανθρώπων που τις προστατεύουν, εχθρικότητα από τις παρέες που περνούν και «πειράζουν» τις εκδιδόμενες, κ..ά.

Ξεπερνώντας τις όποιες φοβίες περάσαμε μαζί με το Χρήστο στο απέναντι ρεύμα–προς κάθοδο–και περπατήσαμε από το Ωνάσειο προς τα κεντρικά γραφεία της Ν.Δ. Σύμφωνα με το Χρήστο, εκεί γύρω δραστηριοποιούνται, παρόλα αυτά δεν συναντήσαμε καμία. Επομένως, συνεχίσαμε στο επόμενο οικοδομικό τετράγωνο και μεταξύ των κάθετων οδών Αθηνάς και Μεγίστης, έξω από το καφεστιατόρειο Just Coffee συναντήσαμε την πρώτη κοπέλα.

Η νεαρή κοπέλα ντυμένη με ένα μαύρο δικτυωτό καλσόν και μια ελαφριά ζακέτα, ήταν ιδιαίτερα προσιτή και μας επέτρεψε να της κάνουμε ερωτήσεις. Προειδοποίησε βέβαια, ότι ξεκίνησε τη δουλειά μόνο για δύο μήνες οπότε δε γνώριζε ιστορικά στοιχεία. Παρόλα αυτά, μας ενημέρωσε ότι πληροφορήθηκε για τη Συγγρού προφορικά από μια φίλη της. Επιπλέον, δήλωσε ότι μένει κοντά στο κέντρο και έρχεται στη Συγγρού, μόνο για δουλειά, ενώ κάνει γνωριμίες και μέσω του Διαδικτύου. Για καλή μας τύχη μετά από πέντε λεπτά ή νεαρή μας έδειξε την «γριά», η οποία γνωρίζει τα πάντα, σύμφωνα με αυτή.

Η **«Μαμά»** όπως την αποκαλούν τα κορίτσια προσέγγισε την περιοχή με το αυτοκίνητό της. Κατέβασε το παράθυρο και

μίλησε με την κοπέλα, η οποία της μετέφερε την πρόθεσή μας. Αφ’ ης στιγμής, η «Μαμά» με ρώτησε τι ήθελα να μάθω και άρχισε να μου απαντά. Επειδή υπήρχε σχετική κινητικότητα στον παράδρομο, στάθμευσε παραπλευρώς και μας προσκάλεσε να καθήσουμε μέσα στο αυτοκίνητο, καθώς όπως είτε έκανε κρύο για εκείνη. Ήταν ιδιαίτερα φιλική και πρόθυμη να απαντήσει σε όλες τις ερωτήσεις, χωρίς να θέλει να αποκρύψει στοιχεία. Παρόλα αυτά, μετά την παρουσίαση των ιστορικών στοιχείων, πέρασε σε μια πιο προσωπική συζήτηση. Η εξηντατριάχρονη «Μαμά» - εμφανώς διαφοροποιημένη εμφανιασιακά από τις κοπέλες και έχοντας αποκτήσει πιο αρρενωπά χαρακτηριστικά και καθώς η χαμένη νιότη συνοδεύεται από έναν πλούτο εμπειριών και βιωμάτων - προσπαθούσε να μας νουθετήσει σε επίπεδο σχέσεων, ερωτικών ή διαπροσωπικών. Η θυμσοσφία της και η μητρική – και πατρική παράλληλα – της προσέγγιση ήταν διάχυτη και μας έκανε να αισθανθούμε άνετα και οικεία.

Εμφάνιση αλμοδοβαρική και γλώσσα του δρόμου, χωρίς χυδαίες λέξεις, αλλά με αργκώ εκφράσεις είναι τα κύρια χαρακτηριστικά που ακούμε και βλέπουμε. Στη διάρκεια της συζήτησης τα κορίτσια μπαινόβγαιναν στο αυτοκίνητο ζητούσαν από τη «Μαμά» συμβουλές και σνακς της πρόσφεραν τσιγάρα, ενώ βροντοφώναζαν τους πολύ πρόσφατους έρωτές τους. Εν τω μεταξύ, η διέλευση των οχημάτων στον πεζόδρομο ήταν αρκετά συχνή και όλοι οι επιβαίνοντες απευθύνονταν στα κορίτσια. Επίσης, μέτρησα τρία περιπολικά να παρνούν δίπλα μας, γεγονός που με φόβισε προς στιγμήν· παραδόξως όμως, διαπίστωσα ότι οι αστυνομικοί χαιρέτησαν θερμά τις κοπέλες.

Περνώντας στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, να υπογραμμίσω ότι οι απαντήσεις έχουν κωδικοποιηθεί εκ των υστέρων σε πλάγιο λόγο, για λόγους συντομίας και συνοχής του κειμένου, χωρίς να έχει αλλοιωθεί το περιεχόμενο των λόγων της Μαμάς. Οι ερωτήσεις αφορούν στα άτομα που πρωταγωνιστούν στις ενλόγω «πολιτισμικές» δραστηριότητες και στοχεύουν στην κατανόηση της κατάστασης. Επιχειρεί να αναγνώσει την καταγωγή των πρωταγωνιστών, το μορφωτικό επίπεδο, τις επαγγελματικές δεξιότητες και το «γιατί» επιλέγουν το συγκεκριμένο επάγγελμα και κυρίως γιατί στη λεωφόρο Συγγρού. Τέλος, επιδιώκω να διαπιστώσω τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των «κοριτσιών» και περίοικων.

Ερώτηση 1. *Από ποιο μέρος της Ελλάδας κατάγεστε;*

Μένετε κοντά στη Συγγρού;

Η «Μαμά» είναι από τον Πειραιά, παλιότερα οι κοπέλες κατάγονταν από την επαρχία. Όσον αφορά στο δεύτερο σκέλος, η ίδια μένει σε «καλή» περιοχή των νοτίων προαστίων. Μέχρι το ’90 που η πορνεία είχε ανοδική πορεία, οι εκδιδόμενες συνήθιζαν να έχουν αμάξι και να πηγαίνουν στη Συγγρού από το σπίτι τους που βρίσκοταν σε κάποιο καλό προάστιο. Τα τελευταία χρόνια, λόγω οικονομικής ύφεσης, διαμένουν σε παρακείμενα στενά προς την πλευρά της Καλλιθέας.

Ερώτηση 2. *Ποιο το μορφωτικό σας επίπεδο; Ποιες οι επαγγελματικές δεξιότητες;*

Η συνεντευξιαζόμενη είχε αποφοιτήσει από ιδιωτικό σχολείο, αλλά δε συνέχισε τις σπουδές σε ανώτερο επίπεδο, καθώς ήρθε σε ρήξη με την οικογένειά της, λόγω της σεξουαλικότητάς της. Αυτή η συνθήκη είναι γενικευμένη στα «κορίτσια» καθώς οι οικογένειες αποβάλλουν τα παιδιά τους όταν δεν ανταποκρίνονται στα όνειρά τους. Αλλά, πολλές φορές, η ίδια η οικογένεια είναι προβληματική και η πορνεία είναι λύση ανάγκης.

Ερώτηση 3. *Ποιοι οι λόγοι που σας ώθησαν στην πορνεία (κοινωνικοί λόγοι : αποκλεισμός, ρατσισμός κλπ. ή προσωπικοί);*

Πολλές φορές είναι συνδυασμός, προσωπικής επιθυμίας και κοινωνικών λόγων. Το προβληματικό οικογενειακό περιβάλλον είναι σημαντική αιτία, μια εύκολη λύση για παιδιά χωρίς δεξιότητες και στήριξη από συγγενείς. Επίσης, η «Μαμά» υπογράμμισε το φαινόμενο που αυξήθηκε στη δεκαετία του ’90. Η δημοσιότητα – θετική ή/και αρνητική – πρόβαλλε την οικονομική απόδοση του επαγγέλματος και έτσι προσέλκυσε άτομα που αποσκοπούσαν στο εύκολο και γρήγορο χρήμα.

Ερώτηση 4. *Πόσο καιρό εξασκείται το επάγγελμα; Πόσο καλά «ξέρετε» τη Συγγρού;*

Το πρώτο σκέλος εξαρτάται από την ηλικία της εκδιδόμενης, για αυτό τελικά στάθηκα στην παλιότερη. Η συγκεκριμένη είχε ξεκινήσει πριν περίπου σαράντα χρόνια. Οι μικρότερες μαθαίνουν για το δρόμο, από στόμα σε στόμα. Η δαστηριότητα της πορνείας των τραβεστί ξενικά γύρω στο 1968. Πριν υπήρχε γυναικεία γυναικεία πορνεία, ενώ οι τραβεστί σύχναζαν στην Παραλιακή.

Ερώτηση 5. *Γιατί έρχεστε εδώ, μόνο στη Συγγρού; Γιατί έχει γίνει συνώνυμη η Συγγρού με τις τραβεστί; Γιατί έρχεστε εδώ και όχι σε ένα δρόμο ήπιας κυκλοφορίας;*

Όσο μεγάλωνε η Αθήνα – περίοδος μεταξύ ’70 και ’80 – τόσο διαχέονταν οι πιάτσες (Σόλωνος, Αθηνάς, Αλίμου, Καβάλας). Τώρα πια υπάρχουν και άλλες πιάτσες (Παραλιακή, κάποια σημεία στην Ομόνοια κ.α.). Ο γρήγορος δρόμος ειδικά ως συνέχεια μιας εθνικής Οδού έφερνε πελάτες. Η χωροταξική άρθρωση της περιοχής με τον αποκομμένο από τα αδιάκριτα βλέμματα χώρο του Ιπποδρόμου και την ευρύτερη περιοχή του παραλιακού μετώπου, ενδείκνυται για τέτοιες δραστηριότητες.

Ερώτηση 6. *Γιατί σε δρόμο (και δη πεζοδρόμιο) και όχι σπίτι;*

Η απάντηση δίνεται με αμιγώς οικονομικούς όρους. Πρώτον, ο δρόμος είναι ένα σημείο που φαίνονται, όπως εμφατικά τόνισε μια νεαρή κοπέλα που είχε μπει μέσα για να ξαποστάσει. Ο δρόμος λειτουργεί ως βιτρίνα, όπου το προϊόν εκτίθεται στους δυνάμει αγοραστές. Δεύτερον, ο δρόμος αποτελεί «κάλυψη» για τις ιδιαίτερες προτιμήσεις των πελατών. Αφενός, οι άνδρες - παλαιότερα κυρίως που δε γνώριζαν την ιδιαιτερότητα των «κοριτσιών» - ίσως παρέβλεπαν το φύλο των εκδιδόμενων. Αφετέρου, οι πελάτες προφασίζονταν πως απλά περνούσαν από το δρόμο - σε περίπτωση ατυχών συναντήσεων – και δεν ήταν μια επί τούτου επίσκεψη σε οίκο ανοχής.

Ερώτηση 7. *Ποιες οι «πιάτσες» και πού δραστηριοποιείστε;*

Από το Ωνάσειο έως την οδό Σόλωνος βρίσκονται οι ελάχιστες παλιότερες – πολλές από αυτές είτε αποσύρθηκαν είτε έχουν πεθάνει. Από εκεί μέχρι την οδοό Σκρα βρίσκονται τα «κορίτσια» που δεν έχουν κάνει εγχείρηση, ενώ από Σκρα μέχρι περίπου το Πάντειο αυτές που έχουν κάνει. Τέλος, από εκεί μέχρι τη Λαγουμιτζή δραστηριοποιούνται μια άλλη υποομάδα που αποτελείται από γυναίκες, άλλες εθνότητες κλπ. Η περιοχή όπου πήγαιναν με τους πελάτες ήταν ο Ιππόδρομος, μέχρι την καταστροφή του. Σήμερα, πάνε «όπου βρουν» : απόμερα μέρη, ξενοδοχεία, σπίτια πελάτη, κ.ά. αρκεί να μην ενοχλήσουν τους κατοίκους.

Ερώτηση 8. *Πόσο έχει αλλάξει η κατάσταση μέχρι σήμερα;*

Προς το παρόν, δεν έχει αλλάξει πολύ η κατάσταση (μικρής

κλίμακας επεμβάσεις και η εγκατάσταση πολυεθνικών εταιριών και χώρων πολιτισμού) δεν έχουν επηρρεάσει τα «κορίτσια».

Ερώτηση 9. *Ποια η σχέση σας με τους κατοίκους; Γιατί η κοινωνία δεν το αποδέχεται; Είναι αλήθεια πως θέλουν να σας δώξουν;*

Κατά διαστήματα, υπάρχουν θέματα σύγκρουσης με τους κατοίκους. Σε γενικές γραμμές όμως, θα τη χαρακτηρίζαμε ως μια σχέση συνύπαρξης. Τα κορίτσια, υπογράμμισε η «Μαμά», σέβονται τους κατοίκους. Για αυτό το λόγο, δημιούργησαν τις πιάτσες τους μόνο στον παράδρομο και όχι στους παράλληλους δρόμους εντός των κατοικημένων περιοχών. Συνεπώς, σύμφωνα με αυτή δεν είναι αλήθεια η προσπάθεια εκδίωξης τους, ή τουλάχιστον στο βαθμό που φημολογείται.

Οι συνεντευξιαζόμενες από-προσωποποιούνται, διότι αυτό που ενδιαφέρει δεν είναι τα συγκεκριμένα άτομα, αλλά ο πρωταγωνιστικός τους ρόλος στην πορνική διαδικασία. Η αφήγηση των γεγονότων εκδιπλώνει μια ιστορία που συγκεντρώνει στοιχεία από την πολεοδομία, την πολιτική πραγματικότητα, τη σεξουαλική και κοινωνική ηθική. Η «Μαμά» γνωρίζεται πράγματα σε βάθος και έκανε παράλληλες διαπιστώσεις, αναλύσεις και εκτιμήσεις με υποκειμενικές κρίσεις. Η συζήτηση που δεν απασχολεί την παρούσα εργασία, μου έδειξε ένα πολύ ώριμο άτομο, με βαθύτατη αντίληψη και εντεταμένη οξύνεια, χωρίς ψευδοσυντηρητισμούς· αλλά, με εμφανή συμπλέγματα, κατάλοιπα ενός κοινωνικού αποκλεισμού και μιας καταπιεσμένης ή μάλλον υπερ-προβαλλόμενης σεξουαλικότητας που διαμόρφωσε μια καρκινική ανάπτυξη στο συναισθηματικό πεδίο. Όποια και αν είναι η ψυχαναλυτική διάσταση των ατόμων αυτών πρέπει να επισημάνω την αίτηση της για μια πιάτσα – αν αλλάξει το σκηνικό στη Συγγρού - που να μην ενοχλεί τους κατοίκους.

Συνομιλία με έναν Κάτοικο.

Η Συζήτηση με έναν κάτοικο είναι ουσιαστικά η συζήτηση με το φίλο μου και κάτοικο της περιοχής Χρήστο Σινόπουλο. Οι συνομιλίες μας για το ζήτημα ήταν αρκετά εκτενείς και μακροσκελείς, επομένως εδώ θα παρουσιάσω ένα μικρό μέρος, καθώς μεγάλο μέρος των λεπτομερειών που αναφέρω στο σώμα της εργασίας βασίζονται στα λεγόμενα του. Να σημειώσω ότι ο Χρήστος είναι γέννημα θρέμα της περιοχής και οι παππούδες του, εγκαταστάθηκαν στην περιοχή – μετά

τον Πειραιά – γύρω στο ’50.

Θα σταθώ σε τρία σημεία. Το πρώτο αφορά στην πορνεία και στον τρόπο αντιμετώπισης των κατοίκων προς τις εκδιδόμενες. Αναφέρει πως όντως μυθοποιήθηκαν τα πρόσωπα αυτά και εκτός από αισθήματα απέχθειας, προκαλούσαν φόβο. Ο φόβος δεν προέρχεται μόνο από τα κορίτσια, αλλά και από τους άνδρες που σχετίζονται με αυτές. Η γιαγιά του επέμενε να προσέχει το βράδυ και να αποφεύγει το ρεύμα της καθόδου. Μετά από λίγο καιρό όμως, αναθεώρησε τη σκέψη της καθώς συνειδητοποίησε πως αυτές δεν είναι ad hoc εχθρικές, αλλά οι δυσκολίες των συνθηκών παράγουν αυτές τις διαγωγές.

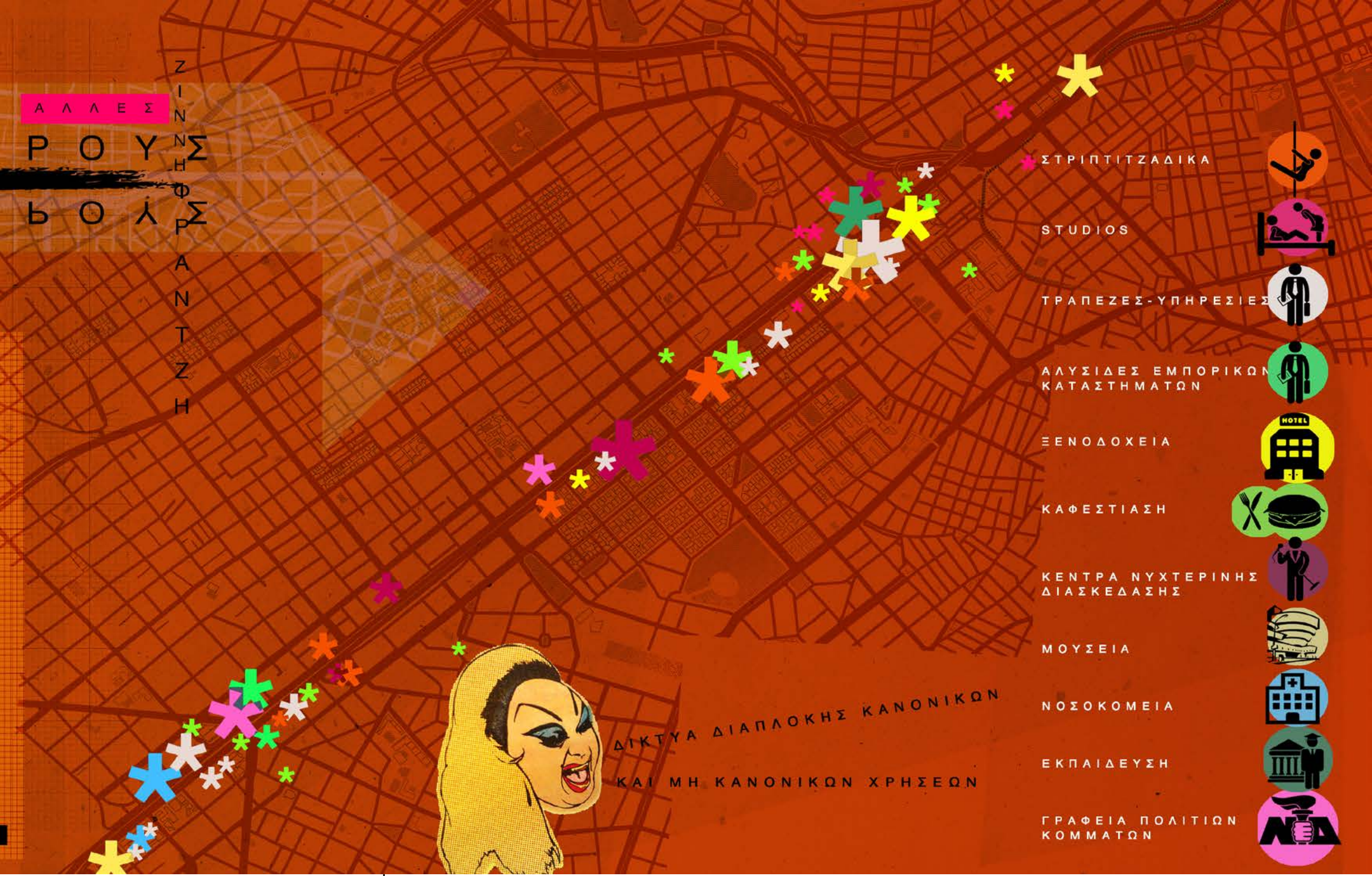
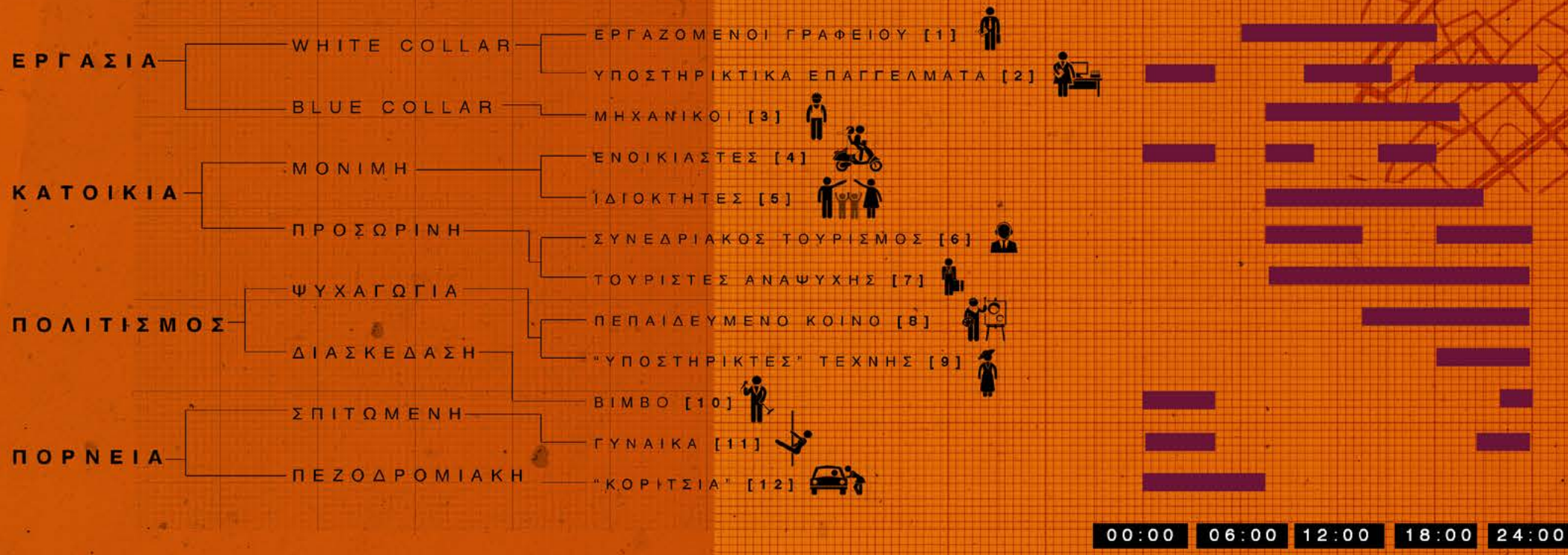
Δεύτερον, ο παράγοντας του φόβου εξαιτίας της σκοτεινής περιοχής προς τον Ιππόδρομο. Η ευρύτερη περιοχή, ανεξάρτητα από την πορνεία, συγκέντρωνε και δραστηριότητες ατόμων που συμμετείχαν παράνομα στα παιχνίδια του Ιπποδρόμου. Έτσι, τις βραδινές ώρες συνηθίζε να αλλάζει το δρομολόγιο προς το σπίτι του, όπως και πολλοί άλλοι. Αποφεύγει τις διαβάσεις του Ωνασείου και επιλέγει πιο ασφαλείς λύσεις. Χαρακτηριστική είναι η επιλογή πολλών να περνούν ισόπεδα το δρόμο - παρά από την υπόγεια διάβαση στη στροφή της Αχιλλέως – διακινδυνεύοντας τη σωματική τους ακεραιότητα από τα αυτοκίνητα, παρά από άλλους ανθρώπους.

Τέλος, μου υπέδειξε την έντονη και εικοσιτετράωρη λειτουργία των καφεστιατορείων. Τα καφέ και καταστήματα φαγητού (γρήγορου ή πιο αργού) τοποθετούνται συνήθως σε εγγύτητα με άλλες χρήσεις, με σκοπό να εξυπηρετούν το προσωπικό. Αυτή η παρασιτική τους ιδιότητα σε συνδυασμό με νυχτερινές χρήσεις είναι που δημιουργεί μια συνεχή κίνηση στο δρόμο της Συγγρού. Προσδίδει μια αμερικανική εμφάνιση στο δρόμο και μια ζωντάνια τη νύχτα που κάνει το δρόμο να φαίνεται σαν ένα φατναμαγορικό σόου. Τη μέρα τα πράγματα είναι διαφορετικά και η υπερβολική κίνηση μετατρέπει το δρόμο σε μια χαοτική οχλαγωγία.

Οι συζητήσεις μας έθεσαν πολλαπλά και καιρία ζητήματα της Συγγρού και των γύρω περιοχών, αλλά και την προβληματοθεσία γύρω από μια πρόταση ανανέωση του δρόμου και της εικόνας του. Οι απόψεις του Χρήστου και των παππούδων του – ολίγον απομακρυσμένες από τις δικιές του, φωτίζουν την οπτική των κατοίκων, που είναι μια κατηγορία αφανών πρωταγωνιστών, αλλά με σημαντική αριθμητική δύναμη.

ΠΑΛΙΕΣ ΟΡΜΟΝΑΤΕΣ ΡΕΓΧΕΙΡΙΣΜΕΝΕΣ ΑΛΛΕΣ
 ΣΥΓΓΡΟΥΣ ΥΑΓΓΡΟΥΣ ΥΓΓΡΟΥΣ ΥΓΓΡΟΥΣ
 ΣΑΛΛΩΒΟΛΣΑΛΛΒΟΛΣΑΛΛΒΟΛΣΑΛΛΒΟΛΣ
 ΑΤΩΝ ΑΛΛΒΟΛΣΑΛΛΒΟΛΣΑΛΛΒΟΛΣΑΛΛΒΟΛΣ
 ΑΤΩΝ ΑΛΛΒΟΛΣΑΛΛΒΟΛΣΑΛΛΒΟΛΣΑΛΛΒΟΛΣ

1. Η Χαρτογράφηση του Πεδίου Μάχης

Η Συγγρού χαρτογραφημένη ως χρήσεις γης παρουσιάζει μια πλουραλιστική και αρκετά διανοιγμένη γκάμα. Η γραμμή σύζευξης της ενδοχώρας με το παραλιακό μέτωπο – αρχικά ή μάλλον από την αρχαιότητα εντοπισμένη στην οδό Πειραιώς – παραλαμβάνει μια αρκετά πρωτότυπη χρήση. Ταυτίζεται με ένα βέλος κατεύθυνσης προς τη θάλασσα: ως αρχή του έχει το εμπορικό, οικονομικό, εργατικό, ιστορικό κέντρο της Αθήνας και ως τέλος έναν Φαληρικό Όρμο που καθίσταται παραθεριστικό θέρετρο.

Οι χρήσεις αναψυχής (μεγάλα και πολυτελή ξενοδοχεία όπως το Ακταίο, μεταλλικές προβλήτες, υπαίθριο καλλιτεχνικό περίπτερο, λουτρικές εγκαταστάσεις και φυσικά η παραλία) υπο-βοηθούνται ή υπο-σημαίνονται από τον αρτικατασκευασμένο σιδηρόδρομο. Με οικονομικούς όρους, η κατασκευή του σιδηροδρόμου προηγείται ασφαλώς της αναψυχής, και άρα η δεύτερη υποκινεί τον πρώτο. Σε κάθε περίπτωση, το ενδιαφέρον στο εγχείρημα αυτό είναι η πρακτική της προφανούς συνδυαστικότητας και αλληλενέργειας τελέσεων κοινωνικού περιεχομένου –που συνθέτουν μια «κουλτούρα»- και σχήματα κατανάλωσης σε οικονομική βάση.

Η πορεία λοιπόν αυτή λειτούργησε με βάση το πέρας του βέλους. Το ενδιάμεσο σώμα του βέλους διαμορφώθηκε ως ένας φαρδύς δρόμος που ακολουθούσε την πορεία του Ιλισού – ακάλυπτου ποταμού έως το '50 – με αραιή δόμηση κατοικίας, το εμβληματικό εργοστάσιο ζυθοποιίας, κάποια εργαστήρια, συνεργεία και λίγα καταστήματα. Στη δεκαετία του '70 εγκαινιάζει την εικόνα της ως πληθωριστική προβολή της μεταμοντέρνας επιμειξίας χρήσεων. Η κλειστή λεωφόρος αναπτύσσει ταχύτητες και η ταχύτητα εισαγόμενη κουλτούρα μιας ποπ, καλτ, καμπ και πολλές φορές κιτς αισθητικής παρεισδύει σε όλα τα παρακείμενα οικόπεδα, κτίσματα, δρομάκια και στενά της.

Έτσι, το μυθικό πια αυτοκίνητο βρίσκει το θώκο του πάνω στη Συγγρού. Τα σημεία πώλησης οχημάτων –καινούριων και μεταχειρισμένων– πληθαίνουν, πιστοποιώντας εμβληματικά τον κυρίαρχο ενδείκτη της κοινωνικής και πολιτισμικής συγκυρίας. Πλάι σε αυτά δημιουργούνται συνεργεία

*Το Όραμα
του
Φαλήρου
και ο
Σιδηρόδρομος*

*Υψηλές Ταχύτητες
στα
Αυτοκίνητα
και τα Κτίρια*

αυτοκινήτων και ανταλακτικών υποδηλώνοντας την ακολουθούμενη πρακτική : το αυτοκίνητο για το νεο-Έλληνα είναι στον ενικό αριθμό – ακόμα – και επομένως, η συντήρηση του είναι επιβεβλημένη για τη μακροβιότερη διάρκειά του.

Η έτσι και αλλιώς ατροφική κατοικία σε έναν τόσο πολύβουο δρόμο εξασθενεί περισσότερο και αποτραβιέται στα μετόπισθεν. Τα παράπλευρα δρομάκια και οι παράλληλοι οδοί έχουν από νωρίς κατοικία, και συγκεκριμένα το Φάληρο και η Ν. Σμύρνη υψηλές αντικειμενικές αξίες. Το τοπίο λοιπόν αυτό - που θυμίζει αμερικάνικες καταστάσεις και βρίσκεται μακριά από τη συνθήκη της ηρεμίας και της οικογενειακής «θαλπωρής» - διαστίζεται από χρήσεις τόσο διαφορετικές μεταξύ τους και τόσο πρωτόγνωρες.

Από τη μία, κτήρια γραφείων και από την άλλη, «περίεργες» νυχτερινές χρήσεις οριοθετούν τις περιοχές τους. Μεγάλες πολυεθνικές, ασφαλιστικές επιχειρήσεις, τραπεζικοί και επενδυτικοί οργανισμοί στεγάζονται σε ογκώδη και μεταμοντέρνα κατά κανόνα κτήρια. Τις βραδυνές ώρες πρωταγωνιστούν «εναλλακτικές»¹⁶⁰ μορφές ψυχαγωγίας.

Σε αυτές τις κυρίαρχες χρήσεις που ανδρώθηκαν το '70 – '80 προσκολλήθηκαν υποστηρικτικές τους χρήσεις. Προεξάρχουσα αυτών είναι το φαγητό και ο καφές· το πρώτο είναι αφενός, συνυφασμένο με την εργασία στο γραφείο ως γρήγορο και εύκολο φαγητό, και αφετέρου, ως απόλαυση μετά την απόλαυση, στην περίπτωση των «ξενύχτηδων». Επιπλέον, κολοσσιαία είναι και η θέση που κατέχει στην απόληξη της Συγγρού ο Ιππόδρομος, ως μορφή αθλητικής ψυχαγωγίας αλλά και ως τακτική παρα-οικονομίας. Στο αναγκαίο του δίκτυο περιλαμβάνει : χώρους σταβλισμού των αλόγων σε εγγύτητα (περιοχή Αμφιθέας), σίτιση και εξυπηρέτηση θεατών και προσωπικού· και ένα αδήλωτο και σιωπηρό υποστηρικτικό δίκτυο που απευθύνεται στους παρασιτικά εμπλεκόμενων (bookers, ανεπίσημων παικτών κ.ά.) και περιλαμβάνει και καταλύματα προσωρινής διαμονής.

¹⁶⁰ Αρχικά (τέλη του '70), η πεζοδρομακή πορνεία των τραβεσί. Αργότερα (μέσα του '80), εμφανίζονται αφενός οι στεγασμένες εκδοχές μιας πιο ελαφράς εκδοχής της ηδονής, και αφετέρου τα μεγάλα νυχτερινά κέντρα λαϊκής μουσικής.

*Τυπικές Χρήσεις
το Πρωί
Α-τυπες
το Βράδυ*

*Εγκληματικότητα
στα
Περιθώρια
του
Ιππο-Δρόμου*

Αυτά τα καταλύματα φιλοξενούν και τους ενοίκους του έρωτα, χωρίς να απευθύνονται αποκλειστικά σε αυτές τις κατηγορίες. Πέραν όμως αυτών των χώρων που τοποθετούνται σε παράλληλες μετόπισθεν οδούς, πάνω στη λεωφόρο χτίζονται μεγάλα και πολυτελή ξενοδοχεία. Στοχεύουν κυρίως να εξυπηρετήσουν τους τουρίστες με προορισμό την Αθήνα που την προσεγγίζουν από το αεροδρόμιο του Ελληνικού. Τέλος, αξιοσημείωτη παραμένει η χωροθέτηση του Πάντειου Παν/μίου επί της λεωφόρου από το '30 και το πλαίσιο γύρω του με τη δραστηριοποίηση κυρίως των φοιτητών.

Η παρούσα κατάσταση επηρεάστηκε σημαντικά από την οικονομική ύφεση και τη συνεπακόλουθη πολιτική «λιτότητας». Το αυτοκίνητο αδρανή ως θεσμός και οι μάντρες κλείνουν. Ο Ιππόδρομος κλείνει και τη θέση του δίνει σε αθλητικές εγκαταστάσεις για τους Ολυμπιακούς του 2004. Τέλος, στη Συγγρού μετατοπίζεται ο πολιτιστικός άξονας που προηγουμένως είχε χαραχθεί – ανεπιτυχώς όπως αποτιμήθηκε - επί της Πειραιώς. Δίπλα στο Ταε-Κβο-Ντο χτίζεται ένας πολύ-κινηματογράφος και ανεγείρεται η νέα Λυρική Σκηνή και Βιβλιοθήκη, ενώ παραπάνω βρίσκεται η Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών, παράλληλα στο παλιό ΦΙΕ θα στεγαστεί το Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

2. Αναγνώριση των Εχθρικών και Συμμαχικών Παρατάξεων

i. Η ερμηνεία των χρήσεων ως αποτύπωμα στο χάρτη.

Η χαρτογράφηση της δι-ιστορικής επειμιξίας χρήσεων γης φέρει ένα εύλογο ερώτημα. Η γειννίαση σε τόσο μικρή απόσταση αυθορμητώς γεννά στα κοινωνικά περιεχόμενα μια έμφυτη τάση προς σύγκρουση. Τα εγγενή αυτά στοιχεία της σύγκρουσης με τα υπόλοιπα υποκείμενα εντείνεται κυρίως λόγω της εγγύτητας. Πολλώ δε μάλλον, εν προκειμένω που έχουμε τόσο διαφορετικές χρήσεις. Η Συγγρού εμφανίζει μια έντονη διαφοροποίηση στο είδος των χρήσεων (ακραία κανονικές-ακραία μη κανονικές) και μοιραία επέρχεται η σύγκρουση.

*Η Χθεσινή
Μέρα τα
Σημερινά Λόγια*

*Η Εγγύτητα
Δημιουργεί
Διαμάχες*

Πώς επιτυγχάνεται η παράθεση και αναπόδραστα η όσμωση τόσο διαφορετικών και συχνά αντικρουόμενων χρήσεων; Στο ερώτημα νομίζω πως απαντά ο Μ. ντε Σερτώ με τις θεωρίες του για την αναπαράσταση της δομής και οργάνωσης της πόλης. Η πραγματική υπόσταση της πόλης δίνεται από την ύπαρξη πραγματικών συστημάτων όπως της *πεζοπορικής κινητικότητας*¹⁶¹.

Τα βήματα των χρηστών της οδού διαπλέκονται συνυφαίνοντας χώρους και μορφώνουν τους τόπους. Οι τροχιές των περιπατητών ιχνηλατούν σαν να έχουν πατήσει μπογιά (διαφορετικού χρώματος) με τα παπούτσια τους και εκ των άνω παρατηρούμε την πολύχρωμη και δαιδαλώδη εικόνα που παράγουν. Τα βήματά τους πολλές φορές ταυτίζονται, άλλες αποκλίνουν, άλλες μπερδεύονται και άλλοτε σβήνονται με μίσος από κάποιον. Η αποτύπωση της διαδρομής στην εικόνα χάνει το τι υπήρξε η διαδρομή αυτή, δηλαδή το ενέργημα του περνώ και κατ' επέκταση της τελικότητας της δράσης. Οι τροχιές αυτές αφηγούνται τις μικρές ιστορίες των Υποκειμένων με το «κουβάλημα» της προσωπικότητας του καθενός, με τα αμαρτήματα και τις αρετές τους. Δεικνύουν την αφετηρία και την κατάληξη τόσο μιας σκέψης, όσο και μιας δράσης.

Μέσα λοιπόν, από την ανάγνωση ενός χάρτη που εμφανίζει αποσπασματικά και θραυσματικά το αποτέλεσμα των ενεργημάτων αόριστων Υποκειμένων. Ο ντε Σερτώ διακρίνει τρεις φάσεις¹⁶² στο εξεταζόμενο χωρικό σύστημα: το παρόν, το ασυνεχές και το «φατικό». Έτσι, οι κινήσεις των Υποκειμένων ποικίλουν και μπορούν να εκτιμηθούν πολύ διαφορετικά ακόμα και αν γνωρίζουμε τους στόχους και την ιστορία του [Υποκειμένου] ανάλογα με ποια φάση λαμβάνει υπόψη του ο παρατηρητής. Επομένως, ο χρήστης της πόλης αφαιρεί θραύσματα από το εκφώνημα για να τα πραγματώσει ενεργά στα κρυφά. Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργεί ένα ασυνεχές, μετατοπίζοντας τα σημαίνοντα της χωρικής γλώσσας με τη ιδιότυπη χρήση τους¹⁶³.

¹⁶¹ Επινώντας την Καθημερινή Πρακτική, Μ. ντε Σερτώ, σελ.253.

¹⁶² ό.π., σελ. 255.

¹⁶³ ό.π., σελ. 256.

*Ερμηνίες
Βημάτων*

*Ιστορίες
Βημάτων*

*Ανάλυση
της Αφήγησης
των Βημάτων*

ii. Η ταξινομητική των χρήσεων στο χάρτη.

Ερμηνεύοντας με αυτούς τους όρους τη Συγγρού διαπιστώνουμε ότι οι ιστορίες των βημάτων μιλάνε τελείως διαφορετικές γλώσσες. Η εγγύτητα αντιθετικών χρήσεων είναι πρόδηλη. Ως αντιθετικές ορίζονται τόσο ως προς την ουσία του ενεργήματος του δρώντος Υποκειμένου, όσο και ως προς την εκλαμβανόμενη εικόνα από το υπόλοιπο κοινωνικό σώμα. Με άλλα λόγια, ενδιαφέρει εξίσου η φύση της δραστηριότητας, όσο και η μορφή της. Τα αποδεκτά πρότυπα είναι αυτά που στην επικράτεια μιας κοινωνίας - καθορισμένη χρονική περίοδο και περιοχή - θεσμίζονται¹⁶⁴ ως ικανά να προάγουν και να παράγουν μοντέλα ζωής, νόρμες ή πειθαρχίες που ανταποκρίνονται στα οράματά της.

Με όσα λοιπόν, αναφέρθηκαν στις ενότητες Εργασία και Πορνεία και τα αμέσως προηγούμενα συνεπάγεται ο εξοστρακισμός δράσεων που δεν πληρούν αυτόν τον ορισμό. Άρα, η πορνεία τίθεται a priori εκτός Κανόνα. Η δε έμφυλη προσέγγιση του Υποκειμένου της -τραβεστί- την «εξυψώνει» σε κορωνίδα των παθολογικών χρήσεων.

Πέρα όμως, από την προφανή ταξινόμηση της πορνείας σε παρεμφερή, κοντινή κατηγορία υπάγονται και τα δευτερεύοντα, υποστηρικτικά επαγγέλματα¹⁶⁵ που παρέχουν υπηρεσίες: υπάλληλοι καθαριότητας, σερβιτόροι σε εστιατόρια, καφέ, φύλακες γραφείων και ταχυμεταφορείς. Οι εργασίες αυτές θεωρούνται υποδεέστερες από τις αμιγώς πνευματικές και προ-σημαίνονται αρνητικά ή/και υποτιμητικά, παρότι πλήρως αναγκαία.

¹⁶⁴ Ο Κορνήλιος Καστοριάδης θα διόρθωνε σε αυτοθεσμίζονται, εννοώντας ότι οι κανόνες και οι θεσμοί είναι παράγωγα των ίδιων των χρηστών μιας κοινωνίας και δεν ετεροπροσδιορίζονται από ένα ανώτερο ή άυλο Υποκείμενο - βλ. στο *Η Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας*.

¹⁶⁵ Βλ. εκτενή αναφορά στην ενότητα Εργασία για την επέκταση των εννοιών blue-collar και white-collar.

Τέλος, σε άλλη κατηγορία κατατάσσονται οι «πρωταγωνιστές» των θεαμάτων και του συστήματος της νυχτερινής διασκέδασης: τραγουδιστές, εργαζόμενοι στα μπαρ σε θέσεις που εκτίθενται ακόμη και οι άνθρωποι που προστατεύουν τους χώρους αυτούς. Όλοι οι εμπλεκόμενοι αποθεώνονται πολλές φορές και χαίρουν εκτίμησης και στον κόσμο της μέρας.

Η διάκριση αυτή ακουμπάει στην αναλυτική σκέψη του Simmel¹⁶⁶. Στην αναλυτική αυτή διαφαίνεται μια τριπλή οπτική στο ίδιο θέμα. Φαίνεται να υπαρκεί αντιστοιχία ένα προς ένα στα επαγγέλματα της νεωτερικότητας με τα αντίστοιχα σημερινά: 1. πόρνη, 2. υποστηρικτικά επαγγέλματα - ανθρακωρύχος, 3. εμπλεκόμενοι με τη νυχτερινή διασκέδαση - ηθοποιός. Οι τρεις τύποι αυτοί παρατηρούμε ότι ανήκουν εκτός αποδεκτού ή επιθυμητού Παραδείγματος. Θα μπορούσαν να αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο από το κοινωνικό σύνολο. Παρόλα αυτά διακρίνονται σε τρεις τύπους που αναλογούν σε τρεις βαθμούς προσέγγισης. Ο πρώτος τύπος στην απόλυτη άρνηση, ο δεύτερος σε μια ενδιάμεση, ουδέτερη προς αρνητική και υποτιμητική στάση και ο τρίτος στην απόλυτη αποδοχή.

Συμπερασματικά, θα συμφωνούσε κανείς στο ότι οι μηχανισμοί εξουσίας είναι ιδιαίτερα περίπλοκοι, τόσο, στην εκχώρηση εξουσιών στις χαμηλότερες βαθμίδες, όσο, και στη διαχείριση των τροπικοτήτων των υφιστάμενων εξουσιαστικών¹⁶⁷ μηχανισμών. Είναι μια μηχανική της εξουσίας που εμπλέκει υπο-ομάδες, συμπεριφορές και καταγωγές και παράγει με τη σειρά της τελέσεις, διαγωγές και καταστατικές θέσεις.

¹⁶⁶ Βλ. εκτενή αναφορά στην ενότητα Πορνεία.

¹⁶⁷ *Ιστορία της Σεξουαλικότητας*, Μ. Φουκώ, τομ.1, σελ. 101.

Οι
Κύριοι
Αντίπαλοι

Η Κορωνίδα
των
Επαγγελματιών

Αξιόλογα
και
Υποδεέστερα
Επαγγέλματα

Εκλεκτικές
Συγγένειες
με τη
Ζιμελική
Ανάλυση

Εξουσιαστικοί
Μηχανισμοί
στην
Ταξινομητική
των
Επαγγελματιών

ii. Οι τόποι-θέσεις διεξαγωγής των χρήσεων στο χάρτη.

Οι καταστατικές θέσεις ορίζουν την ανθρωπο-γεωγραφία του χώρου. Μιας δεύτερης γεωγραφίας που συμπληρώνει και υπομνηματίζει το *γεωμετρικό απείκασμα*¹⁶⁸ του τόπου. Ξανακοιτάζοντας τη Συγγρού με αυτόν τον τρόπο και λαμβάνοντας υπόψη και όλα τα παραπάνω, ας επιχειρήσουμε μια χωροθέτηση των κινήσεων και μια ερμηνεία της διαπλοκής των συστημάτων. Οι χρήστες του τόπου κινούνται σε ασύνδετους χώρους. Η χορογραφία των χρηστών της Συγγρού ενεργοποιείται όταν κυκλοφορούν πάνω της. Η χορογραφία αυτή συμπληρώνεται και επεξηγείται από τη χωρο-γραφία.

Η χωροταξική κατανομή των χρήσεων στη Συγγρού αντιστοιχίζεται στα σημεία εισροών και εκροών. Η γραμμή –τεθλασμένη ή ευθεία– εκσυμβολίζει το σύνολο των δυνατοτήτων κίνησης -και κατ' επέκταση και των απαγορεύσεων της. Η πεπερασμένη και ενεργή πραγμάτωση ορισμένων από αυτές προσδίδει «είναι» και «φαίνεσθαι» στο *περπάτημα*¹⁶⁹.

Συγκεκριμένα πάνω στη λεωφόρο, παρατηρούνται πυκνά σημεία–πόλοι εισόδου–εξόδου. Κάποια από αυτά είναι:

α) Προεξάρχων όλων είναι η στάση του μετρό Συγγρού – Φιξ. Συναθροίζει όλες τις κινήσεις γύρω του, καθώς αποτελεί έναν ταχύτατο και άνετο τρόπο μετακίνησης. Οι χρήστες του μετρό προέρχονται από όλες τις εξεταζόμενες ομάδες. Ακόμη και ανώτερες κοινωνικά και οικονομικά ομάδες μετακινούνται με το μετρό.

β) Σημαντικός πόλος από παλιά λόγω της εξειδικευμένης χρήσης του είναι το Πάντειο Παν/μιο. Το σύνολο των φοιτητών, ως ηλικιακή ομάδα, είναι ιδιαίτερα κινητική. Έτσι, χαράσσει διαδρομές με κατεύθυνση την κατοικία τους, από και προς το μετρό ή/και με το δίκτυο των συγκοινωνιών – αυξημένη επιβατική χρήση στη στάση «Πάντειος».

γ) Ένας ακόμη πόλος με έντονη κινητικότητα παρουσιάζει

¹⁶⁸ Επινώντας την Καθημερινή Πρακτική, Μ. ντε Σερτώ, σελ.267.

¹⁶⁹ ό.π., σελ. 256

η Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών, όπου εξυπηρετείται από την ίδια στάση. Η επισκεψιμότητα του πολιτιστικού χώρου είναι αξιοσημείωτη, αλλά αποκτά κυρίως χρονικό περιεχόμενο : ημέρες και ώρες παραστάσεων.

δ) Αξιοσημείωτη κίνηση παρατηρείται κοντά στα κτήρια γραφείων των μεγάλων πολυεθνικών, και κυρίως της Interamerican, κοντά στην ομώνυμη στάση Ο μεγάλος αριθμός των εργαζομένων κινείται τόσο με ιδιωτικό όχημα ή με δημόσια μέσα. Παρόλα αυτά, το δίκτυο από ανθρώπους που σχετίζονται με την εταιρία είναι ιδιαίτερα πυκνό : ταχυμεταφορές, χρηματικές αποστολές, συνεργάτες και υπάλληλοι καφεστιατορίων.

ε) Αυξανόμενος είναι και ο βαθμός διέλευσης περιπατητών από το κτίριο που στεγάζονται τα γραφεία της Ν. Δημοκρατίας, όσο και του καταστήματος ηλεκτρικών ειδών Media Markt ανάμεσα στις στάσεις Interamerican και Χρυσάκη. Εκτός των δράσεων των σχετιζόμενων με το κίνημα, τροχιές σχηματίζουν τα συνεργεία των δημοσιογράφων και των ανθρώπων προσωπικής φύλαξης. Επιπλέον, οι πελάτες του καταστήματος παράγουν γύρω τους έναν μεταβαλλόμενο ιστό που ενεργοποιεί θεατρικές τελέσεις μεταφοράς προϊόντων με ευφάνταστες και πολύτροπες «τεχνικές του πράτειν». Ιδιαίτερα σημαντική είναι και η παρουσία της γνωστής Καντίνας στη γωνία Σόλωνος και Συγγρού, δίπλα στη Ν.Δ. Οι ξενύχτηδες την επισκέπτονται από παλιά.

στ) Το νυχτερινό κέντρο «Καραμέλα» στη στάση «Κουανούς Σταυρός» στην Καλλιθέα είναι αρκετά γνωστό στη νυχτερινή Αθήνα. Σηματοδοτεί στα νότια προάστια την ελληνική διασκέδαση και συνεπώς αυτοπροσδιορίζει το κοινό του. Η προσέλευση σε αυτό γίνεται σχεδόν αποκλειστικά με ιδιωτικό αυτοκίνητο ή ταξί.

Αποτέλεσμα αυτής της κίνησης είναι η συσσώρευση σταθμευμένων ταξί και

– συνήθως πολυτελών - οχημάτων μπροστά από το μαγαζί. Στους γύρω δρόμους συνωστίζονται επίσης οχήματα και

επομένως γύρω στα μεσάνυχτα και τα ξημερώματα μπορείς να διακρίνεις καλοντυμένες κοπέλες και μεθυσμένους νεαρούς να κατευθύνονται προς τα αυτοκίνητά τους ή αναζητώντας ταξί. Κάποιοι κατευθύνονται στα γύρω ταχυφαγεία και κυρίως στο CIAO ή τρώνε ένα «βρώμικο» από τους δύο πλανόδιους που στήνουν τα αυτοσχέδια μαγειριά τους μπροστά από το κέντρο. Και σε αυτήν την περίπτωση μεγάλη σημασία παίζει η χρονικότητα της λειτουργίας του κέντρου.

ζ) Τα εστιατόρια και τα «φαγάδικα» λειτουργούν όντως ως εντευκτήρια με την κυριολεξία της έννοιας του όρου *έν + τεύξις < τυγχάνω : αίθουσα συναντήσεων*. Το CIAO για παράδειγμα λειτουργεί όλο το εικοσιτετράωρο και το κοινό του είναι τόσο οι ξενύχτηδες όσο και οι εργαζόμενοι των γραφείων, αλλά και οι τακτικοί του πελάτες. Η γνωστή ψαροταβέρνα Αη-Νικόλας εξυπηρετεί επιπροσθέτως, τους καλεσμένους της Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών¹⁷⁰.

η) Τα μαγαζιά στριπτήζ Alcatraz κοντά στη στάση Εφέσσου και σε μικρότερο βαθμό το Lido κοντά στον Άγιο Σώστη. Βρίσκονται εκεί από τη δεκαετία του '80 και παρουσιάζουν αισθησιακά θεάματα. Αποτελούν μια πιο ελαφριά εκδοχή της πορνείας, καθώς υποτίθεται πως δεν υπάρχουν επαφές σωμάτων και η απόλαυση έρχεται μόνο από το βλέμμα. Η δραστηριότητα του ανήκει στη βραδυνή μόνο ζώνη και απευθυνόταν μέχρι πρότινος μόνο σε άνδρες μεγαλύτερης συνήθως ηλικίας. Τον τελευταίο καιρό όμως, πολλές παρέες νεαρών ανδρών και γυναικών το επισκέπτονται κυρίως από περιέργεια. Γύρω τους λοιπόν, σταθμεύουν τα αυτοκίνητα τους οι θαμώνες.

¹⁷⁰ Ο τρόπος προσέγγισης του με ιδιωτικό βανάκι είναι αρκετά περίεργος και πολύωρος, καθώς για μια διαγώνια, μικρή σχετικά απόσταση, το αυτοκίνητο πρέπει να στρίψει στη Φραντζή και μετά να ξαναμπει στη λεωφόρο μέσω Καλλιρόης. (Επισήμανση του γεγονότος από τον Π.Τ. στην in situ επίσκεψη, στα πλαίσια του ΔΠΜΣ.)

θ) Τέλος, αλλά πιο σημαντική είναι η περιοχή δράσης των «κοριτσιών». Το βαρύ πεζοδρόμιο του αγοραίου έρωτα εκτείνεται αποκλειστικά στην πλευρά της καθόδου προς τη θάλασσα. Η κατάτμηση της περιοχής γίνεται με μία κάποια (αντι)πειθαρχία. Ξεκινώντας από τη θάλασσα και ανεβαίνοντας διακρίνονται τέσσερις υπο-περιοχές.

Από το Ωνάσειο μέχρι το κτίριο της Ν.Δ. δρουν – ή δρούσαν οι πιο «παλιές». Εξ αυτών, κάποιες είτε αποσύρθηκαν από το επάγγελμα, είτε απεβίωσαν. Παλαιότερα, επειδή στην απόληξή της η Συγγρού ξέφτιζε, τόσο ως αστικός ιστός, όσο και ως δημόσιος χώρος, στην ευρύτερη περιοχή του Ιπποδρόμου αποτέλεσε το αμαρτωλό πεδίο των ερώτων και των ηδονών.

Από το κτίριο της Ν.Δ. έως τη στάση ΣΚΡΑ περίπου, δραστηριοποιείται η πλέον αποδεκτή υπο-ομάδα [οι ορμονάτες]. Πρόκειται για τα πιο νέα, ελκυστικά και «κανονικά» «κορίτσια». Σε αυτήν την περιοχή έλαβε χώρα και η συνομιλία με τη «Μαμά», επομένως, η προσωπική καταγραφή της νύχτας μέσα από τη δική τους οπτική, τη στιγμή της άσκησης του επαγγέλματος, είναι ιδιαίτερα διαφωτιστική. Σε διάρκεια μίας ώρας πέρασαν περίπου δέκα με δεκαπέντε αυτοκίνητα. Εξ αυτών τρία οχήματα της αστυνομίας – απρόσμενα φιλικά προς τα «κορίτσια» - και τα υπόλοιπα με επιβάτες νεαρούς κυρίως άνδρες – που συνομιλούσαν για αρκετή ώρα με τα «κορίτσια». Παράγεται λοιπόν γύρω από το πεζοδρόμιο αυτό μια εξαιρετικά έντονη κινητικότητα, δεδομένου και της χρονικότητας. Η αποκλειστικότητα του αυτοκινήτου αναιρείται από την κάτισχη, αλλά υπαρκτή κυκλοφορία ελάχιστων πεζών.

Από τη στάση ΣΚΡΑ έως το ύψος της Παντείου κάνει πιάτσα μια άλλη υπο-ομάδα [οι εγχειρισμένες].

Από την Πάντειο έως το περίφημο εικοσιτετράωρο περίπτερο δραστηριοποιούνται οι λοιπές ομάδες (γυναίκες, άλλες εθνότητες κ.ά.) Με αυτήν την ομάδα, οι τραβεστί δεν έχουν ιδιαίτερες επαφές και κατά κάποιο τρόπο συνυπάρχουν.

Συνοψίζοντας, πρέπει να επισημανθεί η γειννίαση των ασύμβατων χρήσεων. Οι τυπικοί υπάλληλοι γραφείου βρίσκονται δίπλα στις πόρνες. Οι μηχανικοί αυτοκινήτων εργάζονται εκεί που το βράδυ τραγουδά – ενδεχομένως – το ίνδαλμά τους. Οι κοντινοί χώροι που φιλοξενούν τις ασύνδετες χρήσεις μετατρέπονται σε ασύνδετους χώρους, κοντινών χρήσεων.

Οι
Χορογραφίες
Σώζουν τις
Χωρογραφίες

Η χορογραφία των κινήσεων εκπεφρασμένη σε μια χρονογραφία: κατευθύνονται, οδεύουν, έρχονται, φεύγουν, πλησιάζουν, απομακρύνονται, ανηφορίζουν, κατηφορίζουν, τρέχουν, βαδίζουν, σουλατσάρουν, βιάζονται, κυνηγούν, ξεμακραίνουν, αναχωρούν, σταματούν. Ο λόγος που οι ασύμβατες χρήσεις δεν έρχονται σε συχνή σύγκρουση πιθανόν να είναι και η παράμετρος του χρόνου.

iii. Οι χρόνοι διεξαγωγής των χρήσεων στο χάρτη.

Οι χρόνοι διεξαγωγής των χρήσεων στο χάρτη.

Αποδεκτές -
Πρωινές
Χρήσεις

Η παράμετρος του χρόνου είναι μια ενδιαφέρουσα συνθήκη. Και στην περίπτωση της ευθύγραμμης ομαλής κίνησης ο χρόνος δίνει την ταχύτητα. Εδώ θα μελετηθεί η μεταβλητή του χρόνου στα οσοδήποτε ελάχιστα στοιχεία της.

α) Προφανώς οι αποδεκτές χρήσεις (εργασίας) επιτελούνται και σε κοινώς αποδεκτά ωρολόγια προγράμματα. Οι ονομαζόμενες ώρες γραφείου κυμαίνονται από τις οχτώ έως δέκα το πρωί και διαρκούν μέχρι τις τρεις έως επτά το απόγευμα περίπου και αφορούν τις πέντε εργάσιμες ημέρες.

β) Τα μεγάλα καταστήματα λειτουργούν τις λεγόμενες ώρες και ημέρες καταστημάτων, με βάση το ισχύον νομοθετημένο πλαίσιο. Έτσι, το ωράριο τους είναι – τις μέρες που είναι συνεχές ως το βράδυ – περίπου από τις εννέα το πρωί έως τις εννέα το βράδυ.

γ) Τα εντευκτήρια και τα μικρά καφέ που εξυπηρετούν τις επιχειρήσεις και τα γραφεία λειτουργούν όπως είναι προφανές αντίστοιχες ώρες γραφείου. Τα μεγαλύτερα εστιατόρια και ταχυφαγεία επεκτείνουν το ωράριό τους. Έτσι, υπάρχουν εστιατόρια που δουλεύουν ως ανεξάρτητες μονάδες (όπως ο Αη-Νικόλας), άλλα που λειτουργούν σε εικοσιτετράωρη βάση (όπως το CIAO) και οι μικρές καντίνες και τα αυτοσχέδια καρότσια που πουλάνε hot-dog και «βρώμικο», δουλεύουν τις βραδινές ή μάλλον τις πρώτες πρωινές ώρες.

Για τις νυχτερινές χρήσεις εντοπίζουμε τρεις κατηγορίες :

α) Τα νυχτερινά κέντρα (όπως το Καραμέλα) ανήκουν σε ένα τυπικό ωράριο για αυτά τα μαγαζιά. Ανοίγει από τις έντεκα, αλλά η προσέλευση του κόσμου είθισται να ξεκινάει μετά τα μεσάνυχτα και το πρόγραμμα τελειώνει κατά τις τέσσερις, από την Πέμπτη έως την Κυριακή.

Μη Αποδεκτές
- Βραδινές
Χρήσεις

β) Τα «ερωτικά» κέντρα έχουν ένα πιο ευέλικτο ωράριο και επεκτείνουν το πρόγραμμά τους έως πιο αργά το πρωί και περισσότερες μέρες την εβδομάδα. Ο λόγος που γίνεται αυτό είναι η διαφορετική φιλοσοφία επίσκεψης τέτοιων χώρων. Ο πελάτης π.χ. μπορεί να περάσει μια βόλτα μετά το κλαμπ για ένα γρήγορο ποτό.

γ) Η πεζοδρομιακή πορνεία όπως ήδη αναφέρθηκε υπακούει σε κανονιστικές αρχές. Έτσι, τα «κορίτσια» (στοιχεία από τη συνομιλία μου με τη «Μαμά») πηγαίνουν στην πιάτσα μετά τα μεσάνυχτα και δουλεύουν όσες ώρες υπάρχει δουλειά, εννοώντας μέχρι περίπου την ανατολή του ήλιου, κατά τις έξι με επτά το πρωί και όσες μέρες επιθυμεί η καθημέρα.

Στην περίπτωση του χρόνου παρουσιάζω συνειδητά πρώτες τις ακολουθούμενες τακτικές, ώστε να διαφανεί μια επιμειξία των χρήσεων. Στα γυρίσματα της μέρας, πολύ πρωί ή απόγευμα προς βράδυ παρατηρούνται οι αλλαγές βάρδιας, κατά κάποιον τρόπο. Οι πρωινές χρήσεις δίνουν τη σκυτάλη στις βραδινές. Η μεταλαμπάδευση αυτή πολλές φορές είναι κυριολεκτική και αφορά άτομα ή ομάδες. Αυτό σημαίνει πως τα Υποκείμενα των αντικρουόμενων χρήσεων συναντώνται

Οι
Ενδιάμεσες
Ώρες

τετ-α-τετ. Για παράδειγμα, οι υπάλληλοι των γραφείων ενδέχεται να βλέπουν τα «κορίτσια» να ξεμακραίνουν [προς τα σπίτια τους], ενώ αυτοί πλησιάζουν [προς τη δουλειά τους]. Το απόγευμα, είναι η ώρα των δεύτερων ρόλων να συναντήσουν τους ομόλογούς τους. Οι καθαρίστριες των γραφείων [που σχολάνε πιο αργά από τους υπόλοιπους εργαζόμενους] συναντούν τις σερβιτόρες [που πάνε πιο νωρίς από τους υπόλοιπους πελάτες]. Αυτή η καζουιστική είναι ενδιαφέρουσα και αρκετά περίπλοκη.

*Η Χρονικότητα
ως
Δικλείδα
μεταξύ των
Χρήσεων*

Συμπερασματικά, παρατηρούμε ότι η χρονικότητα – με πραγματιστικούς όρους μέτρησης του χρόνου, ημέρες και ώρες – αποτελεί έναν περιορισμό στη συμπλοκή των χρήσεων. Στις ρωγμές και τα ενδιάμεσα κενά παρεισδύουν τα κρυφά βλέμματα της μιας προς την άλλη ομάδα. Τα βήματα των κινήσεων που αναλύσαμε προηγουμένως, έρχονται να σβήσουν τα πρωινά ή βραδινά πατήματα. Είναι βλέμματα που γεμίζουν μίσος και εν τέλει επιχειρούν να ανακόψουν την κίνηση της (α)παράδεκτης ομάδας. Είναι σκέψεις και συναισθήματα που κυμαίνονται από οίκτο, παρηγοριά και λύπηση, έως την ουδετερότητα και αδιαφορία και τέλος, σκληρά επιθετικά, ρατσιστικά και βάνουσα. Μιλάμε για την ηδονή που εμπεριέχει την οδύνη. Μιλάμε για την προβολή, το θέμα και το θέαμα.

*iv. Οι τροπικότητες διεξαγωγής των συμπεριφορών στο χάρτη /
ζιμελικοί κοινωνικοί τύποι χρηστών*

Κάνοντας λόγο για προβολή και θέαμα, είναι το σημείο που πρέπει να δούμε τους τύπους/προφίλ των χρηστών που πρωταγωνιστούν στο εξεταζόμενο τμήμα της Συγγρού. Αυτή η ανθρωπογεωγραφική προσέγγιση είναι τελείως υποκειμενική και τα κριτήρια παρατήρησης και ταξινόμησης των χρηστών είναι επαγωγικά, μορφολογικά, ανθρωποκοινωνικά και οικονομικά. Να τονίσω για άλλη μια φορά ότι το εγχείρημα αυτό αποτελεί μια συνθετική προσωπική κριτική ματιά στα άτομα ως στοιχεία του κοινωνικού σώματος. Λαμβάνει επίσης υπόψη της τις στερεο-τυπικές ή αρχε-τυπικές εικόνες που διαμορφώθηκαν στη συγχρονική ελληνική κοινωνία· όχι τόσο ως γενικεύσεις, που σκοπούν σε μια συλλήβδην απαλοιφή των ειδικών χαρακτηριστικών μιας ομάδας – συνήθως μειονοτικής - και υιοθετούνται από περιέργες ομάδες – συνήθως ακραίου πολιτικού προσανατολισμού. Αντίθετα, χρησιμοποιώ τον τύπο ως εργαλείο ομαδοποίησης των όποιων ατόμων εμπλέκονται με τον έναν ή τον άλλον τρόπο στην εξεταζόμενη περιοχή, χάριν ευκολίας.

Η κατασκευή κοινωνικών τύπων είναι χρήσιμη για δύο λόγους. Πρώτον, αναγνωρίζουμε το προφίλ του εχθρού σε μια πολεμολογική προσέγγιση. Αυτό σημαίνει ότι μας δίνει την ευκαιρία να γνωρίζουμε καλύτερα την ταυτότητά του. Όπως λέει και ο Sun Tzu είναι μεγάλο πλεονέκτημα να γνωρίζουμε το προφίλ του αντιπάλου. Σαφέστατα και η γνώση του ίδιου του εαυτού μας είναι απαραίτητη, όμως και του εχθρού είναι εξίσου σημαντική, αλλά πολύ δύσκολα προσεγγίσιμη. Ακόμη και η χρήση κατασκοπείας (ουσιαστικά του τρίτου όρου στον Simmel που δεν μένει αμέτοχος, αλλά υποκύπτει -καθώς είναι και εκείνος άνθρωπος- στα ιδιοτελή του κίνητρα) ενέχει μεγάλους κινδύνους, καθώς οι πληροφοριοδότες δεν είναι ποτέ έμπιστοι και άρα ενδέχεται να παρέχουν λανθασμένες πληροφορίες. Ανεξάρτητα με τον τρόπο λήψης των δεδομένων

*Προσωπική
Κατάταξη
Ανθρωπο-τύπων
ή
Ατόμων
ως Στοιχεία
Κοινωνικού
Σώματος*

*Κωδικοποίηση
Πληροφοριών
του
Εχθρού*

η αξιοποίηση τους προς όφελος των δυνάμεών μας είναι μέγιστης σημασίας.

Και δεύτερον, ως άμεση συνέπεια του πρώτου μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η ομαδοποίηση και κατάταξη των ατόμων συνεισφέρει στην βέλτιστη αντιμετώπισή τους. Η καταγραφή, μελέτη και ερμηνεία των διαγωγών και τελέσεων των κοινωνικών περιεχομένων δίνει την δυνατότητα να τις εγγράφουμε και να τις αναγνωρίζουμε. Η αναγνώριση και μόνο, δηλαδή μια αυτόματη κωδικοποίηση συγκεκριμένων χαρακτηριστικών -παρόλο που ίσως να οδηγεί συχνά σε βεβιασμένες και επιτόλαιες γενικεύσεις- βοηθά την ομαλή κίνηση της καθημερινής συμπεριφοράς. Με άλλα λόγια, όταν πρόκειται για εχθρό, μιλώντας στη βάση μιας πολεμολογίας, η αναγνώριση της στολής του, των διακριτικών του (αμφίεση, μορφή, εικόνα, συμπεριφορά, ομιλία, πρόθεση, διάθεση, κ.ά.) αντιδρούμε αναλόγως και κρατάμε έτσι ασφαλή τη θέση μας. Όταν δεν πρόκειται για εχθρό, αλλά για σύμμαχο, πάλι τροποποιούμε την συμπεριφορά μας απεναντί του.

Η απουσία σχημάτων, κατά την γνώμη μου θα λειτουργούσε αρνητικά, και διασπαστικά, αποπροσανατολίζοντας. Η αναγνώριση σχημάτων δρα αποτρεπτικά από την σύγχυση και διάλυση του νου στο άπειρο του Σύμπαντος. Ο πεπερασμένος νους του ανθρώπου επιθυμεί να αγκιστρωθεί σε γνώριμες και απλές μορφές για να μην χαθεί στο χασοτικό κενό. Συνεπώς, οι τυπολογίες που προτείνουμε παράγονται εκ των πραγμάτων, αυτομάτως και αυθορμήτως στον κάθε άνθρωπο. Η απαξιωτική, η αδιάφορη και η με εκτίμηση και σεβασμό συμπεριφορά πηγάζουν -ειδικά με άτομα που ερχόμαστε πρώτη φορά σε επαφή- από τέτοιες σχηματοποιήσεις. Εδώ επιχειρούμε μια ζιμελική¹⁷¹ κατάταξη ατόμων και κατασκευή κοινωνικών τύπων που κινούνται με βάση κάποιο κίνητρο. Στη συγκεκριμένη διάκριση θα λέγαμε ότι κυρίαρχες καθίστανται οι αξιακές μετατοπίσεις της συνείδησης ως προς την κουλτούρα. Το χρήμα έπεται σε μια προσπάθεια ανάδειξης της κοινωνικής καταγωγής και της έκφρασης της νόρμας.

¹⁷¹ Περπλάνηση στη Νεωτερικότητα, G. Simmel, σελ. 33.

Αναγνώριση
Χαρακτηριστικών
του
Εχθρού

Η Αξία της
Σχηματοποίησης
για τον
Άνθρωπο

Έτσι για κάθε διακριτή χρήση έχουμε:

ΕΡΓΑΣΙΑ : α) Οι white-collar υπάλληλοι γραφείων συμμορφώνονται προς ένα αυστηρό κανονιστικό πρότυπο. Το επιβεβλημένο dress code θέλει τους εργαζομένους να ενδύονται ευπρεπώς, με σακάκι και επίσημη περιβολή. Το στιλιζάρισμα της περιβολής των υπαλλήλων γραφείου έχει τις ρίζες του σε αγγλοσαξονικά πρότυπα. Οι πιο πρόσφατες εκδοχές ερείζουν σε αμερικάνικες εκδοχές του τύπου [yuppie style]¹⁷² που προσχώρησαν και στα ελληνικά δεδομένα και αφομοιώθηκαν από μεγάλο ποσοστό υπαλλήλων, ασχέτως αν σε πολλές περιπτώσεις οι συνθήκες και απολαβές τους, ουδεμία σχέση έχουν με τους αμερικάνους ομόλογούς τους. Ο τόπος κατοικίας τους δεν είναι κατ' ανάγκη κοντά στα γραφεία. Η Συγγρού αποτελεί ένα ισχυρό κέντρο γραφειακών κτιρίων, και συνεπώς, οι εργαζόμενοι κατοικούν οπουδήποτε στην Αττική.

β) Οι blue-collar εργαζόμενοι –ή εργάτες– μπορούν να διακριθούν περαιτέρω σε:

i) Οι αμιγώς χειρώνακτες ή εργάτες που απασχολούνται συνήθως σε συνεργεία αυτοκινήτων. Σύμφωνα και προς τον όρο φορούν ειδικές στολές εργασίας, ανθεκτικές και λερωμένες. Προέρχονται από μεσαία στρώματα και κατοικούν στις γύρω περιοχές. Τελευταία, τις θέσεις αυτές καλύπτουν και αλλοδαποί –περσικών χωρών.

ii) Οι εργαζόμενοι σε υποστηρικτικές θέσεις, ήτοι ανειδίκευτο προσωπικό. Ο κλάδος αυτός μπορεί να συμπεριλάβει πολλά επαγγέλματα : υπαλλήλους καθαριότητας, σερβιτόρους, μάγειρες, φύλακες, γραμματείς, παρκαδόρους, κ.ά. Όπως είναι κατανοητό, η διαφοροποίηση στο στόχο και το εργασιακό περιβάλλον δεν επιτρέπουν εξειδικεύσεις. Μπορεί

¹⁷² Ο όρος εισήχθει, στις αρχές του '80. Yuppie από το αρκτικόλεξο Yup. που σημαίνει (**y**)oung (**U**)rban (**P**)rofessional. Ο όρος περιγράφει κάποιον που είναι ηλικιακά νέος, πιθανόν μόλις αποφοίτησε από το κολλέγιο και κατέχει υψηλόμισθη εργασία και διάγει πολυτελή βίο. Σήμερα, μπορεί να περιγράψει οποιοδήποτε πλούσιο άτομο που δεν ανήκει στα μεσαία εισοδηματικά στρώματα. **Yuppiesdom** (yuppie-dum) είναι ένας όρος που περιγράφει την πράξη να γίνεσαι yuppie.

Εργαζόμενοι
Γραφείου

Επέκταση
των
blue-collar
Επαγγελματιών

όμως να επισημανθεί η στροφή πολλών νέων ατόμων με επιστημονική ειδικευση στους κλάδους αυτούς, μη έχοντας εναλλακτική. Παλαιότερα η κατηγορία αυτή άνηκε σε άτομα μεσαιών κοινωνικών τάξεων, μεσαιού ή χαμηλού μορφωτικού επιπέδου. Οι στερεοτυπικές αντιλήψεις επέβαλαν οι λέξεις γραμματέας, καθαρίστρια, σερβιτόρα να είναι αποκλειστικά στο θηλυκό. Αντίθετα, ο φύλακας, μάγειρας, ταχυμεταφορέας κ.λ.π. γράφονται σε αρσενικό. Ενδυματολογικά είθισται να φορούν ειδικές στολές, όχι μόνο για να μη λερώνονται. Εδώ η στολή αποκτά ταυτολογικό σημαίνόμενο. Τέλος, και εδώ εισέρχονται αλλοδαποί.

Οι Ένστολοι
Επαγγελματίες

ΚΑΤΟΙΚΙΑ : **α) Μόνιμη**_ Η κατοικία σε «υποχώρηση» αναπτύχθηκε στις ιστορικές όμορες περιοχές του Νέου και Παλαιού Φαλήρου, Καλλιθέας και Ν. Σμύρνης. Έχουμε δύο κατηγορίες κατοίκων :

i) Ο κάτοικος που είναι γέννημα θρέμμα της περιοχής ανήκει σε μάλλον ανω-αστικά στρώματα – κρίνοντας από τις αντικειμενικές αξίες των ακινήτων, ειδικά του Παλαιού Φαλήρου. Η τιμή αυξάνει ανάλογα προς την κάθοδο προς τη θάλασσα, είναι τα ακριβά νότια προάστια. Οι παλιές οικογένειες κατοικούν σε ιδιόκτητες πολυκατοικίες που είναι τυπικά προαστιακές – πανταχόθεν ελεύθερο κτίσμα με πιλοτή και κήπο. Σήμερα, βέβαια, το πρότυπο της κατοικίας έχει ισοπεδωθεί και έδωσε τη θέση του στην τυπική πολυκατοικία, με μεγαλύτερα ύψη και καλύψεις οικοπέδου. Έχει το προφίλ του οικογενειάρχη, ή εντάσσεται κάπως σε αυτό.

Γεννημένοι
στα
Νότια
Προάστια

ii) Ο κάτοικος που δεν είναι ιδιοκτήτης, αλλά ενοικιαστής. Αυτός ανήκει σε πιο μεσαία στρώματα και έρχεται να διαμείνει εδώ για διάφορους λόγους : εγγύτητα με εργασία, γεινίαση με παραλιακό μέτωπο, εύκολη πρόσβαση τόσο στο κέντρο, όσο και στη θάλασσα. Τις περιοχές αυτές επιλέγουν επιπλέον αρκετοί νέοι άνθρωποι, αλλά και νέες οικογένειες.

β) Προσωρινή_ Εκτός από τους μόνιμους κατοίκους διακρίνονται και οι προσωρινοί. Πρόκειται για τους τουρίστες, που ταξινομούνται περαιτέρω σε :

i) αρκετά επιφανείς αλλοδαπούς και συνέδρους επιχειρήσεων. Οι μεν επισκέπτες αυτοί επιθυμούν να βρίσκονται σε εγγύτητα με το κέντρο της πόλης. Οι δε διαμένουν κοντά στις επιχειρήσεις που θα επισκεφθούν ή τα αντίστοιχα συνεδριακά κέντρα και έχουν τη δυνατότητα επίσκεψης της πόλης. Επομένως, προτιμούν τα πολυτελή ξενοδοχεία της Συγγρού. Γίνεται λόγος για τυπικό dress code δυτικών χωρών και είναι συνήθως άνδρες, που συχνά συνοδεύονται από τις συζύγους τους.

ii) Οι απλοί τουρίστες – επισκέπτες από οποιαδήποτε χώρα. Το οικονομικό τους προφίλ ποικίλει, επομένως δεν είναι δυνατή κάποια κατάταξη. Πάντως, ο δρόμος της Συγγρού είναι ο άξονας που οδηγούσε από το αεροδρόμιο Ελληνικού – μέσω Παραλιακής – προς το κέντρο της Αθήνας. Ομοίως, οδηγεί και σήμερα τους τουρίστες που προσεγγίζουν την πόλη από θάλασσας. Αποτέλεσε λοιπόν, έναν ενδιάμεσο σταθμό για τους επιβάτες.

«ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ» α) «Ανώτατη Κουλτούρα»_ Σε ένα πρώτο επίπεδο διάκρισης ορίσαμε την κατηγορία που περιλαμβάνει αποδεκτές μορφές τέχνης και πολιτισμού. Εδώ μπορούμε να παρατηρήσουμε δύο ειδών αποδέκτες :

Νοικιάζοντας
το Όνειρο
των
Νοτίων
Προαστίων

Οι Τουρίστες

Οι
Κουλτουριάρηδες

i) ένα πεπαιδευμένο κοινό που αναζητά και επιδιώκει τέτοια θεάματα (θεατρικές παραστάσεις, χοροθέατρο, μουσικές συναυλίες, δρώμενα, εκθέσεις τέχνης και διαλέξεις). Πρόκειται για ανθρώπους των γραμμάτων και των τεχνών και με πνευματικές αναζητήσεις. Το οικονομικό προφίλ δεν ενδιαφέρει τόσο, όσο το κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο. Συνήθως είναι άνθρωποι που δεν ανήκουν σε ένα σύστημα προβολής και επομένως η ενδυματολογική τους επιμέλεια είναι ουδέτερη και «προσεκτική».

Οι
“Πλουσίες”
Χορηγοί

ii) Στον αντίποδα, βρίσκουμε τους τύπους εκείνους που «κλυμπούν» στην τέχνη – μη ξέροντας να επιπλέουν θα επεσήμανα – με την έννοια ότι σχετίζονται με τα διαδικαστικά ζητήματα (προβολή, προώθηση, χορηγίες, οικονομική και επενδυτική διαχείριση έργων τέχνης, Ιδρύματα, Οργανισμοί). Τα άτομα αυτά προσιδιάζουν στον τύπο της «πλουσίας» συζύγου, που στον – άπλετο – ελεύθερο χρόνο της ασχολείται με τα κοινά, φιλανθρωπίες ή τα πολιτιστικά. Η οικονομική της επιφάνεια είναι μεγάλη, χωρίς αυτό να συνεπάγεται και υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Αρέσκονται οι κυρίες αυτές να προβάλλονται οι ίδιες και το έργο που επιτελούν. Παρότι αυτή η επιθυμία έχει ψυχαναλυτικό ενδιαφέρον, δεν είναι αντικείμενο της παρούσης μελέτης. Πάντως, τα άτομα αυτά οφείλουμε να παραδεχθούμε ότι παρά την ιδιοτελή προσφορά τους, βοηθούν όντως την πολιτισμική δραστηριότητα. Έναν κλάδο που έτσι και αλλιώς παραγκωνίζεται, καθώς θεωρείται είτε άχρηστος, είτε πολυτελείας.

β) «Αντι-κουλτούρα»_ Εξετάζοντας την άλλη πλευρά της κουλτούρας, τη «λαϊκή κουλτούρα» μπορεί να αναγνωρίσει κανείς πολλούς ανθρωπο-τύπους. Θα εστιάσω εντούτοις, μόνο στο γυναικείο τύπο, χάριν συντομίας και ενδιαφέροντος. Πιο αναλυτικά, θα σκιαγραφήσω τις πιο νεαρές γυναίκες που διασκεδάζουν σε κέντρα, όπως το «Καραμέλα». Η διασκέδαση αυτή πια είναι αρκετά απενεχοποιημένη και απευθύνεται

Στυλ
“Caramela”

τόσο σε κοπέλες των νοτίων προαστίων, όσο και των δυτικών¹⁷³. Ανεξάρτητα λοιπόν οικονομικού και μορφωτικού επιπέδου, οι γυναίκες που διασκεδάζουν σε ένα τέτοιο κέντρο, υπακούουν άρρητα σε ένα κυρίαρχο σύστημα, που προβάλλεται με κάθε δυνατό τρόπο και εισέρχεται σε οσοδήποτε μικρή εξουσία και πειθαρχία. Έτσι, είναι μια ιδιαίτερα επιμελημένη, καλοντυμένη και θηλυκή έκφραση της εικόνας της. Συνήθως, έντονα μακιγιαρισμένη –θυμίζοντας τα «κορίτσια» του απέναντι πεζοδρομίου. Πρόθεση της είναι να φανεί όσο πιο όμορφη και θηλυκή –συμβατή με τα κυρίαρχα πρότυπα– γίνεται, ώστε να αποσπάσει τα βλέμματα, και όχι μόνο. Η γυναίκα αυτή θα μπορούσε να οριστεί και με τον πιο σύγχρονο αμερικάνικο όρο bimbo¹⁷⁴, που ενέχει και μια αίσθηση χαμηλής αντιληπτικής ικανότητας.

ΗΔΟΝΗ α)Στριπτίζ_ Αφενός έχουμε τα κέντρα απολαύσεων όπου διακρίνουμε το προφίλ τόσο των γυναικών που προσφέρουν θέαμα, όσο και των θαμώνων. Οι γυναίκες – στην πλειοψηφία τους αλλοδαπές – προέρχονται από ανατολικές χώρες της Ευρώπης. Το ποιόν τους άγνωστο, όπως και η επιθυμία τους για τη συγκεκριμένη εργασία.

¹⁷³ Από την πρώτη κιόλας περίοδο εξέλιξής της, από το χωριό του 1834 στην αστική πρωτεύουσα των αρχών του 20ού αιώνα, τα ανώτερα και μεσαία στρώματα κατοικούν κυρίως στο κεντρικό και ανατολικό τμήμα του Λεκανοπεδίου, με τάσεις επέκτασης προς τα ανατολικά, ενώ τα κατώτερα στρώματα κατοικούν στην αντίθετη κατεύθυνση, στο δυτικό τμήμα της πόλης, κοντά στους τόπους εργασίας, στις εγκαταστάσεις βιομηχανίας, βιοτεχνίας και εμπορίου. Ο κοινωνικός αυτός διαχωρισμός κατά κλάδο απασχόλησης αναπαράγεται επί μακρόν. - Ερευνητικό Πρόγραμμα, σελ. 40.

¹⁷⁴ Ένα κορίτσι που είναι ηλίθιο, φορά έντονο μακιγιάζ και έχει εμμονή με τα ρούχα και τα αγόρια. Γενικά είναι ξανθιά, αλλά υπάρχουν και εξαιρέσεις. Συχνά βολτάρει με όμοιές της. Αναγνωρίζονται εύκολα, καθώς είναι η ομάδα γυναικών που όλες μοιάζουν μεταξύ τους και χαζογελάνε υστερικά.

Γυναίκες
και
Άνδρες
στα
Στριπτιζάδικα

Η περιβολή τους είναι αισθησιακή – όταν δεν είναι αδαμιαία, και η ομορφιά¹⁷⁵ τους ποικίλει. Οι δε άνδρες που συχνάζουν σε αυτά τα μέρη έχουν αυξημένο ηλικιακό μέσο όρο και συνήθως είναι παντρεμένοι και οικογενειάρχες. Τελευταία, όμως παρατηρούμε και νεαρές παρέες αποτελούμενες από άνδρες και γυναίκες που έρχονται να δουν το θέαμα και να «διασκεδάσουν» εναλλακτικά.

Πόσο Καμπ
είναι ο
Αλμοδοθάρ;

β) Πορνεία_ Τέλος, έχουμε την πεζοδρομακή πορνεία που «παράγεται» από τις τραβεστί. Τα «κορίτσια» είναι ιδιαίτερα προβεβλημένα – αρνητικά ή θετικά – ώστε να είναι γνώριμη η εικόνα τους. Πολύχρωμες, πληθωρικές σχεδόν αλμοδοβαρικές φιγούρες που ενδύονται ένα νέο-μπαρόκ, πλουμιστό και αποκαλυπτικό ντύμα. Το μορφωτικό και οικονομικό τους προφίλ είναι χαμηλό – υπάρχουν ωστόσο φωτεινές εξαιρέσεις, όπως η Πάολα Ρεβενιώτη και παλιότερα η περίφημη Γαβριέλα. Παράλληλα, προέρχονται από διαλυμένο οικογενειακό περιβάλλον¹⁷⁶. Οι διάφορες μορφές της έμφυλης κατάστασης των κοριτσιών είναι λεπτό και καθαρά βιο-επιστημονικό ζήτημα και άρα δεν επαυξάνει κάποια τεκμηρίωση ως προς την εικόνα τους. Ασφαλώς, θα τις χαρακτηρίζαμε ως κάμπι¹⁷⁷.

¹⁷⁵ Για περαιτέρω πληροφορίες σε σχέση με τις κοπέλες που παρουσιάζει κάθε μαγαζί και τις υπηρεσίες που παρέχει κάντε κλικ εδώ : <http://www.bourdela.com/#>
Πρόκειται για το αντίστοιχο Αθηνόγραμμα των περιοχών, σημείων, μαγαζιών και ατόμων στην πόλη που σχετίζονται με την ηδονή.

¹⁷⁶ Στοιχεία από τη *Συνομιλία μου με τη «Μαμά»*.

¹⁷⁷ Ο νεολογισμός εισήχθη στο 1964 από τη Σούζαν Σόνταγκ στις Σημειώσεις για το Καμπ. Το καμπ είναι ένα είδος ευαισθησίας που αντί να μετατρέπεται το ελαφρύ σε σοβαρό – όπως θα μπορούσε να συμβεί με την καθιέρωση της τζαζ, που γεννήθηκε ως μουσική των πορνείων – μετουσιώνει το σοβαρό σε ελαφρύ. Το καμπ είναι ο έρωτας για το εκκεντρικό και έλκεται από την αμφιλεγόμενη σεξουαλικότητα. Η ίδια τονίζει ότι το ερμαφρόδιτο είναι σίγουρα μία από τις μεγάλες καμπ ευαισθησίες. - *Ιστορία της Ασχήμας*, Ουμπ. Έκο, σελ. 408-12.

Ο ορισμός της Σόνταγκ περιγράφει με τον ακριβέστερα δυνατό τρόπο τις τραβεστί. Οι λόγοι που ντύνονται έτσι είναι αφενός, η έντονη σεξουαλική πρόκληση και ο υπερτονισμός θηλυκών ερωτικών στοιχείων, ώστε να παραπέμπουν στη γυναικεία ομορφιά¹⁷⁸. αφετέρου, είναι μια τεχνική του κοινά αποδεκτού μάρκετινγκ, να προβάλλονται όσο το δυνατόν πιο έντονα. Η δεύτερη αιτία έχει απόλυτη συνάφεια με το μοντέλο της διαφημιστικής πινακίδας στο δρόμο που σκοπεύει να φαίνεται από μακριά : μεγάλες διαστάσεις, ευδιάκριτες φιγούρες, πλακάτα χρώματα, μείξη στοιχείων.

Από την άλλη, οι πελάτες πάντοτε ως οδηγοί ποικίλουν ηλικιακά. Οι λόγοι που επισκέπτονται αυτό το δρόμο θα μελετηθούν σε επόμενη ενότητα. Στη Συγγρού, σύμφωνα με την Πάολα Ρεβενιώτη¹⁷⁹ έχουν περάσει όλοι τους [οι άντρες], από τα λαϊκά αγόρια, έως τους πλούσιους των βορείων προαστίων και υψηλόβαθμους πολιτικούς και βουλευτές.

Μια άλλη κατηγορία είναι αυτή των ατόμων που περνάνε μπροστά από τις τραβεστί για να διασκεδάσουν, χλευάζοντας τις, ασκώντας κυρίως λεκτική βία. Το φαινόμενο αυτό δεν είναι πρόσφατο και τα «κορίτσια» πλέον έχουν μάθει να το αποδέχονται, ισχυρίζονται όμως ότι μετά πηγαίνουν μόνοι τους για να τους προσφέρουν ηδονή¹⁸⁰.

Πιο Θηλυκές
και από
τις Γυναίκες;

Οι Θαυμαστές
και το
Bullying

¹⁷⁸ Η γνωστή τραβεστί Αλόμα καλεσμένη στο *Ερωτοδικείο*, σε ερώτηση της Β. Μιχαλονάκου σε ποιο γένος να την αποκαλεί, απαντά πως τα ράσα κάνουν τον παπά, εν προκειμένω.

¹⁷⁹ Απόσπασμα από την εκπομπή *Mea Culpa* της Μαλβίνας Κάραλη με καλεσμένη την Πάολα.

¹⁸⁰ στο ίδιο.

Η Διαμάχη για την Κουλτούρα

Η γενεολογική δραστηριότητα μέσα στην ιστορία δε διαχωρίζεται από μία κίνηση που την εκφυλίζει και που εκφυλίζει το προϊόν της. Η ιστορία είναι αυτός ο ίδιος ο εκφυλισμός, συγχέεται με τον "εκφυλισμό της κουλτούρας" - στη θέση της γενεολογικής δραστηριότητας, η ιστορία μας παρουσιάζει φιλίες, λαούς, τάξεις, Εκκλησίες και Κράτη.

Η γενεαλογία της Ηθικής, F. Nietzsche.

Στο κεφάλαιο αυτό θα προχωρήσω σε μια αναλυτικότερη προσέγγιση της «κουλτούρας». Θα εμβαθύνω σε αυτήν την έννοια γιατί όπως ήδη αναφέρθηκε και η κατηγοριοποίηση των κοινωνικών τύπων έγινε με βάση την κίνηση της βούλησης των υποκειμένων προς την κουλτούρα. Είναι γεγονός ότι εμφανίζεται στη Συγγρού μια έντονη πολιτισμική διάθεση. Πρόκειται όμως για μια αμφίσημη κατανόηση του -ήδη πολύπλευρου- όρου της κουλτούρας. Παρατηρούνται αξιακές μετατοπίσεις της συνείδησης ως προς τις ενεργητικές δυνάμεις που κινητοποιεί η κουλτούρα. Ωστόσο, το δυναμικό φορτίο που φέρει το μέσο αυτό, όταν δεν αποτιμάται σωστά από το υποκείμενο μπορεί να καταστεί επιζήμιο.

Στις ενότητες Πολιτισμός και Πορνεία παρουσιάσθηκε μια επιλεκτική διασταύρωση σημείων - στάσεων στην εξέλιξη των εννοιών αυτών κυρίως στον ευρύτερο δυτικό κόσμο. Στους οδοντωτούς μηχανισμούς των «πολιτισμικών» φαινομένων εντάσσονται σκέψεις, θέσεις και διαγωγές από όλο το φάσμα της δράσης του έλλογου Υποκειμένου. Ως «Πολιτισμός» μπορεί να θεωρηθεί η Τέχνη, αλλά και σε αυτό το υπερ-σύνολο τίθενται φραγμοί, απαγορεύσεις, στίγματα, και γενικότερα απροσδιόριστες πορείες, όπως τα βήματα των χρηστών της πόλης.

Κάνοντας λόγο για «πολιτισμική χρήση» είναι υποχρεωμένος κανείς να διατηρεί τα εισαγωγικά. Η ρητορική του περπατήματος μέσα στην πόλη – σαν τη ρητορική του περπατήματος στην Τέχνη - είναι τόσο θραυσματική και απρόβλεπτη. Σαφέστατα, όλοι αναγνωρίζουν ότι στις χρήσεις πολιτισμού συγκαταλέγονται τα προϊόντα της τέχνης – νέα και παλαιότερα- καθώς και τα παράγωγα αυτής. Επιπρόσθετα, οι τρόποι και οι διαδικασίες: παραγωγής ή απόκτησης, (μετα) πώλησης, διακίνησης και έκθεσης των παραπάνω. Εντούτοις, το συνεχές ερώτημα της ένταξης ή μη ενός αντικειμένου στο libro d' oro των Τεχνών είναι έντονο και ανοιχτό· ενώ οι απαντήσεις που επιδέχεται μπορεί να είναι αμφίσημες, άστοχες, κατευθυνόμενες ή και υποκειμενικές. Σε μια τέτοια προσέγγιση, η Τέχνη, και οι δραστηριότητες που σχετίζονται με αυτή, έχει πρωταγωνιστικό – αν όχι μοναδικό – ρόλο στον πολιτισμικό τομέα.

Ο
Πολιτισμός
της
Συγγρού

Ποιά Είναι
η
"Πολιτισμική"
Χρήση;

1. Πολιτισμός ή/και Κουλτούρα_μια ερμηνεία της Κουλτούρας.

Παρά τα όσα εκσυμβολίζει και φέρει η τέχνη, ένα υπερσύνολο σαν αυτό της κουλτούρας αδυνατεί να βασιστεί σε ένα μοναδιαίο στοιχείο του αποκλειστικά, ώστε συνεκδοχικά να συμπεριλάβει το εύρος της λέξης. Για αυτόν το λόγο, είναι θεμιτό να επιχειρήσει κανείς μια εμβριθέστερη φιλοσοφική διερεύνηση του όρου. Αλλά και σε αυτό το επίπεδο, πρέπει να προσημανθούν και να σκιαγραφηθούν τα πλαίσια, οι καταβολές και η οπτική του γράφοντος.

Η φιλοσοφική αναφορά για τον ορισμό της κουλτούρας εδράζεται στη νιτσεϊκή σκέψη. Κυρίως, στη *Γενεαλογία της Ηθικής* αναφέρεται συγκεκριμένα και εκτενώς στον όρο κουλτούρα. Προτού φθάσει κανείς εκεί, πρέπει να γνωρίζει κάποιες καίριες και θεμελιακές έννοιες για το Νίτσε. Βασική αρχή της σκέψης του είναι ο ποιοτικός και ποσοτικός διαχωρισμός των δυνάμεων σε ενεργές ή καταφατικές, αντενεργές ή αρνητικές, που επίσης αποτελεί στοιχείο διαφορικό και γενεαλογικό. Το διώνυμο ενεργών – αντενεργών δυνάμεων θα λέγαμε ότι αντιστοιχεί στο δίπολο κανονικό – παθολογικό.

Δύο ακόμη πρωταρχικές έννοιες που συμπληρώνουν και προϋποθέτουν τα είδη των δυνάμεων είναι η αιώνια επιστροφή και ο μηδενισμός. Πάνω σε αυτές θα στηρίξει όλο το εποικοδόμημα του, και σύμφωνα με αυτές πρέπει να διαβαστεί η κουλτούρα.

Το φαινόμενο της κουλτούρας ενεργοποιείται από ένα περίπλοκο πρόβλημα: το πρόβλημα της πλασματικής κατασκευής που στηρίζονται η «εσωτερίκευση της οδύνης» και η «αλλαγή κατεύθυνσης της μνησικακίας» εντός της κακής συνείδησης. Με βάση τις τρεις αυτές θεωρήσεις κατασκευάζει τον ορισμό της κουλτούρας, θεωρούμενης από προϊστορική, ιστορική και μετα-ιστορική σκοπιά. Έτσι η κίνηση της κουλτούρας – προϊστορικά - είναι η «ηθικότητα των ηθών», σημαίνει τιθάσευση και επιλογή. *Ασχέτως με τα μέσα – βιαιότητες, βασανιστήρια, κλπ. – που χρησιμοποιούνται με την τιθάσευση, διακρίνει δύο στοιχεία. Αφενός, το είδος στο οποίο υπακούει κάποιος στα πλαίσια ενός λαού, φυλής, τάξης, που είναι πάντα κάτι το ιστορικό,*

Νιτσεϊκή
Αρχιτεκτονική

Προϊστορική,
Ιστορική και
Μετα-ιστορική
Κουλτούρα

*το γελοίο, το αυθαίρετο, το ηλίθιο, το περιορισμένο. Αφετέρου, στο γεγονός ότι υπακούμε σε κάτι, εμφανίζεται μια αρχή που υπερβαίνει τους λαούς και τις τάξεις. Υπακούμε στο νόμο, διότι είναι νόμος[...]*¹⁸¹ Η ηθικότητα των ηθών προηγείται της παγκόσμιας ιστορίας. Η κουλτούρα είναι *γενολογική δραστηριότητα, και γενολογικός σημαίνει προϊστορικός*¹⁸².

Συνεπώς, το σύνολο των κανονιστικών πρακτικών που διέπουν την ενστόχαστη δραστηριότητα των Υποκειμένων οφείλει να διανοιχτεί ώστε να συμπεριλάβει και τομείς που άπτονται στον καθημερινό πολιτισμό, αυτό που ο ντε Σερτώ καλεί πολύτροπη τέχνη του πράτειν.

2. Κουλτούρα και Αντι-κουλτούρα ή Υπο-κουλτούρα;

Η καθημερινή πρακτική εμπίπτει σε μια φιλοσοφία, μια νοοτροπία, μια «κουλτούρα» ή πιο σωστά σε ένα σύστημα, ένα πυκνό πλέγμα συσχετισμών δυνάμεων. Η *ανάδειξη, επισήμανση, διασάφηση, μεγέθυνση, ουδετερότητα, απραξία, παράβλεψη, απόκρυψη, αποσιώπηση, διαστρέβλωση, επίθεση, εξουδετέρωση* μιας διαγωγής, μιας θέσης, μιας κίνησης, ενός βλέμματος και μιας σκέψης παράγει διαρκώς τρόπους του πράτειν, του σκέπτεσθαι και του είναι. Τα ουσιαστικά κινούνται ευθύγραμμα σε έναν άξονα που περνούν από τον απόλυτο θαυμασμό, στην απλή αποδοχή και καταλήγουν στην υπέρτατη μνησικακία. Ποιο είναι το Υποκείμενο αυτού του ενεργήματος; Ποιος ορίζει την παραγωγή πρακτικών κουλτούρας;

Οι λέξεις
που
Συντάσσονται
με τα
Πρότυπα
της Κουλτούρας

¹⁸¹ Πρβλ. την τοποθέτηση του Φουκώ για το «δικαίωμα» στη ζωή, στο σώμα, στην υγεία, στην ευτυχία, στην ικανοποίηση των αναγκών, το «δικαίωμα» πέραν κάθε καταπίεσης ή «αλλοτρίωσης», που έχει κανείς να ανακτήσει αυτό που είναι και ό,τι μπορεί να είναι αυτό. **Το δικαίωμα για το δικαίωμα.** - Ιστορία της Σεξουαλικότητας, τομ.1, σελ. 169.

¹⁸² Ο Νίτσε και η Φιλοσοφία, G. Deleuze, σελ. 191-205.

Τι και Γιατί
Ορίζει
την
Κυρίαρχη
Κουλτούρα;

Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι μείζονος σημασίας. Είναι σχεδόν σα να γνωρίζουμε την πηγή του προβλήματος. Ενδεχομένως, αλλά σε ποιο πρόβλημα γίνεται αναφορά; Το ερώτημα συνεχίζει με το τι; Τί ορίζεται ως πρακτική της κουλτούρας; Ήδη έχουμε αναφερθεί στο διαχωρισμό κουλτούρας-αντικουλτούρας, νορμάλ-παθολογικού, αποδεκτών χρήσεων και μη αποδεκτών χρηστών. Μέχρι στιγμής η εργασία προσπαθεί να «κοιτάξει» τα ενεργήματα των παραπάνω ουσιαστικών εκπεφρασμένα στην πόλη. Το επίδικο αυτής της αφήγησης είναι η διαρκής αναζήτηση της αιτίας που ενώ κάποιες συμπεριφορές αναδεικνύονται, άλλες αποσιωπούνται και άλλες εξουδετώνονται. Άρα, αν μάθουμε ποιος ορίζει το κυρίαρχο Παράδειγμα, ίσως φτάσουμε ένα βήμα πιο κοντά και στο τί και στο γιατί.

Το Υποκείμενο που ορίζει τον ορισμό, που θέτει το θέμα, που παράγει την παραγωγή και εξουσιάζει την εξουσία. Φαίνεται ότι μάλλον η (πάντα κοινωνική) σχέση καθορίζει τους όρους της, και όχι το αντίστροφο, και ότι κάθε ατομικότητα είναι ο τόπος αλληλενέργειας μιας χωρίς συνοχή (και συχνά αντιφατικής) ποικιλίας των σχεσιακών καθορισμών της¹⁸³. Συνεπώς, δεν ενδιαφέρει το ίδιο το Υποκείμενο, αλλά μια σχεσιακή λειτουργία, που εμπλέκει και το Υποκείμενο σε σχήματα δράσεων και πρακτικές τελέσεων και επομένως αυτό [Υποκείμενο] μετατρέπεται σε αυτοουργός ή όχημά τους.

Η Σχέση
Καθορίζει τους
Όρους της

Όσον αφορά στο τί και γιατί είναι μια διπλή ερώτηση που στην ουσία είναι το ένα και το ταυτό. Η αιτία γίνεται αποτέλεσμα και η τελικότητα της μίας, λόγος ύπαρξης της άλλης. Το κυρίαρχο, αποδεκτό και «νόμιμο» μοντέλο –σε οποιοδήποτε τομέα– τίθεται μέσα από μια μηχανική της εξουσίας και ενισχύει ή εξυπηρετεί την εδραίωση και επέκταση της. Με την επιβολή διχαστικών και πολωτικών σχέσεων οι κοινωνίες εκμεταφορίζουν το συμβολικό περιεχόμενο των άρρητων επιθυμιών τους. Οι επιθυμίες αυτές απορρέουν

183 Επινώντας την Καθημερινή Πρακτική, Μ. ντε Σερτώ, σελ.54.

από παρόμοιες φουκωϊκές καταστολές¹⁸⁴. Οι απαγορεύσεις εκφράζονται ως το αντίθετο ή το αρνητικό της ηγεμονεύουσας σκέψης. Σύμφωνα με αυτήν την ερμηνεία, το τι και το γιατί ταυτίζεται με την καταδίκη και εκτόπιση του ασύμβατου. Το ασύμβατο αναθεματίζεται και υπερτονίζεται η βλαπτικότητα του σε όλες του τις μορφές.

3. Η Παθολογία ως Πρακτική Επιβολής Πειθαρχιών.

Η νοσολογία ενός φαινομένου εμφανίζεται σε όλες τις εκφάνσεις του και διαπερνά τον άνθρωπο προσπορίζοντάς του νοσηρότητα, αρρώστια, ασθένεια, παθολογία¹⁸⁵. Εισάγεται λοιπόν, η έννοια της αρρώστιας ως φορέας λανθασμένων επιλογών σε κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό επίπεδο. Η ποιμαντορία της Εκκλησίας εξυψώνει την «Ασθένεια» στο όνομα του Θανάτου και φυσικά στον προαιώνιο εχθρό του Θεού, τον Διάβολο. Ο δια – βολος, όπως εξηγεί το όνομά του δια-βάλλει μια κατάσταση, μια Παραδείσια κατάσταση, που δεν είναι ουδέτερης φύσεως, αλλά θετικής και ανώτερης. Η εκ-δίωξη από αυτήν την Κατάσταση, ασφαλώς δεν αφήνει ανεπηρέαστο τον Άνθρωπο. Οφείλει να πληρώσει το βαρύ επιτίμιο με την εκ-πτωση από την αθανασία και την απόλυτη υγεία. Η αρρώστια και ο πόνος, με υπέρτατο πλήγμα τον ίδιο το Θάνατο, θα τον κατατρώχει εις το διηνεκές.

Η Εξουσία
της Ασθένειας
επί του
Ατόμου

Την προβολή αυτής της διδαχής τη βρίσκουμε αυτούσια στο φεουδαρχικό σύστημα. Η ιεραρχική δομή των αρχόντων καθορίζει τον αντίστροφο βαθμό δικαιώματος θανάτου· όσο χαμηλότερα βρίσκεσαι στην πυραμίδα, τόσο πιο ευάλωτος είσαι. Ο φεουδάρχης ως εντεταλμένος του Θεού επί γης διατηρεί το δικαίωμα θανάτου - και κατ' επέκταση υγείας – ως

Δικαιώματα
Ζωής και
Θανάτου

184 Ιστορία της Σεξουαλικότητας, Μ. Φουκώ, τομ.1, σελ. 103-4.

185 Η ασθένεια για τους Αιγύπτιους πηγάζει από την ανάγκη θεραπείας, εδράζεται δηλαδή σε μια οντολογική θεώρηση. Αντίθετα, οι Έλληνες περιέγραψαν την ασθένεια από μια δυναμική σκοπιά, ως τη διατάραξη της αρμονίας και της ισορροπίας της Φύσης. – *The Normal and the Pathological*, σελ. 39-40.

επιβολή κύρωσης, αποτροπής και καταστολής σε περίπτωση που δεν συμμορφώνονται οι υπήκοοι στο κρατούν παράδειγμα.

Το πρότυπο μοντέλο ζωής οφείλει να διατηρηθεί αμετάβλητο. Περνώντας από την αριστοκρατία στην αστική τάξη παρατηρούμε μεταλαμπάδευση του ίδιου μοτίβου. Εντούτοις, τώρα δεν είναι ο ανώτερος που έχει δικαίωμα στο σώμα του κατώτερου, αλλά ο καθένας είναι υπεύθυνος για την υγεία του σώματός του. Αυτή η κουλτούρα επιβάλει στο Υποκείμενο όχι απλά να είναι υγιής, αλλά εύρωστος και ρωμαλέος. Ήδη αυτή η πρόθεση εμπεριέχει την απαγόρευση μιας ουδέτερης στάσης ως προς την υγεία. Έτσι, το γαλάζιο αίμα των ευγενών μεταφέρεται στο εύρωστο σώμα¹⁸⁶ των μεγαλοαστών. Και αφού οι διαγωγές διαπερνούν όλα τα κοινωνικά στρώματα, το προλεταριάτο¹⁸⁷ αρχίζει να προβληματίζεται για την υγεία του. Μέχρι και σήμερα, η ιατροκοποίηση των πάντων έχει τις ρίζες της στο ιστορικό μοντέλο της ασθένειας και του φόβου του θανάτου ως μέσο αυτό-ελέγχου και αυτό-πειθαρχίας στον Κανόνα.

4. Αντι-κουλτούρα ως Αντίβαρο της Κυρίαρχης Πειθαρχίας.

Πώς ξεφεύγουν οι κοινωνίες από το αποδεκτό μοντέλο και παράγουν νέες κουλτούρες; Από τη μία, αυτό επιτυγχάνεται με τη σταδιακή μεταλλαγή των όρων και την αναδιάταξη των συστημάτων σκέψης – ένα είδος μεταρρύθμισης. Από την άλλη, επιχειρούνται ριζικές τομές και ανατροπές του κατεστημένου προτύπου. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις όπου το αντίθετο μοντέλο, δεν επιθυμεί την εδραίωσή του. Οι λόγοι αυτής της βούλησης βασίζονται στη σκόπιμη άρνηση ένταξης στο ίδιο σύστημα, αφού έτσι, θα εν-σωματωθούν σε αυτό.

Εν πάση περιπτώσει, η παραγωγή πρακτικών που βρίσκονται

¹⁸⁶ *Ιστορία της Σεξουαλικότητας*, Μ. Φουκώ, τομ.1, σελ. 145.

¹⁸⁷ *Οι Αρχές της Σεξουαλικής Καταπίεσης*, Β. Ράιχ, σελ. 46.

(σχεδόν πάντα) στον αντίποδα μιας αποδεκτής και κανονικής κουλτούρας είναι ιστορικά διαπιστωμένη. Για παράδειγμα, ο Μ. ντε Σερτώ αναφέρει ότι μια φυλή κατακτημένων Ινδιάνων, φαινομενικά υποταγμένων και συμμορφωμένων προς το επιβαλλόμενο σύστημα επέφερε μια εσωτερική αλλαγή στο σύστημα. Δέχονταν αναγκαστικά τα πολιτισμικά στοιχεία του κατακτητή, αλλά τα εμπλούτιζαν με τις δικές τους τελέσεις και ιδιωματισμούς. Έτσι, έκαναν μια χρήση της κυρίαρχης τάξης πραγμάτων που ξεγελούσε την εξουσία της, που δεν μπορούσαν να αντικρούσουν. Με παρόμοιο τρόπο, παρεισδύει ένα διφορούμενο στις δυτικές κοινωνίες, από κάποιους «λαϊκούς» κύκλους που προβοκάρουν και αντιστρατεύονται την όποια κουλτούρα περνά και κυριαρχεί από τις «ελίτ»¹⁸⁸. Έτσι, οι χρήστες «μαστορεύουν» με την κρατούσα πολιτιστική οικονομία το σύνολο των μεταμορφώσεων του Νόμου στο δικό τους νόμο.

Αυτό το «στράβωμα» του συστήματος εσωτερικά μπορεί να επιφέρει σταδιακά την ολοκληρωτική και σιωπηρή ανατροπή του κυρίαρχου μοντέλου. Υπάρχουν λοιπόν, βουβές τεχνολογίες στα παρασκήνια που καθορίζουν ή βραχυκυκλώνουν την εκάστοτε θεσμική σκηνοθεσία¹⁸⁹. Με άλλα λόγια, αυτή η τακτική χρησιμοποιείται εξίσου προς όφελος ή κατά της κυρίαρχης ιδεολογίας. Διαμορφώνεται ένα μικρο-πεδίο μάχης μικρο-εξουσιών και πρακτικών καθημερινότητας που στοχεύει στις λαϊκές διαδικασίες. Οι διαδικασίες αυτές αφορούν στην πλευρά των «καταναλωτών» ή «κυριαρχημένων».

Αυτοί οι καταναλωτές έχουν μάθει να χρησιμοποιούν συνθετικές τεχνικές. Συνδυάζουν τεχνικές που ενέχουν λαϊκή σοφία και μια τέχνη της χρησιμοποίησης. Μαστορέματα και πατέντες που εξάρουν την πολυμήχανη σκέψη των καθημερινών ανθρώπων. Αλλά, οι συγκεκριμένες πρακτικές διαφέρουν από τις κρατούσες και επειδή τις καταστρατηγούν εξοστρακίζονται στο περιθώριο.

¹⁸⁸ *Επινοώντας την Καθημερινή Πρακτική*, Μ. ντε Σερτώ, σελ.57.

¹⁸⁹ ό.π., σελ. 59.

Το Παράδειγμα των Κατεκτημένων Ινδιάνων

Μικρο-εξουσίες που Βραχυκυκλώνουν τις Μεγάλες Εξουσίες

Από το Δικαίωμα Θανάτου στο Εύρωστο Σώμα

Ανατροπή του Κυρίαρχου Μοντέλου

Μαζική
Περιθωριακότητα

Προσπαθώντας να ανιχνεύσουμε την περιθωριακότητα και έχοντας ορίσει το Υποκείμενο και τους λόγους περιθωριοποίησης προηγουμένως, κατανοούμε ότι το περιθώριο γράφεται στον πληθυντικό αριθμό. Δεν έχει να κάνει με μικρές υπο-ομάδες, αλλά με μια μαζική περιθωριοποίηση. Η ανώνυμη πολιτιστική δραστηριότητα των μη παραγωγών κουλτούρας, εν τέλει παράγει την πολλαπλή και μαζική περιθωριακότητα¹⁹⁰.

Δε θα ήταν λοιπόν, αδόκιμο να θεωρούσαμε πως το σύστημα των μη αποδεκτών χρήσεων είναι ενεργό για κάποιο σπουδαίο λόγο. Δεν προσπαθούμε να αγιοποιήσουμε καταστάσεις και πρόσωπα, αλλά να ερμηνεύσουμε ορθολογικά και ψύχραιμα μια φαινομενικά πολύβουη, βρώμικη, άσχημη, νοσηρή πραγματικότητα. Τα μπουζούκια για παράδειγμα, είναι αντιστάθμισμα ενός άλλου επιβεβλημένου μουσικού είδους; Πιθανόν, το σημαντικό όμως, εδώ είναι ότι τα μπουζούκια συνδιαμορφώθηκαν στην ελληνική κοινωνία υπό το βάρος μιας συγκυρίας. Αυτή ευθύνεται για την εδραίωση της μουσικής αυτής και του συναφούς τρόπου διασκέδασης. Επιπρόσθετα, να μην ξεχνάμε ποιος ορίζει κάτι ως νορμάλ ή παθολογικό. Κατά τη γνώμη μου, τα μπουζούκια είναι μια παθολογική μουσική έκφραση, αλλά, η ξανθιά φίλη μου έχει την αντίθετη άποψη. Η οριοθέτηση στο δίνωμο κουλτούρα, αντί-κουλτούρα ή υπό-κουλτούρα είναι δυσδιάκριτη και επικίνδυνη πολλές φορές.

Σώστε τα
Μπουζούκια

Τα Αποτελέσματα των Μαχών ή η Έκβαση του Πολέμου

*Η Λεωφόρο Συγγρού, το γιοφύρι με τους δυο κόλπους και τις δυο κορυφές,
που μας δοκίμαζε και τη δοκιμάζαμε, αφήνοντας τις προσεχτικές
γραφές,
ώσπου να θρούμε τη θάλασσα γεμάτη πίκρα και στοργή, γαλήνια,
γαλάζια,
γραμμένη μέσα σε νησιά, στολισμένη με βαπόρια και καράβια·
η Λεωφόρος Συγγρού πλατιά και μουσική κρύβοντας κι αργοπορώντας
κι έπειτα δείχνοντας ξαφνικά
το κορμί της γοργόνας γυμνό, με ξέπλεκα ως τον ορίζοντα μαλλιά,
με δέρμα τριανταφυλλί, θυτισμένο λιγάκι στο κρασάτο νερό, με το
στήθος
αναγυρτό και κόκκινο στην άκρη καθώς έπαιρνε να βασιλέψει ο ήλιος·
ο δρόμος με τις φρόνιμες πιπεριές, αλλά ο δρόμος που μας έμαθε τη
γυμναστική
ν' αφήνεις κάποτε τους φίλους, την αγάπη και τη μουσική
για να ξεκινήσεις χωρίς να ξέρεις πού θα σε βγάλει η άκρη*

Λεωφόρος Συγγρού, Γ. Σεφέρης.

190 ό.π., σελ. 63.

Με την ανάλυση της κουλτούρας (στην προηγούμενη ενότητα), είναι υποχρεωμένος κανείς να αναθεωρήσει την οπτική του για πολλά παγιωμένα σχήματα στην καθημερινή ζωή. Η συγκρουσιακή σχέση που εμφανίζεται μεταξύ των ομάδων είναι ηλίου φαεινότερη. Βρισκόμαστε μάρτυρες σε ένα θέατρο πολέμου, βίαιων ενεργειών με σκοπό την επικράτηση, ή εξόντωση του μισητού “άλλου”. Οι δομές – με όποιον τρόπο και αν καταφέρνουν να μετουσιώνονται στο φαντασιακό της κοινωνίας σε αποκλειστικό τρόπο σκέψης και τέλεσης – δεικνύουν κατευθύνσεις και αυστηρές πορείες σε κλειστούς δρόμους σαν αυτόν της Συγγρού. Έτσι, και η ταξινομητική των χρήσεων πολιτισμού είναι δυνατό ή μάλλον επιβεβλημένο να αναπροσαρμόζεται και να μετατοπίζει τα είδη. Η μεταπήδηση μιας χρήσης στην μία ή στην άλλη πλευρά ή στις ενδιάμεσες θέσεις συνοδεύεται από έκλυση ενέργειας σε επίπεδο κοινωνικό και οικονομικό ή/και πολιτικό. Η κοινή γνώμη κρίνει – όχι πάντα ανεπηρέαστη και εν πολλοίς υποταγμένη στο κυρίαρχο σύστημα – εκτιμά και αποφασίζει τι θα αποθεώσει, τι θα αποδεχτεί και τι θα καταρρίψει. Η κίνηση μέσα στο αποδεκτό και το μη κανονικό είναι μη ομαλή και πολλές φορές όχι ευθύγραμμη. Ειδικά, με το θέμα της πορνείας το ζήτημα είναι ανεξάντλητο και πολυδιάστατο. Εγώ θα επιμείνω στην προσέγγιση του φαινομένου μέσα από μια διεπιστημονική σκοπιά.

**α. Η (δευτερεύουσα) Μάχη της Ταχύτητας:
Ο Θρίαμβος της Γρήγορης Ζωής - Έρωτα**

Η ανάλυση των φαινομένων ιδιαίτερα ως διαδικασιών παραγωγής συμπεριφορών και τροπικότητων επιβάλλει μια σφαιρική θεώρηση. Επομένως, θα επιχειρήσω να διακρίνω αναλογικά σχήματα μεταξύ της ερμηνευτικής των ερώτων και άλλων φαινομένων που παρατηρούνται πάνω στη λεωφόρο. Αρχίζοντας από τη βασική ιδιότητα του κλειστού αυτοκινητοδρόμου θα οδηγηθώ στη βασική ιδιότητα της φιλοσοφικής διάστασης ενός βασικού ανθρώπινου συναισθήματος. Προφανώς αναφέρομαι στην ταχύτητα και

στον έρωτα ως ηδονές-τέρψεις.

Από τη μία, η ταχύτητα¹⁹¹ αποτέλεσε διαχρονικό επίδικο των κοινωνιών. Στον ανεπίσημο πόλεμο της ταχύτητας η γρήγορη κίνηση αναδεικνύεται αδιαμφισβήτητα νικητής. Η κοινωνία κάθε εποχής θέτει τους ορισμούς, στην ουσία όμως εκσυμβολίζει το νοηματικό τους περιεχόμενο. Όταν λοιπόν, ο Νεύτωνας έθεσε την ταχύτητα σε επιστημονική βάση της προσέδωσε μια ορθολογικότητα και επομένως ορθότητα. Η σημερινή ταύτιση της λέξης αποκλειστικά με την μέγιστη ποσοτικο-χρονική της διάσταση ανάγεται σε μια άλλη έννοια. Ο χρόνος είναι το γεννεσιουργό στοιχείο της ταχύτητας.

Η φιλοσοφική θεμελίωση της εποπτείας του χρόνου ως προεμπειρική δόθηκε από τον Καντ. Ο χρόνος είναι ένα απριорικό, έμφυτο εργαλείο για την πρόσληψη – εποπτεία¹⁹² του Κόσμου. Σε συνδυασμό με την επίσης, απριорική εποπτεία του χώρου συνδιαμορφώνουν την ταχύτητα. Ο συσχετισμός των δύο εννοιών σε ποσοτικό και ποιοτικό επίπεδο παράγουν το περιεχόμενο της ταχύτητας. Συνεπώς, κάθε κατανόηση της ταχύτητας ως μία γρήγορη πράξη ή τέλεση πράξης είναι κατά το μάλλον ή ήττον φαινομενική, ρηχή και ελλιπής. Η ταχύτητα είναι ένας ενδείκτης των δύο εντατικών μεγεθών και ως εκ τούτου αναγνωριστική της παρούσας στιγμής. Η ταχύτητα μπορεί να είναι γρήγορη ή αργή, υψηλή ή χαμηλή. Γιατί λοιπόν σήμερα, θεοποιούμε την μία εκδοχή της, την υψηλή;

Οι ρίζες της γρήγορης κίνησης βρίσκονται στη μηχανή. Η περίοδος της εκβιομηχάνισης και του καπιταλιστικού συστήματος συλλειτουργήσαν με στόχο την εντατικοποίηση της οικονομίας. Μέσω της οικονομικής θεωρίας το σύστημα παρήγε μηχανισμούς και πρακτικές που εγκαθίδρυσαν ένα σύστημα σκέψης¹⁹³ του γρήγορου. Η συστολή του χρόνου για τη μέγιστη δυνατή αξιοποίηση των δυνάμεων παραγωγής παρεισφρύει ακόμη και στις τριχοειδείς απολήξεις του

191 Βλ. για την αναλυτική ερμηνεία της «ταχύτητας» στην ενότητα Μετα-κίνηση.

192 Βλ. *Η Κριτική του Καθαρού Λόγου*, Ιμ. Καντ.

193 Το ζενίθ της λογικής αυτής αποκρυσταλλώνεται στο κίνημα του Φουτουρισμού.

*Η Έννοια
της Ταχύτητας
στη Φυσική*

*Εποπτείες
του Χώρου
και
του Χρόνου*

*Ταχύτητα
Αποκλειστικά
ως Γρήγορη*

συστήματος. Ο χρόνος απότυπωνεται στο ανθρώπινο σώμα μέσα από ένα πλέγμα διαδικασιών που ενεργοποιούν την βέλτιστη απόδοση της βιολογικής υπόστασής του [σώματος]. Το κοινωνικό σώμα με τη σειρά του αναμένεται να αποδώσει τα μέγιστα και με γρήγορο τρόπο σε μηχανισμούς όπως της Αγοράς και της Πολιτικής¹⁹⁴. Η πρωτοκαθεδρία της ταχύτητας και η γενίκευση της εντατικοποίησης είναι αναπόδραστη αλήθεια.

Η σημερινή κοινωνία εξακολουθεί να λατρεύει το γρήγορο. Η εναλλαγή των στυλ από την ενδυμασία και το φαγητό έως τις πολιτικές και οικολογικές πεποιθήσεις υποδηλώνουν την ανάγκη του υποκειμένου να ανανεώνει συνεχώς τα Πράγματα. Η ανάγκη αυτή είναι διαχρονική, αλλά προσδιορισμένη με διαφορετική χρονικότητα. Το παράδοξο των τελευταίων χρόνων είναι η υπερβολικά συχνή εναλλαγή κουλτούρας και συνηθειών. Αν κανείς θεωρήσει ότι οι σύγχρονες κοινωνίες συσπειρώνονται στον πυκνό ιστό της τεχνολογίας, και ότι η τεχνολογία εξ ορισμού προοδεύει, δηλαδή ανανεώνεται, τότε και οι κοινωνίες ακολουθούν τους ρυθμούς της δεύτερης.

Παράγωγα αυτής της κοινωνίας είναι ένα μοντέλο ζωής που προσδιορίζει ως τελικότητα την αύξηση των κερδών της. Όταν το Υποκείμενο δεν επιλέγει με ωριμότητα τους στόχους του, τότε αναδεικνύονται αξίες αντενεργές, χαμερπείς και δευτερεύουσες. Όταν το υποκείμενο επιδιώκει την παρ-ακολούθηση της τεχνολογίας, αυτομάτως θέτει εαυτόν σε ένα κυνήγι Χίμαιρων. Τρέχει για να προλάβει μια έννοια πιο γρήγορη από αυτόν. Επιπλέον, τα τεχνολογικά μέσα ως φυσικά προϊόντα απαιτούν συνεχή και υψηλή δαπάνη σε οικονομικό και προσωπικό επίπεδο. Σε οικονομικό λόγω κόστους και προσωπικό λόγω καταβολής χρόνου σε εργασία.

Το βαρύ και γρήγορο πρόγραμμα των σημερινών κατοίκων των πόλεων είναι αναπόφευκτο. Εστιάζοντας σε δύο σημεία του προγράμματος αυτού θα διαπιστώσουμε πως η μείωση του ελεύθερου χρόνου αποτρέπει την καταβολή χρόνου για

¹⁹⁴ Ειδικές ηχητικές σημάνσεις προσδιορίζουν τις ώρες προσέλευσης, παρέλευσης και διαλλειμάτων των εργαζομένων στα εργοστάσια και τα εργαστήρια. Παρόμοια τυπικά ακολουθούνται και στα σχολεία. Η καταγωγή αυτών των τελέσεων εντοπίζεται στο μοναστηριακό και στρατιωτικό πρότυπο. – αναφέρεται στο *Η Γέννηση της Φυλακής*.

*Η Ταχύτατη
Εναλλαγή
της
κουλτούρας -
Η Μόδα*

*Τρέχω και
δεν Φτάνω...
την Τεχνολογία*

κοινωνικές σχέσεις με διάρκεια. Συνέπεια του συλλογισμού είναι αφενός, οι προσωρινές και γρήγορες σχέσεις και αφετέρου, η ένταξη του σεξ ως γρήγορης απόλαυσης με έμφαση στο σώμα. Το Υποκείμενο ειδικά στη δεύτερη περίπτωση αντιλαμβάνεται το σεξ ως βιολογική απόλαυση και του αφαιρεί πνευματικές και πολιτισμικές καταχωρήσεις. Το σεξ σε αυτήν τη διάσταση προσιδιάζει στη ζωική ύπαρξη του ανθρώπου. Ωστόσο, η βιολογική ανάγκη - του σεξ αλλά και του φαγητού – εμπίπτει σε μια ευρύτερη φιλοσοφία ζωής. Οι Έλληνες εισήγαν τον όρο της «δαιτητικής»¹⁹⁵ προσδιορίζοντας τη στάση του ανθρώπου απέναντι στις βιολογικές ανάγκες ενός σώματος που όμως οφείλει να είναι και μέρος ενός κοινωνικού σώματος. Έτσι, η πορνεία της Συγγρού συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά ώστε να προσφέρει γρήγορο και εύκολο «έρωτα» σε άνδρες που συνεχώς βρίσκονται σε κίνηση και δεν προλαβαίνουν να λάβουν άλλες ηδονές.

Οι διαρκώς εν κινήσει άνδρες προσπαθούν να αποδείξουν ότι είναι ενεργά και δρώντα Υποκείμενα στην κοινωνία. Οι άεργοι και αργά κινούμενοι περιπατητές δεν συμμορφώνονται προς το κυρίαρχο Πρότυπο και άρα εκτοπίζονται στο περιθώριο. Μια επιπλέον, έκφραση αυτής της συμπεριφοράς είναι η γρήγορη κίνηση στο δρόμο. Το είδωλο του Easy Rider, στα 1969, συνδιαμορφώνεται σε μια εποχή που αξιώνει το αυτοκίνητο και την ελευθερία που προσφέρει στον οδηγό του. Με ψυχαναλυτικούς όρους, το όχημα αποτελεί την προέκταση του άνδρα. Προβάλλει την εικόνα του μέσα από αυτό – εξού και οι συσχετίσεις της πυγμής και του “ανδρισμού” του με το μοντέλο του αυτοκινήτου – σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Θεωρείται δείγμα κύρους, γοητείας και κοινωνικής καταξίωσης.

Παράλληλα με το μοντέλο τόπος προβολής είναι και η χρήση του. Η συντηρητική χρήση – χαμηλές ταχύτητες – υποδηλώνει ένα χρήστη αδιάφορο και συντηρητικό, όσο ακριβό και αν είναι το όχημα. Συνεπώς, η υψηλή ταχύτητα

¹⁹⁵ Η κριτική που ασκούσαν σε κάθε κατάχρηση στην τάξη της τροφής, της πόσης, των ασκήσεων και των σεξουαλικών δραστηριοτήτων είχε συγχρόνως αξία ηθικής διδασχής και αποτελεσματικής συμβουλής για την υγεία. – *Ιστορία της Σεξουαλ.*, τομ. 2, σελ.129.

*Το Σεξ και
το Φαγητό*

*Γρήγορος
Έρωτας
και ο
“Έξνοιαστος
Καβαλάρης”*

Ταχύτητα
Αποκλειστικά
ως Γρήγορη
στην Οδήγηση

εξάρει τον οδηγό και εκσυμβολίζει τον ξένοιαστο καβαλάρη, τον ελεύθερο που δε φοβάται για τίποτα και είναι απόλυτος κυρίαρχος.

Επομένως, οι γρήγορες ταχύτητες που βιολογικά αυξάνουν την αδρεναλίνη του ανθρώπου συνεπάγονται άνδρες ατρόμητους και ικανούς να κυριεύσουν τον κόσμο. Επιπλέον, η αύξηση του κινδύνου της ζωής προσφέρει μια κρυφή απόλαυση ως απαγορευμένης, ταμπού. Στην κυριαρχία του αρσενικού έγκειται και η ικανότητα του να γοητεύει τα θηλυκά και να αλλάζει όσο το δυνατόν περισσότερες συντρόφους. Η επικράτηση του αρσενικού σε όλους τους τομείς γίνεται με την απόλυτη κατάκτησή τους. Η ηδονή να κατακτάς το δρόμο – και πιθανόν το θάνατο – μέσα από τις υψηλές ταχύτητες και η ηδονή να κατακτάς τον έρωτα μέσα από την πολλαπλότητα του αντικειμένου.

β. Η (δευτερεύουσα) Μάχη του Ματιού: το Φευγαλέο των Ερώτων

Υψηλές
Ταχύτητες -
Κινηματογραφικοί
Χρόνοι

Στην ίδια κατεύθυνση οδηγεί και μια άλλη εκδοχή της κίνησης του αυτοκινήτου. Αναφέρομαι στο στιγμιαίο, φευγαλέο της κίνησης με το αυτοκίνητο. Η μέση ταχύτητα ενός πεζού είναι περίπου 5 km/h, αντίθετα η μέγιστη του αυτοκινήτου σε δρόμο ταχείας κυκλοφορίας όπως της Συγγρού είναι 110 km/h. Είναι εύκολα κατανοητό ότι η αντιληπτική ικανότητα του περιβάλλοντος σε τέτοιες συνθήκες περιορίζεται σε πρωτογενή σχήματα και αδρά περιγράμματα. Κάθε γεγονός στο δρόμο μετατρέπεται σε φιλικό, καθώς μετασηματίζεται από πράξη σε εικόνα. Από μεταβαλλόμενο και δυναμικό σε στατικό και στιγμιαίο.

Ήδη αναφέρθηκα στους οδηγούς-κινηματογραφιστές. Οι υποδομές της Συγγρού έχουν δομηθεί σε αυτή τη λογική. Την εποποιία του ματιού. Μεγεθυμένες φωτεινές επιγραφές, ογκώδη κτίρια με εξεζητημένη αρχιτεκτονική έκφραση, μεγάλοι χώροι συνάθροισης με έντονα χρώματα αποτελούν το σκηνικό της λεωφόρου. Όλα έχουν βασιστεί σε κλασικές δομές οπτικής του χώρου. Μεγάλες αποστάσεις και υψηλές

ταχύτητες επιβάλλουν μεγεθυμένες και έντονες εικόνες. Που ερείζουν όλες αυτές οι πρακτικές; Ίσως να αναφέρονται στην ανάγνωση.

Η επαυξημένη συνιστώσα της σύγχρονης κουλτούρας και κατανάλωσης είναι η ανάγνωση. Το Υποκείμενο υπερτονίζει την οπτική. Από τα μέσα επικοινωνίας και τη διαφήμιση έως τις προωθημένες τεχνικές του μάρκετινγκ ανάγει τα γεγονότα στην ικανότητα τους να οπτικοποιούνται. *Μετατρέπει τις επικοινωνίες σε ταξίδια του ματιού. Συνιστά εποποιία του ματιού και της αναγνωστικής ενόρμησης*¹⁹⁶. Η ανάγνωση όμως αυτή πάνω στη Συγγρού γίνεται γρήγορα, αποσπασματικά και στιγμιαία. Επομένως, το πεδίο που προσλαμβάνει ο κινούμενος παρατηρητής αποσυντίθεται σε μικρότερες αναλυμένες πραγματικότητες.

Μια τέτοια αποσπώμενη πραγματικότητα είναι και αυτή των ηδονών. Ηδονές που έρχονται από τους πολλαπλούς έρωτες. Πρώτον, το υποκείμενο και αντικείμενο της πορνείας δημιουργούν μια στιγμιαία συνθήκη, όμοια με αυτή του οδηγού. Δεύτερον, η εκδιδόμενη γίνεται μια εικόνα προβολής και μάλιστα φανταχτερής ώστε να προσελκύσει πελάτες. Η πεζοδρομιακή πορνεία της Συγγρού λειτουργεί απόλυτα εναρμονισμένη με τα κυρίαρχα μοντέλα οικονομικής προώθησης του δρόμου. Τα κορίτσια ντύνονται έντονα, χρωματιστά και κινούνται πάνω σε έναν πολυσύχναστο δρόμο ώστε να είναι ορατά από τους πελάτες. Οι εκδιδόμενες αντιλαμβάνονται το σύστημα και οι πελάτες αναγνωρίζουν το “γεγονός” όπως και όλα τα άλλα αγαθά προς απόκτηση.

Τέλος, οι έρωτες της Συγγρού είναι στιγμιαίοι εν τη γενέσει τους. Οι έρωτες αυτοί είναι καταδικασμένοι να χαθούν. Η θνησιγένεια τους έγκειται σαφώς, στο μη συναισθηματικό δέσιμο υποκειμένου – αντικειμένου. Οι λόγοι είναι επαγγελματικοί και κοινωνικοί. Στην πρώτη περίπτωση, διατηρείται μια καθαρά οικονομική συνθήκη. Η εκδιδόμενη παρέχει μια υπηρεσία επί πληρωμή. Η δεύτερη είναι υποπερίπτωση της πρώτης. Αν υπάρξουν συναισθηματικές «παρενέργειες», τότε είναι προδιαγεγραμμένη μια πολύπαθη

Εποποιία
του
Ματιού

Πρωθημένες
Τεχνικές
Μάρκετινγκ
από τα
“Κορίτσια”

Θνησιγενείς
Έρωτες

196 *Επινοώντας την Καθημερινή Πρακτική*, Μ. ντε Σερτώ, σελ.70.

Το φευγαλέο
του Εφηβικού
Σώματος
ως
Αντικείμενο
Πόθου

σχέση, καθώς αποτελεί μη αποδεκτή συνύπαρξη.

Για αυτό το λόγο, η «Μαμά» προτρέπει τα κορίτσια να μην «καψουρεύονται» -παρά τους συχνούς έρωτες των κοριτσιών με τους όμορφους άντρες. Αλλά και στην αρχαιότητα έχουμε το θέμα του φευγαλέου έρωτα. Εκεί, παίρνει μια τελείως διαφορετική όψη. Αναφέρεται στους έρωτες¹⁹⁷ των ανδρών με τα έφηβα αγόρια. Αντικείμενο του πόθου είναι το εφηβικό, νεαρό σώμα. Αυτή η ηλικία, λόγω της παροδικότητάς της είναι τόσο γοητευτική και ηδονική. Μια διαρκής μάχη του σώματος, μια ζωντανή μεταμόρφωση του νεαρού - που χάνει σταδιακά τη χάρη του¹⁹⁸ - είναι αυτό που ερωτεύονται οι μεγαλύτεροι άνδρες. Αλλά και την πολλαπλότητα των ερωτικών συντρόφων, όπως συμβαίνει με τα κορίτσια.

Εισερχόμενος κάθε οδηγός στη Συγρού ξέρει ότι θα δημιουργήσει μια σύντομη και θραυσματική σχέση, είτε ερωτική είτε οπτικής ανάγνωσης. Σα να διεισδύει σε έναν δρόμο που οι πολλές Σειρήνες (πόρνες, κέντρα διασκέδασης, εστιατόρια, υψηλές ταχύτητες) διαστέλλουν το σχετικά μικρό χρονικό διάστημα που χρειάζεται για να διασχίσει τα πέντε χιλιόμετρα. Είναι ένας δρόμος του φευγαλέου έρωτα, της εικόνας που χάνεται, αλλά ξεκινά γνωρίζοντας και συναινώντας με αυτήν τη συνθήκη.

γ. Η (δευτερεύουσα) Μάχη της Ξενότητας: το Εμ/Α-φυλο Υποκείμενο της Πορνείας

Στο κεφάλαιο *Καθορίζοντας τις Θέσεις Μάχης* παρουσιάζεται η πολυπλοκότητα του πυκνού πλέγματος χρήσεων πάνω στη Συγρού. Η διαφορετικότητα των χρηστών και των αντικρουόμενων συμφερόντων που εκδηλώνονται στον τόπο

197 Η «ερωτική» σχέση νεαρού [έφηβου αγοριού] και ενήλικα [πιο ώριμου άνδρα] βασίζεται σε δύο συνισταμένες : την σεξουαλική και πνευματική καθοδήγηση του νεαρού. Στόχος αυτής της σχέσης είναι η «άνδρωση» του ερώμενου, δηλαδή ή διαδικασία μετουσίωσης του αγοριού σε άνδρα, ώστε να αποτελέσει τον ιδανικό πολίτη της αυριανής - πατριαρχικής - κοινωνίας.

198 *Ιστορία της Σεξουαλικότητας*, Μ. Φουκώ, τομ.2, σελ. 249.

Διαστολή του
Ελάχιστου Χρόνου
στη Συγρού

αυτό είναι εντονότατα και παράγουν περίεργες καταστάσεις. Ένας δρόμος της ανωνυμίας, ένας μη τόπος που πολλές φορές εξομοιώνει τελείως ανομοιογενείς καταστάσεις και Υποκείμενα. Ένας ακατοίκητος χώρος που μόνο παροδικά και φευγαλέα κατοικείται και στιγμιαία προσλαμβάνει πρόσημα θετικά ή αρνητικά.

Μιλώντας για την πορνεία της Συγρού αναφερόμαστε - σχεδόν αποκλειστικά - σε τραβεστί. Η έμ-φυλη προσέγγιση του Υποκειμένου προσιδιάζει στην αμφισεξουαλικότητά του. Στις τραβεστί -και υπόλοιπες ενδιάμεσες καταστάσεις- εμφανίζονται υπερτονισμένα τα επιθυμητά θηλυκά χαρακτηριστικά πάνω σε ένα αρσενικό βιολογικά σώμα. Στο σώμα αυτό εκφράζονται παράλληλα γυναικεία και αντρικά χαρακτηριστικά. Και αν δεχτούμε τις φροϋδικές θεωρίες περί διπλής ταυτότητας του σεξουαλικού ατόμου, με την έννοια ότι και τα δύο φύλα ενέχουν στοιχεία του αντίθετού τους, τότε στις τραβεστί εκσυμβολίζεται η αντιστροφή του εκ γενετής φύλου, σε αυτό της κοινωνικής επιθυμίας. Οι τραβεστί καταφέρνουν να πουν το άρρητο, το άφατο, αυτό που οι περισσότεροι απωθούν, αποκρύπτουν και αποσιωπούν.

Ξαναβγαίνοντας στη Συγρού, εντοπίζουμε ατομικότητες που περιφέρονται σε έναν μη περατό τόπο. Η πολλαπλότητα των χρήσεων διαστέλλουν το χώρο και τα Υποκείμενα καταβροχθίζονται από το μέγεθος. Έτσι, «συστρατεύονται» για να καταφέρουν να υπάρξουν. Η συμπόρευση όμως υιοθετεί πρακτικές καταστολής και απαγορεύσεων. Δεν επιστρέφει ατομική έκφραση και παρεκκλίσεις από την κυρίαρχη νόρμα. Πολλές φορές λοιπόν, αυτή η παρέκκλιση γίνεται αιτία έχθρας και μίσους γιατί αποτελεί την απωθημένη ανάμνηση μιας ανεκπλήρωτης επιθυμίας.

Για παράδειγμα, τα κορίτσια την περίοδο της χούντας¹⁹⁹ διώχθηκαν μετά μανίας. Η «Μαμά» μου ανέφερε ότι μετά τον ξυλοδαρμό, ο αστυνόμος της είπε : *Σε μισώ γιατί μου θυμίζεις*

199 Ο υπουργός εθνικής Ασφαλείας, Αποστολάκος οργάνωσε επιχειρήσεις εκδίωξης των τραβεστί με το όνομα «Αρετή». Η «Μαμά» μου έδειξε τα σημάδια που φέρει ακόμα από τα βασανιστήρια των αστυνομικών. - Η μηχανή του χρόνου : Η αμαρτωλή λεωφόρος Συγρού. και Στοιχεία από τη Συνομιλία μου με τη «Μαμά».

Η
No Man's Land
που
Στιγμιαία
Αναζηπυρώνεται

Στα "Κορίτσια"
Εκσυμβολίζεται
η Αντιστροφή
της Κοινωνικής
Επιθυμίας

Συσστράτευση
των Πολλαπλών
Υποκειμένων -
Απαγορεύσεις
και Καταστολές

Απόψεις
που
Δίστανται -
Πηγές
που δε
Συμφωνούν

την ανιψιά μου· έτσι είναι και αυτή σαν και εσένα, «αναρχικιά»! Επιπλέον, στην εκπομπή «Μηχανή του Χρόνου» για τα γεγονότα της Συγγρού αναφέρεται η έντονη πολεμική των κατοίκων εναντίον της πορνείας. Από την άλλη, η «Μαμά» μου επισήμανε την αρνητική διάθεση των κατοίκων, αλλά δεν παρουσίασε την κατάσταση όπως στην εκπομπή, αλλά μου έδωσε την εντύπωση μιας ουδέτερης συνύπαρξης. Το γεγονός επιβεβαιώνει και ο “κάτοικος της περιοχής”. Η γιαγιά μου δεν με άφηγε να περνάω από εκείνον το δρόμο. Το ξανασκέφτηκε όμως και θυμήθηκε μια παιδική της ιστορία και έτσι αναθεώρησε. Οι περισσότεροι γείτονες έμαθαν να ζουν με αυτές, δεν τους ενοχλούσαν και εξάλλου σύχναζαν σε περιοχές που δεν είχαν κίνηση πεζών, δεν υπήρχε κάτι, έτσι και αλλιώς εκεί²⁰⁰.

Όλα αυτά αναφέρονται για να επισημάνω το άξενο του χώρου, που με την πολυσημία και πληθωρικότητά του εντέλει «καταβροχθίζει» τα άτομα. Αλλά και τα Υποκείμενα με τον μη ξεκάθαρο ρόλο τους –όπως οι τραβεστί– προσλαμβάνονται ομοιότροπα από τον ιστό της πόλης και δεν ταυτοποιούνται. Ο ίλιγγος που προκαλεί η υψηλή ταχύτητα δεν επιτρέπει στον χρήστη να κάνει μια σωστή ανάγνωση του τοπίου. Παραγνωρίζει την κατάσταση και βλέπει αποσπασματικά άφυλες εικόνες Υποκειμένων που τα βήματά τους άλλα θέλουν να πουν, τελικά όμως λένε αυτά που πρέπει να πουν. Σε αυτή τη μάχη το ανοίκειο, το (ά)ξενο κερδίζει, καθώς το χωνευτήρι της Συγγρού είναι αμείλικτο.

δ. Η (δευτερεύουσα) Μάχη της Ετερότητας: το Σύγχρονο Freak Show

Στην ενότητα *Ζιμελικοί Κοινωνικοί Τύποι των Χρηστών* παρουσιάστηκε σημειακά η ύπαρξη μιας κατηγορίας επισκεπτών των περιοχών και καταστημάτων των ηδονών που έχει διαφορετικές προθέσεις. Οι χρήσεις αυτές προέκυψαν

²⁰⁰ Στοιχεία από τη *Συνομιλία μου με έναν Κάτοικο*.

Το Άξενο που
Καταβροχθίζει
τα Άτομα

από άρρητες και προσωπικές ανάγκες κυρίως ανδρών σε μια εποχή που η σεξουαλική καταπίεση²⁰¹ ή μάλλον η σεμνοτυφία της σεξουαλικότητας στην Ελλάδα κυριαρχούσε. Απόρροια αυτής της κατάστασης ήταν η ίδρυση χώρων ή παροχή υπηρεσιών απόλαυσης από άτομα με απόλυτη εχεμύθεια. Ο κανόνας αυτός είναι εκ των ων ουκ άνευ και απαραβίαστος. Όταν σπάσει αυτός ο κανόνας το – ήδη μη αποδεκτό– σύστημα κλυδωνίζεται. Τα αποτελέσματα είναι ζημιογόνα και για τις εκδιδόμενες και τους πελάτες. Οι μεν πρώτες ζημιώνονται οικονομικά, οι δεύτεροι χάνουν σε κοινωνικό επίπεδο.

Παρόλα αυτά, ήδη γύρω στα μέσα του '80 εμφανίζονται οι πρώτοι οδηγοί που περνάνε από τα κορίτσια και δεν θέλουν τις υπηρεσίες τους. Στόχος τους είναι να τις ενοχλήσουν, να τις χλευάσουν χρησιμοποιώντας λεκτική βία, ή ακόμη και σωματική. Οι προθέσεις τους είναι υποτίθεται να θίξουν το άρρωστο το παθολογικό, αλλά θεωρώ πως κρύβονται διάφορα συμπλέγματα, ρατσιστικές αντιλήψεις και απωθημένες σκέψεις. Ισχυρίζονται πως δεν αντέχουν να βλέπουν αυτή τη νοσηρή εικόνα, και ότι οι τραβεστί είναι παρά φύσιν²⁰² πλάσματα. Δεν αντέχουν την εικόνα ενός «μασκαρεμένου» άντρα. Η «Μαμά» επισημαίνει ότι ήταν και είναι πολύ συχνό φαινόμενο ο χλευασμός από αντροπαρέες, μετά όμως κάποιος από την παρέα κάποτε την επισκεπτόταν *μόνος του, για «άλλα» παιχνίδια²⁰³*.

Πρόσφατα, παρατηρείται ένα ακόμα φαινόμενο. Οι παρέες που επισκέπτονται τα κορίτσια για να τα πειράξουν δεν είναι πια αντροπαρέες. Απαρτίζονται από άτομα νεαρής ηλικίας

Εχεμύθεια
ή
Διπλή Ζωή,
Σεξουαλική
Καταπίεση
&
Σεμνοτυφία;

Τα Παρά Φύσιν
Μασκαρεμένα
Τέρατα

Συσστράτευση
των Πολλαπλών
Υποκειμένων -
Απαγορεύσεις
και Καταστολές

²⁰¹ Ο νευρολόγος-ψυχίατρος Α. Κατακουζηνός ισχυρίζεται ότι παλιότερα ήταν η “σεξουαλική πείνα” και υπέφερε η νιότη, τότε. Τώρα, είναι ο σεξουαλικός “υπερκορεσμός” και πάλι υποφέρει η νιότη. - Απόσπασμα από την εκπομπή της Λιάνας Κανέλλη, *Ψηλά τα Χέρια*, με καλεσμένη τη Λητώ Κατακουζηνού.

²⁰² Πρβλ. τη γνωστή από τους πρώτους μεσαιωνικούς χρόνους άποψη για τα παρά φύσιν τέρατα· τα όντα αυτά δεν έπρεπε να θεωρούνται παρά φύσιν – σα να είχαν ξεφύγει από το θείο έλεγχο – αλλά και αυτή ήταν και η άποψη του Ισιδώρου της Σεβίλλης, παρά την γνωστήν φύσιν. - *Ιστορία της Ασκήμας*, σελ.241.

²⁰³ Στοιχεία από τη *Συνομιλία μου με τη «Μαμά»*.

και είναι και των δύο φύλων²⁰⁴. Επίσης, επισκέπτονται και τους χώρους στριπτιζ και μάλιστα όσο, απενοχοποιείται αυτή η χρήση, γίνεται όλο και πιο δημοφιλής. Γιατί όμως νέοι άνθρωποι θεωρούν ότι διασκεδάζουν με αυτόν τον τρόπο;

Ενδεχομένως, η απάντηση να κρύβεται στη φιλοπερίεργη τάση του ανθρώπου. Ο άνθρωπος ό,τι δεν μοιάζει με εκείνον το ανάγει στη σφαίρα του μύθου και το διαβάζει ως το Άλλο. Αυτά λοιπόν, τα πλάσματα του φαίνονται τόσο μυθικά, τόσο παράξενα που τα αναγορεύει σε Άλλο. Η ετερότητα, ο εξωτισμός και η σαγήνη που ασκεί ο “ξένος” κερδίζουν εδώ.

Παραπέμπει θα μπορούσε να ισχυριστεί κάποιος στην τακτική της τερατοποίησης των μεσαιωνικών χρόνων. Το περίεργο το ονομάζουν τέρας για να το μελετήσουν. Η ονοματοθεσία συνοδεύεται από την απαραίτητη ένδυση του φρικιού με τις αφηγήσεις που θα το μυθοποιήσουν, θα το λατρέψουν ή θα το κυνηγήσουν για να το σκοτώσουν. Επίσης, είναι γνωστό ότι η πόρνη²⁰⁵ ανάχθηκε στον τύπο της κοπέλας που λόγω της ανήθικης δουλειάς της τερατοποιείται. Στον 19ο και 20ο αιώνα, τα φρικιά θεωρήθηκαν όχι απλά αξιοπερίεργα πλάσματα, αλλά και δείγματα επιστημονικού ενδιαφέροντος και σε κάθε ευκαιρία εκτίθονταν. Ακόμα και σε περιφερόμενους θιάσους φρικιών [freak show] δίνουν παραστάσεις και ο «κανονικός» κόσμος πληρώνει για να δει τις διαφορετικές όψεις τους. Αναρωτιέμαι, λοιπόν, μήπως υπάρχουν συγγένειες με εκείνες τις εποχές και τους ανθρώπους, που τερατοποιούσαν το διαφορετικό και μετά το εξέθεταν για να αισθανθούν ηδονή από την υπεροχή της δικής τους κανονικότητας.!

204 Η Πάολα Ρεβενιώτη πιστεύει ότι η τραβεστί είναι μισητή τόσο από τους άνδρες όσο και από τις γυναίκες. Ισχυρίζεται ότι για τους πρώτους είναι ακατανόητη η παραμόρφωση και άρνηση της αντρικής φύσης. Για τις δεύτερες, ότι τις φθονούν διότι μπορούν να συνδυάσουν απόλαυση και εργασία, και επειδή τους κλέβουν τους άντρες. - Η Πάολα στο *Mea Culpa* με τη Μαλβίνα.

205 Ο Φραντσέσκο Μαστριάνι, στα Σκουλήκια το 1896 τονίζει ότι : η κοπέλα αυτή συγκέντρωνε στο πρόσωπό της όλα τα φυσικά και ηθικά χαρακτηριστικά που συνιστούν τον τύπο της πόρνης, αυτού του δυστυχισμένου είδους[...].είχε το σωστό σώμα και μια θραχνάδα στη φωνή, δείγμα των γυναικών κατώτερης τάξης. - *Ιστορία της Ασχήμιας*, σελ. 263.

Το Μυθικό
Άλλο Είναι
το Διαφορετικό;

Τερατοποίηση,
Μυθοποίηση,
Επιστημονικό
Ενδιαφέρον και
τα Freak Shows

ε. Το Μετατραυματικό Σοκ ή η “Αδράνεια” του Νου

Η έννοια της χρονικότητας στις χρήσεις γης, ενδέχεται υπό ορισμένες συνθήκες να αποτελέσει σημαντικότατο στοιχείο για αυτές. Τα αυστηρά όρια μιας χρήσης δύνανται να επεκταθούν και να προσδιοριστούν σε σχέση με άλλες χρήσεις ή/και σε σχέση με τη χρονικότητα. Η ιδιότητα αυτή επαυξάνει την πολλαπλότητα της έκφρασης της χρήσης αυτής στο χώρο. Αυτό συμβαίνει όταν έχουμε μεταφορά της προηγούμενης χρήσης στην επόμενη. Σε αυτήν την περίπτωση, ο χρήστης «κουβαλά», φέρει την προηγούμενη δραστηριότητά του στο χώρο της επόμενης. Συνεπώς, θα μπορούσαμε να διαπιστώσουμε μια παράλληλη συμμετοχή της χωρικότητας της χρήσης στην χρονικότητα του χρήστη.

Δανειζόμενος την έννοια της αδράνειας από τη φυσική παρατηρούμε ότι και στο επίπεδο της ψυχολογίας ισχύει η “αδράνεια του νου”. Αυτή η κατάσταση εννοεί την αντίσταση του ατόμου να αντιλαμβάνεται συγχρονικά φαινόμενα, αλλά για κάποιο διάστημα να παραμένει στην ανάμνηση του προηγούμενου γεγονότος. Σε επίπεδο πόλης έχουμε την αδράνεια των χρήσεων. Σύμφωνα με αυτήν την ιδιότητα, μια χρήση επεκτείνεται στα όρια μιας άλλης. Ακριβέστερα, ο χρήστης εξακολουθεί να επιτελεί την προηγούμενη χρήση στο χώρο της επόμενης. Στην πολεμολογία θα λέγαμε ότι ο στρατιώτης εμφανίζει το μετατραυματικό σοκ: τάσεις κατάθλιψης, φοβίας ή επισφάλειας, αλλά και επιθετικές συμπεριφορές λόγω της ανάμνησης του πολέμου.

Εξετάζοντας λεπτομερέστερα τη χωρικότητα των χρήσεων, είναι εύκολα αντιληπτό ότι δεν επισυμβαίνει πάντοτε αυτή η διαδικασία. Σημαντικός παράγοντας εδώ είναι η ίδια η χρήση, αλλά και ο τόπος διεξαγωγής της. Έτσι, αναφερόμαστε αποκλειστικά σε δημόσιες χρήσεις με έντονο κοινωνικό περιεχόμενο. Κατεξοχήν παράδειγμα, όπου παρατηρείται αυτό το φαινόμενο, αποτελούν οι χρήσεις καφεστίασης

Επικαλύψεις
Χρήσεων

Αδράνεια
του Νου
&
Μετατραυματικό
Σοκ

Ποιές Χρήσεις
Εμφανίζουν
το Φαινόμενο;

Αρένες-
Παλαίστρες
-Γυμναστήρια
&
Εντευκτήρια

και άθλησης²⁰⁶. Στην αρχαιότητα, η άσκηση (σωματική και πνευματική) και η διαιτητική αποτελούν το δίπολο πάνω στο στηρίζεται η ευρωστία του ατόμου – πολίτη και κατ' επέκταση όλης της πολιτείας. Σε συνδυασμό με το φαγητό, οι έρωτες και η άσκηση δομούν την βιο-εξουσία. Η κουλτούρα του φαγητού εκφράζει πολλαπλές κοινωνικές σημασίες. Μια βιολογική ανάγκη μετατρέπεται σε στοιχείο κοινωνικής διεκπεραίωσης. Το φαγητό παρουσιάζεται ως αναπαράσταση μιας πολιτισμικής διαδικασίας.

Το
"Κλειστό"
Νοσοκομείο

Από την άλλη πλευρά, χρήσεις όπως περίθαλψη και εξειδικευμένες υπηρεσίες, απαιτούν εκ των πραγμάτων αφοσίωση ή και οι ίδιοι χρήστες δε θέλουν να μεταφέρουν στους χώρους αυτούς, άλλες δραστηριότητες. Το νοσοκομείο δεν ενδείκνυται για παράλληλες δράσεις. Αποτελεί μια σκληρά περιορισμένη χρήση που ο τόπος διεξαγωγής της νοσηματοδοτείται σαφέστατα και δεν επιτρέπει επικαλύψεις από άλλες χρήσεις, τουναντίον εισδύει εύκολα στο υπόλοιπο πρόγραμμα του χρήστη.

Η
Καφεστίαση
στη
Συγγρού

Αν εξειδικεύσουμε στα καφε-εστιατόρια της Συγγρού μπορούμε να διαπιστώσουμε τα εξής:, τα καταστήματα εστίασης γίνονται σημεία συναναστροφής και κοινωνικοποίησης των εργαζομένων και κατοίκων, μάλιστα, κατά τη διάρκεια της ημέρας, το ίδιο μαγαζί προσφέρεται για διαφορετικές χρήσεις. Στο παράδειγμα του ciao, και όσον αφορά έναν εργαζόμενο γραφείου, παρατηρούμε ότι: τις πρωινές στο μαγαζί παραλαμβάνει τον καφέ και ακόμα βρίσκεται στο «σπίτι» του, με την έννοια ότι σκέφτεται την οικογένεια του και την προσωπική του ζωή. Αργότερα, στο δεκατιανό ο υπάλληλος, σταδιακά μπαίνει στο κλίμα της

²⁰⁶ Εστιάζοντας στους κατεχοχόν χώρους άθλησης ενηλίκων στις πόλεις, τα γυμναστήρια, παρατηρούμε ότι εμφανίζεται αυτή η διακύμανση που περιγράψαμε προηγουμένα. Επιπλέον, στους χώρους αυτούς εκδηλώνεται έντονη κοινωνική δραστηριότητα εκτός από σωματική. Από την ελληνική παλαίστρα και τη ρωμαϊκή αρένα στα σύγχρονα γυμναστήρια ακόμα, επιτελείται ένας παράλληλος κοινωνικοποιητικός ρόλος εκτός από την άθληση. Αν εξετάσουμε βαθύτερα θα δούμε πιο περίπλοκους κοινωνικούς και πολιτισμικούς μηχανισμούς που εμπλέκουν το άτομο. Το άτομο ως σώμα αποτελεί τόπο, σημείο εκδήλωσης μιας βιο-εξουσίας. Στη φουκωϊκή σκέψη η βιο-πολιτική επιχειρεί να εντάξει το ατομικό σώμα στο κοινωνικό σώμα.

δουλειάς, αλλά βρίσκεται και υπό τη σκέψη της οικογένειάς, έτσι οι συζητήσεις του περιστρέφονται εξίσου γύρω από τη δουλειά, όσο και την οικογένεια. Στο μεσημεριανό, όπου οι εργαζόμενοι βρίσκονται στον πυρετό της δουλειάς, το διάλειμμα για φαγητό μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα παρατεταμένο μίτινγκ. Η επίδραση από την προηγούμενη εργασία πιθανόν να εξασθενεί σταδιακά και να δίνει χώρο στην απλή απόλαυση του φαγητού, αρχικά όμως το φαγητό δεν αποκτά κυρίαρχο ρόλο.

Συνοψίζοντας, στο παράδειγμα της Συγγρού μπορούμε να εξάγουμε διάφορα συμπεράσματα ανθρωπο-κοινωνιολογικού περιεχομένου. Στα τέσσερα αυτά καταστήματα παρατηρούμε ότι δε συχνάζουν όλοι οι ανθρωπο-τύποι. Επιπλέον, ανάλογα με την ώρα, χρονικότητα, διαφορετικοί τύποι και επαγγέλματα χρησιμοποιούν τα εντευκτήρια σε άλλη φάση της εργασίας τους και επομένως εμφανίζονται δράσεις που συχνά συγκρούονται. Αρκεί να σκεφτούμε τα «κορίτσια» τις πρωινές ώρες όπου σχολάνε από τη δουλειά, ενώ οι εργαζόμενοι γραφείου τότε ξεκινάνε. Είναι προφανές ότι οι πρώτες, βρίσκονται στο τέλος μιας «κουραστικής» βραδιάς, ενώ οι δεύτεροι στην αρχή μιας κουραστικής μέρας. Η συνάντηση των βλεμμάτων των «κοριτσιών» με τις αναμνήσεις του πεζοδρόμου, και των υπαλλήλων με την εικόνα ακόμα του σπιτιού τους είναι αντιδιαμετρικά αντίθετες. Τέλος, οι θαμώνες των κέντρων διασκέδασης, οι ξενύχτηδες, στα μαγαζιά αυτά επεκτείνουν το χρόνο διασκέδασής τους.

Μέσα από αυτήν την ανάλυση μπορεί να συμπεράνει κανείς πως η μονοδιάστατη έννοια κάποιων χρήσεων δεν μπορεί να ισχύει. Τα καφε-εστιατόρια ενώ αρχικά στεγάζουν το χώρο μιας βιολογικής ανάγκης, επαυξάνουν τη χρήση μετατρέποντάς τους σε χώρο διασκέδασης, εργασίας, κοινωνικής συναναστροφής κ.ά. Να τονισθεί ότι οι επιπλέον χρήσεις ή η επέκταση της αρχικής δεν αποτελούν πρωτίστως, παρασιτισμούς στην κυρίαρχη χρήση. Αλλά δεν είναι ούτε αποτέλεσμα υποκινούμενων δυνάμεων της «αγοράς», είναι μάλλον καθαρά ψυχολογική ενόρμηση των χρηστών. Η διαδικασία της ψυχικής διεργασίας σε κοινωνικό επίπεδο

Το
Παράδειγμα
των
Γιάπηδων

Η Συνάντηση
των βλεμμάτων
τις
Ενδιάμεσες
Ωρες

Ο
Κοινωνικοποιητικός
Ρόλος
των
Εντευκτηρίων

Τα
Πολλαπλά
Προσωπεία
μιας Χρήσης

ομοιάζει με αυτή σε ατομικό επίπεδο και σχετίζεται με την αδράνεια. Η αδράνεια του σώματος, του πνεύματος και του νου μεταφέρουν το υποκείμενο σε άλλους χώρους και άλλες χρήσεις. Σε μια πιο φιλοσοφική προσέγγιση μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι εκφράσεις της κανονικότητας μιας χρήσης προσιδιάζουν σε αλληγορικές αναπαραστάσεις μιας έννοιας. Στη νιτσεική σκέψη η πραγματικότητα δεν ορίζεται παρά μόνο σαν παρέλαση προσωπειών μιας έννοιας. Έτσι, η χρήση της εστίασης παίζει διάφορους ρόλους, κάνοντας τον ορισμό εστίαση να δείχνει υπερβολικά στενός και ανίκανος να εκθέσει το εύρος της έννοιας.

στ. Η Εκβαση της Κύριας Μάχης

Τελικά στην κύρια μάχη που διεξάγεται στο θεάτρο του πολέμου της Συγγρού ποιός είναι ο νικητής; Μέσα από παραγωγικούς συλλογισμούς μπορούμε όντως να αποφανθούμε με βεβαιότητα ποιός κερδίζει σε αυτήν τη μάχη; Ασφαλώς η τελική και θέσφατη απάντηση σε τέτοιους είδους ερωτήματα είναι απαγορευτική και ανέφικτη. Αρχικά, το ερώτημα έχει τεθεί με φιλοσοφικούς όρους και συνεπώς μια μονοδιάστατη ερμηνεία είναι εξ' υπαρχής α-νόητη και ανώριμη. Επιπλέον, οι δομές, οι καταστάσεις και τα φαινόμενα μεταβάλλονται διαρκώς, παράλληλα με την εξέλιξη των δρώντων υποκειμένων. Αυτό σημαίνει ότι μόνο σημειακά παγώματα του χρόνου, στιγμιότυπα της ζωής ίσως να αποφαίνονται για τον νικητή. Αλλά, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να ισχυριστεί κάποιος ότι γνωρίζει και είναι βέβαιος για τον τελικό νικητή.

Παρόλα αυτά μπορούμε μέσα από ενδιάμεσες φάσεις και επίπεδα να κατανοήσουμε καλύτερα την συνολική εικόνα του φαινομένου. Για αυτόν το λόγο, οφείλουμε να μελετήσουμε τις προηγούμενες δευτερεύουσες μάχες και το νόημα τους. Όπως και στην πολεμική θεωρία του Clausewitz, έτσι και εδώ οι πολλαπλές, μικρότερες σε ένταση, μέγεθος,

Δεν Υπάρχουν
Τελικές
Απαντήσεις
Μόνο
Επιμέρους
Κρίσεις

κλίμακα και σημασία επικουρούν και υποστηρίζουν την κύρια μάχη. Η μοναδική και μεγάλη μάχη, όπως οι κύριοι ποταμοί, τροφοδοτούνται από πολλούς άλλους μικρότερους, των οποίων η σημασία δεν θεωρείται αμελητέα. Ωστόσο, λειτουργούν με τη λογική του συστήματος μέρους-όλου, ή μάλλον στη βάση μιας ιεραρχικής δομής, όπου η κορωνίδα όλων είναι η κύρια μάχη, όπου και κρίνεται ο αγώνας.

Αν λοιπόν για το παράδειγμα της Συγγρού, κύρια μάχη θεωρείται η πάλη των κανονικών και των μη αποδεκτών χρήσεων, τότε το αποτέλεσμα κρίνεται εν πολλοίς από τις δευτερεύουσες μάχες. Αναλυτικότερα διαπιστώσαμε τα εξής:

1. Στη διαμάχη της ταχύτητας, οι γρήγοροι χρόνοι της ζωής σε κάθε επίπεδο, με την εντατικοποίηση των ρυθμών, ωθεί τον χρήστη στην απόκτηση ενός ταχύτατου και βιαστικού τρόπου ζωής. Εδώ εντάσσεται ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων από την μετα-κίνηση και τις επαγγελματικές δράσεις, έως τις ηδονές του φαγητού και του έρωτα.

2. Στη διαμάχη του βλέμματος και της όρασης κερδίζει το φευγαλέο. Ξανά η νίκη του γρήγορου είναι αδιαμφισβήτη, ακόμα και η εικόνα δεν επιτρέπει στο μάτι την απόλαυση. Κατ' επέκταση, το υποκείμενο είναι υποχρεωμένο να ακολουθεί τους ρυθμούς κυνηγώντας την εικόνα του έρωτα, της ζωής, της ομορφιάς...

3. Στη μάχη της ξενότητας τα αποτελέσματα αρχίζουν και δεν είναι σαφή. Ο έτσι και αλλιώς πολυπρόσωπος δρόμος της Συγγρού επιτρέπει την ύπαρξη και έκφραση του ξένου. Εντούτοις, η επιβίωση του δεν είναι πάντα εύκολη.

4. Έτσι, στον αγώνα της ετερότητας ως άμεσο παράγωγο της προηγούμενης είναι η νίκη της εχθρικής συμπεριφοράς απέναντι στον "άλλο". Το μέσο του χλευασμού, ως μορφή βίας ασκείται στις αδύναμες ομάδες.

5. Οι προηγούμενες συμπλοκές επεκτείνονται μέσω της διαδικασίας της "αδράνειας του νου" και σε άλλες δραστηριότητες των χρηστών της Συγγρού. Η πόρνη, ο κάτοικος, ο γιάπης, η κοπέλα που διασκεδάζει εξακολουθούν να αντιμάχονται ακόμα και όταν επιστρέφουν σπίτι, όταν δηλαδή παύουν τη επιτελεστικότητα της κοινωνικής τους ταυτότητας και δρουν πιο χαλαρά.

Λειτουργία
Κύριας
&
Δευτερεύουσας
Μάχης

Αποτελέσματα
των
Επικουρικών
Μαχών

Συνολικά, λοιπόν μπορούμε να δούμε μια συνεχή αμφιταλάντευση της πάλης των χρηστών της Συγγρού. Ενώ, φαίνεται να επικρατεί ένα κλίμα ανέχειας ή αδιαφορίας, πολύ συχνά εμφανίζεται μια έντονη ρητορική του μίσους. Ένας βίαιος αποκλεισμός των μειονοτικών ή περιθωριακών ομάδων και μια προσπάθεια εξόντωσής τους. Ο πόλεμος είτε επισυμβαίνει με πραγματικά όπλα, είτε με άλλα μέσα -σε σωματικό, λεκτικό, ή ψυχικό επίπεδο- εξακολουθεί να είναι έντονος και να διατηρεί τα ολέθρια επακόλουθά του. Όμως, όπως τονίσαμε πολλές φορές στην μελέτη του πολέμου δεν πρέπει να στεκόμαστε μόνο στην αρνητική του πλευρά, αλλά να αναγνωρίζουμε και τα όποια θετικά.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι στην περιοχή αυτή, ο πόλεμος όπως τον εξετάζουμε έχει ωφελήσει πολλαπλώς τα “κορίτσια” και τους υπόλοιπους. Και αυτό διότι, το πνεύμα και η εμπειρία των εμπλεκόμενων -όταν δεν είναι περιορισμένο και μισαλλόδοξο- διευρύνεται και διανοίγεται. Οι επιθέσεις από την μία και την άλλη πλευρά μπορεί να προκαλούν βλάβες, παράλληλα όμως δηλώνουν την ίδια την ύπαρξη μιας άγνωστης πτυχής, ενός κρυφού χρήστη. Ακόμη και η αντίδραση που προβάλλουν οι ομάδες στις ηγεμονεύουσες δραστηριότητες και αξίες, υποδηλώνουν την ανάπτυξη ψυχικών ενεργημάτων και διαγωγών που ανατρέπουν το κατεστημένο. Η αντίσταση ταυτίζεται με την ροπή για αλλαγή και ανατροπή. Ο πόλεμος αν και βίαιος, πολλές φορές, όπως και στην περίπτωση που εξετάσαμε κρίνεται ως το μόνο δυνατό μέσο για την επίλυση της περιπλεγμένης κατάστασης.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να αναστοχαστούμε για την πορνεία και όλες τις χρήσεις αντικουλτούρας. Οι κινήσεις τόσο των περαστικών, όσο και των οδηγών γίνεται σε έναν δρόμο μη τόπο του Marc Augé ή ου τόπο του Μισέλ ντε Σερτώ. Η περιπλεγμένη ανώμαλη κίνηση γίνεται γρήγορα και αποσπασματικά. Όλα στο μυαλό του περιπατητή γράφουν μια ασυνεχή και α-δόμητη ιστορία. Το πραγματικό

Ο
Αδιάκοπος
Πολυεπίπεδος
Πόλεμος
της Συγγρού

Ανανέωση
της Πνευματικής
Εμπειρίας
&
Ανατροπή
Αξιών

και το φανταστικό συγχέονται μαζί με το κανονικό και το παθολογικό και παράγουν μια μυθική, ονειρική κατάσταση στη Συγγρού προσδίδοντας στο δρόμο αυτό μια αίσθηση από τον κινηματογράφο του Ντ. Λιντς. Οι ήρωες όμως είναι παρμένοι από τον Αλμοδοβάρ και η μουσική επιμέλεια από τον Φίλιπ Σταρκ. Και στο συμφυρμό της πολύβουης πόλης οι πρωταγωνιστές δίνουν το ρόλο τους στους αντι-πρωταγωνιστές σε μια decadence και underground σκηνή. Οι δεύτεροι ρόλοι έρχονται στο προσκήνιο και οι αφηγήσεις τους είναι σκοτεινές, παρακμιακές, ανώμαλες, αιματηρές, σαδομαζοχιστικές, πορνοδιαστροφικές, άσχημες, νοσηρές, λαϊκές και ταμπού.

Ας δούμε την έκβαση των μαχών και τις αναμενόμενες ή τις προσωπικές μου εκτιμήσεις. Αν επιχειρούσαμε να κάνουμε μια πρόβλεψη πάνω στα παθολογικά φαινόμενα που εξετάσαμε και εκκινώντας από το αυτοκίνητο, εγώ διατείνομαι ότι όντως δεν υπάρχει λόγος ύπαρξής του. Και δεν εννοώ μόνο διότι η τάση παγκοσμίως το εξοβελίζει και ενδυναμώνει τα μαζικά μεταφορικά μέσα. Επίσης, υπάρχει μια άλλη παράμετρος που ανελίσσεται σταδιακά και δυναμικά. Το διαδίκτυο υποκαθιστά το αυτοκίνητο..;

Μέσα από το διαδίκτυο σήμερα, μπορείς να διεκπεραιώσεις ένα διευρυμένο φάσμα ενεργειών. Το διαδίκτυο παρέχει υπηρεσίες που πιο πριν γινόντουσαν υποχρεωτικά με φυσικά μέσα. Για παράδειγμα, πολλές από τις υπηρεσίες που προσφέρει η Συγγρού μπορούν να διεκπεραιωθούν μέσω του διαδικτύου. Ηλεκτρονικές πληρωμές, αγορές προϊόντων, παραγγελίες φαγητού, ανταλλαγές απόψεων, αποστολή και παραλαβή προϊόντων, ηλεκτρονικό ταχυδρομείο είναι κάποιες πολύ διαδεδομένες διαδικασίες που γίνονται ηλεκτρονικά, σε μεγάλο ποσοστό χρηστών. Η διαδικασία αυτή είναι ριζοσπαστική και εντελώς καινοφανής. Ποτέ ξανά δεν μπορούσε κάποιος –ο μέσος άνθρωπος– να εκτελεί διαδικασίες πληκτρολογώντας κωδικούς από την καρέκλα του. Επιπλέον, έχουν εισαχθεί και υπηρεσίες που σχετίζονται

Ου Τόποι
σε Ταινία
του Λιντς με
Αλμοδοβαρικούς
Πρωταγωνιστές

Ποιός θα
Διώξει το
Αυτοκίνητο;

Το Διαδίκτυο
Σβήνει τη
Συγγρού
από το Χάρτη

Διαδικτυακή
Πορνεία -
Τέλος
Εποχής

με το σεξ. Η ίδια η πορνεία ασκείται μέσα από το διαδίκτυο, με τεχνικές προβολής και προώθησης που δανείζεται τόσο, από την τυπική μορφή της, όσο, και από τις ηλεκτρονικές διαδικασίες.

Σήμερα, μπορείς να παραλάβεις και να παραδώσεις οτιδήποτε, οπουδήποτε στον κόσμο, από πόρτα σε πόρτα [door to door], χωρίς να χρειαστεί καν να βγεις έξω από το σπίτι σου. Είναι όντως μια πραγματική Επανάσταση. Είμαστε σε ένα νέο Παράδειγμα; Αυτή η νέα συνθήκη μας αποδεσμεύει από τη μετα-κίνηση;

Οι door to door
Υπηρεσίες
καταργούν
τη Μετα-κίνηση
και Ιδρύουν
μια Νέα
Τάξη Πραγμάτων

Αν ισχύει κάτι τέτοιο, τότε ο κυβερνο-χώρος παρεισδύει στον πραγματικό χώρο. Δεν είναι πια μια νοητή κατασκευή που απευθύνεται στον άυλο κόσμο, αλλά κυβερνά και τα σώματα. Το σώμα μας μπορεί να παραμένει σε ορισμένους χώρους και όλα αυτά τα κελιά να δικτυώνονται και να επικοινωνούν όπως στα σχέδια της Ηλεκτρονικής Πολεοδομίας του αρχιτέκτονα (Τάκη Ζενέτο) που σχεδίασε την όψη στο εργοστάσιο Φιξ στην αρχή της Συγγρού. Μήπως ο δρόμος και το αυτοκίνητο τεθούν εκτός υπηρεσίας λόγω των εξελίξεων; Ο χρόνος στην ταχύτητα που θα ορίσει η κουλτούρα θα αποφασίσουν για την επόμενη συνθήκη κίνησης.

Η Συγγρού αποτελεί ένα εργαστηριακό πεδίο, στο οποίο εμφανίζεται μια ζιμελική κοινωνική ερμηνεία. Το υποκειμενικό πνεύμα κυριαρχεί στο αντικειμενικό, η καλλιέργεια του υποκειμένου διατηρεί προτεραιότητα απέναντι στον αντικειμενικό πολιτισμό. Διότι το αντικειμενικό πνεύμα υπακούει σε άλλους νόμους από ό,τι το υποκειμενικό²⁰⁷.

Αυτό συνεπάγεται πλουραλισμό και πολυφωνία. Νομίζω όμως ότι χωράμε όλοι μαζί και μπορούμε να κρατήσουμε το κομμάτι της Συγγρού που μας αναλογεί. Όπως λέει και η Μαλβίνα: Ο κάθε βίος είναι καταγιασμένος και καταραμένος. Όλοι τους είναι τέλειοι! Χωράμε όλοι και μπορούμε να συνυπάρξουμε.

207 Περιπλάνηση στη Νεωτερικότητα, G.Simmel, σελ. 321.

Βιβλιογραφία

Augé M., *Non-Places_ Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, μτφρ. J. Howe, Verso, London 1995

Boyer M.Chr., *The City of Collective Memory*, MIT Press, Cambridge, Ma. 1994

Butler J., *Frames of War. When Life Is Grievable?*, Verso, New York 2009

Butler J., *Precarious Life. The Powers of Mourning and Violence*, Verso, New York 2004

Butler J., *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*, Stanford Un. Press. California 1997

Butler J., *Undoing Gender*, Routledge, New York 2004

Butler J. - Laclau Ern. - Zizek Sl., *Contingency, Hegemony, Universality, Contemporary Dialogues on the Left*, Verso, New York 2000

Canguilhem G., *The Normal and the Pathological*, trns. C.R.Fawcett, Zone Books, N.York 1991

Clausewitz von C., *Περί του Πολέμου*, μτφρ. Ξεπουλιά Ν., Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1999

Γκούα Α.-Α., *Σεξουαλικότητα και Πορνογραφία_ο Οργανωμένος Αποπροσανατολισμός*, μτφρ. Γ. Βαμβαλή, Επίκουρος, Αθήνα 1972

Descartes R., *The Passions of the Soul: Les Passions De l'Âme*, μτφρ. Voss St., Hackett Publishing Company, Cambridge 1989

Deleuze G. , *Ο Νίτσε και η Φιλοσοφία*, μτφρ. Γ. Σπανός, Πλέθρον, Αθήνα 2002

Detienne M. -Vernant J.P., *Cunning Intelligence in Greek Culture and Society*, Μτφρ. Lloyd, J., Univ. of Chicago, Chicago 1991

Foucault M., *Επιτήρηση και Τιμωρία, η Γέννηση της Φυλακής*, μτφρ. Τ. Μπέτζελος, Πλέθρον, Αθήνα, 2011

Foucault M., *Ιστορία της Σεξουαλικότητας, τόμ. 1 Η θούληση για γνώση*, μτφρ. Τ. Μπέτζελος, Πλέθρον, Αθήνα, 2011

Foucault M., *Ιστορία της Σεξουαλικότητας, τόμ.2 Η χρήση των ηδονών*, μτφρ. Τ. Μπέτζελος, Πλέθρον, Αθήνα, 2013

Foucault M., *Ιστορία της Σεξουαλικότητας, τόμ. 3 Η επιμέλεια εαυτού*, μτφρ. Τ. Μπέτζελος, Πλέθρον, Αθήνα, 2013

- Heidegger M., Κτίζειν, Κατοικείν, Σκέπτεσθαι, μτφρ. Γ. Ξηροπαϊδης, Πλέθρον, Αθήνα 2004
- Jullien Fr., *Εγκώμιο της Απραξίας. Η αποτελεσματικότητα στην κινέζικη σκέψη*, Μτφρ. Σαμαρτζής, Θ., Πανεπ/μιακές Εκδ. Κρήτης, Ηράκλειο 2014
- Kant, Im., Κριτική του Καθαρού Λόγου, μτφρ. Μ. Δημητρακόπουλος, Αθηνά, Αθήνα 2006
- Kant Im., *Practical Philosophy*, μτφρ. Gregor M.J., Cambridge Un. Press, Cambridge 1999
- Kant Im., *Toward Perpetual Peace. A Philosophical Sketch*, μτφρ. Jonathan, B., (ebook)
- Καρύδης Δ., Τα επτά Βιβλία της Πολεοδομίας, Παπασωτηρίου, Αθήνα 2006
- Καστοριάδης Κ., Η Φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας, μτφρ. Σ. Χαλικιάς – Κ. Σπαντιδάκης – επιμ. Κ. Σπαντιδάκης, Κέδρος, Αθήνα 2010
- Κουτούγκος Α., *Between the Moral and the Rational*, Παπαζήση, Αθήνα 2008
- Κουτούγκος Α., *Φιλοσοφικοί Τόποι*, Παπαζήση, Αθήνα 2008
- Μπαλτάς Α. – Στεργιόπουλος Κ., Φιλοσοφία και Επιστήμες στον 20ο αιώνα, Παν/μιακές Εκδ. Κρήτης, Ηράκλειο 2013
- Μπαμπινιώτης Γ., Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 2008
- Nitzsche Fr., *Πέρα από το Καλό και το Κακό*, μτφρ. Σαρίκας Ζ., Πανοπτικόν, Αθήνα 2012
- Nitzsche Fr., *Η Γενεαλογία της Ηθικής*, μτφρ. Σαρίκας Ζ., Πανοπτικόν, Αθήνα 2012
- Nitzsche Fr., *Η Θέληση για Δύναμη*, μτφρ. Σαρίκας Ζ., Πανοπτικόν, Αθήνα 2001
- Ντε Σερτώ Μ., Επινιώντας την Καθημερινή Πρακτική, μτφρ. Κ. Καψαμπέλη, Σμίλη, Αθήνα 2010
- Ουμπέρτο Έ., Ιστορία της Ασχήμιας, μτφρ. Δ. Δότση – Α. Χρυσσοτομίδης, Καστανιώτη, Αθήνα 2007
- Ξηροπαϊδης Γ., *Gadamer - Habermas: η διαμάχη των ερμηνειών*, Πόλις, Αθήνα 2008

- Περιφέρεια Αττικής – Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, Ερευνητικό Πρόγραμμα : ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΚΤΥΩΣΗ ΤΩΝ ΑΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ ΣΤΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΑΘΗΝΩΝ, Επιστημ. Υπεύθ. : Παρμενίδης Γ. – Κύριος ερευνητής : Τουρνικιώτης Π., Αθήνα 2014
- Πλάτων, *Πολιτεία (ή Περί Δικαίου)*, τόμ. 1, 2, 3, 4, μτφρ. Φιλολογική Ομάδα Κάκτου, Κάκτος, Αθήνα 1992
- Πλάτων, *Πολιτεία (ή Περί Δικαίου)*, μτφρ. Σκουτερόπουλος Ν.Μ., Πόλις, Αθήνα 2002
- Πλάτων, *Φαίδρος*, μτφρ. Δόικος Π., Ζήτρος, Αθήνα 2002
- Ράιχ Β., Ο Μαζοχιστικός Χαρακτήρας, μτφρ. Ν. Αλεξίου - επιμ. Κ. Θεοδωρήμπασης, Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα 1979
- Ράιχ Β., Οι ρίζες της Σεξουαλικής Καταπίεσης, μτφρ. J. Loumala και για την ελληνική έκδοση εκδόσεις « Έρευνα», Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα 1980
- Ράιχ Β., Ταξική Συνείδηση και Σεξουαλική Χειραφέτηση, μτφρ. Θ. Μιχαήλ, Διεθνής Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1999
- Σαρηγιάννης Μ., Η Αρχαία Πόλη, Παν/μιακές Εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα 2009
- Salles C., Η Άλλη Όψη της Αρχαιότητας, ο Υπόκοσμος, μτφρ. Κ. Τσιταράκης, Δ.Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 2007
- Secchi B. - Viganò P., Antwerp : Territory of a New Modernity, Sun Publishers, London 2009
- Simmel G., Περυπλάνηση στη Νεωτερικότητα, επίμετρο J. Habermas, μτφρ. Σπ. Γάγγας – Κ. Καλφόπουλος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2004
- Simmel G., *The Sociology of Georg Simmel*, The Free Press, New York 1950
- Sun Tzu, *Η Τέχνη του Πολέμου*, μτφρ. Βίτσος, Περίπλους, Αθήνα 2008
- Σταυρίδης Σ., Από την Πόλη Οθόνη στην Πόλη Σκηνικό, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002
- Συλλογική Έκδοση : Βιντάλ–Νάκε Π. – Μίχνικ Α. – Μορέν Ε., Του Κορνήλιου Καστοριάδη_ «Είμαστε υπεύθυνοι για την ιστορία μας», μτφρ-επιμέλεια Τ. Παπαδοπούλου, Πόλις, Αθήνα 2000
- Τουρνικιώτης Π., Η Αρχιτεκτονική στη Σύγχρονη Εποχή, Futura, Αθήνα 2007
- Τουρνικιώτης Π., Ιστοριογραφία της μοντέρνας αρχιτεκτονικής, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2002

Πηγές από το Διαδίκτυο και Άλλες Πηγές

1. Αναφορά στο λήμμα war [πόλεμος] της εγκυκλοπαίδειας Britannica- <http://www.britannica.com/search?query=war&page=1>
2. Η τραβεστί Αλόμα καλεσμένη στο Ερωτοδικείο της Β. Μιχαλονάκου τη δεκαετία του '90(μιας παρωδίας δικαστικού περιεχομένου, με ακατάλληλο περιεχόμενο, που θεωρήθηκε «προϊόν υποκουλτούρας» για κάποιους, ενώ είχε και φανατικούς οπαδούς. - <https://www.youtube.com/watch?v=StVhT7K22EI>
3. Αναφορά στο λήμμα πορνεία - http://biblehub.com/greek/porneia_4202.htm
4. Αναφορά στο λήμμα δρόμος στα λεξικά Τριανταφυλλίδη και Κριαρά- http://www.greeklanguage.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/search.html?q=%CE%B4%CF%81%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82&sin=all
5. Αναφορά στο λήμμα πορνεία του μητροπολίτη Άνθιμου μέσα από την παραπομπή στο λεξικό του Μπαμπινιώτη. - <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22768&subid=2&pubid=678452>
6. Άρθρο με τίτλο «Πορνεία στην Αθήνα του 2014 που δημοσιεύθηκε στο ΒΗmagazino την Κυριακή 27 Ιουλίου 2014 - <http://www.tovima.gr/vimagazino/views/article/?aid=618417>
7. Ειρωνική αναφορά της Άννας Παναγιωταρέα για τη Συγγρού στην εκλογική εκπομπή του Mega, όπου πρόλαβα να σημειώσω χειρόγραφα το απόσπασμα 25/01/2015.
8. Το κείμενο αποτελεί περίληψη ανακοίνωσης, της καθ. Αρχιτ. Πανεπ. Θεσσαλίας Φ. Μαργαρίτη, που δημοσιεύεται στα πρακτικά του συνεδρίου «Ελευθέριος Βενιζέλος και ελληνική πόλη» (Χανιά 24-27.10.2002) - <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=169037>
9. Συζήτηση του Π. Τουρνικιώτη και του Γ. Τσιώμη στο TEDXAthens για τη νέα προοπτική της πόλης της Αθήνας - https://www.youtube.com/watch?v=XCVqvf8u_W8
10. Αποσπάσματα από το περιοδικό sarajevno tj. 79 που αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο επιχειρείται η ανάπλαση του κέντρου - http://www.sarajevomag.gr/entipa/teuhos_79/i79_p09_ath.html
11. Αναφορά στο λήμμα yurpie του ηλεκτρονικού αστικού λεξικού urban dictionary - <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=yurpie>
12. Αναφορά στο λήμμα bimbo του ηλεκτρονικού αστικού λεξικού urban dictionary - <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=bimbo>

13. Στον ιστότοπο bourdela.com παρουσιάζεται κάτι αντίστοιχο με το Αθηνόραμα, όπου βρίσκει κανείς μια πλήρη καταγραφή των περιοχών, σημείων, μαγαζιών και ατόμων στην πόλη που σχετίζονται με την ηδονή. - <http://www.bourdela.com/#>
14. Στην εκπομπή η μηχανή του χρόνου : Η αμαρτωλή λεωφόρος Συγγρού παρουσιάζονται σημαντικά ιστορικά στοιχεία για την πορνεία και τη σχέση των εκδιδόμενων με τους κατοίκους - <http://www.mixanitouxronou.gr/amartoli-leoforos-singrou-emfanisi-ton-trav-esti-kinigi-tis-astinomias-ke-sigkrousi-tous-katikous/>
15. Η Λητώ Κατακουζηνού, σύζυγος του Άγγελου, μιλά στην εκπομπή της Λιάνας Κανέλλη, Ψηλά τα Χέρια, το 1992. <https://www.youtube.com/watch?v=GbmI5i5hJW8>
16. Συνέντευξη της γνωστής τραβεστί ρεπόρτερ, ακτιβίστριας Πάολα Ρεβενιώτη στο Mea Cuira της Μαλβίνα Κάραλη, το 1990 στον τηλεοπτικό σταθμό Seven X - <https://www.youtube.com/watch?v=EFDH91Fe8pY>

Οπισθόφυλλο: Στιγμιότυπο από το βίνεο. Εμφανίζεται σκηνή από την παράσταση: *Birds with Skymirrors*, που παρουσιάστηκε στην Στέγη Γραμμάτων & Τεχνών του Ιδρύματος Ωνάση τον Μάιο του 2014.

